PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXI
2009–2010

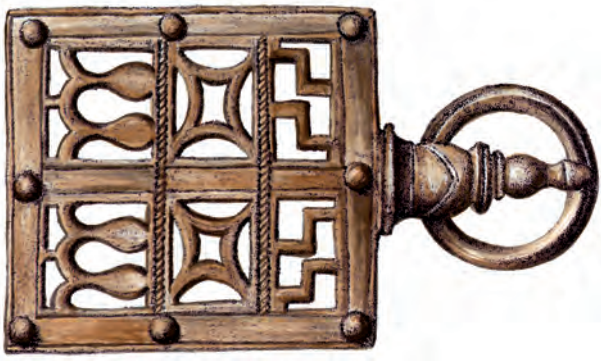

WARSZAWA 2010 VARSOVIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LXI

Redaguje zespół / Editorial staff:
mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief), prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:
dr Anna Bitner-Wróblewska, prof. dr hab. Andrzej Kokowski, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska, prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr hab. Andrzej Pelisiak

Tłumaczenia / Translations:
Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:
JRJ

Rycina na okładce: brązowa sprzączka pasa sambijskiego z Kovrova, obl. Kaliningrad (Rosja). Rys. L. Kobylińska

Cover picture: bronze buckle from Samland belt from Kovrovo, distr. Kaliningrad (Russia). Drawn by L. Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2010

© Autorzy, 2010

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją finansowaną ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Mazowsze. serce Polski

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 5044 872 i 5044 873 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: http://www.pma.pl/wydawnictwa

Price list, list of PMA publications and contens of PMA periodicals: http://www.pma.pl/wydawnictwa

Adres redakcji / Editorial office:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXI

SPIS TREŚCI

Contents

Od Redakcji 2

Editorial 2

ROZPRAWY

Agata Chilińska-Drapella, Próba nowego spojrzenia na „pasy sambijskie" 3
A New Look at Samland Belt Sets

MISCELLANEA

Grażyna Orlińska, Łukasz Karczmarek, Niepublikowane nagolenniki typu stanomińskiego 81
Unpublished Shin-guards Type Stanomin

Grażyna Orlińska, Radosław Prochowicz, Późnohalsztacki skarb z Ruszkowa, w pow. ciechanowskim 95
A Late Hallstatt Hoard from Ruszkowo in District Ciechanów

Katarzyna Czarnecka, Nietypowe groty włóczni ze schyłku starożytności z ziem polskich 111
Eccentric Late Roman/Migration Period Lanceheads from Poland

Aneks: Marcin Biborski, Janusz Stępiński, Wyniki badań żelaznego grotu z Cierniówki z liściem wykonanym z fragmentu głowni miecza obosiecznego 133

Marcin Biborski, Chronologia cmentarzyska kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego oraz z wczesnej fazy wędrówek ludów w Mokrej na Śląsku 137
Chronology of a Przeworsk Culture Cemetery from the Younger and Late Roman Period and from Early Phase of the Migration Period

Joanna Żółkowska, Dewocjonalia nowożytne ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 153
Post-medieval Devotional Articles in the Collection of State Archaeological Museum in Warsaw

MATERIAŁY

Jacek Borkowski, Neolityczne i wczesnobrązowe materiały z okolic miejscowości Kuty na Ukrainie w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 165
A Neolithic and Early Bronze Age Materials From the Area of Kuty (Ukraine) in the Collection of State Archaeological Museum in Warsaw

Izabela Szter, Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Kamieniu na Pojezierzu Mazurskim 200
Roman and Migration Period Cemetery at Kamień, in Masurian Lake District

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS 333

Od Redakcji

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych" uprzejmie informuje, że tom niniejszy obejmuje lata 2009–2010, co spowodowane zastało wprowadzeniem od tego numeru zasady recenzowania wszystkich prac przekazanych do publikacji.

Dr Wojciech Brzeziński
Redaktor Naczelny

Editorial

Starting from the present volume all contributions will be subject to peer-review. The Editors of "Wiadomości Archeologiczne" apologise for the delay in releasing the present volume which covers the period 2009–2010.

Wojciech Brzeziński PdD
Editor in Chief

Wiadomości Archeologiczne, t. LXI, 2009–2010

IZABELA SZTER

CMENTARZYSKO Z OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH I Z OKRESU WĘDRÓWEK LUDÓW W KAMIENIU NA POJEZIERZU MAZURSKIM

ROMAN AND MIGRATION PERIOD CEMETERY AT KAMIEŃ, IN MASURIAN LAKE DISTRICT

Cmentarzysko w Kamieniu, pow. piski (dawn. *Kamien*; od 1938 roku *Keilern, Kr. Sensburg*) jest jedną z większych nekropoli na Pojezierzu Mazurskim datowanych na okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów. To badane jeszcze przed I wojną światową stanowisko nigdy wcześniej nie doczekało się pełnego opracowania. Prezentowany artykuł[1] ma na celu przywrócenie do obiegu naukowego nieznanych dotąd materiałów oraz ich analizę opartą o znaleziska z innych mazurskich stanowisk z tego czasu.

ŹRÓDŁA

W literaturze przedwojennej znajdujemy tylko kilka wzmianek dotyczących cmentarzyska w Kamieniu. Ze sprawozdań z posiedzeń Towarzystwa Starożytniczego „Prussia" dowiadujemy się, że wykopaliska na tym stanowisku przeprowadzono w latach 1906 i 1907; ich kierownikiem był Felix E. Peiser (*Sitzungsberischte* 1919a, s. 517; 1919b, s. 528) – jedna z ważniejszych postaci archeologii bałtyjskiej (patrz M. Ebert 1922; H. Kemke 1922; M. J. Hoffmann 1992; A. Bitner-Wróblewska 1995, s. 76–77, przyp. 10). Nie podano przy tym jednak dokładnego terminu tych prac, liczby i formy wyeksplorowanych wówczas obiektów ani bliższych danych dotyczących położenia nekropoli. Przybliżoną lokalizację tego cmentarzyska znajdujemy dopiero na mapie stanowisk archeologicznych ówczesnych Prus Wschodnich autorstwa E. Hollacka (1908, mapa, kwadrat K16), który w katalogu opisał je jako ciałopalne cmentarzysko z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów. W publikacji tej czytamy, że zabytki trafiły do

[1] Artykuł ten jest poprawioną wersją mojej pracy magisterskiej, obronionej w 2009 roku w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Praca te nie powstałaby, gdyby nie pomoc wielu osób. Za liczne uwagi i cenne rady oraz za wsparcie i wielką cierpliwość chciałabym serdecznie podziękować mojemu Promotorowi, Panu prof. dr. hab. Wojciechowi Nowakowskiemu. Pragnę złożyć wyrazy wdzięczności za liczne wskazówki także Pani dr Annie Juga-Szymańskiej i Panu dr. Pawłowi Szymańskiemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Pani dr Annie Bitner-Wróblewskiej z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Za pomoc, udostępnienie niepublikowanych prac i materiałów dziękuję ponadto Pani dr Małgorzacie Karczewskiej i Panu dr. Maciejowi Karczewskiemu z Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Panom dr. Adamowi Cieślińskiemu, dr. Andrzejowi Maciałowiczowi oraz mgr. Mirosławowi Rudnickiemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Podziękowania kieruję również do Panów dr. Mirosława J. Hoffmanna i dr. Jarosława Sobieraja z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Pani dr Christiny Reich, Panów dr. Heino Neumayera, dr. Horsta Junkera, dr. Horsta Wiedera i Pani Brigitte Liehm z Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie oraz Pana Konstantina Skvorcova z Muzeum Historyczno-Artystycznego Kaliningradzie, którzy okazali mi życzliwą pomoc podczas kwerendy źródłowej i wyrazili zgodę na publikację materiałów. W tym miejscu pragnę bardzo podziękować także Panu prof. dr. hab. Jörgowi Kleemannowi oraz władzom Uniwersytetu Humboldta w Berlinie za wsparcie wyjazdu studyjnego do Berlina w ramach programu *Arbeitsplan über die wissenschaftliche und kulturelle Zusammenarbeit zwischen der Humboldt-Universität zu Berlin und der Universität Warschau für den Zeitraum 2007–2009*. Ogromne wyrazy wdzięczności za cenne uwagi oraz trudy w przygotowaniu tego artykułu do druku kieruję również do Redakcji „Wiadomości Archeologicznych", przede wszystkim do Panów mgr. Jacka Andrzejowskiego oraz mgr. Radosława Prochowicza. Dziękuję również wszystkim Przyjaciołom, szczególnie Mariannie, Edycie, Magdzie oraz Uli. Pracę tę dedykuję moim Rodzicom.

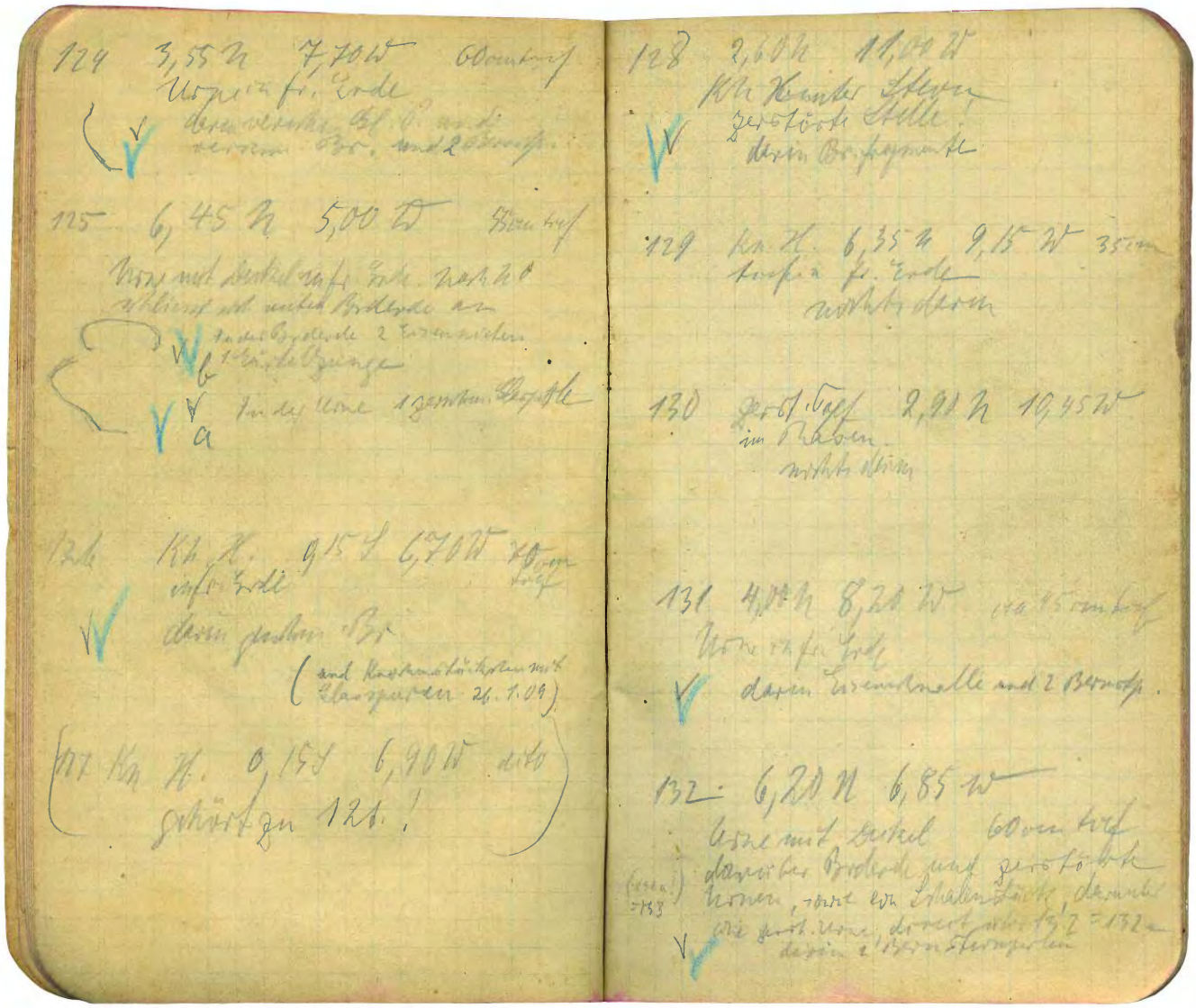

Ryc. 1. Karty z dziennika Feliksa E. Peisera (nr 10), z opisami obiektów 124–132 z cmentarzyska w Kamieniu.
Fig. 1. Pages of the diary of Felix E. Peiser (No 10) with a description of features 124–132 from the cemetery at Kamień.
Wg/After: PM-A 050, Bd. 1/209e. Skan w skali/Scanned in: 1:1

Prussia-Museum. Same materiały nie zostały przez E. Hollacka bliżej opisane, poza monetą rzymską (1908, s. 65). Informacje o kilku przedmiotach odkrytych w Kamieniu pojawiają się w artykułach dotyczących innych stanowisk bałtyjskich bądź też w pracach poświęconych wybranym kategoriom zabytków. A. Bezzenberger (1914, s. 135) wymienia grot z zadziorami z Kamienia przy okazji analizy podobnego grotu z Gerojskoe[2] na Sambii, nie podaje jednak kontekstu znalezienia interesującego nas zabytku. Krótkie opisy niektórych elementów uzbrojenia z Kamienia znajdujemy także w publikacjach M. Jahna (1916, s. 90; 1921, s. 65–66, 68, 110, 117), który poza numerami grobów wymieniał również pozostałe elementy wyposażenia. Z kolei S. Bolin (1926, s. 237) bardziej szczegółowo określił wzmiankowaną wcześniej przez E. Hollacka monetę rzymską. W publikacjach sprzed II wojny światowej pojawiały się również rysunki niektórych zabytków odkrytych w Kamieniu. Kilka znalezisk zilustrował W. Gaerte (1929, ryc. 135i, 146A:b, 146d, 147i, 168e, 177a.d; por. C. Engel, W. La Baume 1937, ryc. 30a), szkic jednej szpili zamieścił R. Šnore (1930, s. 53, 100, tabl. V:23).

Po 1945 roku materiały z cmentarzyska w Kamieniu cytowano opierając się na wiadomościach zawartych w omówionych powyżej pracach przedwojennych[3]. Wy-

[2] Dane administracyjne wymienianych w tekście stanowisk bałtyjskich znajdują się na końcu artykułu.

[3] Por. J. Okulicz 1958, s. 99 przyp. 115; M. Gumowski 1958, s. 120; S. Thomas 1960, s. 125; J. Jaskanis 1977, s. 283; R. Madyda 1977, s. 408, mapa 5; Z. Blumbergs 1982, s. 23; R. Madyda-Legutko 1987a, s. 28, przyp. 45, tabl. II:9; W. Nowakowski 1994a, s. 391, zał. A; 2001b, s. 59–60; 2007, s. 20 przyp. 9, s. 23 przyp. 10, s. 58 przyp. 29, s. 69, 71, 72 przyp. 36, s. 77, 78, 80 przyp. 43, s. 83 przyp. 45, 87, 88, 95, 111, 116, 155, mapa I, tabl. I:49, IV:7, VI:19.22, XIII:6, XIV:6.

nikało to z przekonania o zniszczeniu bądź zaginięciu podczas działań wojennych większości zbiorów muzeum królewieckiego (patrz np. J. Jaskanis 1977, s. 239). Dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku okazało się, że duża część kolekcji *Prussia-Museum* przetrwała zawieruchę wojenną a jej znaczna część jest obecnie przechowywana w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie, w Muzeum Historyczno-Artystycznym w Kaliningradzie oraz w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (M. J. Hoffmann 1999b; 2003; H. Junker, H. Wieder 2003; Ch. Reich 2003; A. Valujev 2005). W tym czasie możliwe stało się również korzystanie z kartotek badaczy mających bezpośredni dostęp przed wojną do zasobów wschodniopruskich muzeów (patrz np. A. Juga-Szymańska 2007a). Dopiero po udostępnieniu archiwaliów i zbiorów muzealnych, w opracowaniach zaczęły pojawiać się nieznane do tej pory z literatury informacje dotyczące tego stanowiska. Zdjęcia czterech przedmiotów metalowych oraz dwóch popielnic z Kamienia zamieszczono w artykule prezentującym materiały kolekcji dydaktycznej Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu w Tartu (A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 214, tabl. 2622:2.5, 2633:1.2, 2646: 5.9). Wiadomości o kolejnych siedmiu naczyniach, w postaci schematycznych szkiców, pojawiły się natomiast w jednej z prac omawiających kartotekę M. Schmiedehelm (A. Juga, P. Szymański 2004, tabl. VII:1, IX:5, X:1–6). Wzmianki o zabytkach z Kamienia, oparte na notatkach tej estońskiej archeolog, znalazły się także w innych opracowaniach (P. Iwanicki 2004, s. 23 przyp. 18; A. Juga-Szymańska 2004, s. 106, 107 przyp. 14, s. 114 przyp. 23; 2007b, s. 401; 2007c; W. Nowakowski 2001b, s. 59). Na podstawie rysunku i zapisków M. Schmiedehelm udało się ponadto zidentyfikować wśród „bezimiennych" zabytków *Prussia Museum* znajdujących się w zbiorach muzeum w Berlinie kółko z odgiętymi końcami z grobu 92 (P. Szymański 2005, s. 61, ryc. 11:2). Na materiał z cmentarzyska w Kamieniu natrafiono także w magazynie Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. W 2001 roku opublikowane zostało przechowywane tam podpisane naczynie z obiektu 136 (M. Karczewski 2001, s. 51, 86, tabl. 5:3).

Rezultatem dalszych poszukiwań materiałów z nekropoli w Kamieniu są jedynie dwa zabytki. W Dziale Archeologii Muzeum Warmii i Mazur zachowało się miniaturowe naczynko z grobu 113, podpisane i zaopatrzone w oryginalną metryczkę, zaś w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie udało się odnaleźć wzmiankowany przez A. Bezzenbergera (1914, s. 135) grot z zadziorami z grobu 10, zidentyfikowany dzięki dobrym rysunkom z kartoteki M. Schmiedehelm i archiwum R Grenza. Zarówno ten grot, jak i wspomniane wyżej kółko z obiektu 92, zanim trafiły do Berlina razem z 3500 innymi zabytkami, były do stycznia 1994 roku przechowywane w centralnym magazynie Archäologisches Landesmuseum Mecklenburg-Vorpommern w Ludwigslust. Wydaje się, że materiały te stanowiły zawartość jednego z dwóch wagonów, którymi między grudniem 1944 a styczniem 1945 roku wysłano na Pomorze Zaodrzańskie partię ewakuowanej z *Prussia-Museum* kolekcji; byłaby to ta część ładunku, którą początkowo zdeponowano w zakładzie fryzjerskim w Demmin[4]. Nie można wykluczyć, że w zbiorze tym znajdowały się jeszcze inne znaleziska z nekropoli w Kamieniu. Obecny zły stan zachowania materiałów (wszystkie zabytki są wtórnie przepalone) oraz brak innych, tak starannych rysunków w archiwaliach uniemożliwia jednak weryfikację tego przypuszczenia. Nierozstrzygnięta musi pozostać kwestia dwóch paciorków przechowywanych w Museum für Vor- und Frühgeschichte (inw. Pr. 2720). Dołączona do nich metryczka wskazuje, że mogły być one odkryte w Kamieniu bądź też na cmentarzysku w Onufryjewie (patrz ryc. 2a).

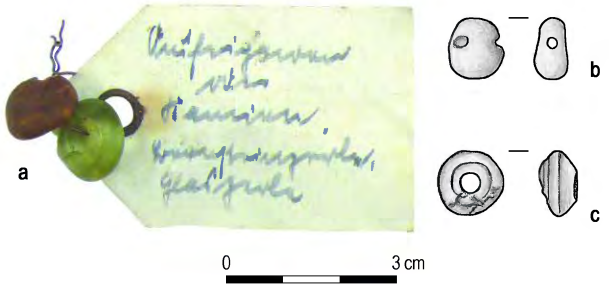

Ryc. 2. Paciorki z nekropoli w Kamieniu bądź Onufryjewie.
Fig. 2. Beads from cemeteries at Kamień or Onufryjewo.
Zbiory/Collection: MVF, Berlin.
Rys. i fot./Drawings and photo I. Szter

Dalszych informacji o cmentarzysku w Kamieniu dostarczają archiwalia. Do najważniejszych należy dokumentacja fotograficzna oraz sprawozdania autora badań, Feliksa Peisera. Raporty z wykopalisk w Kamieniu znalazły się w dwóch notatnikach, oznaczonych numerami 7 i 10; w latach dwudziestych XX wieku dane w nich zawarte zostały przepisane przez Hansa Tiessena. Część tej dokumentacji zachowała się. W Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie przechowywane są obecnie trzy zdjęcia przedstawiające różne etapy eksploracji obiektów 142, 143 i 156 (Ryc. 3:1.2), dziennik nr 10 (Ryc. 1; PM-A 050 Bd. 1/209a–209h; patrz Aneks 1) oraz dwa odpisy H. Tiessena dotyczące badań w Kamieniu (PM-A 1677, Bd. 1/267–280; patrz Aneks 2, 3)[5]. Materiały te

[4] Losy kolekcji *Prussia-Museum* po wybuchu II wojny światowej zostały opisane między innymi w artykułach Ch. Reich (2003), H. Junkera i H. Wiedera (2003), A. Valujeva (2005) oraz w zbiorowej pracy pod redakcją A. Bitner-Wróblewskiej (2008).

[5] Wśród materiałów *Prussia-Museum* znajdujących się w muzeum w Berlinie są także dzienniki badań oraz odpisy dotyczące innych stanowisk archeologicznych badanych przez F. Peisera – patrz np. H. Junker, H. Wieder 2003, s. 36, 40 przyp. 20; P. Szymański 2004, s. 155, przyp. 4, s. 156–158; W. Nowakowski 2004, s. 192,

Ryc. 3. Zdjęcia obiektów 142, 143 (1, 2) i 156 (2) na cmentarzysku w Kamieniu (widok od północy).

Fig. 3. Photographs of features 142, 143 (1, 2) and 156 (2) in the cemetery at Kamień (view from N).

Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1. Skan w skali/Scanned in: 1:1

zawierają wiadomości dotyczące przybliżonej lokalizacji stanowiska, czasu prowadzonych prac, a także współrzędne oraz krótkie opisy odkrytych obiektów i ich inwentarze. Na marginesach umieszczone są czasami rysunki przekrojów grobów. Należy podkreślić, że wykonane przez H. Tiessena kopie różnią się od oryginałów dzienników.

W Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie zachowało się także 39 stron z odręcznymi zapiskami Peisera, dotyczącymi cmentarzyska w Kamieniu (PM-A 1677, Bd. 1/228–266). Zawierają one opisy obiektów oraz zabytków, łącznie z określeniem ich stanu zachowania, do niektórych znalezisk podane zostały analogie, na

196, 220–225, tabl. II–IV. Kopie niektórych sprawozdań F. Peisera sporządziła też M. Schmiedehelm – patrz P. Szymański 2004, s. 155, 183–185; A. Juga-Szymańska 2007a, s. 126, tabl. VII.

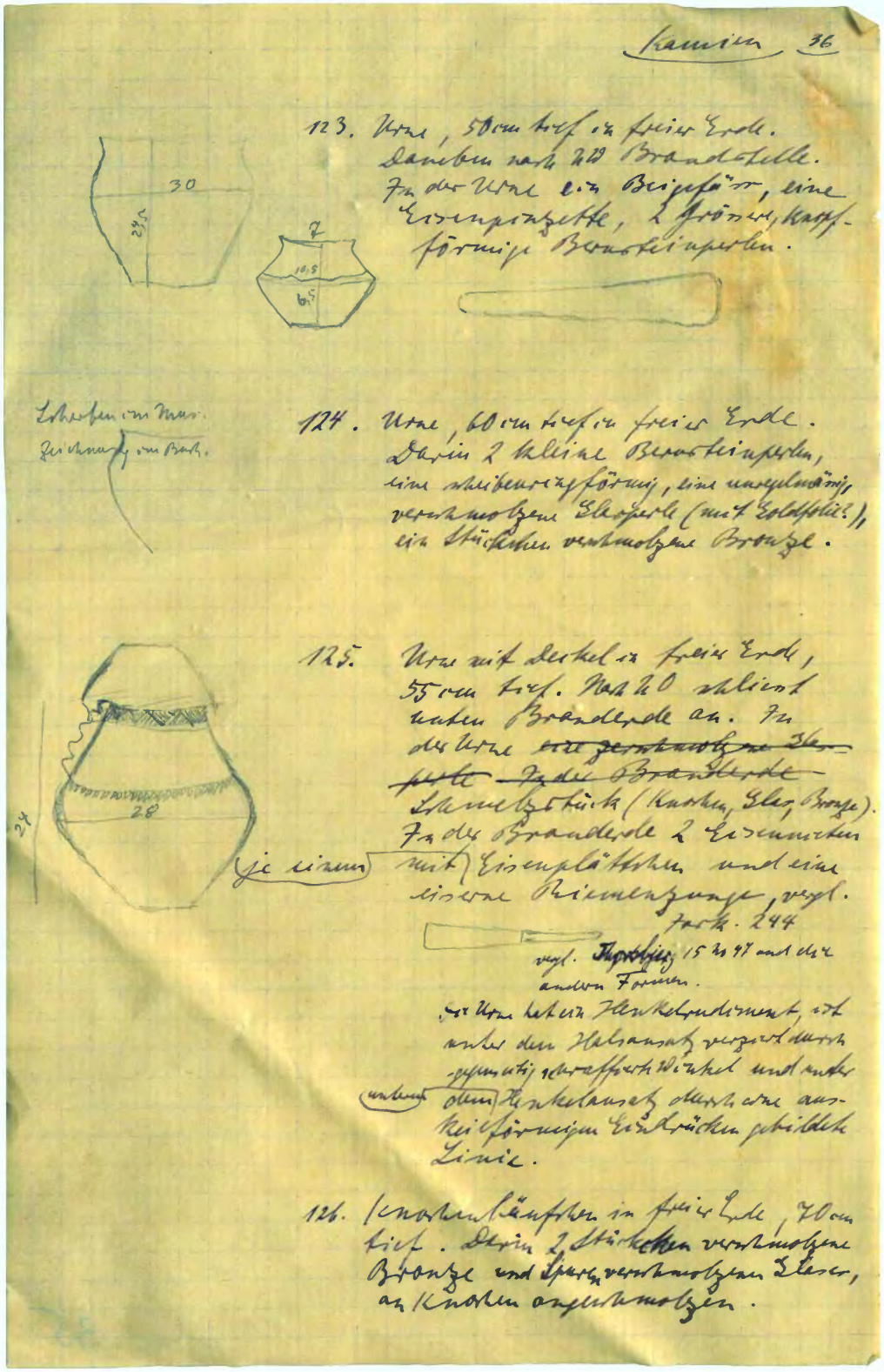

Ryc. 4. Karta z notatkami Feliksa E. Peisera, z opisami obiektów 123–126 z cmentarzyska w Kamieniu.
Fig. 4. A sheet with notes made by Felix E. Peiser describing features 123–126 from the cemetery at Kamień.
Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1/258. Skan w skali/Scanned in: 1:1

marginesach zamieszczone są też wymiary oraz szkice naczyń, narysowane zostały także pojedyncze ozdoby i przybory (szczypczyki, grzebień, ramka sprzączki i okucie końca pasa; por. ryc. 4, Aneks 4). Notatki te zostały zrobione już po zakończeniu badań w terenie i po przewiezieniu materiału do muzeum, nie wcześniej niż w roku

1909, autor odwołuje się w nich bowiem do publikacji A. Bezzenbergera z tegoż roku. W tym też czasie F. Peiser uzupełniał dane i nanosił poprawki w dziennikach. W notatkach znalazły się tylko zmienione informacje[6].

W muzeum berlińskim przechowywane są także podobne fiszki z notatkami Peisera odnoszącymi się do badanego przezeń cmentarzyska w Gąsiorze (patrz PM-A 390, Bd. 1). Tutaj jednak, zamiast szkiców zabytków na marginesach znajdują się odwołania do tablic z materiałem ilustracyjnym. M. Schmiedehelm (1990, s. 12), której rozprawa doktorska była poświęcona nekropoli w Gąsiorze, wspomina, że korzystała ze sporządzonego przez Peisera manuskryptu opracowania tego stanowiska. Wiadomo, że przygotowywał on także monografię nekropoli w Onufryjewie (M. Ebert 1922, s. 218). Możliwe zatem, że Peiser chciał również opublikować znaleziska z Kamienia. Analiza materiałów z tych trzech blisko siebie położonych stanowisk bezpośrednio wiązała się z planami naukowymi Peisera, który zamierzał napisać dużą pracę poświęconą mazurskim cmentarzyskom z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów (M. Ebert 1922, s. 218).

Kolejną grupą dokumentów zawierającą informacje na temat cmentarzyska w Kamieniu są kartoteki archeologów, którzy mieli bezpośredni dostęp do zbiorów znajdujących się przed II wojną światową w muzeum królewieckim[7]. Jednym z najważniejszym źródeł jest spuścizna naukowa Marty Schmiedehelm (Arhiiv) oraz niepublikowany tekst części analitycznej jej dysertacji (M. Schmiedehelm 1944). Stanowią one obecnie, po archiwaliach F. Peisera drugi pod względem ilości informacji zbiór dokumentów o zabytkach odkrytych w Kamieniu. Pomimo tego, że przeważającą część znalezisk zilustrowano tam schematycznie i bez skali, szkice zazwyczaj przekazują szczegóły istotne przy klasyfikacji, analizie oraz identyfikacji konkretnych znalezisk. Na ich podstawie udało się między innymi przyporządkować do odpowiednich obiektów ozdoby i ostrogę znane od dawna z pracy W. Gaertego (1929, ryc. 135i, 146d, 147i, 168e, 177a.d). Ponadto szkic kółka z odgiętym na zewnątrz końcami z grobu 92 wykonany przez tę badaczkę oraz znajdujący się w archiwum bardzo staranny rysunek grotu z grobu 10 umożliwił odnalezienie tych przedmiotów wśród „bezimiennych" materiałów byłego *Prussia-Museum* przechowywanych dziś w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie. Z większym dystansem należy natomiast podchodzić do podawanych przez M. Schmiedehelm opisów i analogii, które czasami różnią się od informacji z innych źródeł[8].

Danych o materiałach z tego cmentarzyska dostarcza również kartoteka Feliksa Jakobsona (Archiv) – znajdują się w niej rysunki i opisy dwóch naczyń (ob. 32, 104), zapinki, szpili (ob. 143), kilku sprzączek (ob. 94, 119, 145) oraz serii paciorków (ob. 50, 77, 85, 113, 118, 122, 124, 132). Kartoteka Kurta Voigtmanna (Kartei) zawiera z ko-

[6] Zob. opisy obiektów 16, 47, 68, 74, 75, 97, 113, 126 w dziennku nr 10 (Aneks 1) oraz odpisach (Aneks 2, 3).

[7] Informacje o miejscach przechowywania materiałów archiwalnych umieszczono w zestawieniu źródeł i bibliografii. Za udostępnie kopii archiwaliów serdecznie dziękuję Panu prof. Wojciechowi Nowakowskiemu i Pani mgr Agacie Chilińskiej-Drapella (archiwa R. Grenza, H. Jankuhna i G. Kossinny), Pani dr Annie Juga-Szymańskiej i Panu dr. Pawłowi Szymańskiemu (kartoteki J. Kostrzewskiego, F. Jacobsona oraz M. Schmiedehelm, materiały KDKA) oraz Panu dr. Adamowi Cieślińskiemu (kartoteka C. Engla).

[8] Jako przykład można podać odmiennie scharakteryzowany przez M. Schmiedehelm i F. Peisera grzebień z grobu 79.

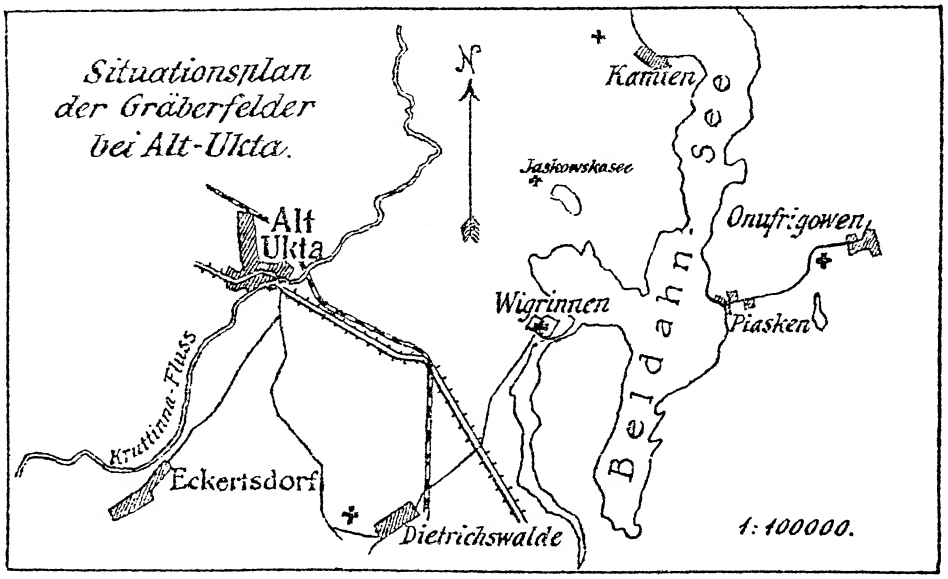

Ryc. 5. Lokalizacja cmentarzyska w Kamieniu na mapie F. E. Peisera (1909)
Fig. 5. Location of the cemetery at Kamień on F. E. Peiser's map (1909)

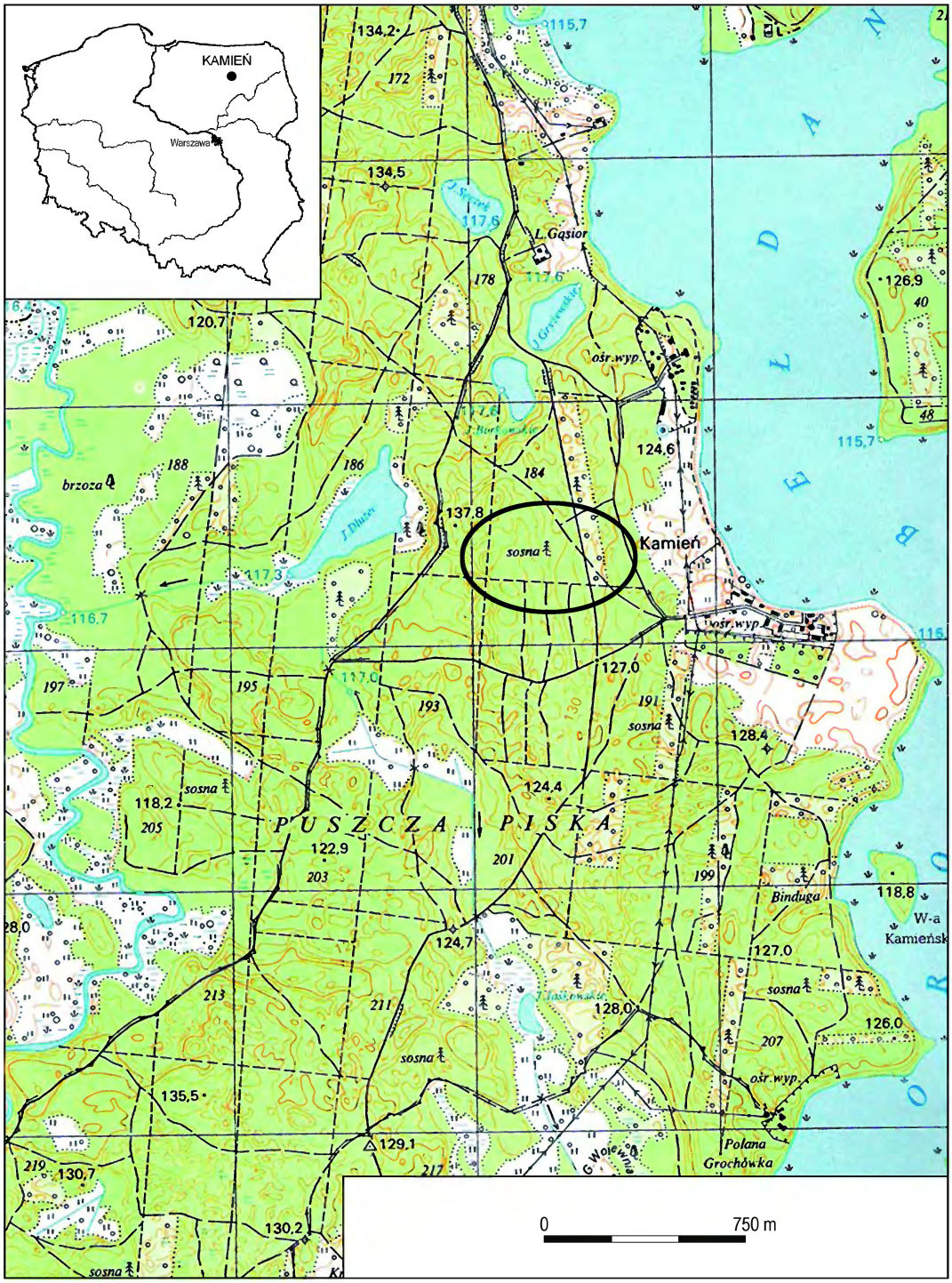

Ryc. 6. Przybliżona lokalizacja cmentarzyska w Kamieniu
Fig. 6. Approximate location of the cemetery at Kamień

lei rysunek popielnicy z grobu 2 oraz miniaturki z pokrywką z obiektu 118. Obydwa szkice wykonane zostały w skali (1:4 oraz 1:1), na marginesie podane zostały dokładne wymiary naczyń, a w przypadku urny również jej barwa i sposób wykończenia powierzchni. Dziwi natomiast, że K. Voigtmann nie zaznaczył na rysunku pokrywki znajdujących sie w jej kołnierzu otworków, których obecność podkreślał F. Peiser oraz M. Schmiedehelm. Informacje o wyposażeniu wszystkich zespołów zawierających broń (ob. 2, 4, 10, 30, 53, 65a, 101, 142) odnajdujemy w archiwum Martina Jahna (Spuścizna). Są to krótkie opisy i szkice zabytków (dla grotów zawsze z podanymi dokładnymi wymiarami); badacz ten jako jedyny narysował wędzidło odkryte w grobie końskim (ob. 23). Ze spuścizny Gustafa Kossinny (Archiv) znamy schematyczny szkic okucia końca pasa z grobu 125 oraz lakoniczne

wzmianki o kółku z odgiętymi na zewnątrz końcami z grobu 92, szpili i zapince kolankowatej z grobu 143, naszyjniku z grobu 157 oraz fibulach trójgrzebykowych. Kolejne wiadomości o zabytkach (zapinkach, sprzączkach, elementach uzbrojenia) mogących wskazać na chronologię cmentarzyska w Kamieniu znalazły się w notatkach Carla Engla (Archiv). Na identyczny zapis natrafiamy w archiwum Rudolfa Grenza (Archiv; por. np. A. Juga-Szymańska 2007a, s. 124, przyp. 3); znajduje się tam także rysunek grotu z zadziorami z grobu 10. Listę prywatnych archiwów wzmiankujących znaleziska z Kamienia zamyka spuścizna naukowa Józefa Kostrzewskiego (Archiwum). Badacz ten dysponował zdjęciami czterech przedmiotów odkrytych na tym cmentarzysku: elementów garnituru pasa z grobu 2 oraz ozdób z grobu 143. Warto zaznaczyć, że takie same zdjęcia ozdób oraz fotografie dwóch naczyń z Kamienia (ob. 75, 125) przechowywane są także w Ajaloo Instituut w Tallinie. Wchodziły one w skład kolekcji dydaktycznej przedwojennego Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu w Tartu (patrz A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003).

HISTORIA BADAŃ I LOKALIZACJA STANOWISKA

Zebrane i omówione powyżej źródła pozwalają na częściowe odtworzenie przebiegu prac przeprowadzonych na cmentarzysku w Kamieniu. W notatkach Feliksa Peisera z 27. września 1905 roku znajduje się wzmianka o stanowisku w pobliżu miejscowości Kamień, które należałoby przebadać[9]. W chwili obecnej nie można jednak stwierdzić, czy informacja ta dotyczy interesującej nas nekropoli. W sprawozdaniach z badań cmentarzyska w Kamieniu brak bowiem potwierdzenia bądź też jakiegokolwiek odniesienia do cytowanej wiadomości. Nie natrafiamy tam także na inne dane wskazujące na osobę, czas i okoliczności dokonania odkrycia omawianego w niniejszym artykule stanowiska. F. Peiser odnotował jedynie, że w momencie rozpoczęcia wykopalisk część cmentarzyska była już zniszczona przez wykroty drzew oraz wkopy. Nie wiadomo niestety, jak duża było to destrukcja oraz która dokładnie partia nekropoli została nią objęta.

Z zachowanej dokumentacji wynika również, że cmentarzysko w Kamieniu przebadano w ciągu sześciu dni. W pierwszym sezonie badań, 22. września 1906 roku, wyeksplorowano obiekty 1–10, pozostałe zespoły odkryto w sierpniu 1907 roku – 13. (ob. 11–49 i A), 15. (ob. 50–83), 28. (ob. 84–103), 29. (ob. 104–143, α i β) i 30. (ob. 144–162); PM-A 1677, Bd. 1/228–279 – patrz Aneksy 1–3). Pozyskane zabytki przewieziono do *Prussia-Museum* w Królewcu, gdzie zainwentaryzowano je pod wspólnym numerem – VII. 77.9289 (C. Engel Archiv; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25).

Trudno ustalić również dokładną lokalizację cmentarzyska w Kamieniu. Według notatek F. Peisera stanowisko znajdowało się na zachód od Jeziora Bełdany, na obszarze administracyjnie podlegającym leśniczówce w Gąsiorze (d. *Schutzbezirk Gonschor*; obecnie Leśnictwo Gąsior, Nadleśnictwo Maskulińskie). Miało być ono usytuowane na niewielkim piaszczystym wyniesieniu, na wschód od dobrze widocznego w terenie wzgórza (PM-A 1677, Bd. 1/228, 267 – patrz Aneksy 2 i 4). Dalszych wskazówek dostarczają przedwojenne mapy. Na planie rozmieszczenia stanowisk archeologicznych w pobliżu miejscowości Ukta (d. *Alt-Ukta, Kr. Sensburg*) Peiser położenie interesującej nas nekropoli zaznaczył na północny zachód od zabudowań w Kamieniu (F. Peiser 1909, tabl. LI; patrz ryc. 5). Podobne informacje odczytujemy ponadto z mapy E. Hollacka (1908, mapa, kwadrat K16).

Zgromadzone dane wskazywałyby więc na położenie nekropoli w Kamieniu na terenie pomiędzy Jeziorami Bełdany i Dłużec (Ryc. 6). Hipotezy tej nie udało się niestety zweryfikować, cmentarzyska tego nie umieszczono bowiem na dydaktycznej mapie *Kreis Sensburg* G. J. F. von Hassela (I. Mellin-Wyczółkowska 1999, s. 180), obecnie jednym z ważniejszych źródeł do lokalizowania stanowisk badanych przed II wojną światową (P. Szymański 2000b). Powierzchniowe próby odnalezienia cmentarzyska w Kamieniu przeprowadzone wiosną 2008 roku również nie przyniosły pozytywnych rezultatów. Wyznaczony obszar obecnie porośnięty jest lasem, co uniemożliwiło znalezienie materiału zabytkowego oraz zaobserwowanie jakichkolwiek śladów działalności archeologicznej[10].

Oryginalny plan cmentarzyska w Kamieniu niestety nie zachował się, jednak dokumenty archiwalne pozwoliły na jego odtworzenie (Ryc. 7, 8)[11].

[9] – *27.9.05* [/] *Die Hügelgräber am Fuß des* [/] *Gräberfeldes!* (...) *Bei Kamien. Stelle: Szekierniak dito.* [/] *Vielleicht dort die Hügel am* [/] *Weg auch zu untersuchen (auch im* [/] *Kgl. Forst, etwa 1 Kilometer entfernt)* – fragment odpisu dziennika badań nr 3 F. Peisera sporządzony przez H. Tiessena w kwietniu 1924 roku (PM-A 390, Bd. 3/183).

[10] W powojennej literaturze interesujące nas cmentarzysko oraz jego lokalizację wiązano z przypadkowym odkryciem w 1972 roku dwóch naczyń na terenie ośrodka PTTK w Kamieniu (por. D. Lempka, W. Nowakowski 1975, s. 229; M. Karczewski 2001, s. 85–86; patrz także teczka „Pow. Pisz" w archiwum MWiM w Olsztynie). Ceramika (najprawdopodobniej materiał osadowy z epoki brązu – inf. ustna Pani mgr Magdaleny Nowakowskiej, za którą chciałabym w tym miejscu serdecznie podziękować) oraz miejsce jej znalezienia (kilkadziesiąt metrów od linii brzegowej Jeziora Bełdany) sugeruje jednak, że mamy w tym przypadku do czynienia z innym stanowiskiem niż to badane przez F. Peisera w 1906 i 1907 roku.

[11] Ze względu na brak danych bądź nieczytelność niektórych wartości na planie nie umieszczono obiektów: 44, 82 oraz 101.

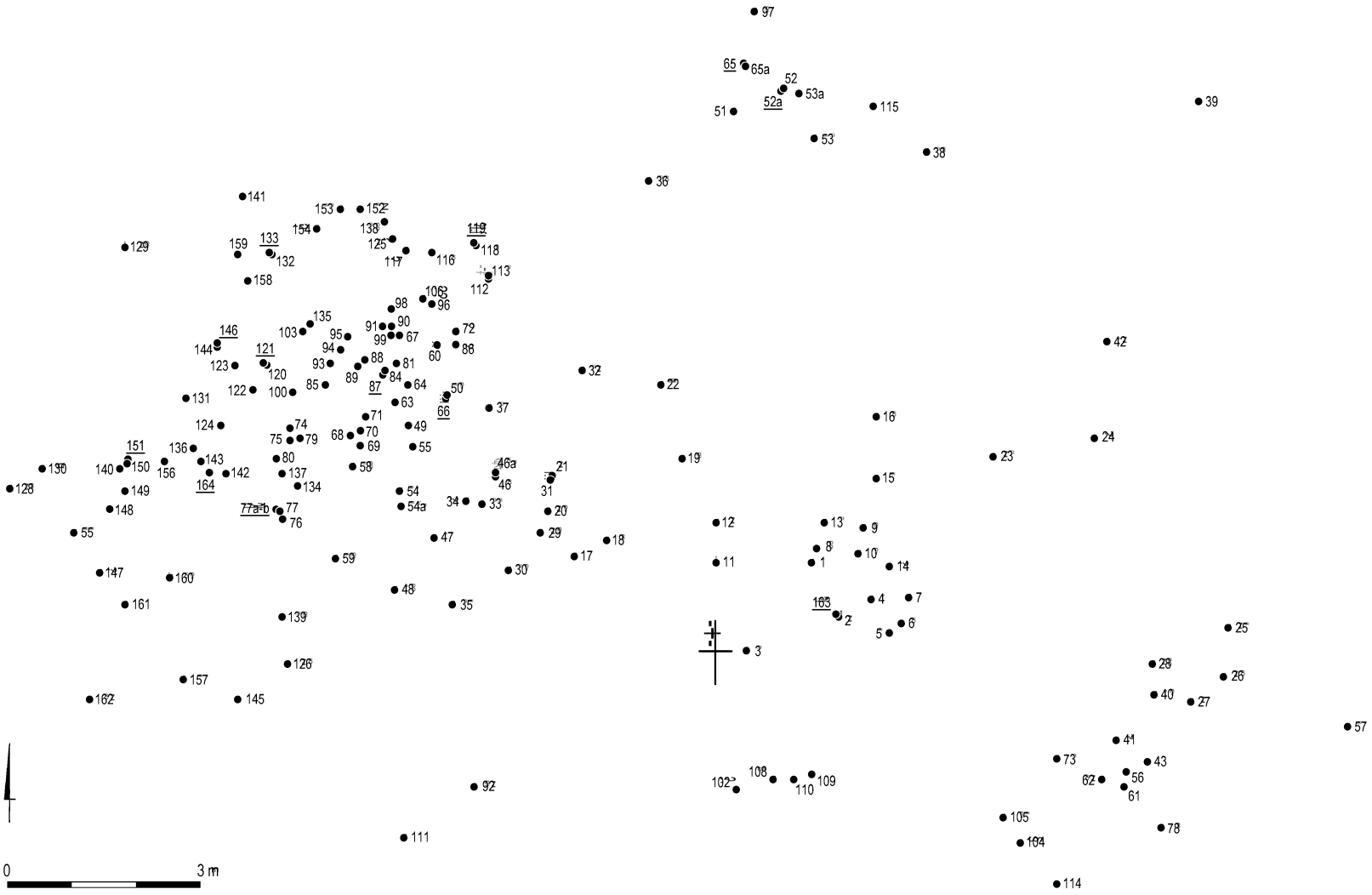

Ryc. 7. Plan cmentarzyska w Kamieniu (wg współrzędnych z dziennika nr 10 F. E. Peisera i odpisów H. Tiessena; podkreślono numery obiektów o nieprecyzyjnej lokalizacji)

Fig. 7. Plan of the cemetery at Kamień (acc. to coordinates given in F. E. Peiser's diary No 10 and H. Tiessen's copies; approximately located features are signed with underlined numbers)

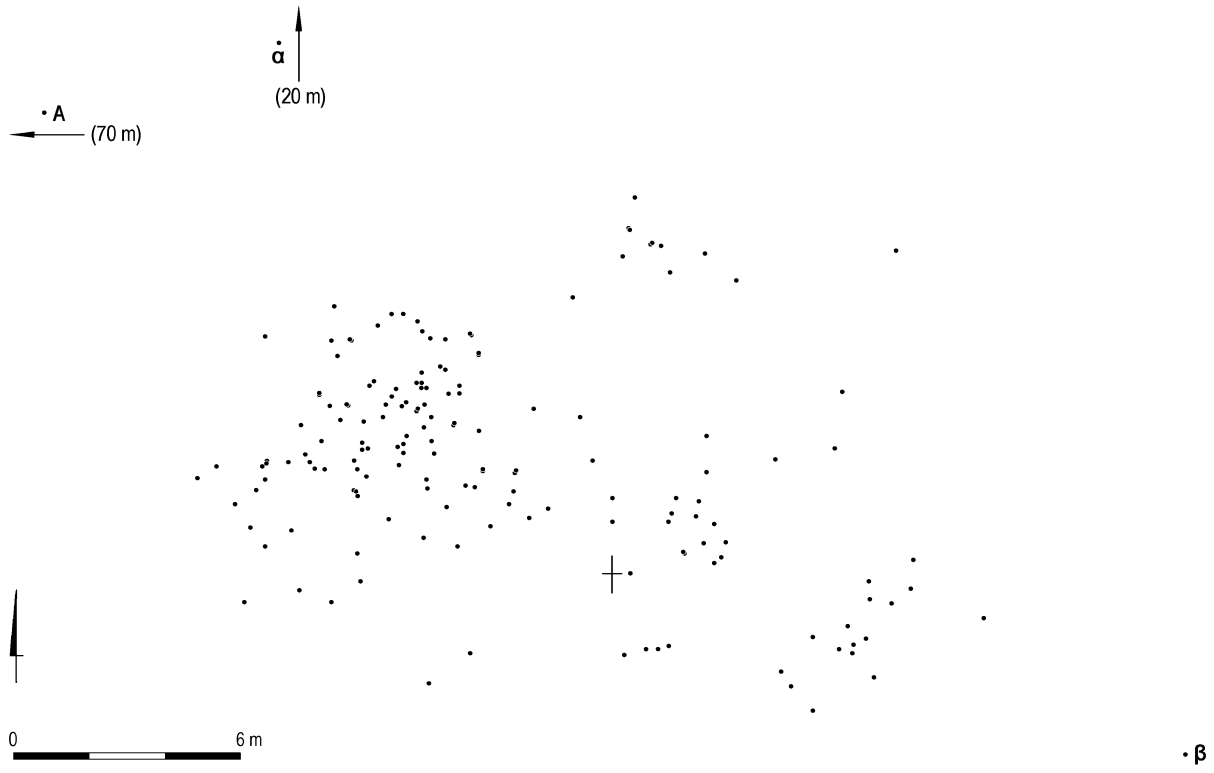

Ryc. 8. Położenie obiektów A, α i β względem cmentarzyska w Kamieniu
Fig. 8. Location of features A, α and β in relation to the cemetery at Kamień

ANALIZA MATERIAŁU

Nekropola w Kamieniu była użytkowana zarówno przez ludność kultury bogaczewskiej, jak i przez przedstawicieli grupy olsztyńskiej. W analizie zrezygnowano z osobnego omawiania materiałów z okresu wpływów rzymskich oraz z okresu wędrówek ludów. Znaleziska zostały podzielone ze względu na przynależność do danej kategorii zabytków. Przyjęcie takiego systemu wynika przede wszystkim z trudności w datowaniu niektórych materiałów (np. ceramiki, niektórych typów paciorków).

Zapinki

Na cmentarzysku w Kamieniu pozyskano łącznie co najmniej trzynaście zapinek, bądź też ich fragmentów.

Fragment nóżki brązowej zapinki z grobu 30 miał dwa wysokie, półkoliste grzebyki, inkrustowane żelazem; jeden oddzielał kabłąk od wąskiej nóżki, drugi znajdował się na końcu nóżki zakończonej profilowanym guzkiem (Tabl. V/30:1a.b).

Zdaniem Peisera zabytek ten odpowiadał zapince typu A.72 z sambijskiego cmentarzyska w Kovrowie, zilustrowanej w publikacji O. Tischlera i H. Kemkego (*TK II 10*; PM-A 1677, Bd. 1/239 – patrz Aneks 4; por. O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 25, tabl. II:10). Podobnie uważała M. Schmiedehelm, która nie wykluczała jednak, że może tu chodzić o fragment zapinki V grupy Almgrena, podobnej do fibuli z Grodziska, ze zbiorów *Prussia-Museum* (inw. V.42. 6769 – M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25). M. Jahn opisał to znalezisko jako *Stück einer profilierten Fibel* (M. Jahn 1921, s. 117; por. W. Nowakowski 2007, s. 23, przyp. 10).

Stan zachowania zapinki z Kamienia utrudnia jednoznaczne określenie typu. Przedstawiony na rysunkach fragment odpowiada nóżkom fibul silnie profilowanych. Sposób ukształtowania grzebyków oraz guzka najbardziej przypomina zapinki typu A.72. Należy jednak pamiętać, że analogicznie profilowane nóżki i grzebyki mają również egzemplarze 5. serii V grupy Almgrena (O. Almgren 1923, s. 53). Znane są ponadto zapinki o tak ukształtowanych nóżkach, ale z taśmowatym kabłąkiem i główką charakterystyczną dla typu A.42. Okazy takie zostały włączone do serii 2., północnej zapinek o cechach mieszanych II i IV grupy Almgrena (J. Andrzejowski 1994, s. 90–92).

Obszar występowania zarówno zapinek A.72, jak i fibul typu A.II/IV,2.1, obejmuje przede wszystkim strefę osadnictwa kultury wielbarskiej nad dolną Wisłą oraz Sambię (W. Nowakowski 1989c, s. 145, 148, ryc. 2; J. Andrzejowski 1994, s. 91–92, 103–104, ryc. 2; por. W. Nowakowski 1996, s. 155–156, mapa 4). Materiały kultury bogaczewskiej dostarczyły zaledwie kilku egzemplarzy tych ozdób. Fibule typu A.72 znaleziono między innymi w Gierłoży, gr. 2, Stręglu Wielkim II, gr. 23, oraz w Turwągach (J. Heydeck 1887, tabl. IVb; M. Jahn Spuścizna; por. W. Nowako-

wski 1996, s. 155–156). Możliwe również, że ten sam typ reprezentowały kolejne fragmentarycznie zachowane egzemplarze z cmentarzysk w Nowym Zyzdroju, gr. 12 (M. Schmiedehelm 1934, s. 110–111; 1944; por. W. Nowakowski 1996, s. 156; P. Szymański 1996, s. 200–201), oraz w Zdedach (M. Schmiedehelm 1944[12]). Natomiast z fibulami A.II/IV,2.1 należy łączyć tylko wspomniane wyżej znalezisko z Grodziska (J. Andrzejowski 1994, s. 90, 103).

Obecność na Mazurach zapinek tych dwóch typów bez wątpienia świadczy o kontaktach plemion bogaczewskich z ludnością kultury wielbarskiej oraz Dollkeim-Kovrovo. Zdaniem M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) fibula z Kamienia mogła być importem z Półwyspu Sambijskiego. Na taką proweniencję interesującego nas zabytku wskazywałyby inkrustowane żelazem grzebyki. W kulturze Dollkeim-Kovrovo brązowe zapinki bardzo często były zdobione żelazem (np. Pervomajskoe; H. Jankuhn Archiv). Za „sambijskim" pochodzeniem omawianej tu zapinki przemawia także pozostałe wyposażenie obiektu 30 – silnie profilowane okucia końca pasa typu I,1 oraz metalowe guzki-aplikacje.

Zapinki silnie profilowane typu A.72 datowane są na rozwiniętą fazą wczesnego okresu wpływów rzymskich (W. Nowakowski 1989c, s. 165). W tym samym czasie były w użyciu także fibule typu A.II/IV,2.1 (J. Andrzejowski 1994, s. 91). Okaz znaleziony w Kamieniu wydaje się mieć nieco późniejszą metrykę, towarzysząca mu sprzączka typu AD17 wskazuje bowiem na fazę B_2/C_1.

Kolejnym interesującym znaleziskiem jest fibula z obiektu 1. W grobie tym bogaczewskim naczyniom (popielnica grupy IB, misa-przykrywka grupy IIA) towarzyszyła brązowa **zapinka pochodna od silnie profilowanych odmiany mazowieckiej**. Z rysunku sporządzonego przez M. Schmiedehelm wynika, że zabytek ten miał górną cięciwę przetrzymywaną haczykiem, esowato wygięty, daszkowaty w przekroju kabłąk, na środku którego znajdował się trójżeberkowy grzebyk, a nóżka była prawdopodobnie zakończona dwustożkowatym guzkiem (Tabl. I/1:3). Na podstawie szkicu trudno jednak stwierdzić, czy konstrukcja tej zapinka była jedno- czy też dwuczęściowa. Nie sposób więc zaliczyć jej do określonego typu zapinek odmiany mazowieckiej. Możliwe jest jedynie przypisanie tego okazu do podtypu A, wariantu a tych fibul (T. Dąbrowska 1995, s. 10).

Zapinki pochodne od silnie profilowanych odmiany mazowieckiej znajdowane są przede wszystkim na terenach objętych przez osadnictwo kultury przeworskiej. Znacznie rzadziej występują one na stanowiskach wielbarskich i w kręgu zachodniobałtyjskim (T. Dąbrowska 1995, s. 14–17; J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 289, przyp. 36, s. 292). W chwili obecnej z ziem bałtyjskich znanych jest kilka egzemplarzy fibul tego typu. Cztery pochodzą z Nowego Zyzdroju (gr. 13, 66, 144, 169; A. Juga, W. Nowakowski, P. Szymański 2000, s. 27–28). Na jeden okaz natrafiono w Tałtach (gr. 118; A. Juga-Szymańska 2004, s. 106, tabl. VII:8a.b)[13].

Na obszarze kultury przeworskiej zapinki odmiany mazowieckiej występują począwszy od stadium B_{2b} aż do stadium C_{1a} późnego okresu wpływów rzymskich (T. Dąbrowska 1995, s. 22). Takie ramy chronologiczne należy również przyjąć dla okazów znajdowanych na terenie kultury bogaczewskiej (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 106), w tym także dla fibuli z Kamienia.

Z grobu 143 pochodzi brązowa **zapinka kolankowata**. Fibula ta wykazuje zarówno cechy odpowiadające fibulom typu A.132, jak i okazom typu A.137[14] – nie ma grzebyka na główce, cylindra ani okrągłej płytki na końcu nóżki; na zgięciu kabłąka znajduje się „kolanko", z dwóch stron ozdobione nacięciami; dwa dookolne rowki umieszczono na końcu nóżki, przy główce natomiast pas ornamentu naśladujący nakładany pierścień nacinanego drutu (Tabl. XVII/143:3a–c). Trudna do określenia jest konstrukcja zapięcia. Według rysunków M. Schmiedehelm oś przechodzi przez otwór znajdujący się w główce zapinki, zaś cięciwę przytrzymuje haczyk (Tabl. XVII/143:3a). Inaczej przedstawił to na swoim szkicu F. Jakobson. Tutaj główka ma dwa otwory: przez jeden przeprowadzona została oska, przez drugi cięciwa (Tabl. XVII/143:3b).

Badania archeologiczne cmentarzysk kultury bogaczewskiej dostarczyły kilkunastu zapinek kolankowatych. Były wśród nich zarówno fibule typów A.132 oraz A.137, jak i egzemplarze o cechach pośrednich pomiędzy obydwoma typami (W. Nowakowski 1995, s. 41–42; A. Cieśliński 2000, s. 59–60; A. Juga-Szymańska 2004, s. 107). Najbliższymi analogiami do okazu z Kamienia wydają się być znaleziska z Babięt I, gr. 61 (A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. LXXIV), Machar, gr. 9 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/1045; W. Gaerte 1929, ryc. 168e), Nikutowa, gr. 426 (M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/462), oraz prawdopodobnie z Osowej, kh. 78 (J. Jaskanis 1961, s. 172, 182, tabl. VI:15; por. W. Nowakowski 1995, s. 42, tabl. VIII:21). Z Sambii zbliżony okaz pochodzi z Izobil'noe, gr. 17 (H. Jankuhn Archiv). Natomiast na terytorium kultury wielbarskiej podobną zapinkę odkryto w Grębocinie, pow. toruński, gr. 2 (G. Budynek, M. Olędzki 1987, s. 152, 164, ryc. 3:12), Malborku-Wielbarku, pow. malborski, znal. luźne (dawn. *Willenberg, Kr. Marienburg*; O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 46, tabl. II:17),

[12] Zabytek z dawnych zbiorów *Ostpreussisches Provinzionalmuseum* w Królewcu (OPM inw. 5770), później w zbiorach *Prussia-Museum*.

[13] Por. T. Dąbrowska 1995, s. 25, 28; A. Bitner-Wróblewska 1999, s. 109, 111–112; A. Juga, W. Nowakowski, P. Szymański 2000, s. 27–28; A. Juga-Szymańska 2004, s. 106–107; W. Nowakowski 2004, s. 205; J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 289, 292, przyp. 37.

[14] W literaturze przedmiotu zwracano już uwagę na trudności z klasyfikowaniem zapinek kolankowatych – patrz np. A. Cieśliński 1999.

oraz w Wilkowie, pow. Elbląg (dawn. *Wolfsdorf Höhe, Kr. Elbing*; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/1070). Wszystkie wymienione wyżej egzemplarze mazurskie były zdobione imitacją nakładanych pierścieni z nacinanego drutu. Tego typu ornament wystąpił także na kolankowatej fibuli ze Starej Rudówki, gr. 132a (tutaj spirala i cięciwa znajdowały się w cylindrze) oraz na kolankowatym okazie zakończonym głową byka z nekropoli w Miętkich, gr. 3 (H. Schmidt 1906, s. 480, ryc. 3; W. Nowakowski 1998a, s. 25, 49, 117, ryc. 13:304, tabl. 16:304).

Zapinki kolankowate występowały na rozległym obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Fibule typu A.132 oraz ich odmiany odnotowywane są na cmentarzyskach zarówno kultury przeworskiej, wielbarskiej, jak i bogaczewskiej już począwszy od schyłku fazy B_2 (A. Cieśliński 1999; A. Juga-Szymańska 2004, s.107; J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 286), natomiast zapinki typu A.137 i formy pokrewne uważa się za jeden z głównych wyznaczników 2. fazy kultury Dollkeim-Kovrovo, którą można synchronizować z fazami B_2/C_1–C_{1a} (W. Nowakowski 1996, s. 50–51, tabl. 107). Jak się wydaje, tak też datować można wariant, który reprezentuje zapinka z grobu 143 z Kamienia. Potwierdzeniem tego jest obecność w zespole szpili typu *Szwajcaria* II. Takie ramy chronologiczne ma również zbliżona zapinka kolankowata z obiektu 9 z Machar, której towarzyszyły między innymi szpila typu L oraz naczynie flaszowate (PM-A 1431, Bd. 1/003; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.12/8; 7.13d/1045, 1127; 7.20d/129, 134).

Z grobu 2 w Kamieniu pochodzi brązowa **zapinka typu A.133** (Tabl. I/2:2). Kabłąk tej zapinki w górnej części ma kształt odwróconego trapezu i jest zdobiony wąskim pasem pionowych kresek. Nóżka natomiast rozszerza się trójkątnie ku dołowi; z konstrukcji zapięcia, umieszczonej w tulei, zachowała się tylko żelazna igła.

Znaleziska fibul typu A.133 koncentrują się przede wszystkim na terenie objętym osadnictwem kultury bogaczewskiej. Badania cmentarzysk mazurskich dostarczyły około 50 egzemplarzy tego typu zapinek (A. Juga-Szymańska 2004, s. 107–108, przyp. 14), pojedyncze egzemplarze znane są ze stanowisk sambijskich i wielbarskich (W. Nowakowski 1995, s. 39–40, tabl. VIII:1–12; A. Juga-Szymańska 2004, s. 108; por. A. Cieśliński 2005; J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 292, przyp. 38–40, ryc. 13). Fibule nawiązujące do okazów typu A.133 występują również na Litwie i w Estonii (H. Moora 1938, s. 79, przyp. 2, ryc. 18:2.3; R. Banytė-Rowell, A. Bitner-Wróblewska 2005, s. 114–115, ryc. 8; M. Bertašius 2005, s. 31, tabl. III:58, CLXXIX:2; G. Grižas, A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 273, ryc. 15). Jedna zapinka została znaleziona w okolicach Berlina (O. Almgren 1923, s. 68; A. Leube 1975, s. 154, tabl. 30:7).

Zapinki A.133 datuje się na fazę B_{2c} (W. Nowakowski 1995, s. 40; 1998b, s. 198). Inwentarz kilku obiektów sugeruje jednak możliwość przesunięcia chronologii tego typu fibul aż do początku późnego okresu wpływów rzymskich. Wskazują na to między innymi dwa zespoły ze stanowiska II w Koczku, gdzie w grobie 50 razem z zapinką A.133 znaleziony został naszyjnik z końcami owiniętymi drutem (H. Jankuhn Archiv; W. Nowakowski 2001a, s. 160), natomiast w grobie 122 oprócz omawianej fibuli odkryto także sprzączkę z podwójnym kolcem typu AG36, nóż, grot włóczni przypominający typ VII lub XIII oraz miecz odmiany D/2 (W. Nowakowski 2001a). Podobnie, bo na fazy B_{2c}–B_2/C_1, datować należy zapinkę z Kamienia, której towarzyszyła sprzączka z podwójnym kolcem, okucie końca pasa J.IV oraz ostroga typu E1.

Materiały z nekropoli w Kamieniu dostarczyły czterech egzemplarzy fibul trójgrzebykowych. Z grobu 65 pochodzi brązowa **zapinka typu A.96**. Na jej powierzchni były widoczne ślady srebrnej inkrustacji. Zabytek ten został odkryty razem z trzonkiem brązowej szpili, prostokątną nakładką na pas, grotem typu I.1 oraz nożem. Fibule A.96 znane są przede wszystkim ze stanowisk kultury luboszyckiej, wielbarskiej i zachodniobałtyjskich (T. Hauptmann 1998, s. 164, 170–171, rys. 8). Z terenów Pojezierza Mazurskiego M. Schmiedehelm (1944) wylicza około 100 egzemplarzy fibul trójgrzebykowych *weichselländischen Form*, jednak są wśród nich również zapinki innych typów 1. serii V grupy Almgrena[15]; dwóch dalszych znalezisk dostarczyło cmentarzysko w Paprotkach Kolonii, st. 1 (gr. 72; A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 75, 81, ryc. 10:6.7). Wśród tak dużej liczby zapinek tylko kilka jest zdobionych. Obecność srebrnych inkrustacji lub nakładek, podobnie jak w przypadku egzemplarza z grobu 65 w Kamieniu, odnotowano tylko na zapinkach z Gąsiora, gr. 211 (M. Schmiedehelm 1990, s. 49–50, 95, tabl. VII:6)[16], Marcinkowa, st. II, gr. 132

[15] Por. np. egzemplarze z Leśniewa, gr. 47g/24 (G. Bujack 1887, s. 145; A. Wiśniewska 2008; H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv) i Sławoszów, gr. 165 (M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.22b/100).

[16] Według H. Jankuhna (Archiv) zapinka z gr. 211 w Gąsiorze była zdobiona złotą blaszką.

Ryc. 9. Zapinki trójgrzebykowe z terenu kultury bogaczewskiej z otworkiem w płytce bądź zaopatrzone w uszko.

Fig. 9. Triple-crest brooches from Bogaczewo Culture area having an opening in the brooch head-plate or provided with a loop for suspension.

1. Gąsior, grób/grave 184; 2. Jakubowo, grób/grave 41; 3. Kosewo I, grób/grave 69; 4. Miętkie I; 5.6. Mojtyny, obiekt/feature 1–7; 7. Stare Kiejkuty, grób/grave 186; 8. Strzałkowo; 9. Turwągi. Wg/After: A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003 (1a, 3a), KDKA (1b), M. Schmiedehelm Arhiiv (2, 8, 9), K. Voigtmann Kartei (3b.c, 7), A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008 (4), E. Hollack, F. E. Peiser 1904 (5, 6). Skany w skali/Scanned in: 1:1 (1a.b, 3b.c, 4), 86% (3a), 3:4 (2, 7–9)

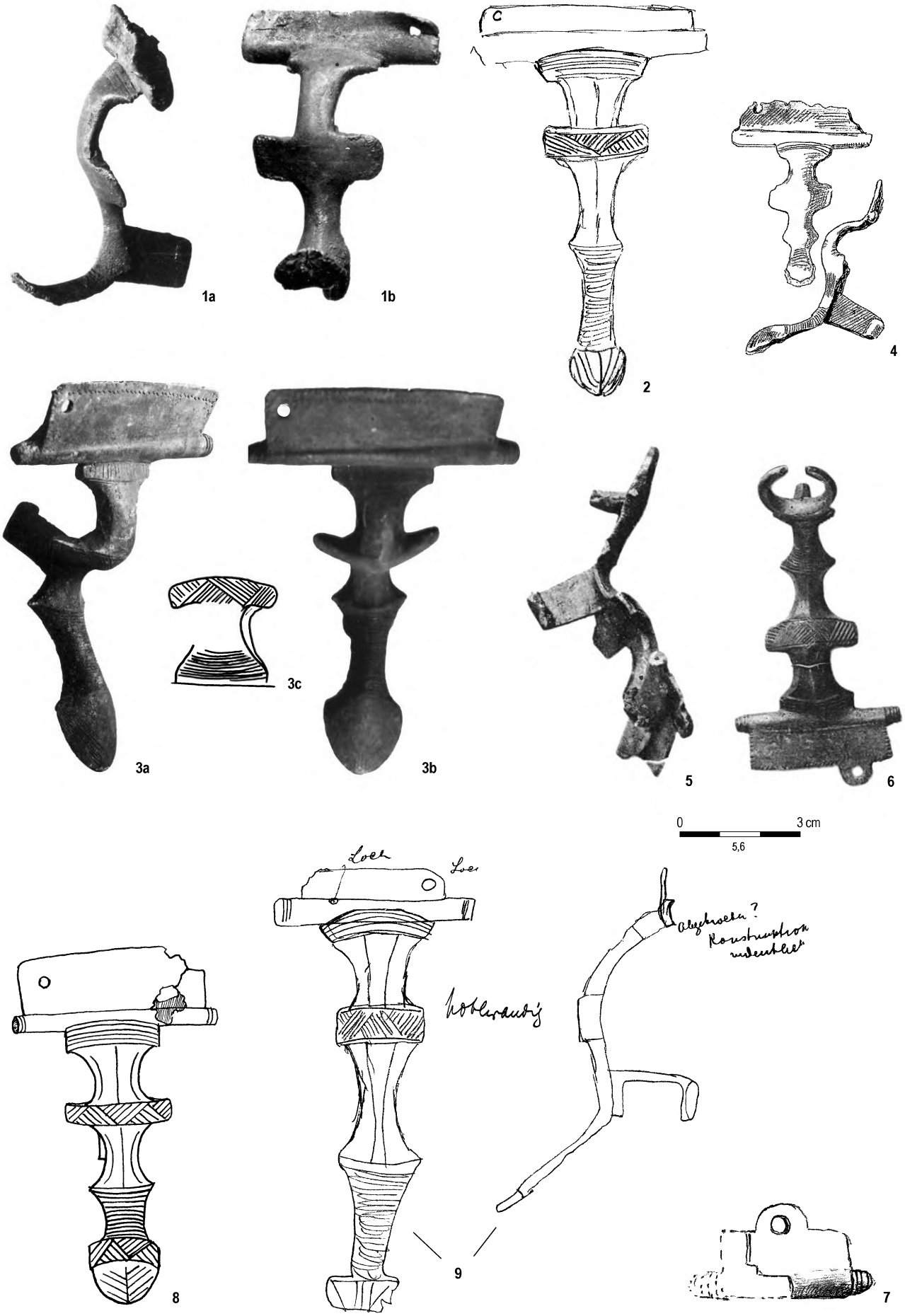
1a
1b
2
4
3a
3c
3b
5
6
0
3 cm
5,6
Loch
Loch
Abgebrochen?
Konstruktion
unbekannt
8
9
7

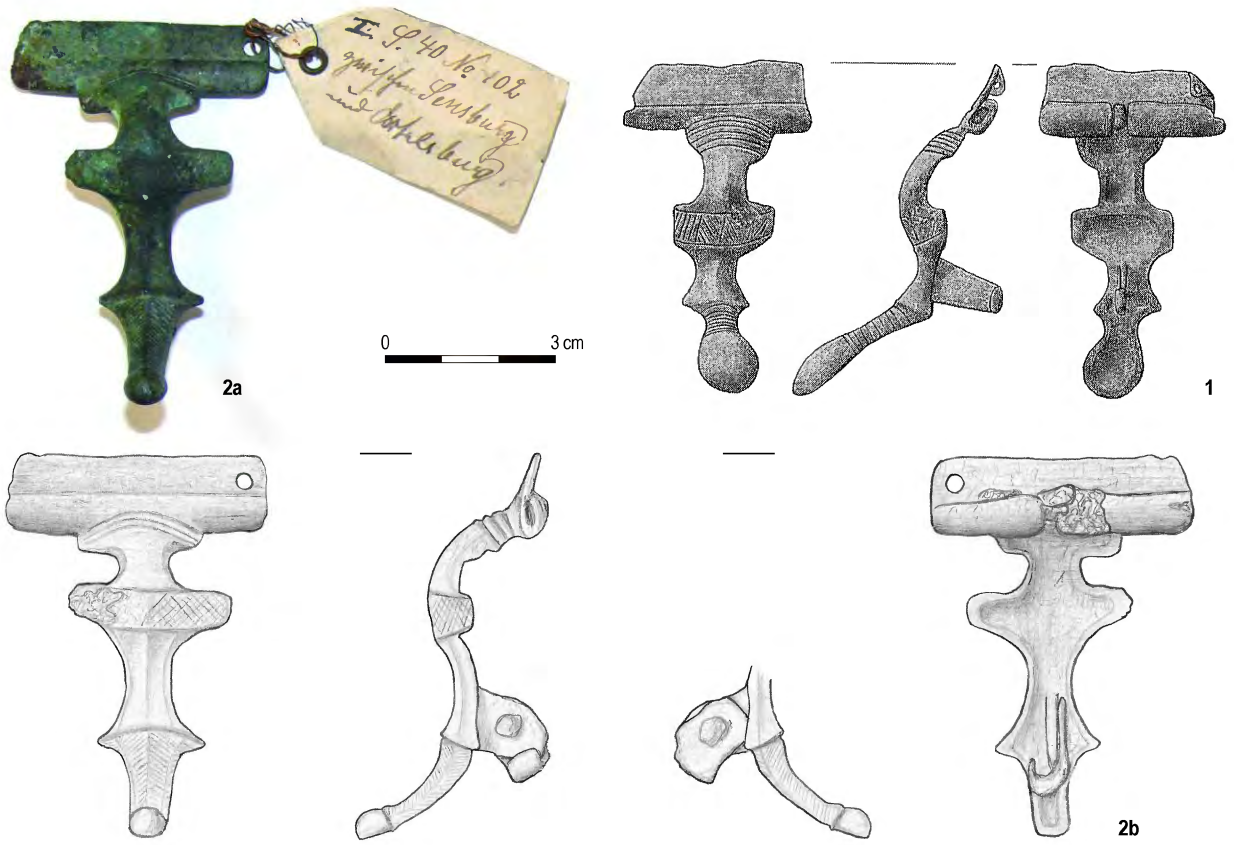

Ryc. 10. Zapinki trójgrzebykowe z terenu kultury bogaczewskiej z otworkiem w płytce, z kolekcji pastora Pisanskiego, prawdopodobnie z okolic Węgorzewa (1), oraz z rejonu pomiędzy Mrągowem a Szczytnem (2).

Fig. 10. Triple-crest brooch finds from Bogaczewo Culture area with an opening in the brooch head-plate, from the collection of Pastor Pisanski, presumably from the region of Węgorzewo (1), and from the area between Mrągowo and Szczytno (2)

Wg/After: W. Nowakowski 1998a (1). Zbiory/Collection: MVF, Berlin (2). Rys. i fot./Drawing and photo I. Szter (2)

(2 egz.; W. Gaerte 1929, ryc. 139k; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/386), Miętkich, gr. 3 (H. Schmidt 1906, s. 460; W. Nowakowski 1998a, s. 51, 117, ryc. 14:303, tabl. 16:303; M. Schmiedehelm 1944), Mojtyn, gr. 57 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 52, tabl. VII:57), oraz Sławoszów, gr. 165 (egz. bez tulejki; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.22b/100, 7.13c/633). Dwie zapinki, z Mojtyn, gr. 56 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 51–52, tabl. X:56c 1.2), oraz egzemplarz z Leśniewa, gr. 47g/24 (A. Wiśniewska 2008; H. Jankuhn Archiv), były dekorowane złotą folią.

W kręgu zachodniobałtyjskim chronologia zapinek typu A.96 została ustalona na fazy B_2/C_1–C_{1a} (K. Godłowski 1974, s. 50–51; por. W. Nowakowski 1998a, s. 49, 51). Tak też należy datować egzemplarz z grobu 65 z Kamienia.

Kolejna **fibula trójgrzebykowa** z nekropoli w Kamieniu reprezentuje formę znajdowaną jedynie na stanowiskach zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego. Egzemplarz odkryty w grobie 156 ma tylko dwa, złożone z trzech zgrubień grzebyki – na kabłąku i na nóżce, natomiast pozbawiona tego elementu główka fibuli rozszerza się trójkątnie w kierunku tulejki, zdobionej na końcach podwójnymi, poprzecznymi nacięciami. Facetowana nóżka tej zapinki nie jest jednakowej szerokości, tak jak u większości fibul tego typu, lecz rozszerza się ku dołowi. Na jej końcu znajduje się guzek (Tabl. XVIII/156:1). Na terenie Mazur odnotowano obecność ponad 20 zapinek z tzw. brakującym grzebykiem (patrz A. Juga-Szymańska 2004, s. 108, przyp. 15; P. Szymański 2004, s. 161, 165, tabl. I:7). Omawiany wariant fibul trójgrzebykowych również datowany jest na fazę B_2/C_1 oraz stadium C_{1a} (T. Hauptmann 1998, s. 167).

W grobie 157 odkryto dwie **zapinki trójgrzebykowe tzw. odmiany mazurskiej**, z silnie wydłużonym grzebykiem na końcu nóżki oraz płytką znajdującą się przy cylindrze[17]; płytka jednej z nich miała przekłuty otworek. Kwerenda biblioteczna, archiwalna oraz muzealna dostarczyła kilkunastu zapinek trójgrzebykowych tzw. odmiany mazurskiej z otworkiem w płytce. Zabytki takie odnotowano na bogaczewskich cmentarzyskach w Gąsiorze, gr. 184 (Ryc. 9:1a.b; M. Schmiedehelm 1944; 1990, s. 45, tabl. IV:4.5; A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, ryc. 2620:4; KDKA 2615:4), Jakubowie, gr. 41 (Ryc. 9:2; PM-A 1605,

[17] *2 Sprossenfibeln masur Typus m. langem Fuss, m. breiten Platte am Kopf, etwas verschmolzen* (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25).

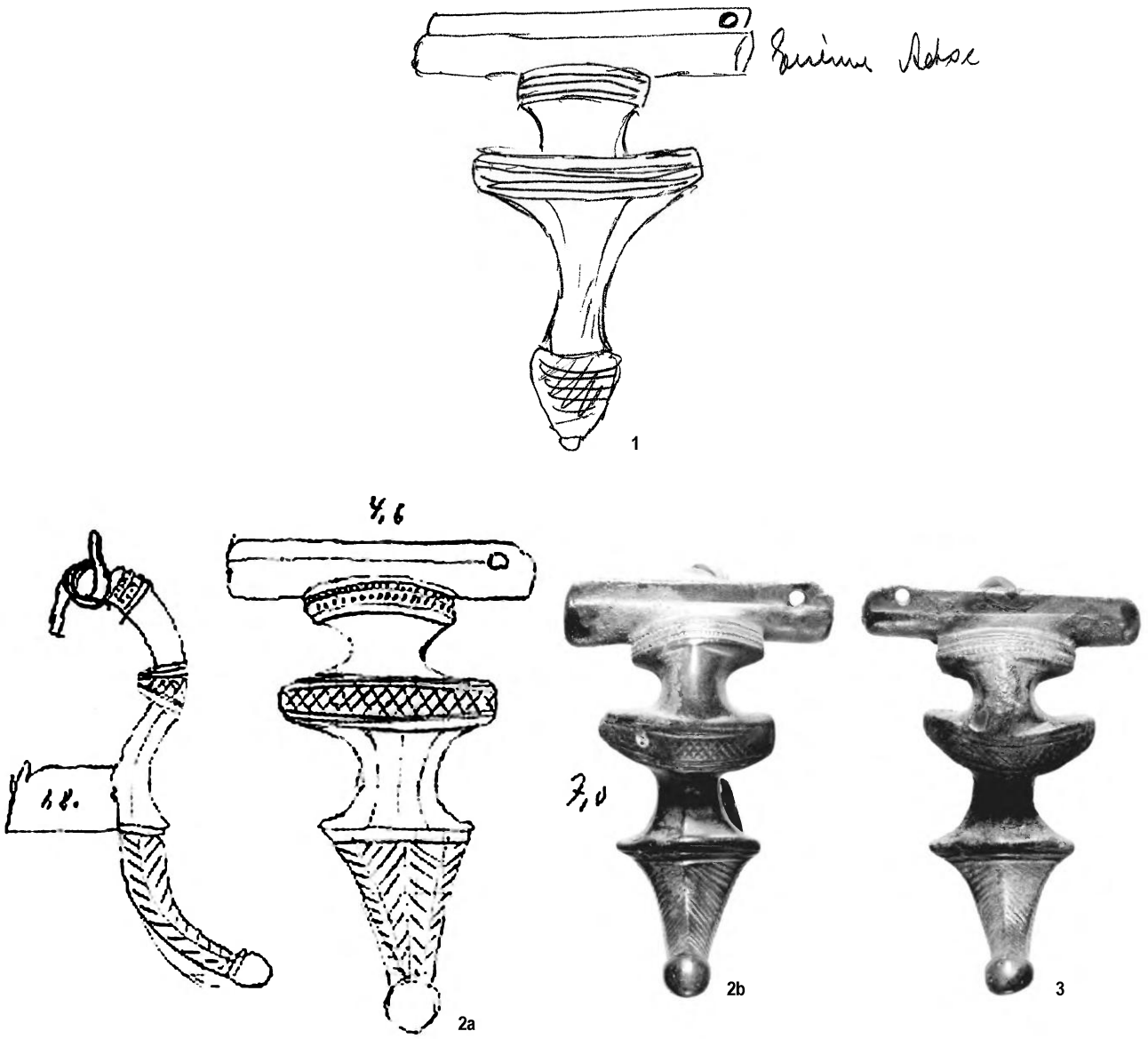

Ryc. 11. Zapinki trójgrzebykowe z terenu kultury Dollkeim-Kovrovo z otworkiem w płytce.

Fig. 11. Triple-crest brooches from the Dollkeim-Kovrovo Culture area with an opening in the brooch head-plate.

1. Sławosze; 2.3. Tel'manovo, grób/grave 40. Wg/After: M. Schmiedehelm Arhiiv (1), H. Jankuhn Archiv (2a), PM-N 000245 (2b, 3). Skany w skali/Scanned in: 2:1 (2b, 3), 1:1 (1, 2a)

Bd. 1/097; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.20d/33) i Kosewie I, gr. 69 (2 egz.; ryc. 9:3a–c; A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 212, ryc. 2620:5; M. Schmiedehelm 1944; K. Voigtmann Kartei) a także, w nieznanym kontekście, na nekropolach w Miętkich I (Ryc. 9:4; A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. CXLIII; por. M. Schmiedehelm 1944), Strzałkowie (Ryc. 9:8; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.24) oraz Turwągach (z otworkami w płytce i tulejce – ryc. 9:9; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25). Dwie dalsze zapinki z terenu Mazur nie mają dokładnej lokalizacji. Okaz z kolekcji pastora Pisanskiego najprawdopodobniej pochodzi z okolic Węgorzewa (Ryc. 10:1; W. Nowakowski 1998a, s. 51, 126, ryc. 14:625; tabl. 31:625), zaś fibula ze zbiorów Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie (inw. Pr. 3878) została znaleziona pomiędzy Mrągowem a Szczytnem (Ryc. 10:2a.b; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.13c/659). Z terenu kultury Dollkeim-Kovrovo fibule takie pochodzą z nekropoli w miejscowości Tel'manovo (2 egz. – ryc. 11:2a.b.3; W. Grunert 1936, s. 131; 1937, s. 41, ryc. 59; PM-N 000245; R. Grenz Archiv; H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25) oraz, znaleziona w nieznanym kontekście, ze stanowiska w Sławoszach (Ryc. 11:1; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25). Osiem kolejnych egzemplarzy zapinek trójgrzebykowych tzw. odmiany mazurskiej z otworkiem w płytce ze zbiorów *Prussia-Museum* przechowywanych jest obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie (Ryc. 12:1–3, 13:1–5; inw. Pr. 3864, 3876, 3877, 3879, 3891–94);

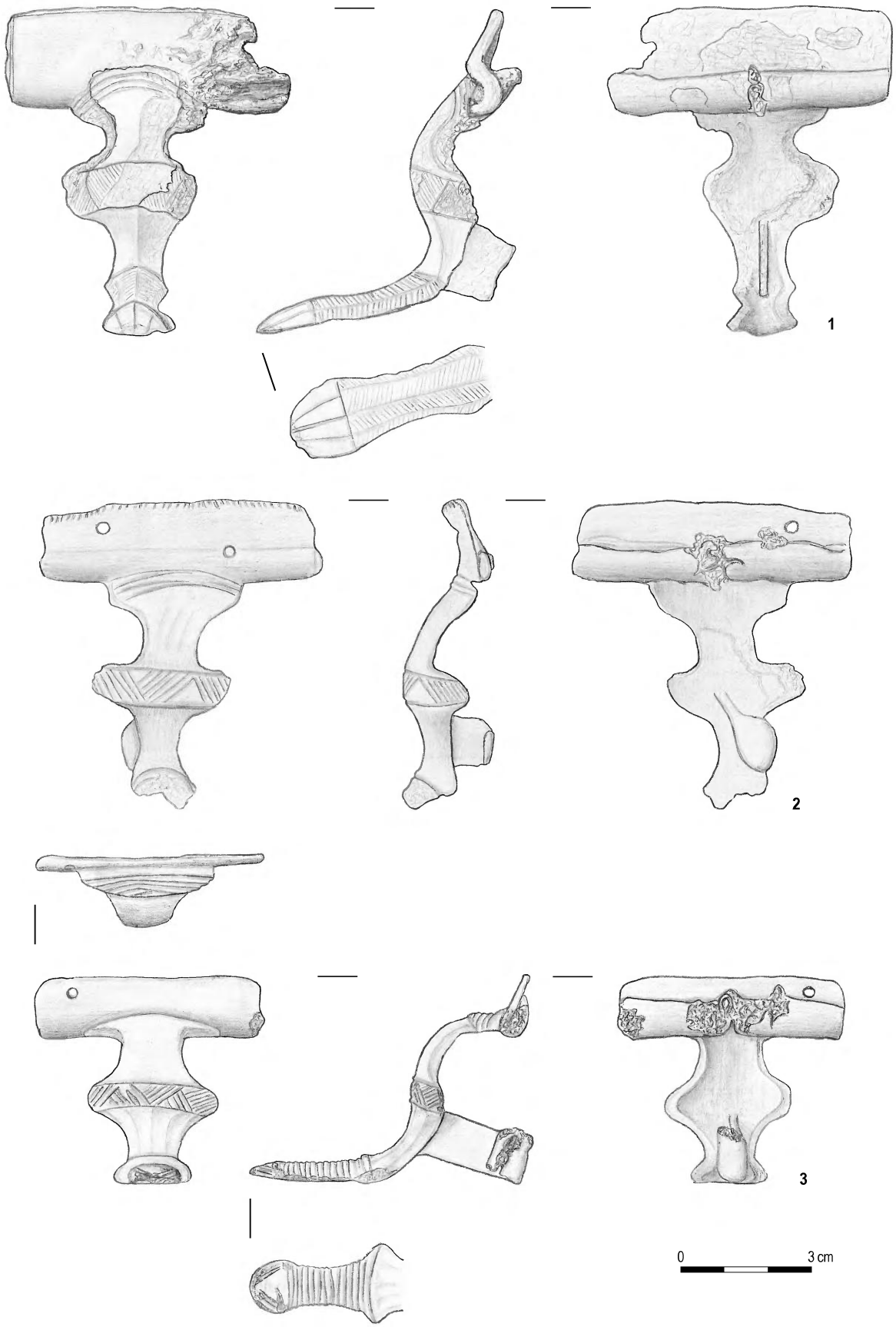

Ryc. 12. Zapinki trójgrzebykowe z terenów dawn. *Ostpreussen* z otworkiem w płytce.

Fig. 12. Triple-crest brooches from the area of former *Ostpreussen* with an opening in the brooch head-plate

Zbiory/Collection: MVF, Berlin (1–3). Rys./Drawing I. Szter (1–3)

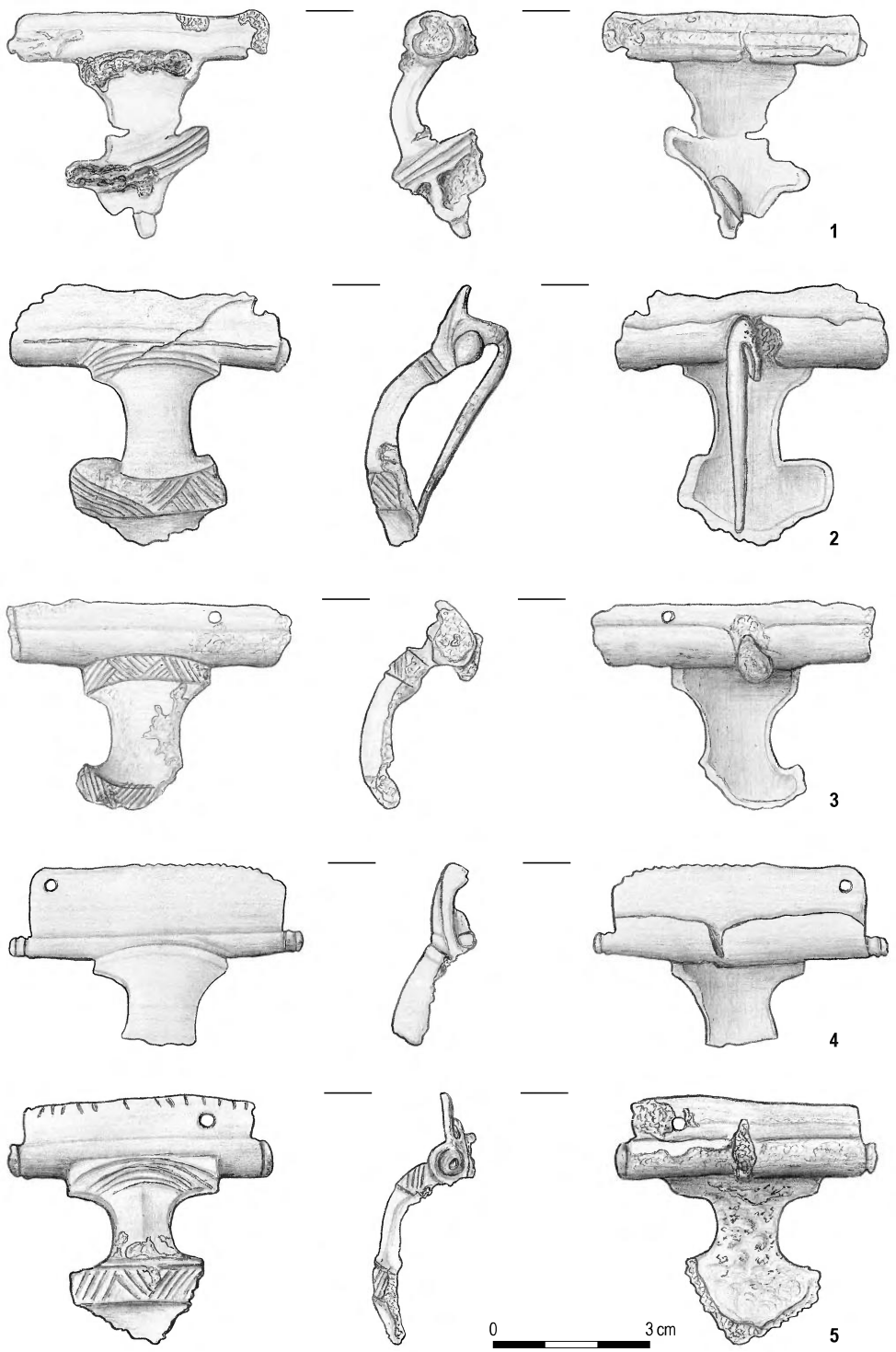

Ryc. 13. Zapinki trójgrzebykowe z terenów dawn. *Ostpreussen* z otworkiem w płytce.
Fig. 13. Triple-crest brooches from the area of former *Ostpreussen* with an opening in the brooch head-plate.
Zbiory/Collection: MVF, Berlin (1–5). Rys./Drawing I. Szter (1–5)

kolejny egzemplarz z kolekcji *Prussia-Museum* znajduje się Muzeum Historyczno-Artystycznym w Kaliningradzie[18]. W tej chwili nie można stwierdzić, czy są to okazy już wymieniane, lecz niezilustrowane i niedokładnie opisane, czy też kolejne egzemplarze, niewzmiankowane w źródłach archiwalnych i przedwojennej literaturze. Znane są także zapinki trójgrzebykowe, u których przy górnej krawędzi płytki znajduje się uszko. Fragment jednej pochodzi z nekropoli ze Starych Kiejkut, gr. 186 (Ryc. 9:7;

[18] Za informację o zapince ze zbiorów muzeum w Kaliningradzie jestem wdzięczna Panu Konstantinowi Skvorcovowi.

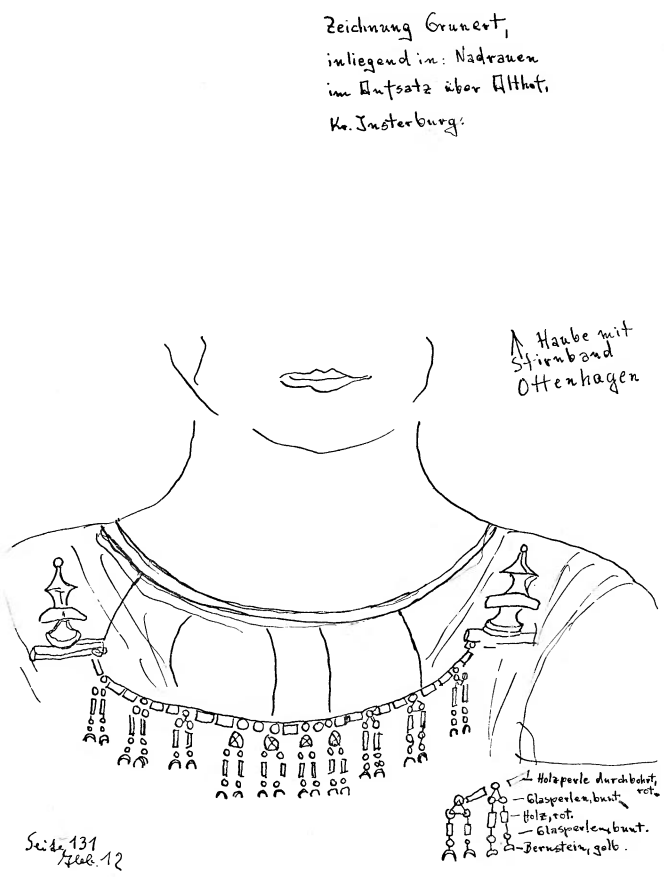

Ryc. 14. Rysunkowa rekonstrukcja sposobu noszenia fibul trójgrzebykowych z otworkiem w płytce.

Fig. 14. Reconstruction of the way triple-crest brooches with an opening in the brooch head-plate were worn.

Wg/After: R. Grenz Archiv. Skan w skali/Scanned in: 1:2

K. Voigtmann Kartei), dwie pozostałe znaleziono w Mojtynach, ob. 1–7, (Ryc. 9:5.6; E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 43–44, tabl. I:5d.7b). Egzemplarze z Mojtyn wyróżniały się ponadto zdobieniem nóżek w postaci plastycznych przedstawień główek byków. Na fragment brązowej blaszki z podobnie ukształtowanym uszkiem natrafiono także w Sterławkach Wielkich (znal. luźne z wykopu IX – E. Ceranowska 2009; patrz także K. Lenarczyk 1991, s. 102). Może on być także pozostałością po zniszczonej zapince trójgrzebykowej (por. P. Szymański 2005, s. 18–19 przyp. 30). Również na cmentarzysku w Gutach odkryto fibulę z otworkiem. Egzemplarz ten miał jednak reprezentować *zwykłą formę* zapinek trójgrzebykowych, ze sprężyną umieszczoną w tulejce (A.96?; A. Juga-Szymańska 2007b, s. 395–396).

Przy analizie zapinek trójgrzebykowych z uszkami bądź dziurkami ważną kwestią wydaje się być liczba tego typu fibul w zespole. W Kosewie, Mojtynach i Tel'manowie znaleziono po parze takich ozdób. Po dwie zapinki trójgrzebykowe odnotowano również w Gąsiorze i Kamieniu. Aspekty te wydają się być istotne podczas próby rekonstrukcji sposobu noszenia omawianych tu ozdób. Wydaje się, że za pomocą tych otworków doczepiano do zapinek inne przedmioty. Rysunkowa interpretacja tego zagadnienia znajduje się w spuściźnie naukowej R. Grenza (Ryc. 14). Według niej przez otworki umieszczone w płytkach pary zapinek z Tel'manowa mógł przechodzić sznurek, na który nanizano paciorki i wisiorki (por. W. Grunert 1936, s. 131).

Zapinki trójgrzebykowe tzw. odmiany mazurskiej występowały w zespołach z faz B_2/C_1–C_{1a} (W. Nowakowski 1995, s. 49). Podobne datowanie należy też przyjąć dla okazów, które zaopatrzono w uszka bądź dziurki. W takich ramach czasowych mieści się również grób 157 z Kamienia – obok zapinek trójgrzebykowych znaleziono tu naszyjnik z końcami owiniętymi drutem, być może z kapsułkowatym zapięciem.

Ciekawa zapinka pochodzi z grobu 77a-b. Jest to brązowa fibula z żelazną igła i sprężyną umieszczoną w tulejce. Zapinka ma prostokątny grzebyk z czterema skośnie nacinanymi poziomymi zgubieniami. Facetowana nóżka, trójkątnie rozszerzająca się, jest zakończona profilowanym guzek dekorowanym trzema lub czterema rytymi liniami (Tabl. X/77a-b:2).

Znanych jest tylko kilka egzemplarzy takich zapinek (Ryc. 16). Z Mazur analogiczne okazy znane są z nekropoli z Babięt, st. I, gr. 77 i 98 (Ryc. 15:1.2; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.1/XXXIX:4, 7.13/82, 7.19/99; A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. LXXIX), ze Spychówka, gr. 234 (Ryc. 15:3; A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. CCIV), oraz z Równiny Dolnej, gr. 96 (J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 302, 304, przyp. 63). Ich obecność zarejestrowano również na obszarze objętym przez osadnictwo kultury wielbarskiej, w Niedanowie, pow. nidzicki, gr. 569 (Ryc. 15:4; W. Ziemlińska-Odojowa 1999, s. 98–99, tabl. CCIII:569:1), i w Rostołtach[19], pow. białostocki, znal. luźne w nasypie kurhanu 4 (Ryc. 15:5; J. Jaskanis 1976, s. 237, ryc. 13a). Kolejnych dwóch okazów dostarczyła kwerenda materiałów dawnego *Prussia-Museum* przechowywanych obecnie w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie (Ryc. 15:6; inw. Pr. 3886) oraz Muzeum Historyczno-Artystycznego w Kaliningradzie[20].

Zapinki te nie znajdują bezpośredniego odpowiednika wśród typów wydzielonych przez O. Almgrena (1923). F. Peiser, opisując fibulę z Kamienia uznał ją za pośrednią pomiędzy zapinkami *wie Almgren 81, 113 einerseits, ~~und 130, 131~~ 96, 98 andererseits und drittens 130, 171, 133* (PM-A 1677, Bd. 1/247 – Patrz Aneks 4). Z kolei według M. Schmiedehelm (1944; Arhiiv, 7.13/82) podobne okazy

[19] Bardzo dziękuję Pani mgr Halinie Karwowskiej z Muzeum Podlaskiego w Białymstoku za udostępnienie zapinki z Rostołtów i zgodę na jej publikację.

[20] Informacji o tej zapince udzielił mi Pan Konstantin Skvorcov, któremu chciałabym w tym miejscu serdecznie podziękować.

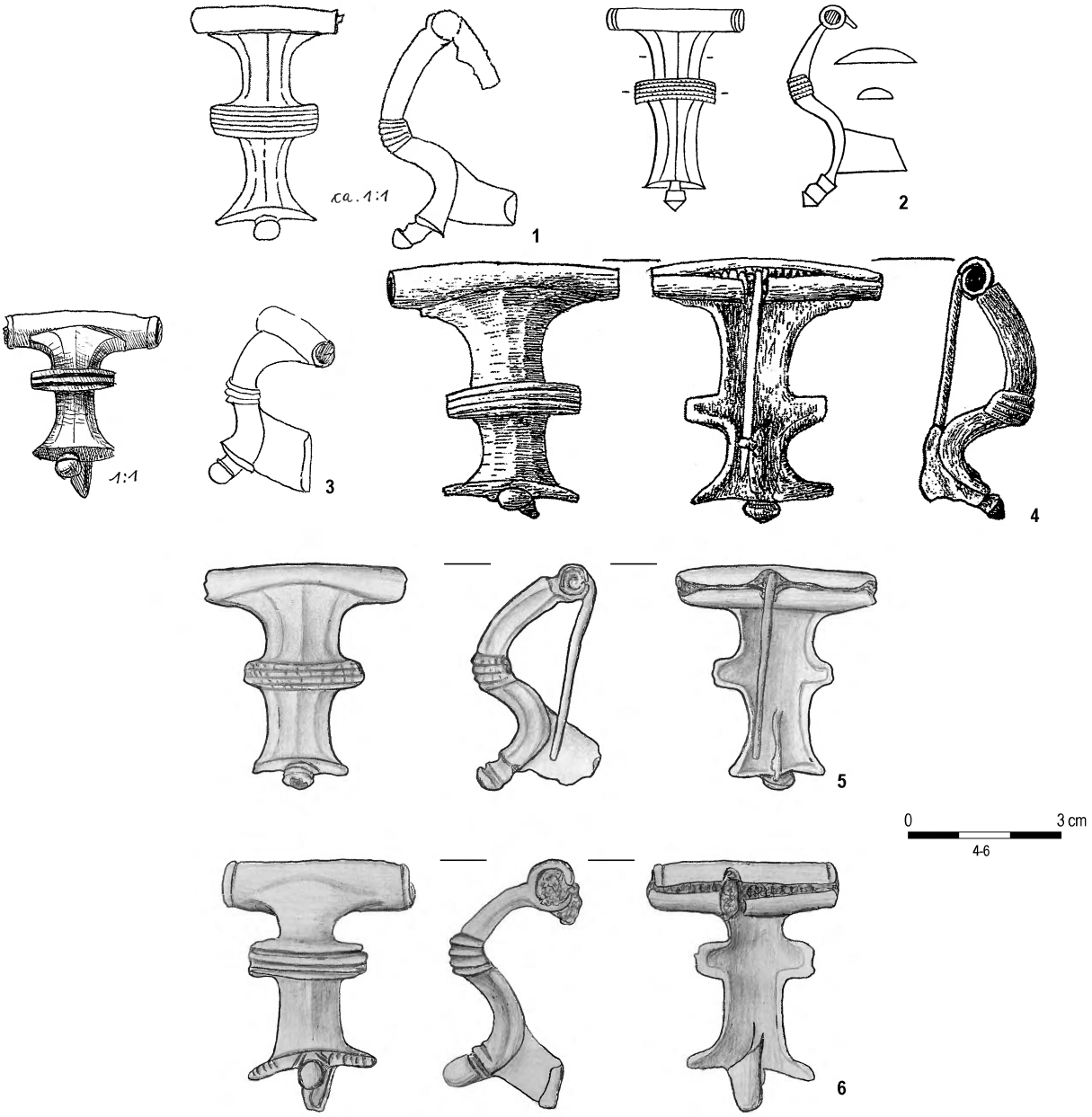

Ryc. 15. Zapinki typu *Babięta*.

Fig. 15. Type *Babięta* brooches.

1. Babięta I, grób/grave 77; 2. Babięta I, grób/grave 98; 3. Spychówko, grób/grave 234; 4. Niedanowo, grób/grave 569; 5. Rostołty, kurhan/barrow 4, znal. luźne/stray find; 6. Dawn./Former *Ostpreussen*. Wg/After: A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008 (1, 3), M. Schmiedehelm Arhiiv (2), W. Ziemlińska-Odojowa 1999 (4). Zbiory/Collection: Muzeum Podlaskie, Białystok (5), MVF, Berlin (6). Rys./Drawing I. Szter (5, 6). Skany w skali/Scanned in: 3:4 (1–3)

łączyły cechy fibul kapturkowych, trójgrzebykowych oraz silnie profilowanych. Badaczka ta nie wykluczała, że analizowane zapinki to przeobrażona forma egzemplarzy V grupy Almgrena, która powstała pod wpływem oddziaływań płynących ze środowiska gockiego. Zwracała ona uwagę na duże podobieństwo omawianych okazów do znajdowanych na terenie kultury wielbarskiej i kultury Dollkeim-Kovrovo zapinek typu A.42. Podkreślała przy tym, że proporcje, sposób ukształtowania i zdobienie grzebyka oraz facetowanie kabłąka są jednak charakterystyczne dla fibul trójgrzebykowych z terenu Mazur. W późniejszej literaturze tego typu zapinki uważano za odmianę fibul trójgrzebykowych (W. Ziemlińska-Odojowa 1999, s. 99, 129) lub za wariant egzemplarzy II grupy Almgrena (J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 302, 304, przyp. 64). Według J. Jaskanisa (1976, s. 237) zapinka z kurhanu w Rostołtach zbliżona jest do typu A.40, zaś M. Olędzki (1998, s. 81) egzemplarz ten określił jako formę mieszaną typów A.41/42: kształtem kabłąka i nóżki ma przypominać egzemplarze typu A.41, natomiast cechą odpowiadającą okazom A.42 jest zapięcie umieszczone w cylindrze.

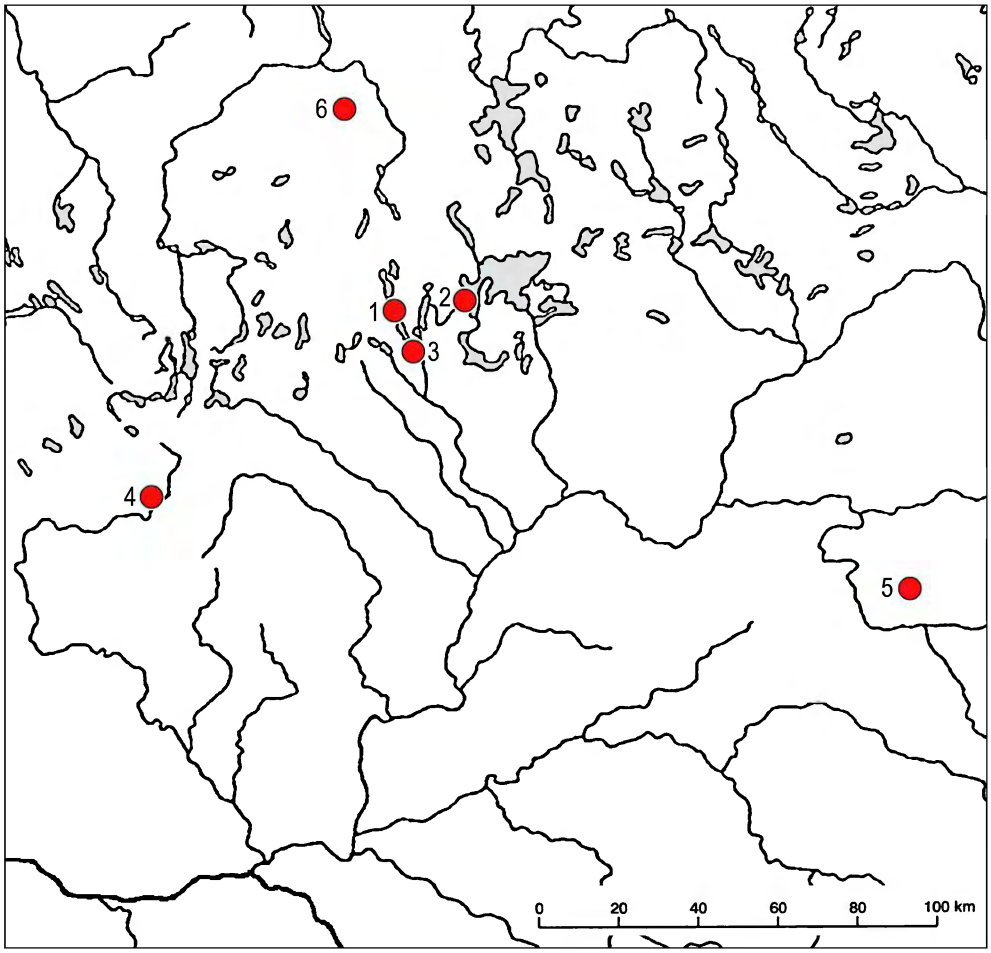

Ryc. 16. Rozprzestrzenienie zapinek typu *Babięta*.
Fig. 16. Distribution of type *Babięta* brooches.
1. Babięta; 2. Kamień; 3. Spychówko; 4. Niedanowo; 5. Rostołty; 6. Równina Dolna

W chwili obecnej trudno jest jednoznacznie sklasyfikować omawiane zapinki. M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13/82) zapinkę z Kamienia, jak i egzemplarze z Babięt oraz ze Spychówka opisała jako *Typ. Babienten 77 u. ähnl*[21]. W niniejszej pracy postanowiono wykorzystać stosowany przez tę badaczkę termin i dalej określać omawiane fibule jako **typ *Babięta***.

Wiele szczegółów wskazuje na dużą zbieżność tych zapinek z fibulami trójgrzebykowymi. Przede wszystkim jest to ich kształt i proporcje. Zapinki typu *Babięta* mają, podobnie jak pewne odmiany fibul trójgrzebykowych, rozszerzającą się trójkątnie, silnie wygiętą nóżkę; w przypadku zapinek kapturkowych nóżka jest zazwyczaj prosta lub tylko lekko łukowato wygięta. Sześć fibul omawianego typu (Babięta, Kamień, Niedanowo, Rostołty, Spychówko) jest facetowanych. Taki sposób uformowania powierzchni zapinek spotykany jest bardzo często u niektórych wariantów fibul trójgrzebykowych, natomiast zapinki II grupy Almgrena facetowane bywają bardzo rzadko – cecha ta pojawia się jedynie na nóżkach pojedynczych okazów typu A.42. Także profilowany guzek na końcu nóżki jest elementem powszechnie występującym na zapinkach trójgrzebykowych (por. np. T. Hauptmann 1998), nie znajdujemy go natomiast na fibulach kapturkowych (por. J. Andrzejowski, A. Cieśliński 2007, s. 304, przyp. 64)[22].

[21] W zestawieniu tym znalazły się także fibule z Nikutowa, gr. 330, 342, Spychówka, gr. 10, Koczka, st. II, gr. 91, oraz z wielbarskiego stanowiska w Pierzchałach, pow. braniewski (dawn. *Pettelkau*, *Kr. Braunsberg*), gr. 7 (por. listę zapinek tego typu przedstawioną przez M. Schmiedehelm 1944). Trzeba w tym miejscu jednak zaznaczyć, że wymienione tu zapinki różnią się między sobą. Np. okaz z grobu 330 w Nikutowie, z grzebykiem na główce, nie miał guzka na końcu nóżki (por. M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/55; M. Jahn Spuścizna). Guzka na końcu nóżki nie miał też egzemplarz z obiektu 342 z tego stanowiska, tu jednak były inaczej ukształtowane i kabłąk i nóżka (por. M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.1/XXXIX:3). Z kolei znalezisko z Koczka należy raczej łączyć z fibulami pochodnymi od silnie profilowanych (por. H. Jankuhn Archiv), natomiast zabytek z nekropoli w Pierzchałach odpowiada typologicznie okazom 2. serii V grupy Almgrena (por. M. Schmiedehelm Arhiiv, VM; A. Bezzenberger 1909b, s. 108, ryc. 94; A. Cieśliński 2005).

[22] Wyjątkiem są tutaj pojedyncze znaleziska zapinek A.42 z cmentarzyska w Elblągu, pow. *loco* (patrz O. Almgren 1923, s. 19, przyp. 3; E. Blume 1915, tabl. III:7; por. M. Schmiedehelm 1944).

Spośród ośmiu analizowanych tu zapinek typu *Babięta* tylko dwie zostały odkryte w kontekście umożliwiającym próbę ich datowania. Fibuli z Niedanowa towarzyszyły zabytki z faz B_2/C_1–C_{1a}, między innymi fragmenty brązowej bransolety wężowatej typu IIIB T. Wójcika, srebrna klamerka esowata typu B oraz wykonany z tego samego surowca wisiorek kapsułkowaty (W. Ziemlińska-Odojowa 1999, s. 99, tabl. CCIII/569). Podobne datowanie można również przyjąć dla zapinki z Kamienia, która została znaleziona razem z kubkiem grupy IVB, fragmentem płaskiej, ornamentowanej bransolety, dwudzielną sprzączką typu AG16 oraz paciorkami ze złotą wkładką typu TM 387.

Na cmentarzysku w Kamieniu pozyskano dwie brązowe zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką **1. serii VI grupy Almgrena**. Pierwszy okaz został znaleziony w grobie 106. Autor badań zanotował tylko, że była to *Bronzefibel m. u. F. mit kleiner Rolle und Sehne* (PM-A 1677, Bd. 1/254 – patrz Aneks 4). Druga zapinka pochodzi z grobu 82. Odnośnie tego zabytku wiadomo, że miał on facetowany, silnie wygięty kabłąk. Jako analogię do tej zapinki F. Peiser przytoczył znalezisko z grobu 43 w Mojtynach (PM-A 1677, Bd. 1/248 – patrz Aneks 4). Na podstawie tak lakonicznych opisów interesujące nas fibule można tylko ogólnie zaliczyć do późnorzymskich zapinek typów A.161–162. W przypadku fibuli z grobu 82 towarzyszący jej fragment bransolety mankietowej wskazuje na datowanie całego zespołu nie później niż na schyłek fazy C_1.

W archiwaliach pojawia się również wzmianka o odkryciu w grobie 82 jeszcze jednej, bardzo dużej zapinki, której formy Peiserowi nie udało się jednak zrekonstruować (PM-A 1677, Bd. 1/248 – patrz Aneks 4). Brak jakichkolwiek bliższych informacji uniemożliwia stwierdzenie, jaki dokładnie był to typ fibuli.

Z okresem wędrówek ludów na stanowisku w Kamieniu można prawdopodobnie łączyć znaleziska dwóch zapinek. W obiekcie 25, razem ze spiralnym pierścionkiem z taśmowato poszerzonym środkowym zwojem, znaleziono fibulę, którą F. Peiser scharakteryzował następująco: *Die Fibel war sehr gross, erhalten ist die eiserne Axe, Reste der Bronzerolle, der eine Endknopf in Form eines Kugelsegments, Stück einer abgeflachten Sehne. Wohl eine D-Form* (PM-A 1677, Bd. 1/237). Opis ten odpowiada m.in. okazom z łopatkowatą lub gwiaździstą nóżką, fibulom typu *Schönwarling/Skowarcz* oraz egzemplarzom typu *Dollkeim/Kovrovo* (por. A. Bitner-Wróblewska 2001). Brak kabłąka i nóżki uniemożliwia typologiczne określenie fibuli z Kamienia. Znaleziska zapinek wymienionych typów na terenie Mazur przede wszystkim datowane są na wczesną fazę okresu wędrówek ludów; tylko niektóre egzemplarze wystąpiły w zespołach z początku fazy E (patrz A. Bitner-Wróblewska 2001; 2007b). Podobne ramy chronologiczne należy również przyjąć dla fibuli z obiektu 25.

Informacja o znalezieniu na cmentarzysku w Kamieniu drugiej zapinki z okresu wędrówek ludów jest dyskusyjna. Według notatek F. Peisera (PM-A 1677, Bd. 1/237 – patrz Aneks 4) częścią zapinki mógł być nadtopiony fragment brązu z obiektu 24, nie wiadomo jednak, na jakiej podstawie oparty został taki wniosek[23]. Datowanie tego zespołu na fazę E jest więc możliwe jedynie na podstawie pozostałych elementów wyposażenia: fragmentów pucharka na pustej nóżce oraz skorupy zdobionej zaszczypywaniem.

Szpile

Na cmentarzysku w Kamieniu odnotowano kilka szpil, spośród nich tylko cztery egzemplarze można poddać szczegółowej analizie.

Z grobu 105 pochodziła mała brązowa szpila **odmiany B III** z kolistym, okrągłym w przekroju uszkiem (Tabl. XII/105:1). Drugi okaz tej odmiany, wykonany z żelaza, znaleziono w obiekcie 142 – jego główka miała kolisty kształt i była rombowata w przekroju (Tabl. XVI/142:3).

Szpile odmiany B III wydają się być ozdobą interregionalną. Występują one zarówno w środowisku germańskim (strefa A i D kultury wielbarskiej, Skandynawia), jak również na terenach objętych przez osadnictwo bałtyjskie (Pojezierze Mazurskie, Suwalszczyzna, Sambia, Litwa; A. Juga-Szymańska 2007c). Przypuszcza się, że na Mazurach omawiane szpile były użytkowane przede wszystkim w fazach B_2/C_1–C_{1a} (A. Juga-Szymańska 2007c).

Możliwe, że szpile odmiany B III były związane ze strojem wojownika, w kilku przypadkach występowały one bowiem razem z elementami uzbrojenia (A. Juga-Szymańska 2007c). Potwierdzeniem tej interpretacji może być grób 142 z Kamienia – obok popielnicy, w której znaleziono taką szpilę, był tam grot wbity ostrzem w ziemię.

Kolejna szpila została zarejestrowana w obiekcie 9. Okaz ten miał kulistą główkę z otworkiem przewierconym pośrodku. Nad nią znajdowały się dwie wypustki: dolna w kształcie płaskiego krążka, górna, nieco szersza, zbliżona była formą do półkuli. Kolejny wałeczek widoczny był również pomiędzy główką a trzonkiem (Tabl. III/9:2). Opisane cechy pozwalają zaliczyć ten egzemplarz do szpil **odmiany *Bogaczewo*, typu I.**

Na terenach zachodniobałtyjskich szpile tej odmiany tworzą bardzo niewielki zbiór niejednorodnych stylistycznie znalezisk. Poszczególne egzemplarze różnią się miedzy sobą kształtem centralnej części z otworkiem oraz formą i liczbą wypustek (A. Juga-Szymańska 2007c). A. Juga-Szymańska (2007c) jako najbliższą stylistycznie analogię dla znaleziska z Kamienia wskazała okaz z osady w Krzy-

[23] F. Peiserowi nie udało się odnaleźć tego zabytku w muzeum, a tym samym zweryfikować początkowego określenia. Przypuszczał on, że przedmiot zgubiono podczas pakowania materiałów na stanowisku (PM-A 1677, Bd. 1/237 – patrz Aneks 4).

wólce (C. Sobczak 2006). Szpile odmiany *Bogaczewo* I datuje się ogólnie na fazy B_2/C_1–C_{1a} (A. Juga-Szymańska 2007c). Podobne datowanie można przyjąć dla okazu z obiektu 9 z Kamienia, któremu towarzyszyła kolia paciorków złożona m.in. z okazów ze złotą wkładką typu TM387 oraz prawdopodobnie żelazna dwudzielna sprzączka ze skuwką i prostokątną ramą.

W obiekcie 143 znaleziono brązową szpilę **typu *Szwajcaria* II**. Wyróżnikiem tej odmiany szpil jest, zazwyczaj kulista, centralna część z otworkiem oraz znajdujący się powyżej stożkowato rozszerzający się ku górze element, który zdobiły dookolne żłobki, naśladujące nałożone na siebie płaskie krążki. Podobnie dekorowana mogła być również część szpili poniżej trzonka – przeważnie było to kilka nacięć w dolnej i górnej partii zabytku (A. Juga-Szymańska 2007c). Egzemplarz z Kamienia ma aż dwanaście głębokich wyżłobień na stożkowatej wypustce, zaś kolejnych sześć tuż pod główką (Tabl. XVII/143:4a–d). Według M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) nad częścią z otworkiem miał znajdować się też pas ukośnych linii lub zygzak, informacja ta nie znajduje jednak potwierdzenia ani na rysunkach sporządzonych przez tę badaczkę, ani też w innych źródłach.

Znaleziska szpil typu *Szwajcaria* II grupują się na Mazurach i Suwalszczyźnie; na pozostałych terenach zachodniobałtyjskich zarejestrowano tylko pojedyncze egzemplarze (A. Juga-Szymańska 2007c). Szpile te używane były w fazach B_2/C_1–C_{1a} (A. Juga-Szymańska 2007c). Takie datowanie potwierdza obecność w grobie 143 w Kamieniu zapinki kolankowatej. W zespole tym znaleziono również fragment brązu, który mógł pochodzić od innej szpili, bądź też stanowić część igły do szycia.

Możliwe, że z cmentarzyska w Kamieniu pochodzi większa liczba szpil. W obiekcie 65 znaleziono trzonek dużej brązowej szpili, której główka się nie zachowała. Z kolei w grobie 159 odkryto między innymi fragment podłużnego przedmiotu żelaznego, który F. Peiser interpretował jako część szpili lub igły (PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g – patrz Aneks 4), zaś M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) uważała za resztki szydła. Badaczka ta wśród materiałów z Kamienia wymienia natomiast jeszcze dwie szpile określone jako *Nadeln mit Umfassung Typ Jask. 395, 30* (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/93; por. A. Juga-Szymańska 2007c). W klasyfikacji A. Juga-Szymańskiej (2007c) odpowiadają one egzemplarzom odmiany C II, u których koniec drutu tworzący uszko jest zawinięty dookoła trzonka, aby potem spiralnie owinąć część pętli główki. Obecność tego typu szpil w Kamieniu nie jest jednak potwierdzona przez żadne inne źródło. Możliwe więc, że nastąpiła tu jakaś pomyłka i w ten sposób sklasyfikowane zostały wyżej opisane, nieokreślone egzemplarze. Ocenę wiarygodności tej informacji utrudnia dodatkowo brak danych odnośnie kontekstu znalezienia szpil opisanych jako typ *Typ Jask. 395, 30*.

Sprzączki

W Kamieniu znaleziono co najmniej 17 sprzączek. Najprostszą formę mają dwa żelazne egzemplarze z obiektów 19 i 54a, o jednodzielnej, półkolistej ramie, prawdopodobnie **typu AD1**. Takie sprzączki były jednym z najpopularniejszych elementów garnituru pasa w całej barbarzyńskiej Europie (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 24–26, mapa 16). Pojedyncze egzemplarze występowały już w zespołach datowanych na młodszy okres przedrzymski. Ich rozpowszechnienie następuje jednak dopiero w okresie wpływów rzymskich. Najwięcej sprzączek typu AD1 pochodzi z faz B_2–B_2/C_1. W materiałach późnorzymskich odnotowuje się je już rzadziej, chociaż niektóre znaleziska wskazują, że forma ta przeżywała się również do początku okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1987a, s. 93; 1987b, s. 34–35, 84–86, zest. 4). Znaleziska z Kamienia datować należy na okres wpływów rzymskich. Zawężanie datowania do faz B_2–C_{1a} możliwe jest jedynie w przypadku sprzączki z obiektu 19, której towarzyszyły paciorki ze złotą wkładką typu TM 387.

Pozostałe sprzączki z D-kształtną ramą odkryte na tym stanowisku to okazy dwudzielne. Żelazny egzemplarz z obiektu 30 miał prostokątną skuwkę zaopatrzoną w dwa nity (Tabl. V/30:3), co pozwala zaliczyć go do **typu AD17**; możliwe, że ten typ reprezentował także okaz z grobu 139. Sprzączki typu AD17 występowały na rozległych obszarach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* począwszy od fazy B_2/C_1 aż do rozwiniętego okresu późnorzymskiego (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 29–30). W takich ramach mieści się również datowanie egzemplarzy z Kamienia.

Sprzączkę z grobu 145 (Tabl. XVII/145:1a.b) można łączyć z **typem AD30**. Jest to forma również bardzo szeroko rozpowszechniona, spotykana w zespołach datowanych przede wszystkim na fazy C_{1b}–C_2 (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 30).

Brak rysunków oraz lakoniczne opisy uniemożliwiają dokładniejsze sklasyfikowanie dwóch dalszych **sprzączek o dwudzielnej, D-kształtnej ramie,** z obiektów 82 i 157. Wiadomo jedynie, że egzemplarz z grobu 157, przez towarzyszące mu zapinki trójgrzebykowe oraz fragmenty naszyjnika, datować należy na fazy B_2/C_1–C_{1a}. Natomiast o datowaniu sprzączki z obiektu 82 na późny okres wpływów rzymskich przesądza znaleziona przy niej zapinka typu A.161–162.

Kolejna grupa to sprzączki o ramie prostokątnej. Żelazny jednodzielny okaz bez skuwki z grobu 4 należy do **typu AG1** (Tabl. II/4:4). Analogiczne znaleziska znane są z Polski, terenów na wschód od Łaby i z Moraw. Na obszarze kręgu zachodniobałtyjskiego występowały one w zespołach datowanych od fazy B_2 aż do stadium C_{1b} (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 46). Ostroga typu E1 z grobu 4 pozwala zawęzić datowanie zespołu do faz B_{2b}–B_2/C_1. Druga, także żelazna sprzączka z tego grobu, o prostokątnej dwudzielnej ramie bez skuwki (Tabl. II/4:3), należy do

równie popularnego w środkowoeuropejskim *Barbaricum* **typu AG46**; datowanie zespołu mieści się ramach chronologicznych ustalonych dla pozostałych znalezisk tego typu (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 49).

Do **typu AG16** należy żelazna dwudzielna sprzączka z prostokątną ramką i skuwką, odkryta w grobie 77a-b (Tabl. X/77a-b:3). Egzemplarze tego typu były szeroko rozpowszechnione na terenach całej Europy Środkowej. Również w kręgu zachodniobałtyjskim odnotowaną znaczną ich liczbę (A. Juga-Szymańska 2004, s. 114, przyp. 23). Okazy typu AG16 występowały w zespołach datowanych od fazy B_2 aż po stadium C_{1b} (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 47). Inne elementy stroju znalezione w obiekcie 77a-b uściślają chronologię sprzączki do faz B_2/C_1–C_{1a}.

Unikatowy okaz pochodzi z grobu 2 (Tabl. I/2:3). Była to silnie skorodowana, żelazna **sprzączka o prostokątnej, dwudzielnej ramie ze skuwką i z podwójnym kolcem**, znana tylko ze zdjęcia i opisu F. Peisera. Elementem wyróżniającym ją wśród sprzączek grupy AG jest obecność dwóch ruchomych osi. Pierwsza znajdowała się, podobnie jak u „klasycznych" okazów sprzączek z podwójnym kolcem, na zakończeniu ramki, przy skuwce. W podwójny, H-kształtny kolec zaopatrzona była druga oś, zamocowana bezpośrednio w ramce. Nic nie wskazuje, że było to wynikiem jakiejkolwiek naprawy. Skuwka tej sprzączki była wąska i miała zgrubienie na dłuższym boku górnej płytki; nie wiadomo, ile nitów mocowało ją do pasa.

Sprzączki zaopatrzone w dwie osie są wyjątkowymi znaleziskami na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Taka konstrukcja zapięcia została zastosowana u niektórych egzemplarzy o omegowatej ramce grupy AA (R. Madyda-Legutko 1987b). W przypadku sprzączek o prostokątnej ramce grupy G miał ją tylko typ 50, reprezentowany przez pojedyncze znalezisko z Nowej Wsi Wrocławskiej na Śląsku (Chr. Pescheck 1939, s. 49, ryc. 112). Te przykłady sprzączek z dwiema osiami wydają się być jednak zbyt odległe chronologicznie, terytorialnie i stylistycznie, aby mogły posłużyć jako pierwowzór dla egzemplarza z Kamienia. Można zatem przypuszczać, że prototypu należy szukać wśród podobnych formalnie, ale o innej konstrukcji, sprzączek z podwójnym kolcem.

Sprzączki z podwójnym kolcem stanowią bardzo zróżnicowaną wewnętrznie grupę zabytków. Ze względu na kształt kolca, budowę ramki oraz obecność lub brak skuwki wydzielono wśród nich szereg typów (patrz R. Madyda-Legutko 1987b, s. 52–54, tabl. 16:35–41, 17:42–45; 1990). Do zabytku z Kamienia najbardziej zbliżone są egzemplarze typu AG45, spotykane przede wszystkim na Mazurach i Sambii (K. Raddatz 1957, mapa 5)[24]. Mają one dwudzielne ramki zaopatrzone w skuwki, a ich wyróżnikiem jest rozszerzenie znajdujące się u podstawy podwójnego kolca. Zazwyczaj było ono tylko nieznacznie zaznaczone, element ten mógł być jednak na tyle duży, że stykał się z ramką (P. Szymański 2005, ryc. 5). Nie jest wykluczone, że w przypadku sprzączki z Kamienia mamy do czynienia z przekształceniem w oś takiego właśnie rozszerzenia podstawy kolca. W tej chwili trudno jednak powiedzieć, czy analizowany zabytek należy uznać za rozwiniętą formę egzemplarzy AG45, czy też może po prostu za jednorazowy „eksperyment".

Przy obecnym stanie badań nie sposób również stwierdzić, czy kształt i wielkość rozszerzonej podstawy kolca sprzączek typu AG45 może być wskaźnikiem chronologicznym. Inwentarze zespołów, w których znaleziono takie sprzączki, wskazują jedynie na możliwość datowania tych zbytków od stadium B_{2b} po fazę B_2/C_1–C_{1a} (P. Szymański 2005, s. 33). Podobną metrykę (B_{2c}–B_2/C_1) ma sprzączka z obiektu 2, której towarzyszyły m.in. zapinka typu A.133, okucie końca pasa zbliżone do podgrupy J.IV i ostroga typu E1.

Ostatnia grupa sprzączek znalezionych w Kamieniu obejmuje egzemplarze o owalnej ramie. **Typ AH1** był reprezentowany przez żelazną jednodzielną sprzączkę z grobu 119 (Tabl. XIII/119:1a.b). Egzemplarze tego typu znane są z rozległych obszarów środkowoeuropejskiego *Barbaricum* począwszy od fazy B_2 aż po wczesną fazę okresu wędrówek ludów (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 61, tabl. 9). Obiekt 119 z Kamienia, stratygraficznie młodszy od późnorzymskiego obiektu 118, może być datowany tylko ogólnie na fazy C–D.

W popielnicy z grobu 94 odkryto małą żelazną sprzączkę z owalną pogrubioną ramą i z silnie zagiętym kolcem, **typu AH11** (Tabl. XI/94:1). Na terenie zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego analogiczne zabytki pojawiły się najprawdopodobniej w późnym okresie wpływów rzymskich. Wskazuje na to między innymi grób 17 z Onufryjewa oraz grób X z Boćwinki, w których oprócz sprzączek typu AH11 wystąpiły także zapinki 1. serii VI grupy Almgrena (H. Jankuhn Archiv). Najwięcej znalezisk tego typu sprzączek pochodzi jednak z wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, a pojedyncze egzemplarze odnotowano również w zespołach datowanych na przełom faz D i E (patrz R. Madyda-Legutko 1987b, s. 64, tabl. 9). Inwentarz grobu 94 z Kamienia (popielnica nieznanej formy oraz paciorki bursztynowe) nie pozwala na dokładniejsze datowanie analizowanej tu sprzączki niż na fazy C–D (lub początek fazy E?).

Żelazna sprzączka z obiektu 131 znana jest jedynie z opisu porównawczego. F. Peiser uznał ten zabytek za analogiczny do dwóch sprzączek odkrytych w grobie 285e i 297 z cmentarzyska w Gąsiorze (PM-A 1677, Bd. 1/259 – patrz Aneks 4). Taka informacja sugeruje, że egzemplarz ten odpowiada **typowi AH16**, tj. sprzaczkom

[24] Poza obszarem kręgu zachodniobałtyjskiego jeden egzemplarz typu AG45A odkryto w Thorsberg (K. Raddatz 1957, tabl. I:9), okaz ten uważany jest jednak za import z terenów bałtyjskich (K. Raddatz 1957, s. 38; P. Szymański 2005, s. 33, przyp. 64).

o pogrubionej owalnej ramce ze skuwkę i z zagiętym kolcem. Okazy tego typu były używane w środkowoeuropejskim *Barbaricum* w fazie D (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 66, tabl. 9), takie ramy czasowe należy również przyjąć dla sprzączki z grobu 131 w Kamieniu.

Z obiektu 148 pochodzi fragment nieznanej bliżej żelaznej jednodzielnej sprzączki **grupy AH**. Wiadomo jedynie, że razem ze sprzączką znaleziono fragment glinianego ucha, które wskazywałoby raczej na datowanie zespołu na okres wpływów rzymskich.

Jako resztki małej nadtopionej sprzączki F. Peiser określił fragment cienkiego brązowego drutu znaleziony w obiekcie 89 (PM-A 1677, Bd. 1/250 – patrz Aneks 4). Nie dysponujemy ani rysunkiem, ani też opisem tego zabytku, który M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) wzmiankuje jedynie jako fragmenty brązu. Na podstawie naczynia wazowatego można ogólnie ustalić datowanie całego obiektu na późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów. Sprzączki z obiektów 9 i 75 znane są jedynie z krótkich opisów. Żelazny egzemplarz znaleziony w obiekcie 9 miał prostokątną, dwudzielną ramę ze skuwką. Natomiast rama sprzączki z grobu 75 była jednodzielna. Nie jest wykluczone, że także i ona została zaopatrzona w skuwkę. Wedle tych informacji trudno jednak określić przynależność typologiczną wymienionych znalezisk. Na podstawie pozostałego wyposażenia tych zespołów (szpila typu Bogaczewo I – ob. 9; okucie końca pasa typu J.IV.1, fragmenty bransolety mankietowej – ob. 75) można jedynie zawęzić ich datowanie do fazy B_2/C_1 i samego początku okresu późnorzymskiego.

Okucia końca pasa

Trzy okucia końca pasa znalezione w Kamieniu (ob. 4, 10, 75) można zaliczyć do **typu J.IV.1**. Były to egzemplarze w kształcie prostokąta, o dłuższych bokach lekko wgiętych do środka (Tabl. II/4:5a.b, IX/75:3). Analogiczne okucia w kręgu zachodniobałtyjskim występowały w zespołach datowanych od fazy B_2 aż do początków późnego okresu wpływów rzymskich (K. Raddatz 1957, s. 102, mapa 11; R. Madyda 1977, s. 386). Podobne ramy czasowe mają egzemplarze z Kamienia. Na fazy B_{2b}–B_2/C_1 można datować obiekt 4, z ostrogą typu E1 oraz dwoma sprzączkami z prostokątną ramką, oraz obiekt 10, z umbem typu J.6, ostrogą z nisko wysklepionym kabłąkiem podgrupy E i grotem z zadziorami typu L3. W przypadku obiektu 75 znalezione w nim fragmenty bransolety zawężają datowanie do faz B_2/C_1–C_{1a}.

Płaskie okucie końca pasa z obiektu 2 jest w górnej części łukowate, w dolnej proste i zaopatrzone w półkolisty otwór (Tabl. I/2:4). Kształtem przypomina ono egzemplarze **podgrupy J.IV** (por. K. Raddatz 1957, s. 101–103, ryc. 2:IV). Najbliższe terytorialnie okucie o podobnej formie, ale bez wycięcia, pochodzi z Mojtyn, gr. 58 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 52, tabl. IX:58d). Zbliżone egzemplarze znajdowane były także w zespołach kultury przeworskiej, np. w Brzeźcach, pow. białobrzeski, gr. 1 (B. Balke 1976, s. 158, tabl. I:6); Kamieńczyku, pow. wyszkowski, gr. 170 (T. Dąbrowska 1997, s. 42, tabl. XC/170:6); Krasuszach-Gołowierzchach, pow. łukowski, grób BN (T. Dąbrowska 1970, s. 286, ryc. 2f). Podobnie przedstawia się również zasięg występowania okuć podgrupy J.IV zdobionych w dolnej partii różnego kształtu wycięciami. Z ziem zachodniobałtyjskich za analogię może posłużyć znalezisko z Bogaczewa-Kuli, bez metryki (J. Okulicz 1958, tabl. X:4), natomiast w kulturze przeworskiej w podobny otwór był zaopatrzony zabytek z Chmielowa Piaskowego, pow. ostrowiecki, gr. 15 (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 21, tabl. XVII:8). Chronologia płaskich okuć końca pasa podgrupy J.IV zamyka się w fazach B_2–C_1. Wydaję się, że w tym samym czasie używane były także egzemplarze zaopatrzone w wycięcia. Przypuszczenie to potwierdza grób 2 z Kamienia, datowany na fazy B_{2c}–B_2/C_1, gdzie interesującemu nas okuciu końca pasa towarzyszyła między innymi sprzączka z podwójnym kolcem, ostroga typu E1 oraz zapinka typu A.133.

W obiekcie 125 znaleziono proste, sztabkowate okucie końca pasa w górnej części płaskie, trapezowate, z jednym nitem, w dolnej pogrubione, z facetowanymi krawędziami (Tabl. XV/125:3a–c). Ta forma przypomina powszechnie występujące na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* okrągłe lub owalne w przekroju egzemplarze **typu O.18** (por. K. Raddatz 1957, s. 87–88, ryc. 1:18). Okazy kształtem zbliżone do okucia z Kamienia są rzadsze. Z terenu kultury bogaczewskiej takie elementy garnituru pasa znane są z cmentarzysk w Jasieńcu (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25) oraz w Spychówku, gr. 143 i 166 (F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13b/294; K. Voigtmann Kartei), a być może także w Jakubowie, gr. 89 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25). Obecność tego typu zabytków odnotowano również na obszarze kultury wielbarskiej, np. w Kowalewku, pow. obornicki, gr. 369 (T. Skorupka 2001, s. 99, tabl. 115:3), i przeworskiej, np. w Chmielowie Piaskowym, pow. ostrowiecki, gr. 4-4a (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 17, tabl. V/4-4a:4). Tylko dwa spośród okuć analogicznych do egzemplarza z Kamienia wystąpiły w dobrze datowanym kontekście. W Kowalewku towarzyszyła mu sprzączka typu AG37, płaskie okucie zbliżone do podgrupy J.IV oraz dwa okucia typu O.18, o okrągłym przekroju, co określa metrykę zespołu na przełom wczesnego i późnego okresu wpływów rzymskich (T. Skorupka 2001, s. 99, tabl. 115:1–3). Podobnie, na fazy B_2/C_1–C_{1a}, należy datować okaz ze Spychówka, znaleziony razem z dwoma okuciami podgrupy J.II oraz sprzączką z podwójnym kolcem w kształcie litery H (F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv; K. Voigtmann Kartei). Brak dobrze datujących zabytków w obiekcie 125 powoduje, że takie ramy czasowe należy przyjąć również dla okucia z Kamienia.

Do **grupy O** według klasyfikacji K. Raddatza (1957, s. 101–103, ryc. 2:IV.1) należało prawdopodobnie także okucie końca pasa z obiektu 142, znane tylko z lakonicznego opisu; znaleziono tu ponadto masywne brązowe kółko o przekroju trójkątnym, które również mogło być elementem garnituru pasa. Inwentarz zespołu (szpila typu B III, grot typu VII.1, naczynie flaszowate) datuje go na fazy B_2/C_1–C_{1a}.

Pięć silnie profilowanych okuć końca pasa z obiektu 30, należących do **typu I.1** według klasyfikacji R. Madydy (1977, s. 380, tabl. VI:5.6), to na terenie kultury bogaczewskiej znaleziska wyjątkowe. Dolna partia tych okuć została w ten sposób ukształtowana, że dookolne żłobki naśladowały nałożone na siebie płaskie krążki oddzielone jednym kulistym elementem. Górna część była płaska, zaopatrzona w jeden nit (Tabl. V/30:9a–c). Oprócz Kamienia, podobne okucie odnotowano prawdopodobnie jedynie w grobie 227 na cmentarzysku w Bogaczewie-Kuli (J. Okulicz 1958, s. 65, 99). Koncentracja okuć typu I.1 znajduje się natomiast na terytorium kultur przeworskiej, wielbarskiej i Dollkeim-Kovrovo oraz w kręgu nadłabskim (R. Madyda 1977, s. 381; R. Madyda-Legutko 1984, s. 98, 100). Najwcześniejsze egzemplarze pochodzą z grobów przeworskich z fazy B_1 (R. Madyda 1977, s. 381), najczęściej występowały one jednak w zespołach datowanych na rozwiniętą fazę okresu wczesnorzymskiego, w których towarzyszyły im m.in. zapinki typu A.38 (Kowalewko, pow. obornicki, gr. 471; T. Skorupka 2001, s. 121, tabl. 145/471:1.2.5), zapinki typu A.42 (Kovrovo, gr. 8; O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 16, tabl. I:4, X:12e), fibule oczkowate typu A.60 (Kowalewko, pow. obornicki, gr. 421; T. Skorupka 2001, s. 111, tabl. 132/421:1.2.5), czy też zapinka A.72 oraz umbo J.7a (Polesie, gr. 23; W. La Baume 1944, s. 3, ryc. 5a.d.p; por. R. Madyda 1977, s. 381; R. Madyda-Legutko 1987b, s. 43). Rzadziej spotyka się je wśród materiałów z wczesnego stadium późnego okresu wpływów rzymskich (R. Madyda 1977, s. 381; R. Madyda-Legutko 1984, s. 98). Znaleziony razem z nim fragment zapinki oraz sprzączka typu AD17 z grobu 30 z Kamienia datują zespół na fazę B_2/C_1.

Dwa nieznane bliżej małe żelazne okucia końca pasa pochodzą z grobu 2, datowanego na fazy B_{2c}–B_2/C_1.

Okucia środkowej części pasa

Najliczniejszą grupę okuć środkowej części pasa stanowiły **prostokątne nakładki** (ob. 2, 4, 65, 82). Były to zarówno egzemplarze z jednej podłużnej płytki, jak również okazy złożone z pary prostokątnych blaszek połączonych dwoma nitami. Wszystkie wykonano z żelaza. Zabytkom tym, z wyjątkiem obiektu 65, towarzyszyły sprzączki oraz inne okucia mocowane do rzemienia. W kulturze bogaczewskiej prostokątne nakładki na pas występowały powszechnie od stadium B_{2b} aż do końca późnego okresu wpływów rzymskich (W. Nowakowski 1998a, s. 76).

Ciekawe okucie (okucia?) środkowej części pasa znaleziono w obiekcie 68. Były to fragmenty brązowych blaszek, które według opisu i rysunku M. Schmiedehelm można łączyć z **łódeczkowatymi nakładkami na pas** (Tabl. VIII/68:3). Podobnego zdania był F. Peiser, który znalezisko to porównał do zabytku z Poddubnoe na Sambii (*ähnlich wie TK X*) (PM-A 1677, Bd. 1/243 – patrz Aneks 4; por. O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 28, tabl. X:1a).

Okucia tego typu, różnego kształtu, występowały powszechnie w kulturze Dollkeim-Kovrovo (H. Jankuhn 1933, s. 167, 188–190; J. Okulicz 1976, s. 191–198). Niektóre były zbliżone do norycko-panońskich egzemplarzy typu Ka (por. J. Garbsch 1965, ryc. 55a; J. Okulicz 1976, s. 196), np. z Âroslavskoe (H. Jankuhn 1933, tabl. II:2.4), Krasnodonskoe (H. Jankuhn 1933, tabl. II:3) i Povarovki, gr. F (W. Gaerte 1929, ryc. 137.1:6; H. Jankuhn 1933, s. 184–185, ryc. 10). Inne miały zakończenia ukształtowane trapezowato, jak np. okazy z dawn. *Lehndorf*, ob. C (H. Jankuhn Archiv), i Lugovskoe (H. Jankuhn Archiv). Znane są również okucia, których końce były profilowane, np. z Kovrova, znalezisko luźne (?) i gr. 11a (O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 17, 25, tabl. X:2b.5). Nakładki o kształcie analogicznym do egzemplarzy prowincjonalno-rzymskich oraz okucia o końcach profilowanych znajdowane są przede wszystkim w horyzoncie zapinek oczkowatych serii pruskiej (np. Kovrovo, gr. 4, 11a, 28, 30 – O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 16–18, tabl. I:5–8).

Na terenie Mazur łódeczkowate nakładki na pas występują rzadziej. Okucia nawiązujące do norycko-panońskich egzemplarzy typu Ka zarejestrowano w Bogaczewie-Kuli, gr. 63 (2 egz.; J. Okulicz 1958, s. 57, 98, przyp. 109, tabl. IV:2.3), i w Bartlikowie, gr. 4, 5, 65 i 412 (nie mniej niż 21 egz.; H. Kemke 1900, s. 110–111, 118, 126, tabl. III:4; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25). Egzemplarze z trapezowato ukształtowanymi końcami pochodzą z Babięt I, gr. 397–404? (A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. CVIII), Mojtyn, gr. 56 (ponad 30 egz. żelaznych; E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 51, tabl. V:56), Skomacka Wielkiego-Mrągowizny, st. 3, znal. luźne (A. Gindrych 1989, s. 167, ryc. 2k), a także kilku obiektów z Bogaczewa-Kuli (J. Okulicz 1958, s. 53–54, 61, 70, 98, przyp. 109). Podłużne nakładki o profilowanych płytkach pod nity odkryto w Bogaczewie-Kuli, gr. 32 (J. Okulicz 1958, s. 55), Jakubowie, gr. 169 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Jasieńcu (10 egz., ze śladami srebrnej inkrustacji; W. Nowakowski 1998a, s. 75, 124, ryc. 25:548, tabl. 27:548), Kosewie I, gr. 444 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/472), Miętkich, gr. 605 (H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/30), Nikutowie, gr. 284 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/34), Sterławkach Wielkich, grób zniszczony (E. Ceranowska 2009), Wólce II, znal. luźne d (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25) oraz w Wyszce, gr. a (H. Jankuhn Archiv).

W przypadku znaleziska z Kamienia nie wiemy, z nakładką (nakładkami?) której z tych odmian mamy do

czynienia. Rysunki M Schmiedehelm wskazują na okucie o zakończeniach trapezowatych bądź profilowanych, natomiast analogia podana przez F. Peisera sugeruje, że mógł to być zabytek zbliżony do egzemplarzy noryckopanońskich. Wykluczyć należy raczej możliwość wystąpienia w zespole nakładek dwóch różnych wariantów. Być może informacja F. Peisera jest pewnym uogólnieniem i odnosi się do danego typu zabytku, a nie do jego określonej odmiany.

Wszystkie omawiane nakładki w inwentarzu kultury bogaczewskiej mogły pojawić się w stadium B_{2b}, chyba częściej były jednak w użyciu w fazach B_2/C_1–C_{1a} (por. W. Nowakowski 1998a, s. 75). Ze względu na brak w grobie 68 dobrze datujących zabytków, interesujące nas nakładki datować należy tak jak egzemplarze pochodzące z innych stanowisk mazurskich.

Kolejne okucia środkowej części pasa odkryte w Kamieniu to tzw. **okucia iksowate** bądź **krzyżowe**. Miały one kształt kwadratów o prostych lub lekko wciętych bokach, z ramiona zakończonymi wyodrębnionymi wypustkami pod nity. Dwie takie żelazne płytki znaleziono w zespole 158 (Tabl. XVIII/158:1), trzecia pochodziła z obiektu 159 (Tabl. XVIII/159:1).

Z terenów północno-wschodniej Polski znanych jest kilkadziesiąt egzemplarzy analogicznych nakładek, zarówno żelaznych jak i brązowych[25]. W zespołach grobowych takie okucia bardzo rzadko występowały pojedynczo – zazwyczaj znajdowano od dwóch do nawet ośmiu sztuk. Często towarzyszyły im inne elementy garnituru pasa: sprzączki różnego typu, np. Paprotki Kolonia, st. 1, gr. 46 (M. Karczewska 1998, s. 218, tabl. 8e), 72 (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 75, ryc. 10:2), okucia końca pasa, np. Machary, gr. 188 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/142), oraz innego rodzaju przedmioty mocowane do rzemienia, np. Netta, gr. 15 (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 15, tabl. VIII:13), Spychówko, gr. 201? (K. Voigtmann Kartei). W Kamieniu w obiekcie 159 nakładkę tego typu znaleziono razem z kabłączkiem w kształcie kotwicy.

Okucia krzyżowe występowały począwszy od fazy B_2 przez cały późny okres wpływów rzymskich. Na takie ramy chronologicznie wskazują zabytki im towarzyszące, między innymi sprzączka typu F2 oraz zapinka 8. serii V grupy Almgrena (Machary, gr. 188 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/142; por. A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 73), fibule A.133 (Paprotki Kolonia, st. 1, gr. 46 i 49 – M. Karczewska 1998, s. 218, tabl. 8c; M. Karczewski 1999b, s. 80, ryc. VII:1), zapinki typu A.96 (Paprotki Kolonia, st.1, gr. 72 – A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 72, 75, ryc. 10:6–7) oraz egzemplarze typu A.167 (Netta, gr. 15 – A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 15, tabl. IX:1.2). Takie szerokie ramy czasowe należy przyjąć dla zabytku z grobu 158 w Kamieniu, natomiast kabłączek w kształcie kotwicy z obiektu 159 zawęża datowanie zespołu do faz B_{2b}–C_1.

Rombowatą nakładką na pas mógł być pierwotnie, zdaniem F. Peisera, fragment nadtopionej brązowej blaszki z grobu 70 (Tabl. VIII/70:2; por. także PM-A 1677, Bd. 1/244 – Aneks 4).

Z terenów zachodniobałtyjskich znanych jest kilkanaście okuć rombowatych[26]. Zabytki tego typu wykonywano z brązu lub żelaza. Blaszki te były przeważnie zaopatrzone w 2 lub 4 nity. W przypadku trzech egzemplarzy z cmentarzyska w Baitai na Litwie brązowe płytki były zdobione srebrem. Okucia z Bartlikowa, k/gr. 63, Gąsiora, gr. 212, Wólki II, gr. 19, i z Wyszemborka IVa, znal. luźne, były dekorowane wybijanymi od spodu punkcikami. Warto w tym miejscu zauważyć, że trzpienie nitów okuć rombowatych były nieco dłuższe (mierzyły ok. 1–1,5 cm) od nitów innych nakładek na pas. Dwa egzemplarze (Netta, gr. 103, Nowy Zyzdrój, gr. 148) były mocowane do rzemieni poprzez wydłużenie i zagięcie do dołu jednej pary naprzeciwległych ramion okucia. Wydaje się, że takie okucia rombowate jak i formy o długich nitach zdobiły pasy wykonane z grubszego kawałka skóry bądź też łączyły dwa rzemienie. Nie jest również wykluczone, że okucia z Baitai stanowiły element uprzęży końskiej (R. Banytė-Rowell 2000, s. 37, 39).

Inwentarze grobu 212 z Gąsiora (m.in. szpila typu B III – M. Schmiedehelm 1990, s. 50–51, tabl. XII; H. Jankuhn Archiv) oraz obiektu 19 z Wólki II (dwudzielna sprzączka z prostokątną, czworokątną w przekroju ramą; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25) wskazują na możliwość pojawienia się okuć rombowatych w fazach B_2/C_1–C_{1a}. Spotykane są one również w obiektach datowanych na rozwinięte stadium późnego okresu wpływów rzymskich oraz na wczesną fazę okresu wędrówek ludów, np. Netta, gr. 103 (m.in. sprzączka typu AH 25 – A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 30, 73, tabl. LIV:1), oraz Bartlikowo, k/gr. 63 (m.in. fragment masywnej zapinki kuszowatej, z osią sprę-

[25] Patrz np. W. Gaerte 1929, ryc. 173e; K. Raddatz 1993, ryc. 9; M. Karczewska 1998, s. 218, tabl. 8d; W. Nowakowski 1998a, s. 76, 129, ryc. 25:718, tabl. 33:717.718; M. Karczewski 1999b, s. 82, ryc. VIII:18; A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 75, ryc. 10:10–12; A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 15, 73, tabl. VIII:11; 2008, tabl. XC, CXIII, CCXX; K. Voigtmann Kartei; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv.

[26] Np. Bartlikowo, k/gr. 63 (H. Kemke 1900, s. 117 przyp. 1, s. 129, tabl. III:19), gr. 473 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Gąsior, gr. 212 (2 egz.; M. Schmiedehelm 1990, s. 50–51, tabl. XXIV:7; por. H. Jankuhn Archiv), Marcinkowo II, gr. 36 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/356), Netta, gr. 103 (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 30, 73, tabl. LIV:2), Nowy Zyzdrój, gr. 148 (2 egz.; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Spychówko, gr. 120 (2 egz.; K. Voigtmann Kartei), Wólka II, gr. 19 (2 egz.; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Sterławki Wielkie, gr. 3 (K. Lenarczyk 1991, s. 68, tabl. II:3), Wyszembork IVa, gr. 122 i znal. luźne (P. Szymański 2001; 2005, s. 39, tabl. VIII:3); z terenu Litwy np. Baitai, gr. 31 (R. Banytė-Rowell 2000, s. 39, ryc. 7:9.10).

żyny zakończoną guzkami – H. Kemke 1900, s. 117, tabl. III:3; por. A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 73). Znalezisko z Kamienia, któremu towarzyszyło szerokootworowe naczynie wazowate oraz dwa soczewkowate paciorki bursztynowe, można datować tylko ogólnie na fazy C–D.

W grobie 19 odkryto okucie wykonane z drutu lub taśmy zgiętej **w kształcie litery H** (Tabl. III/19:1). Podobne przedmioty znane są z kilku stanowisk zachodniobałtyjskich. Zazwyczaj zrobione z żelaza[27], w większości są niezdobione – jedynie okucie z Osowej miało przy obu końcach dwie przecinające się skośne kreski, ograniczone pojedynczymi liniami rytymi, a okucie ze Starej Rudówki pokryte było najprawdopodobniej podłużnymi nacięciami. Niewielkie rozmiary (dług. 2 do ok. 4,6 cm, przy szer. taśmy 0,5–1 cm i dług. zaczepów 0,75–1 cm) sugerują, że okucia w kształcie litery H służyły do łączenia cienkich przedmiotów. W Kamieniu interesującemu nas znalezisku towarzyszyła sprzączka, elementy garnituru pasa wystąpiły również w grobie 332 w Gąsiorze, co wskazywałyby, że okucia te mogły pełnić jakąś funkcję w obrębie pasa, np. łączyć dwa rzemienie (patrz też J. Andrzejowski 1998, s. 42, 87, tabl. LXV/112:7; por. K. Czarnecka 2007, s. 92, tabl. LIII/51:4, CLXI/165:1, CLXXXV/206:1, CXXCI/222:11).

Na ziemiach zachodniobałtyjskich okucia takie spotykane są zarówno w zespołach z wczesnego (Gąsior, gr. 332, m.in. ze szpilą typu B III i zapinką oczkowatą serii pruskiej – M. Schmiedehelm 1990, s. 75–76, tabl. XIII:3, XIV:6; Arhiiv, 7.22a) jak i późnego okresu wpływów rzymskich (Osowa, kh. 43, gr. 1, m.in. z zapinką 1. serii VI grupy Almgrena – J. Jaskanis 1961, s. 136, tabl. I:2). Okucie z Kamienia, znalezione razem ze sprzączką typu AD1, może być datowane tylko ogólnie na okres wpływów rzymskich.

Do środkowej część pasa mocowane były **kabłączki** wykonane z U-kształtnie wygiętego żelaznego drutu, którego końce były rozklepane w dwie płytki do nitów. W Kamieniu (ob. 14) odkryto jeden zabytek tego typu (Tabl. III/14:1a.b). Z terenów kultury bogaczewskiej znanych jest kilkanaście podobnych znalezisk[28]. Do takich zawieszek były mocowane różnego rodzaju przedmioty codziennego użytku, np. Spychówko, gr. 176. Ze stanowisk kultury przeworskiej znane są przykłady takich kabłączków z przyczepionymi zestawami do krzesania ognia – np. Chorula, pow. krapkowicki, gr. 182 (R. Madyda 1977, tabl. VIII:9), Czarnocin, pow. piotrkowski, gr. 8 (M. Mączyńska, M. Jagusiak 2002, s. 356, 359, tabl. IV/8:21), Dziedzice, pow. bielski, gr. 2 (M. Jonakowski 1996, tabl. VI:2). W kulturze przeworskiej kabłączki w kształcie litery „U" datowane są od wczesnego po początki późnego okresu rzymskiego (T. Liana 1970, s. 449; R. Madyda 1977, s. 387). Podobne ramy chronologiczne można przyjąć dla egzemplarzy odkrytych na obszarze kultury bogaczewskiej, również dla zabytku z Kamienia (R. Madyda 1977, s. 388).

Do zawieszania przy pasie różnych narzędzi bądź też przyborów mógł służyć także żelazny **kabłączek w kształcie kotwicy** z obiektu 159 w Kamieniu (Tabl. XVIII/159: 2a.b). Podobne egzemplarze pochodzą z Gąsiora, gr. 233 (2 egz.; M. Schmiedehelm 1990, tabl. XIII:6; W. Gaerte 1929, s. 233, ryc. 177e; por. H. Jankuhn Archiv), oraz ze Sterławek Wielkich, gr. 10 (K. Lenarczyk 1991, s. 71, tabl. II:7). Z terenów kultury bogaczewskiej znane są także kabłączki złożone z dwóch elementów w kształcie kotwic, mających wspólne środkowe ramię, np. z Bartlikowa, gr. 207b (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/21, 7.20d/20), Gąsiora, gr. 184 (4 egz.; M. Schmiedehelm 1990, s. 45, tabl. IV:7; W. Gaerte 1929, s. 233, ryc. 177f), czy Kosewa I, gr. 654 (M. Schmiedehelm, Arhiiv, 7.12/27; K. Voigtmann Kartei). Zawieszki obydwu form występowały w zespołach razem z podłużnymi nakładkami na pas (Sterławki Wielkie, gr. 10; K. Lenarczyk 1991, s. 71, tabl. II:5), sprzączkami typu AD17 (Kosewo I, gr. 654; K. Voigtmann Kartei; M. Schmiedehelm 1944), czy też z zapinkami trójgrzebykowymi tzw. odmiany mazurskiej (Gąsior, gr. 184; M. Schmiedehelm 1990, s. 45, tabl. IV:4.5). Przedmioty te wskazują na możliwość datowania omawianych kabłączków od stadium B_{2b} aż do początku późnego okresu wpływów rzymskich. W takich ramach chronologicznych umieścić należy również znalezisko z Kamienia.

Naszyjnik

Według M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) w grobie 157 natrafiono na fragmenty silnie zniszczonego w ogniu, dużego, brązowego naszyjnika z końcami owiniętymi drutem oraz, prawdopodobnie, z kapsułkowatym zapięciem, z którego miała zachować się tylko dolna płytka z otworkiem. Brak rysunku oraz dokładnego opisu uniemożliwia jednoznaczne stwierdzenie, czy faktycznie zachowany element zapięcia mógł pochodzić od puzderka,

[27] Np. Babięta I, gr. 50 (A. Bitner-Wróblewska 2008, tabl. LXIX), Gąsior, gr. 111, 332 (M. Schmiedehelm 1990, s. 35, 75, tabl. XXIV:6; Arhiiv, 7.22a; H. Jankuhn Archiv; PM-A 390/1, Bd. 1/115), Koczek II, gr. 27 (H. Jankuhn Archiv), Machary, gr. 115 (M. Schmiedehelm Arhiiv), Osowa, kh. 43, gr. 1 (J. Jaskanis 1961, s. 136, tabl. I:1), Smolanka, gr. 88 (H. Jankuhn Archiv). Z blachy brązowej wykonano jedynie okucie ze Starej Rudówki, gr. 58 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13b/321).

[28] Babięta, tzw. grób jeźdźca (W. Łęga 1960, s. 75, ryc. 1; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Bartlikowo, gr. 384 (F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/21), Gąsior, gr. 243 (M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:7; por. PM-A 390, Bd. 1/093; H. Jankuhn Archiv), Marcinkowo II, gr. 99 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/375), Mojtyny, gr. 28, 61 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 48, 53, tabl. IIe, IXh), Skomack Wielki, gr. 74 (A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 217, tabl. 4230:1a), Spychówko, gr. 176 (W. Gaerte 1929, s. 233, ryc. 177b.c; A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. CCII; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/33), Stare Kiejkuty (2 egz.?; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/33, 7.13e/484; K. Barczyk 2004, s. 66, tabl. X:18).

czy też była to tylko kolista blaszka z otworkiem pośrodku, charakterystyczna dla naszyjników typu Ib według G. Kossinny (1905, s. 400). F. Peiser przyrównał odkryty w Kamieniu naszyjnik do okazu z obiektu 285 w Onufryjewie (PM-A 1677, Bd. 1/265 – patrz Aneks 4), jednak w źródłach archiwalnych nie udało się jednak odnaleźć ani rysunku, ani też szczegółowego tego egzemplarza.

W kręgu zachodniobałtyjskim występują naszyjniki obydwu odmian. Egzemplarze typu Ib Kossinny, o końcach owiniętych drutem, czasami z pierścieniami z nacinanego drutu na kabłąku, z zapięciem złożonym z haczyka oraz z płaskiej tarczki z otworkiem znane są z kilku stanowisk[29]. Wśród nich spotykane są także okazy, gdzie blaszka zapięcia była dekorowana wybijanymi punktami, perełkowanym drutem lub nakładano na nią drugą tarczkę, profilowaną i zdobioną[30].

Mniej liczne są naszyjniki z kapsułkowatym zapięciem (patrz LAA 1978, s. 17–18; R. Kulikauskienė, R. Rimantienė 1958, s. 325, 329, fot. 125–129, 276; L. Vaitkunskienė 1999, s. 157, 228, ryc. 164:1–3). Największa koncentracja znalezisk ozdób tego typu znajduje się na Litwie (por. LAA 1978, s. 18, mapa 9), co jednak może być rezultatem obrządku pogrzebowego – inhumacja dawała większe szanse na dobre zachowanie się metalowych przedmiotów niż ciałopalenie, praktykowane w południowych rejonach kręgu zachodniobałtyskiego. Pojedyncze znaleziska naszyjników z kapsułkowatym zapięciem zarejestrowano na Łotwie (Ilze; H. Moora 1929, s. 52, tabl. XIV:4; 1938, s. 314) oraz na Sambii (Povarovka; H. Moora 1938, s. 314, przyp. 2). Z terenu kultury bogaczewskiej znane są tylko dwa pewne egzemplarze, odpowiadające I grupie naszyjników z kapsułkowatym zapięciem[31]. Pierwszy okaz pochodził ze Stręgla Wielkiego II, gr. 5 (O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 37, tabl. XV:1; por. M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/13, 7.25), drugi odkryto w Kosewie I, gr. 69 (A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 212, ryc. 2646:1).

Na ziemiach zachodniobałtyjskich najwcześniejsze naszyjniki z zapięciem w postaci płaskiej tarczki znane są z grobów z faz B_2/C_1–C_{1a} (W. Nowakowski 1998a, s. 61). Dłuższe ramy czasowe mają naszyjniki z zapięciem kapsułkowatym. Okaz z Kosewa znaleziono razem z płaskim okuciem końca pasa podgrupy J.II oraz fibulą trójgrzebykową tzw. odmiany mazurskiej (A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 212, ryc. 2619:2), dwie fibule tego typu odkryto też przy naszyjniku z Kamienia, co datuje te zespoły na fazy B_2/C_1–C_{1a}. Na Litwie czas występowania naszyjników z kapsułkowatym zapięciem I i II grupy określony został na III–IV wiek (LAA 1978, s. 17–18; L. Vaitkunskienė 1999, s. 157, 228).

Paciorki i wisiorki

Paciorki stanowią najliczniejszą i jednocześnie najgorzej rozpoznaną kategorię ozdób odkrytych na cmentarzysku w Kamieniu. Obok ciałopalnego obrządku pogrzebowego, przyczyną tego był również sposób ich zadokumentowania. Większość opisów zawierała zazwyczaj lakoniczne informacje o materiale, z jakiego wykonano paciorek, jego barwie, tylko czasami również o kształcie i wielkości. W przypadku fragmentarycznie zachowanych bądź nadtopionych egzemplarzy zapis ograniczał się wręcz jedynie do sformułowań: *verschmolzene Glasperlen* (np. ob. 19), *Reste zerschmolzener Glasperlen* (np. ob. 87). Tylko niewielka liczba paciorków ma na tyle dokładną charakterystykę i rysunki, aby można było je sklasyfikować.

Jednobarwne paciorki szklane odkryte w Kamieniu reprezentowały wiele typów. Dużą serię tworzyły egzemplarze z **nieprzeźroczystego czerwonego szkła** (*rote Emailperlen*) – ob. 9 (1 duży i 2 małe), 15 (duży), 25 (duży), 61 (8 egz.), 139 (stopione). W kręgu zachodniobałtyjskim były one popularne właściwie przez cały okres wpływów rzymskich (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, tabl. 8).

Na cmentarzysku (ob. 99) znaleziono także dwa małe koraliki określone przez F. Peisera jako *Pfefferkornartige Emailperlen* (PM-A 1677, Bd. 1/253 – patrz Aneks 4). Trudno w chwili obecnej stwierdzić, czy były to po prostu zniszczone paciorki, czy też opis autora badań odnosi się do egzemplarzy **typu TM27**, wykonanych z nieprzeźroczystego czarnego szkła. Małe czarne paciorki typu TM27 bądź też nieco większych rozmiarów okazy typu TM11 nie należą do znalezisk częstych (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 27–29, 168, 169, tabl. 22, 23). Na terytorium północno-wschodniej Polski ich obecność odnotowano w Muntowie, gr. 26 (W. Nowakowski 2004, s. 198, 207), Netcie, gr. 147 (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 38, tabl. LXXVI/147:3) oraz Wyszemborku, st. IVa, gr. 30, 104, 360 (P. Szymański 2001), a może także w Bogaczewie-Kuli, gr. 184 (*cztery okrągłe guzki z czarnej emalii*; J. Okulicz 1958, s. 64).

Paciorki takie mogły występować już w zespołach z fazy B_2/C_1, jednak zdecydowaną większość znalezisk datuje

[29] Np. Bogaczewo-Kula, gr. 188 (egz. srebrny; J. Okulicz 1958, s. 64, ryc. 5a), Kosewo I, gr. 738 (K. Voigtmann Kartei), Wyszembork IVa, gr. 145 (P. Szymański 2005, s. 42, tabl. XI:8), okolice Węgorzewa – kolekcja Pisanskiego (W. Nowakowski 1998a, s. 61, 125, ryc. 20:585, tabl. 28:585), Żywa Woda, kh. 14, gr. szkieletowy 3 (W. Ziemlińska-Odojowa 1961, s. 202, ryc. 6, tabl. IX:7).

[30] Przykładami naszyjników z dodatkową, zdobioną płaską tarczką zapięcia są egzemplarze z Netty, gr. 31, 78, 93A (A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 18, 25, 28, 58–59, tabl. XVII:5, XXXVI:3, XLVIII:2, CVIII:1.2, CXIII:5, CXXVII:1), czy też z litewskiej nekropoli z Akmeniai, kh. IV, gr. 1 (M. Michelbertas 2006, 27, ryc. 28).

[31] M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13/13, 19, 22, 31, 25, 28, 34, 39) wymienia co prawda ponad 70 egzemplarzy *Halsringe m. Kapselende u. Umwick*. Wydaje się, że zastosowane przez nią określenie odnosiło się nie tylko do egzemplarzy o konstrukcji zapięcia umieszczonej w kapsułce, ale również do okazów z kolistą blaszką z otworkiem pośrodku – na liście tej znalazł się m.in. wspomniany wyżej srebrny egzemplarz z Bogaczewa-Kuli, gr. 188.

się na późny okresu wpływów rzymskich oraz wczesną fazę okresu wędrówek ludów (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 27–29). W grobie 99 w Kamieniu oprócz omawianych paciorków znaleziono także okazy ze złotą wkładką typu TM387, które wskazują na fazę B_2/C_1 oraz późny okres wpływów rzymskich.

Kolię złożoną między innymi z 12 małych paciorków z niebieskiego przeźroczystego szkła odkryto w grobie 50. Na podstawie rysunków sporządzonych przez M. Schmiedehelm można przypuszczać, że były to okazy kuliste **typu TM18** oraz płaskie, zbliżone do **typu TM46** (Tabl. VI/50:5–7). Najbliższymi terytorialnie analogiami do nich są znaleziska z Wyszemborka IVa, gr. 118, 321 (2 egz.) i 324 (P. Szymański 2001) oraz Żywej Wody, kh. 15, gr. 1 (2 egz.; W. Ziemlińska-Odojowa 1961, s. 207–208, tabl. X, ryc. 23a.n). Obydwie formy paciorków pojawiły się we wczesnym okresie wpływów rzymskich i trwały aż do fazy D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 28–29, 31). Równie szerokie ramy chronologiczne (fazy C–D) należy przyjąć dla znalezisk z grobu 50. Fragment paciorka z przeźroczystego niebieskiego szkła znaleziono także w późnorzymskim zespole 103. Odnośnie tego egzemplarza nie posiadamy jednak żadnych bliższych danych.

W grobie 68 natrafiono na 23 małe krążkowate paciorki z pomarańczowego nieprzeźroczystego szkła, **typu TM53**. Ten rodzaj paciorków, zazwyczaj służących do rozdzielania innych elementów kolii, występuje przede wszystkim na stanowiskach wielbarskich (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 31, 171, tabl. 27). Rejestrowano je także na obszarze kręgu zachodniobałtyjskiego, między innymi na Suwalszczyźnie i Litwie (W. Ziemlińska-Odojowa 1961, s. 207, tabl. X, ryc. 23b.c.e.i.k.l.m; M. Michelbertas 2001, s. 29–30, 48, 52). W kulturze bogaczewskiej okazy typ TM53 odkryto np. w Lasowcu (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 171, 287; W. Nowakowski 2001b, s. 66) i Wyszemborku IVa, gr. 321 (15 egz.?; W. Nowakowski 2001b, s. 119; por. P. Szymański 2001). Ponadto z Pojezierza Mazurskiego bogata kolia złożona z 43 okazów tego typu oraz paciorków innych odmian znana jest z grobu szkieletowego z Równiny Dolnej (M. Kawiecka, Ł. M. Stanaszek 2000, s. 94–96). Chronologia omawianych paciorków zamyka się w fazach B_2/C_1–C_{1b}/C_2 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 31). W przypadku grobu 86 z Kamienia, łódeczkowata nakładka na pas pozwala uściślić datowanie do faz B_2/C_1–C_{1a}.

Bezbarwne paciorki szklane na cmentarzysku w Kamieniu odkryto w co najmniej dwóch zespołach. Znalezisko z grobu 75 nie zostało bliżej scharakteryzowane. Odnośnie do paciorka z grobu 113 wiadomo natomiast, że był to fragmentarycznie zachowany egzemplarz dwustożkowaty, **typu TM56** (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 18, tabl. 1:56). Paciorki tego typu nie należą do częstych znalezisk, a czas ich używania ogranicza się do późnego okresu wpływów rzymskich (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 32, 171, tabl. 28). W takich ramach mieści się również datowanie paciorka z grobu 113, któremu towarzyszyło naczynie szerokootworowe, miniaturka grupy V oraz paciorki bursztynowe.

W zbiorach MVF w Berlinie (inw. Pr. 2720) znajduje się też dwustożkowaty paciorek z jasnozielonego przeźroczystego szkła, **typu TM63** (Ryc. 2c), jednak jego przynależność do materiałów z Kamienia jest niepewna. Opis znajdujący się na fiszce dołączonej do tego zabytku sugeruje bowiem, że mógł być on odkryty na pobliskiej nekropoli w Onufryjewie (Ryc. 2a).

Paciorki typu TM63 występowały przede wszystkim w zespołach z późnego okresu wpływów rzymskich, choć ich obecność odnotowano także w zespołach datowanych na fazę B_2 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 32). Z terenów północno-wschodniej Polski paciorki takie pochodzą między innymi z Podliszewa, gr. 16 (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 113, 126, tabl. XVIII:3), Netty, gr. 150 (3 egz.; A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 39, 64, tabl. LXXVII/150:3), i kilku obiektów z Osowej, st. 1, kh. 43, gr. 1, kh. 96, gr. 2; st. 2, ob. 47 (2 egz.) (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 172, 304–305).

Z grobu 69 pochodzą dwa paciorki, które na ziemiach zachodniobałtyjskich znajdują bardzo nieliczne analogie. Pierwszy z nich został określony jako ***kleine cylinderförmige Perle aus hellgrünem Glas*** (PM-A 1677, Bd. 1/243 – patrz Aneks 4). Opis ten może odpowiadać zarówno cylindrycznym paciorkom ze szkła przeźroczystego typu TM137 grupy XV, jak i rurkowatym okazom grupy XVI, a dokładniej typowi TM146 (M. Tempelmann-Mączyńska (1985, s. 19, tabl. 2:137, 3:146). Z terenu kultury bogaczewskiej nie mamy dobrze zadokumentowanych zabytków tego rodzaju (patrz M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 38–39, tabl. 35–36; W. Nowakowski 2001b). Pojedyncze rurkowate egzemplarzy typu TM146 są natomiast poświadczone na cmentarzyskach grupy środkowolitewskiej w Marvelė i Plinkaigalis (M. Michelbertas 2001, s. 29, 31). Nieco więcej okazów interesujących nas paciorków pochodzi z obszaru kultury wielbarskiej (patrz M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 38–39, tabl. 35, 36). Paciorki typu TM137 znajdowano tam przeważnie w zespołach z wczesnego okresu wpływów rzymskich, z kolei typ TM146 występował wśród materiałów datowanych od rozwiniętego stadium fazy B_2 aż do wczesnego okresu wędrówek ludów (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s.38–39, tab. 8).

Drugi paciorek z grobu 69 to ***kleine geriefelte*** [...] ***Perle aus hellgrünem Glas*** (PM-A 1677, Bd. 1/243 – patrz Aneks 4), odpowiadający najprawdopodobniej egzemplarzom typu TM158b bądź TM159b. Paciorki melonowate grupy XVIII znane są z wielu stanowisk zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego, przy czym przeważającą ich część stanowią okazy barwy niebieskiej (patrz np. M. Michelbertas 2001; W. Nowakowski 2001b). Żłobkowane

paciorki wykonane z zielonego szkła były używane przede wszystkim w środowisku germańskim, w kulturze przeworskiej i wielbarskiej (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 42–45, 176, tabl. 37). Z Mazur ciemnozielony paciorek zbliżony do typu TM159a znany jest z cmentarzyska w Leśniewie, gr. 68/41 (A. Wiśniewska 2008; H. Jankuhn Archiv). W kulturze Dollkeim-Kovrovo obecność zielonych paciorków melonowatych odnotowano w dawn. *Cojehnen*, gr. 11 (2 egz. typu TM 158 – H. Jankuhn Archiv) oraz dawn. *Grebieten*, gr. 46 (typ TM 158 – H. Jankuhn Archiv). Nieliczne egzemplarze takich ozdób zarejestrowano również na litewskich nekropolach (patrz M. Michelbertas 2001, s. 34, 42) w Baitai (typ TM159b) i Užpeikiai (2 egz. typu TM159b). Do wyjątkowych znalezisk należy także paciorek typu TM158 z miejscowości Kapsēda na Łotwie (H. Moora 1929, s. 60, tabl. XXVIII:20; 1938, s. 359).

Chronologia paciorków melonowatych jest dość szeroka i obejmuje właściwie cały okres wpływów rzymskich, z okresem ich największego rozpowszechnienia w fazie B_2 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, tab. 8). Paciorki z grobu 69 w Kamieniu wraz z towarzyszącym im naczyniem wazowatym można jedynie ogólnie datować na późny okres wpływów rzymskich.

Na cmentarzysku w Kamieniu znaleziono również paciorki wielobarwne. Z grobów 15 i 106 pochodziły duże **czerwone paciorki z nieprzeźroczystego szkła zdobione wtapianymi oczkami**. Mogły one odpowiadać trzem wariantom paciorków w obrębie grupy XXI – typowi TM211, TM223 i TM225e, jednak brak opisu oczek uniemożliwia ich dokładne sklasyfikowanie. Zabytki takie rejestruje się na terytorium niemal całej barbarzyńskiej Europy, z największą koncentracją w kulturze wielbarskiej oraz w kręgu nadłabskim (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 48–52, 179–180, tabl. 44, 45). Najwcześniejsze zespoły zawierające czerwone paciorki z wtapianymi oczkami datowane są na fazę B_1, większość z nich mieści się jednak w fazach B_2–B_2/C_1, a niektóre nawet w późnym okresie wpływów rzymskich i w okresie wędrówek ludów (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 48–52, tab. 8). W Kamieniu takim paciorkom towarzyszyła zarówno ceramika o cechach wczesnorzymskich (ob. 15), jak i zapinka A. 161–162 z okresu późnorzymskiego (ob. 106).

Co najmniej dwa fragmentarycznie zachowane egzemplarze ***millefiori*** odkryto w grobie 8. Takie określenie nie pozwala na ich dokładniejsze przyporządkowanie typologiczne, bowiem przed II wojną światową terminem tym opisywano paciorki o różnym kształcie, barwie i zdobieniu (por. np. O. Tischler 1879, tabl. XI:24.28 [= V:24.28]; H. Moora 1929, s. 159, tabl. XXVIII:28; 1938, s. 359). Grób 8, na podstawie pierścionka typu 33 oraz ceramiki, datowany jest na fazy B_2–C.

Zgodnie z danymi z archiwaliów największą liczebnie grupę paciorków szklanych na cmentarzysku w Kamieniu stanowiły egzemplarze ze złotą wkładką **typu TM387**. Były wśród nich zarówno kuliste egzemplarze jednosegmentowe typu TM387a, jak i okazy dwu- bądź trójsegmentowe typu TM387b. Znaleziono je w obiekcie 9 (5 lub 6 egz., w tym dwusegmentowe), 19 (stopione), 35, 54 (stopione), 59 (stopione), 61 (18 egz.), 68 (1 egz. trójsegmentowy), 75 (6 egz. jedno- i 6 egz. dwusegmentowych; tabl. IX/75:7a.b), 77a-b (prawdopodobnie 4 egz., w tym 2 dwusegmentowe), 99, 103 (1 egz. cały i kilka stopionych) oraz 124 (stopiony). Paciorki takie występowały powszechnie na stanowiskach zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego oraz w kulturze wielbarskiej (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 65, 188, tabl. 57). Pojawienie się tych ozdób datuje się na fazę B_1, przy czym okres ich największego rozpowszechnienia przypadał na fazy B_2–C_1. Paciorki ze złotą wkładką wystepują również w zespołach z rozwiniętego okresu późnorzymskiego (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 64–65; W. Nowakowski 1998a, s. 68). Datowanie egzemplarzy odkrytych w Kamieniu mieści się w przedstawionych ramach czasowych.

W grobie 32, z późnego okresu wpływów rzymskich, znaleziono **szklane kółko** (*Glasring*). Zabytek ten był prawdopodobnie rodzajem paciorka. Tak też został on zinterpretowany przez M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25 – *ringförm. dunndraht. Glas Perle*). Z cmentarzyska w Kamieniu pochodzi ponadto duża seria paciorków szklanych, których stan zachowania i sposób opisania uniemożliwia przeprowadzenie jakiejkolwiek analizy[32].

Na cmentarzysku w Kamieniu w kilku zespołach odkryto również paciorki brązowe. Znaleziska z obiektów 75 (Tabl. IX/75:6) oraz 92 (Tabl. XI/92:3) zbliżone były kształtem do beczułkowatych okazów **typu TM520** bądź cylindrycznych egzemplarzy **typu TM525**. Takie formy brązowych ozdób były na ziemiach zachodniobałtyjskich bardzo częste (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 91–92, 196). W inwentarzach grobowych kultury bogaczewskiej rejestrowano zarówno pojedyncze paciorki tych typów (np. Marcinkowo, st. II, gr. 118 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/382; Radzieje, gr. 52 – H. Jankuhn Archiv; Stara Rudówka, gr. 106 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13b/295), jak i kolie złożone od 5 do ponad 20 egzemplarzy, np. Bogaczewo-Kula, gr. 67, 287 (J. Okulicz 1958, s. 57, 69, 91, tabl. IV:6, IX:9), Gąsior, gr. 267 (M. Schmiedehelm 1990, s. 63; Arhiiv, 7.22a), Machary, gr. 133 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/141). Omawiane paciorki znajdowane są w zespołach z faz B_2/C_1–C_2 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 91; W. Nowakowski 1998a, s. 66). Na takie ramy czasowe wskazują współwystępujące z nimi zawieszki monetkowate (Bogaczewo-Kula, gr. 67 – J. Okulicz 1958, s. 57, tabl. IV:6; Machary, gr. 133 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/141), fibula typu A.133

[32] Są to znaleziska z obiektów 8, 9, 15, 36, 41, 47, 50, 59, 61–63, 68, 75, 92, 99, 106, 139 i 159.

(Gąsior, gr. 267 – M. Schmiedehelm 1990, s. 62–63, tabl. VII:5), szpila typu Szwajcaria I (Nowy Zyzdrój, gr. 38 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25) oraz zapinki typu A.167 (Netta, gr. 31 – A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 18, tabl. XVII/31:1.2). Podobnie datować trzeba również egzemplarze z Kamienia. Grób 75 na podstawie popielnicy grupy ID, bransolety mankietowej oraz okucia końca pasa J.IV.1 należy wiązać z fazami B_2/C_1–C_1, natomiast kółko z odgiętymi na zewnątrz końcami ogranicza metrykę zespołu 92 do fazy B_2/C_1.

Kolejny paciorek brązowy znaleziono w grobie 36 (Tabl. VI/36:1). Był to dwustożkowaty egzemplarz **typu TM522–523**. Z ziem północno-wschodniej Polski takie paciorki znane są z cmentarzysk w Bogaczewie-Kuli, gr. 12 (J. Okulicz 1958, s. 54, tabl. II:8), Lasowcu, gr. 11 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Netcie, gr. 74 (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 24, 66, tabl. XXXV/74:2), oraz Radziejach, gr. 52 (H. Jankuhn Archiv; patrz też M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 91). Spośród nich najlepiej datowany jest okaz z Netty, któremu towarzyszyła szpila typu Nikutowo z faz B_2/C_1–C_{1a} (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 24, tabl. XXXV/74:1). Prawdopodobnie takie ramy chronologiczne należy również przyjąć dla paciorka z Kamienia.

Elementami kolii są też najprawdopodobniej trzy niewielkie **brązowe profilowane kółka** z obiektu 36 (Tabl. VI/36:2). Wskazują na to zarówno zabytki im towarzyszące: stopione paciorki szklane i paciorek z brązu, jak i kontekst znalezienia analogicznych przedmiotów na innych stanowiskach mazurskich, np. w Jędrychowie, gr. 85 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.19/100), Macharach, gr. 152 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/262), Paprotkach-Kolonii, st. 1, gr. 276, 286 (M. Karczewski 2002, s. 226–228, ryc. 4:10–11; 6:17), i Wyszemborku IVa, gr. 248 (P. Szymański 2005, s. 48, tabl. XXIII:5.7.9). Podobne ozdoby występowały też na innych terenach zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego[33]. Przypuszcza się, że kółka te służyły do rozdzielania elementów kolii (P. Szymański 2005, s. 48; por. np. paciorki z Barzdūnai, gr. IX – H. Jankuhn Archiv). Podobną funkcję mogły też pełnić niewielkie paciorki brązowe z obiektu 75 i 92. Takie użycie tych ozdób ilustrują chociażby znaleziska ze szkieletowego cmentarzyska w Akmeniai na Litwie (kh. II, gr. 2), gdzie w koli pomiędzy zawieszkami znajdowały się paciorki z brązu (M. Michelbertas 2006, s. 76–77, 85, ryc. 13, 21:5, 25:7, 55). Z Mazur dobrym przykładem są natomiast materiały z wspomnianego już grobu 67 w Bogaczewie-Kuli (J. Okulicz 1958, s. 57, 91, tabl. IV:6).

Kolejny, stopiony paciorek brązowy pochodzić może z późnorzymskiego grobu 106, jednak brak opisu znaleziska uniemożliwia weryfikację takiej interpretacji.

Ostatnią grupę paciorków z cmentarzyska w Kamieniu stanowią egzemplarze wykonane z bursztynu. Większość z nich reprezentowała powszechnie występujące w kręgu zachodniobałtyjskim formy o szerokiej chronologii, obejmującej okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów. Były to między innymi różnej wielkości egzemplarze soczewkowate (*linsenförmige* – ob. 29, 71 i 94, oraz po 2 egz. z ob. 70 i 113), płaskie krążkowate (*scheibenförmige* – ob. 50, 77a-b?; 124 oraz po 2 egz. z ob. 85 i 131, tabl. VI/50:3, VII/61:2, XIII/124:2.3) oraz guziczkowate (*knopfförmige* – ob. 123? oraz po 2 egz. z ob. 122 i 133).

Ciekawym znaleziskiem jest **krążkowaty paciorek bursztynowy** z grobu 118, zdobiony dwoma dookolnymi głębokimi nacięciami (Tabl. XIV/118:4a–c). Na ziemiach zachodniobałtyjskich egzemplarze tego rodzaju rejestruje się wśród materiałów z okresu późnorzymskiego i wędrówek ludów. Na cmentarzysku w Starych Kiejkutach II, gr. 30, bursztynowy paciorek o zbliżonym kształcie towarzyszył baniastemu naczyniu z wysoką szyjką grupy I (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.21/76). W Spychówku analogiczna ozdoba wchodziła w skład bogatej koli datowanej na późny okres wpływów rzymskich (W. Nowakowski 1998a, s. 70, 115, tabl. 13:243). Z okresem wędrówek ludów łączyć natomiast należy m.in. egzemplarz ze stanowiska kultury sudowskiej w Boćwince, grób X, urna 2A, odkryty razem z kuszowatą zapinką z łopatkowatą nóżką i fibulą typu *Dollkeim/Kovrovo* (R. Grenz Archiv; F. Jakobson Archiv), oraz okaz z dawn. *Eisliethen* na Sambii, gr. 228, znaleziony z owalną sprzączką o pogrubionej ramce (F. Jakobson Archiv). Warto także zwrócić uwagę na stylistyczne podobieństwo omawianych znalezisk do niektórych typów toczonych paciorków bursztynowych grup XLVI i L według klasyfikacji M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985, s. 25, 77–79, tabl. 16:438–440, 17:450a.b.451)[34]. Popielnica flaszowata i naczynie miniaturowe z grobu 118 z Kamienia pozwalają datować zespół na późny okres wpływów rzymskich.

Mały bursztynowy paciorek odkryty w grobie 153 (Tabl. XVIII/153:1) kształtem przypomniał popularne na ziemiach zachodniobałtyjskich półkuliste egzemplarze **typu TM400** lub **TM436.** Paciorki takie występowały przede wszystkim w zespołach z okresu wędrówek ludów, mogły się jednak pojawić już w późnym okresie wpływów

[33] Sambia: np. dawn. *Lehndorf*, gr. C3 (6 egz.; H. Jankuhn Archiv), Putilovo, gr. 29c (6 egz.; H. Jankuhn Archiv), Tel'manovo, gr. 30 (14 egz.) i 12 (F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.21/6, 7.25). Litwa: np. Barzdūnai, gr. III (kilkanaście egz.), X (10 egz.) i znal. luźne (8 egz.) (H. Jankuhn Archiv), Pakalniškiai, kh. 3, gr. 2 (L. Sawicka, G. Grižas 2007, s. 173, ryc. 4l), dawn. *Pangessen*, gr. 7 (2 egz.; H. Jankuhn Archiv), Pleškučiai, znal. luźne (H. Jankuhn Archiv). Kultura sudowska: Szwajcaria, kh. 42, gr. 2 (2 egz.; J. Antoniewicz 1963, s. 176, ryc. 3l.m).

[34] Por. np. z paciorkami z Bogaczewa-Kuli, gr. 223 (J. Okulicz 1958, s. 65, tabl. VI:2; M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 268), Miętkich, gr. 7 (W. Nowakowski 1998a, s. 70, 118, tabl. 16:325) i Osowej, kh. 52, gr. 2 (J. Jaskanis 1961, s. 144, tabl. III:2; M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 304).

rzymskich (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 69, 77, tab. 8; W. Nowakowski 1998a, s. 69–70). W tak szerokich ramach czasowych należy także umieść paciorek z grobu 153.

Nietypowy jest płaski paciorek bursztynowy przechowywany obecnie w zbiorach MVF w Berlinie (inw. Pr. 2720; ryc. 2b). Zabytek ten przypomina okazy **grupy XXX** według klasyfikacji M. Tempelman-Mączyńskiej (1985, 24, tabl. 15:388–391), jednak w odróżnieniu od nich ma on otworek w bocznych powierzchniach. W przypadku tego znaleziska nie można jednoznacznie stwierdzić, czy został on odkryty w Kamieniu, czy też pochodzi z cmentarzyska w Onufryjewie (Ryc. 2a).

W grobach 50 (Tabl. VI/50:1a.b.2a.b), 94, 123? (Tabl. XIII/123:4a–c) i 124 (Tabl. XIII/124:2) znaleziono bursztynowe paciorki o nieregularnym kształcie bądź formie trudnej do jednoznacznego określenia i datowania. Kolejne paciorki, z grobów 49 (2 egz.), 50 (2 egz.), 58 (2 egz.), 74 (2 egz.) i 100 (2 egz.), nie zostały w źródłach bliżej opisane.

Z bursztynu był również wykonany **wisiorek ósemkowaty** z obiektu 50 (Tabl. VI/50:4a.b). Egzemplarz ten kształtem zbliżony był do typu TM465. Analogiczne wisiorki ósemkowate oraz inne formy tego rodzaju ozdób bursztynowych znane są z całego obszaru kręgu zachodniobałtyjskiego (W. Nowakowski 1998a, s. 70; A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 62). Ich występowanie zarejestrowano również na innych obszarach barbarzyńskiej Europy (patrz M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 81–86, 193–194).

Najwcześniejsze wisiorki ósemkowate mogły się już pojawić na przełomie wczesnego i późnego okresu wpływów rzymskich. Przykładami są egzemplarze ze Starych Kiejkut II (ob. 132), przy których odkryto zapinkę trójgrzebykową oraz okaz z Janowa (ob. 157), znaleziony razem z fragmentem szpili odmiany *Bogaczewo* typu I (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 27; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.22b/94). Większość wisiorków ósemkowatych jest jednak datowana na fazy C–D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 82–86, tabl. 7). W zespołach późnorzymskich towarzyszyły im zapinki 1. serii VI grupy Almgrena (Marcinkowo I, gr. 9 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/322; Miętkie IP, gr. 377 – H. Jankuhn Arhiiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/127; Netta, gr. 150 – A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 39, tabl. LXXVII/150:1), zapinka z pełną pochewką typu A.170 i grzebienie trójwarstwowe (Paprotki Kolonia, st. 1, gr. 171A – A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska 2007, s. 341, ryc. 2g, 3a.b), czy brązowa moneta Marka Aureliusza (Nawiady, gr. 20 – E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 27; S. Bolin 1926, s. 236). Z okresem wędrówek ludów można bez wątpienia łączyć egzemplarz z cmentarzyska kultury kurhanów wschodniolitewskich w Pavajuonys-Rėkučiai (kh. 11, gr. 1), z którym wystąpiła między innymi sprzączka z owalną pogrubioną ramą i silnie zagiętym kolcem (A. Bliujienė 2006, ryc. 4:1). Wisiorek ósemkowaty z Kamienia został znaleziony z zabytkami nie dającymi podstaw do ustalenia dokładnego datowania – niebieskie paciorki szklane oraz różnego typu bursztynowe pozwalają jedynie na bardzo ogólne datowanie zespołu na fazy C–D.

Kółko z odgiętymi na zewnątrz końcami

W grobie 92 odkryto małe, otwarte kółko z brązowego drutu okrągłego w przekroju, o końcach profilowanych i odgiętych (Tabl. XI/92:2a–c). Zabytek ten obecnie znajduje się w zbiorach MVF w Berlinie (bez numeru; patrz także P. Szymański 2005, s. 61, przyp. 131, ryc. 11.2).

Na terenie kultury bogaczewskiej zarejestrowano kilkanaście podobnych przedmiotów[35]. Wszystkie wykonane są z brązowego drutu okrągłego w przekroju, a ich średnica wynosi od 2 do 4,5 cm. Odwinięte końce były zazwyczaj profilowane bądź nacinane, zaś jeden okaz z kolekcji J. Pisanskiego miał na obwodzie nawiniętą brązową taśmę; tylko dwa kółka (Czerwony Dwór, Woźnice) pozbawione były jakiegokolwiek zdobienia.

Zabytki te zazwyczaj znajdowano w kontekście materiałów ze schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich. Egzemplarz z grobu 248 w Wyszemborku IVa wystąpił m.in. z zawieszką szprychowatą typu *Machary* (P. Szymański 2000, s. 62, tabl. XXIII:12), a kółko z Bartlikowa z ostrogą podgrupy E według Ginalskiego (H. Kemke 1900, s. 114, tabl. III:9).

Kwestią sporną pozostaje funkcja tych kółek. Nie jest wykluczone, że kółka o mniejszej średnicy służyły jako pierścionki (por. H. Kemke 1900; W. Nowakowski 1998a, s. 63; P. Szymański 2005, s. 62). Niektórzy badacze wskazywali również na podobieństwo omawianych zabytków do tzw. *Ringfibeln*. Jako pierwszy zwrócił na to uwagę H. Kemke, który profilowanie zakończenia kółka z Bartlikowa porównał do ukształtowania zakończeń rzymskich fibul podkowiastych. Podobnego zdania był również G. Kossina, który w ten sposób interpretował znalezisko

[35] Trzy ozdoby tego typu znane są z kolekcji pastora Pisanskiego z okolic Węgorzewa (W. Nowakowski 1998a, s. 63, 126, ryc. 22:589.591, tabl. 28:589–591), kolejne egzemplarze pochodzą z Bartlikowa, ob. 33 (obecnie w zbiorach MVF w Berlinie, inw. 5631; H. Kemke 1900, s. 114, tabl. III:9), Czerwonego Dworu, st. XV, ob. 56 (niepubl. materiały z badań P. Iwanickiego), Gierłoży (J. Heydeck 1887, s. 10, tabl. IVa; M. Jahn Spuścizna), Gut, ob. 29 (29a) (A. Juga-Szymańska 2007b, s. 395, 402, tabl. II/29:3), Radziejów, ob. 59 (H. Jankuhn Archiv), Sterławek Małych, ob. 234 (M. Karczewska 1999, s. 243, tabl. II:2; P. Szymański 2005, s. 61, ryc. 11:4; K. Voigtmann Kartei), Stręgla Wielkiego II, ob. 120 (obecnie w zbiorach MVF *w* Berlinie, inw. OPM.3840; P. Szymański 2005, ryc. 11:1.1a), Tałt, ob. 90 (A. Juga-Szymańska 2004, s. 99, 110, tabl. V:10), Wilkasów (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/655), Woźnic, ob. 60 (H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25; P. Szymański 2005), oraz Wyszemborka IVa, gr. 248 (P. Szymański 2005, s. 61, tabl. XXIII:11).

z Kamienia[36]. Omawiane kółka z Mazur faktycznie przypominają znajdowane na terenach prownicjonalnorzymskich i germańskich zapinki typu D według podziału E. Fowler (1960, s. 152–153, ryc. 1:5; por. W.-R. Teegen 1998, s. 343–344). Wydaje się jednak, że jest to tylko zbieżność stylistyczna, bowiem żadne z kółek z terenu kultury bogaczewskiej nie było zaopatrzone w kolec (A. Juga-Szymańska 2007b, s. 402). W literaturze pojawił się również pomysł traktowania kółek z odgiętymi na zewnątrz końcami jako elementu kolii (P. Szymański 2005, s. 62). Tak było najprawdopodobniej w przypadku jednego okazu z kolekcji J. Pisanskiego, gdzie część taśmy nawiniętej na to kółko tworzyła spiralkę, która mogła służyć do zawieszania. Na możliwość łączenia analizowanych zabytków z naszyjnikami wskazują również wyposażenia zespołów – w większości przypadków znajdowano je z różnego typu paciorkami i wisiorkami. Taka sytuacja miała miejsce także w Kamieniu, gdzie kółko z odgiętymi na zewnątrz końcami wystąpiło między innymi z brązowym paciorkiem oraz fragmentami stopionego szkła.

Bransolety

Na cmentarzysku w Kamieniu bransolety odkryto w kilku zespołach (ob. 75, 77a-b, 82 oraz 103, może także fragment stopionego brązu z ob. 128), były to jednak tylko ich fragmenty w postaci ułamków taśmy brązowej. Stan zachowania tych przedmiotów oraz materiały źródłowe nie pozwalają na pełną analizę tej kategorii zabytków, nie można określić również dokładniej ich liczby.

Bliższe informacje posiadamy tylko odnośnie egzemplarzy z dwóch zespołów. Ułamek bransolety z grobu 77a-b pokryty był nacinanymi zgrubieniami, które dodatkowo ograniczono z dwóch stron zygzakami (Tabl. X/77a-b:4). W podobny sposób zdobione były jedynie zakończenia niektórych bransolet mankietowych (np. Babięta I, gr. 85 – A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. LXXXI; Jędrychowo, gr. 299 – M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/44; Miętkie IP, gr. 498 – H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/122; Tuchlin – J. Antoniewicz 1949, s. 87, 88, tabl. XII:2; Wyszembork, st. IVa, znal. „luźne" z ziemi ornej – P. Szymański 2001). Fragmenty bransolety (bądź bransolet) z grobu 75 to kawałki brązowej, tłoczonej blaszki zdobionej równoległymi, poprzecznie nacinanymi zgrubieniami; na jej końcach znajdowały się prawdopodobnie pionowe linie, przestrzeń pomiędzy którymi była częściowo wypełniona przez krótkie, równoległe kreseczki (Tabl. IX/75:2). W tym przypadku trudniej już dokładnie określić, z jaką odmianą bransolety mamy do czynienia. Takie zdobienie występowało bowiem zarówno na bardzo szerokich bransoletach mankietowych (np. Netta, gr. 138A – A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 37, 56–57, tabl. LXXI/238A:5), jak również u egzemplarzy o bardzo wąskim kabłąku (np. Netta, gr. 78 – A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 25, 56–57, tabl. XXXVII/78:4; Przebród, ob.(gr.) 6, 18 – M. Klewek 2002, s. 13, 22, tabl. XI:3.4, XXV:6).

Na terenie kręgu zachodniobałtyjskiego bransolety wykonane z taśmy brązowej różnej szerokości były używane od fazy B_2/C_1 do końca fazy C_1 (W. Nowakowski 2003, s. 142–143). Podobne ramy chronologiczne można również przyjąć dla znalezisk z Kamienia. Na takie datowanie wskazują towarzyszące im zabytki: zapinka typu *Babięta* (ob. 77a-b), okucie końca pasa typu J.IV.1 i paciorki ze złotą wkładką (ob. 75) oraz zapinka typu A.161–162 (ob. 82).

Pierścionki

W Kamieniu odkryto co najmniej 6 pierścionków. Najprostszą formę miał egzemplarz z grobu 40. Było to otwarte kółko z brązowej taśmy o płasko-wypukłym przekroju, typologicznie odpowiadające **grupie I** w klasyfikacji Ch. Beckmann (1969, s. 27, tabl. 1:1–5). Egzemplarze tej grupy na Mazurach występowały powszechnie przez cały okres wpływów rzymskich (patrz W. Nowakowski 1998a, s. 63; P. Szymański 2005, s. 59).

Pozostałe znaleziska reprezentowały grupę VI. Egzemplarz z grobu 74 były wykonany z ponaddwukrotnie zwiniętego grubego brązowego drutu o przekroju okrągłym, co odpowiada **typowi 30**, natomiast pierścionki z grobu 8, z drutu o płaskim przekroju, należy przyporządkować do **typu 33**. Obydwa warianty znane są z licznych stanowisk zachodniobałtyjskich, gdzie występowały w zespołach z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów (Ch. Beckmann 1969, s. 42–44; W. Nowakowski 1998a, s. 64–65). Datowanie pierścionków z Kamienia zamyka się w fazach B_2–C_2 (ob. 8) oraz w okresie późnorzymskim bądź okresie wędrówek ludów (ob. 74).

W Kamieniu odnotowano także obecność dwóch **spiralnych pierścionków z taśmowato poszerzonym środkowym zwojem**: bliżej nieokreślonego z obiektu 25 oraz brązowego z obiektu 31. Zewnętrze zwoje tego ostatniego, o przekroju okrągłym, były zdobione grupami potrójnych nacięć, natomiast taśmowato poszerzony środek był dekorowany wybijanym ornamentem nieregularnie biegnących nieparzystych linii.

Spiralne pierścionki z taśmowato poszerzonym środkowym zwojem występują na rozległych obszarach wschodnich pobrzeży Bałtyku. Ich zewnętrzne zwoje mają zazwyczaj przekrój okrągły lub trójkątny, bywają też często dookolnie nacinane, środkowa, rozklepana część może zdobiona biegnącym wzdłuż rytym zygzakiem bądź też wybijanymi punkcikami w różnych układach. Ozdoby takie są przeważnie zrobione z brązu, tylko nieliczne egzemplarze wykonano ze srebra, np. z Brodu Nowego, znal. luźne w kh. 1 (M. Żuberek 2003, s. 125), Koczka,

[36] *1 eis. Ringfibel mit Off. Ende* (G. Kossinna Archiv, A.VIII.6). Kossinna błędnie określił surowiec, z którego był wykonany ten przedmiot.

gr. 2 (F. Jakobson Archiv), Starych Kiejkutów, gr. 53 (F. Jakobson Archiv), i Tumian, gr. 83 (J. Heydeck 1895, tabl. IV:3–6, VIII:10; por. F. Jakobson 2009, s. 51).

Pierścionki te nawiązują do typu 37 w klasyfikacji Ch. Beckmann (1969, s. 45, ryc. 16, tabl. 2:37), które na terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* mogły się pojawić już w okresie wpływów rzymskich (Ch. Beckmann 1969, s. 45), jednak na Pojezierzu Mazurskim trudno wskazać znaleziska pewnie datowane na ten okres (por. W. Nowakowski 1998a, 65)[37]. W kręgu zachodniobałtyjskim licznie takie pierścionki odnotowano natomiast w zespołach z okresu wędrówek ludów. Towarzyszyły im między innymi zapinki typu *Dollkeim/Kovrovo* (np. Grądy Kruklaneckie, gr. 37 – F. Jakobson Archiv; A. Bitner-Wróblewska 2007b, s. 233; Grunajki, gr. 10, urna I – A. Rzeszotarska-Nowakiewicz 2007, s. 463–464; A. Bitner-Wróblewska 2001, s. 177), tzw. *Schlußkreuzfibeln* (np. Grądy Kruklaneckie, gr. 7 – F. Jakobson Archiv; A. Bitner-Wróblewska 2007b, s. 235), i różne typy fibul płytkowych (np. Miętkie, gr. 462, Tumiany, gr. 2, 11, 15a i 20 – J. Heydeck 1895, s. 43–45, tabl. II:9.10, III:2.4, VIII:9). W podobnym kontekście chronologicznym wystąpił także egzemplarz z obiektu 25 z Kamienia, przy którym znaleziono prawdopodobnie pozostałości zapinki z fazy D. Drugi pierścionek z taśmowato (ob. 31) znaleziono razem z naczyniem szerokootworowym i misą.

Aplikacje

W dwóch grobach z Kamienia odkryto małe brązowe guzki z zagiętymi trójkątnymi końcami. Egzemplarze z obiektu 30 (Tabl. V/30:4) reprezentowały **typ IIIA** według Z. Blumbergs (1982, s. 18), o półkolisto ukształtowanych blaszkach. Okucia z zespołu 35 miały kwadratową podstawę z uformowaną pośrodku wypukłością, co zbliża je do **typu IIID** (Tabl. VI/35:1a.b; por. Z. Blumbergs 1982, s. 19, ryc. 16, 19).

W kręgu zachodniobałtyjskim podobne aplikacje stroju występują na licznych stanowiskach. Na Mazurach odnotowano je m.in. w Bogaczewie-Kuli, gr. 63 (5 egz.; J. Okulicz 1958, s. 57, 99, tabl. IV:4), Gęsikach, gr. 74 (4 egz.; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.22/3), Koczku II, gr. 8 (48 egz.), 88 (3 egz.) i 109 (H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/30, 7.13e/37, 188), Paprotkach-Kolonii, st. 1, gr. 72 (nie mniej niż 16-17 egz.; A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 75, 81, ryc. 10:3–5) oraz w Tałtach, gr. 3 (32 egz.; A. Juga-Szymańska 2004, s. 94, 111, tabl. II:4)[38]. Z Litwy dobrymi przykładami tego rodzaju okuć mogą być zabytki z Baitai, gr. 2 i 18 (R. Banytė-Rowell 2000, ryc. 3.13), oraz z Šernai (W. Gaerte 1929, ryc. 188), natomiast wśród materiałów sambijskich analogiami mogą być znaleziska z Kovrova, gr. 9 i 27d (O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 16, 18, tabl. X:6–8), Polesia, gr. 10 i 78 (W. La Baume 1944, s. 16, ryc. 2, 3) oraz Tel'manova, gr. 26 (10 egz.) i 30 (20 egz.) (F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25).

W zespołach kultury bogaczewskiej analizowane guzki spotykane są od rozwiniętego stadium fazy B_2 po początki późnego okresu wpływów rzymskich. Na takie ramy czasowe wskazują m.in. grób 109 z Koczka II, gdzie taką ozdobę znaleziono razem z siekierką tulejkowatą oraz sprzączką typu AF3 (H. Jankuhn Archiv), oraz grób 88 z tego samego stanowiska, w którym odkryto derywat bransolety wężowatej typu I Blumego (H. Jankuhn Archiv). Podobnie datować należy grób 30 z Kamienia oraz grób 63 z Bogaczewa-Kuli, z łódeczkowatymi nakładkami na pas (J. Okulicz 1958, s. 57, tabl. IV:2.3) oraz z Paprotek Kolonii, st. 1, gr. 72 z zapinkami typu A.96 (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 75, ryc. 10:6.7).

Na litewskim cmentarzysku w Dauglaukis i na wspominanej już nekropoli w Šernai znaleziono kobiece czepki, które na całej powierzchni były dekorowane takimi guzkami (A. Bezzenberger 1892, s. 147–148, tabl. XIII; por. Z. Blumbergs 1982, ryc. 1–8). Wiele znalezisk wskazuje jednak, że aplikacje te umieszczano również na innych elementach stroju. Niektóre interpretowane są jako okucia pasa (O. Tischler, H. Kemke 1902, s. 16, 18, tabl. X:6–8). W Pakalniškiai na Litwie (kh. 11, gr. 2) ponad trzydzieści takich przedmiotów odkryto na wysokości klatki piersiowej pochowanej osoby, co sugeruje, że pierwotnie mogły one zdobić jakąś chustę (L. Sawicka, G. Grižas 2007, s. 177, 192, ryc. 6a). Ciekawym przykładem wykorzystania tego typu aplikacji są również materiały z wczesnośredniowiecznego stanowiska w Diržių, rajon Pakruojis, gr. 51, gdzie guzki pokrywały fragmenty skórzanego obuwia (Ė. Striškienė 2007, s. 119, ryc. 5–8).

W grobie 35 w Kamieniu oprócz guzków typu IIID odkryto jeszcze pięć małych przedmiotów wykonanych z cienkiej brązowej blaszki, zagiętej wzdłuż dłuższej osi (Tabl. VI/35:5a.b). W podziale Z. Blumbergs (1982, s. 20, ryc. 20) odpowiadają one **typowi IVA**. Mogły one również służyć do ozdabiania odzieży, zapewne brzegów tkanin bądź skóry. Najbliższą analogię do okuć z Kamienia stanowi egzemplarz z Podliszewa, gr. 36C (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 120, 127, tabl. XXXIII:1).

Za aplikacje stroju można również uznać znaleziska z obiektu 54. Były to dwie **okrągłe tarczki** z cienkiej brązowej blaszki o średnicy ok. 1,5–1,7 cm. Pierwsze okucie miało pośrodku niewielką półkulistą wypukłość, którą od łukowato wygiętego brzegu oddzielało dodatkowo dookolne wgłębienie (Tabl. VII/54:1a.b). Druga aplikacja była słabiej profilowana – centralne wybrzuszenie miało

[37] W Zalcu, gr. 60 (P. Szymański 2004, s. 163, 168, tabl. III:3), oraz w Gąsiorze, gr. 162 (M. Schmiedehelm 1990, s. 41, przyp. 18, tabl. XVI:3), takie pierścionki odkryto z zabytkami datowanymi na okres wpływów rzymskich, jednak zwarty charakter obu obiektów budzi duże wątpliwości.

[38] Patrz także M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/21.27.30.33.

większą średnicę a jej brzeg był prosty (Tabl. VII/54:2a.b). Przy krawędzi obydwu zabytków wybito naprzeciwlegle pojedyncze otworki, przy pomocy których były one najprawdopodobniej przyszywane do tkaniny bądź skóry.

Ozdoby te nie znajdują bezpośrednich odpowiedników w typach wydzielonych przez Z. Blumbergs. Wygięcie blaszek przypomina ukształtowanie centralnej części egzemplarzy grupy III, z końcami zagiętymi do wewnątrz, jednak sposób mocowania tych aplikacji do ubioru jest typowy dla półkulistych bądź stożkowatych okazów grupy I (por. Z. Blumbergs 1982, s. 16, 19, ryc. 9–10, 18). Na ziemiach zachodniobałtyjskich zarejestrowano co najmniej dziewięć znalezisk podobnych do silniej profilowanego okucia z grobu 54[39]. Spośród nich wyróżniają się egzemplarze z Gąsiora i Niedrzwicy, które składały się z podwójnych tarczek, oraz okaz z Tel'manowa o kwadratowej podstawie. Analogiami do drugiej naszywanej aplikacji z Kamienia mogą być natomiast znaleziska z Grač'evki (9 egz.; H. Jankuhn Archiv) oraz zdobione wybijanymi punkcikami bądź odciskanymi półkulami na krawędzi okazy z Niedrzwicy, st. XVII, znal. luźne (niepubl. materiały z badań P. Iwanickiego), Nowego Zyzdroju, gr. 119 (2 egz.; PM-A 1272, Bd. 1/251; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Paprotek-Kolonii, st. 1 (z wypełniska okopu wojskowego; M. Karczewski 2002, s. 229, ryc. 8:11), oraz Stręgla Wielkiego, st. II, gr. 88 (H. Jankuhn Archiv).

Większość przytoczonych powyżej analogii do aplikacji zaopatrzonych w dziurki pochodzi z zespołów o trudnej do ustalenia chronologii. Najlepiej datowany jest egzemplarz z Koczka, któremu towarzyszył m.in. derywat bransolety wężowatej typu I Blumego ze stadium B_{2b} (H. Jankuhn Archiv). Nieco szersze ramy czasowe należy natomiast przyjąć dla ozdób z Kamienia, odkryte razem z nimi w grobie 54 paciorki ze złotą wkładką wskazują bowiem na fazy B_2–C_{1b}.

Tulejki

W Kamieniu odkryto cztery podłużne tulejki. Przedmioty te były wykonane z brązowej (ob. 101 – 2 egz.; tabl. XI/101:1.2) lub żelaznej (ob. 2 – 2 egz.; tabl. II/2:9a.b) blaszki zwiniętej wzdłuż dłuższych boków; brzegi jednego egzemplarza z grobu 101 ściśle przylegały do siebie. Zabytki te miały ok. 0,4–0,5 cm średnicy i ok. 6–6,5 cm długości. W literaturze podobne przedmioty interpretowano jako okucia końca pasa lub elementy służące do zabezpieczenia końców rzemienia (R. Madyda-Legutko 1984, s. 90, ryc. 9:14). Na taką funkcję wskazywały przede wszystkim zespoły, gdzie znajdowano je razem z innymi częściami garnituru pasa. Dobrym przykładem mogą być tu niektóre znaleziska żelaznych sprzączek z nieruchomym kolcem przedłużonym w skuwkę, przy których takie tulejki tkwiły na przejściu kolca w skuwkę (patrz W. Nowakowski 1995, tabl. II:4.7.11.12). Dodatkowym potwierdzeniem tej interpretacji może być położenie omawianych zabytków w grobach szkieletowych kultury wielbarskiej. Na cmentarzysku w Kowalewku, pow. obornicki (gr. 90, 105, 164, 343) znaleziono je w pobliżu miednicy pochowanej osoby (T. Skorupka 2001, s. 35, 39, 51, 91, 147, tabl. 28, 32, 48, 102).

Wydaje się, że rolę okuć pasa mogły pełnić również zabytki z grobu 2 w Kamieniu, towarzyszące sprzączce z podwójnym kolcem oraz trzem okuciom końca pasa. Trudniej natomiast jednoznacznie określić przeznaczenie tulejek z grobu 101, które obok popielnicy stanowiły jedyne wyposażenie tego obiektu. F. Peiser przypuszczał, że mogły być to pojemniki do przechowywania igieł, podając jako analogię znalezisko z grobu 14 w Grunajkach, gdzie przy podobnej tulejce znaleziono również igłę do szycia (PM-A 1667, Bd. 1/253 – patrz Aneks 4; por. O. Tischler 1879, s. 249, 251, 255, tabl. XI:9.10; W. Nowakowski 1998a, s. 84, 123, tabl. 25:519.520). Z terenów północno-wschodniej Polski podobne etui na przybory, w postaci zwiniętej blaszki żelaznej, odkryto również w Tałtach, gr. 130 (A. Juga-Szymańska 2004, s. 101, 116, tabl. VIII:6). Igielniki znane są także z inwentarzy grobowych kultury przeworskiej i kręgu kultur gockich, gdzie jednak najczęściej były wykonywane z kości ptaków (A. Kokowski 1995, s. 57, 294, 295, 356, ryc. 77, mapa 73).

Grzebienie

W Kamieniu zarejestrowano obecność dwóch grzebieni. Pierwszy egzemplarz to odkryty w grobie 114 niezdobiony, jednodzielny, grzebień jednowarstwowy (Tabl. XII/114:1a–c), odpowiadający **typowi A.I** (S. Thomas 1960, s. 125). Okazy tego typu występowały powszechnie na całym terytorium środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, a ich datowanie zamyka się w fazach B_2–C_1 (S. Thomas 1960, s. 56, 57; K. Godłowski 1977, s. 49).

Drugi egzemplarz, pochodzący z grobu 79, jest trudniejszy do jednoznacznego określenia (Tabl. IX/79:3). Według F. Peisera (PM-A 1677, Bd. 1/248; patrz Aneks 4) ten fragment grzebienia, zdobionego grupami złożonymi z czterech „oczek", z zachowanymi dwoma nitami, przypominać miał jeden z okazów z Vimose, prawdopodobnie więc był to egzemplarz trójwarstwowy (typ I.1?). Inaczej scharakteryzowała to znalezisko M. Schmiedehelm, która porównała je do jednowarstwowego grzebienia z grobu 114 z Kamienia i określiła jako segmentowy (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/78, 7.25), byłby to więc

[39] Gąsior, gr. 216 (3 egz.; M. Schmiedehelm 1990, s. 52, tabl. XV:10; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.22a; H. Jankuhn Archiv; KDKA 2511:6), Gračevka (H. Jankuhn Archiv), Koczek II, gr. 88 (H. Jankuhn Archiv), Niedrzwica, st. XVII, ob. 300 (niepubl. materiały z badań P. Iwanickiego), Tel'manovo, gr. 50 (H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25), Woźnice, znal. luźne (H. Jankuhn Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv 7.25), miejscowość nieznana (KAS 1042; H. Jankuhn Archiv), być może także Bartlikowo, gr. 304, oraz Nikutowo, gr. 409 (M. Schmiedehelm 1944).

raczej grzebień odpowiadający typowi B. Brak informacji odnośnie sposobu umieszczenia nitów uniemożliwia rozstrzygnięcie, z jakim dokładnie typem zabytku mamy w tym przypadku do czynienia. Grób 79 datowany jest ogólnie na późny okres wpływów rzymskich (m.in. naczynie wazowate, misa prawdopodobnie grupy IIB oraz naczynie miniaturowe). Nie pozwala to na wykluczenie żadnej z możliwych interpretacji grzebienia z tego obiektu (por. S. Thomas 1960, s. 62–66).

Szczypczyki

W czterech zespołach (ob. 2, 27, 88, 123) w Kamieniu odkryto żelazne szczypczyki. Spośród nich znaleziska z grobów 2 (Tabl. II/2:6) oraz 123 (Tabl. XIII/123:3a–d) reprezentowały popularną w kulturze bogaczewskiej odmianę o rozszerzających się ku dołowi ramionach. Bliskie analogie znane są miedzy innymi z Bartlikowa, gr. 296 (F. Jakobson Archiv), Gąsiora, gr. 10, 30 (M. Schmiedehelm 1990, s. 19, 22, tabl. XIX:1; Arhiiv, 7.22a), Paprotek-Kolonii, st. 1, gr. 46 (M. Karczewska 1998, s. 218, tabl. 8f) oraz Wyszemborka IVa, gr. 178 (P. Szymański 2005, s. 57, tabl. XXII:6). Tego typu przybory toaletowe były używane przez mieszkańców Pojezierza Mazurskiego w rozwiniętej fazie okresu wczesnorzymskiego oraz w późnym okresie wpływów rzymskich (W. Nowakowski 1998a, s. 85). Na podstawie zapinki typu A.133, sprzączki z podwójnym kolcem, okucia końca pasa zbliżonego do podgrupy J.IV i ostrogi typu E1 datowanie pęsety z obiektu 2 zamyknąć można w fazach B_{2c}–B_2/C_1. Egzemplarzowi z grobu 123 towarzyszyła waza oraz naczynie miniaturowe z fazy C. Na późny okres wpływów rzymskich datować należy również okaz z obiektu 27, na co wskazuje współwystępujący materiał ceramiczny. W przypadku tych ostatnich szczypczyków brak opisu i rysunku uniemożliwia ich jakąkolwiek analizę stylistyczną. Wiadomo jedynie, że pęseta ta była zaopatrzona w kółko do zawieszania. Na pozostałości elementów mocujących szczypczyki do rzemienia natrafiono również w grobie 2. Składało się na nie kółko oraz żelazna taśma zdobiona dwoma przecinającymi się skośnymi kreskami, ograniczonymi z dwóch stron podwójną pionową linią rytą (Tabl. II/2:7).

Do omówienia pozostaje jeszcze pęseta z obiektu 88, będąca jedynym elementem wyposażenia grobowego. Egzemplarz ten charakteryzował się trapezowatym, wyraźnie wydzielonym zakończeniem (Tabl. X/88:1). Na Mazurach szczypczyki o wyodrębnionej, trapezowato bądź trójkątnie ukształtowanej dolnej części ramion odnotowano zarówno w zespołach z późnego okresu wpływów rzymskich, jak i w obiektach z okresu wędrówek ludów. Na cmentarzyskach w Gąsiorze (gr. 146) i w Onufryjewie (gr. 145) analogiczne zabytki zostały odkryte z fibulami 1. serii VI grupy Almgrena (M. Schmiedehelm 1944; 1990, s. 39, tabl. XIX:4; F. Jakobson Archiv). Okazom z Kosewa I (gr. 595), Spychówka (gr. 163) czy Wawrochów (gr. 62) towarzyszyła fibula typu *Dollkeim/Kovrovo*, sprzączki z krzyżowym kolcem i z metopą u nasady kolca, ostrogi płytkowe oraz grzebień z dzwonowatym uchwytem (F. Jakobson Archiv).

Przęśliki

Nieliczne przęśliki odkryto w obiektach 75 (2 egz.; tabl. IX/75:4a.b.5a.b) oraz 87 (Tabl. X/87:3a.b). Były to niezdobione gliniane egzemplarze o dwustożkowatej formie. Przęśliki znalezione w Kamieniu wystąpiły w zespołach datowanych ogólnie na okres wpływów rzymskich. Oprócz elementów stroju towarzyszyły im także narzędzia: w grobie 75 igła, szydło oraz nóż, zaś w grobie 87 fragment żelaznego przedmiotu, interpretowanego jako igła do szycia.

Igły

Wśród materiałów pozyskanych na stanowisku w Kamieniu odnotowano także obecność igieł. Z grobu 68 pochodziły resztki żelaznego egzemplarza, natomiast w obiekcie 75 natrafiono na igłę z brązu. Fragmentami igieł mogły też być zniszczone brązowe i żelazne przedmioty z grobów 65, 87, 143 i 159, w ich przypadku nie można jednak wykluczyć, że były to pozostałości innych zabytków, np. szpil, szydeł bądź igieł od zapinek. Wszystkie wspomniane znaleziska pochodzą z zespołów datowanych na okres wpływów rzymskich.

Szydła

W kilku obiektach kultury bogaczewskiej (ob. 75, 77a-b?, 93, 159?) odkryto szydła. W źródłach brak danych odnośnie wyglądu tych narzędzi. Wiadomo jedynie, że przy egzemplarzach z grobów 77a-b? i 93 znaleziono pozostałości drewnianych rękojeści.

Narzędzia do rozniecania ognia

Kolejną kategorię zabytków z cmentarzyska w Kamieniu stanowią **krzesiwa sztabkowate**. Egzemplarz z grobu 138 miał górną część sztabki zawiniętą w prosto zakończone uszko (Tabl. XVII/138:1), co pozwala zaliczyć go do **typu IA2** (A. Kokowski 1985, s. 114, ryc. 1). Według notatek F. Peisera (PM-A 1677, Bd. 1/260 – patrz Aneks 4) przedmiot ten był pierwotnie zawieszony na żelaznej taśmie zaopatrzonej w nit (por. z analogicznym okuciem z tego obiektu – tabl. XVII/138:2). Okaz z grobu 111 miał również otwarte uszko (**typ IA**), nie wiemy jednak, jak dokładnie wyglądał ten element.

W kulturze przeworskiej krzesiwa z otwartym uszkiem występowały we wczesnym okresie wpływów rzymskich, głównie w fazie B_2, rzadziej w początkach okresu późnorzymskiego (J. Jonakowski 1996, s. 96–97, tab. 1). W podobnym kontekście chronologicznym rejestruje się też te narzędzia na Mazurach (W. Nowakowski 1998a, s. 84;

A. Juga-Szymańska 2007b, s. 402, tabl. I:4). Brak dobrze datowanych zabytków w grobie 111 i 138 powoduje, że w takich szerokich ramach czasowych należy też umieścić krzesiwa z Kamienia.

W obiekcie 158 znaleziono fragment **krzesaka**, nie wiemy jednak nic o jego wyglądzie. Na podstawie obecnych w zespole okuć krzyżowych można jedynie ustalić jego datowanie na fazy B_2–C.

Noże

W kilku zespołach z okresu wpływów rzymskich na cmentarzysku w Kamieniu wystąpiły noże. Jeden egzemplarz był zachowany fragmentarycznie (ob. 30), pozostałych osiem w całości (ob. 2, 10 – 2 egz., 65a, 75, 77a-b, 82, 105). Nóż z grobu 77a-b charakteryzował się jednostronnie wyodrębnionym trzpień i łukowato wygiętym tylcem (Tabl. X/77a-b:5). Mierzył on 10,6 cm długości. Dwa noże podobnego kształtu znaleziono w obiekcie 10: pierwszy, ze śladami zużycia na ostrzu (Tabl. III/10:3), miał ok. 13–13,5 cm długości, drugi był większy (19 cm długości) i zdobiony wzdłuż krawędzi tylca linią rytą (Tabl. III/10:4). Z kolei dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tylcem wyróżniał się nóż z obiektu 2 (Tabl. II/2:8), 75 oraz 82. Długość zabytku z obiektu 2 wynosiła 22 cm, wymiary pozostałych noży nie są znane. Wyraźnie wyodrębniony trzpień do rękojeści miał także mierzący 15 cm długości nóż z grobu 65a, jednak w tym przypadku tylec przy szpicu był łukowato wygięty (Tabl. VII/65a:2). Niewiele informacji posiadamy odnośnie dwóch pozostałych znalezisk. Zabytek z obiektu 105 został tylko opisany jako mały, natomiast z noża (?) z grobu 30 zachowały się jedynie trzy fragmenty.

W przypadku noży z cmentarzysk mazurskich problemem jest określenie ich pierwotniej funkcji, nie wszystkie znaleziska interpretuje się bowiem jako narzędzia. Przypuszcza się, że niektóre okazy mogły zastępować miecze, które w inwentarzach grobowych kultury bogaczewskiej występowały rzadko (W. Nowakowski 1994a). Zdaniem J. Okulicza (1958, s. 102) do walki mogły służyć okazy mierzące już 20 cm, natomiast W. Nowakowski (1994a, s. 386) uważa, że rolę tę pełnić mogły dopiero noże o długości ponad 25 cm. Za noże bojowe uważano również okazy ornamentowane (M. Karczewski 1999b, s. 104). Istotne znaczenie wydaje się mieć także skład zespołów, w których noże znajdowano, przede wszystkim obecność innych elementów uzbrojenia (K. Godłowski 1977, s. 93).

Zgodnie z tymi kryteriami za bojowe można uznać trzy noże z Kamienia. Jest to mierzący 22 cm długości egzemplarz z obiektu 2 oraz nieco krótszy – 19 cm długości – zdobiony okaz z grobu 10 (por. W. Nowakowski 1994a, s. 391, zał. A). Takie przypuszczenie potwierdza również towarzysząca im broń (umbo i ostrogi – ob. 10) oraz wyposażenie typowe dla pochówków mężczyzn-wojowników (sprzączka z podwójnym kolcem, płaksie okucie pas podgrupy J.IV – ob. 2). Funkcję bojową pełnił prawdopodobnie także nóż z obiektu 65a, odkryty z grotem włóczni. Ślady na drugim, mniejszym okazie z grobu 10 wskazują na intensywne używanie raczej w codziennych pracach. Takie zastosowanie mogły mieć również noże z obiektów 75 oraz 77a-b, znalezione razem z innymi narzędziami, oraz niewielkich rozmiarów nóż z grobu 105.

Groty

Badania nekropoli w Kamieniu dostarczyły cztery egzemplarze grotów. Okaz z obiektu 65a reprezentował **typu I.1** (Tabl. VII/65a:1a.b). Długość tego grotu wynosiła 43 cm. Charakteryzował się krótką tulejkę oraz długim i smukłym liściem. W kulturze bogaczewskiej znaleziska tego typu grotów należą do rzadkości. Dobrą analogią dla omawianego tu zabytku może być egzemplarz z Gut, gr. 17 (A. Juga-Szymańska 2007b, s. 394, 400, tabl. I/17:3). Takie groty częściej spotyka się na terenach przeworskich, gdzie występowały one we wczesnym okresie wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 11, tabl. XX). Podobne ramy czasowe ma również egzemplarz ze wspomnianego wyżej zespołu w Gutach, któremu towarzyszyła fibula typu A.57–59 oraz szpila typu B I. Grot z Kamienia ma natomiast późniejszą metrykę. Znajdujący się poniżej obiektu 65a grób 65 z zapinką typu A.96 wznacza jego *terminus post quem* na fazę B_2/C_1.

W obiekcie 142 znaleziono grot, który odpowiada **typowi VII.1** (Tabl. XVI/142:4a.b). W inwentarzach grobów przeworskich egzemplarze tej odmiany są datowane na rozwinięte stadium fazy B_2, a niektóre znaleziska jeszcze na fazę C_{1a} (P. Kaczanowski 1995, s. 18, 38, tabl. XX). Popielnica flaszowata oraz szpila typu B III może zawęzić datowanie grotu z Kamienia do faz B_2/C_1–C_{1a}.

Kolejny grot z cmentarzyska w Kamieniu (ob. 53) to okaz **typu VIII.3** (Tabl. VII/53:1a.b). Egzemplarze przeworskie były używane od fazy B_{2b}, spotyka się je również w zespołach z początku późnego okresu wpływów rzymskich (P. Kaczanowski 1995, s. 19–20, tabl. XX). Jak się wydaje, podobne ramy chronologiczne można przyjąć dla okazów z Kamienia i innych stanowisk mazurskich. Potwierdzać to mogą np. znaleziska z Muntowa, gdzie grotom typu VIII.3 towarzyszyła w obiekcie 65 m.in. zapinka trąbkowata odmiany V, szpila typu G i sprzączka AG18, w obiekcie 87 krzesiwo typu IIB zaś w obiekcie 106 naczynie grupy ID i zapinka typu A.62–63 (W. Nowakowski 2004, s. 203, 205, 210, tabl. XVII, XIX:2–4, XXI:1.2; por. 2005, s. 366, przyp. 51).

Najciekawszy grot z cmentarzyska w Kamieniu pochodzi z obiektu 10 (Tabl. IV/10:5a–d). Znalezisko to obecnie znajduje się w zbiorach MVF w Berlinie (bez nr inw.). Możliwość jego identyfikacji była możliwa dzięki rysunkom znajdującym się w spuściźnie M. Schmiedehelm, R. Grenza oraz M. Jahna (Tabl. IV/10:5a–c). W chwili odkrycia grot ten był w dobrym stanie. Jeden z zadziorów

był tylko nieznacznie naruszony. Lepiej widoczne było również zgrubienie o szerokości 0,8 cm, złożone z pięciu poprzecznych żłobków i znajdujące się 3 cm poniżej przejścia tulejki w liść – prawdopodobnie oddzielało ono pierwotnie górną część tulejki, kolistą w przekroju, od dolnej, pierwotnie wielokątnej. Obecnie cała powierzchnia grotu jest silnie skorodowana. Dalszemu uszkodzeniu uległy również zadziory (Tabl. IV/10:5d).

Egzemplarz ten kształtem i proporcjami przypomina groty **typu L3** (P. Kaczanowski 1995, s. 34), jednak od przeworskich okazów tego typu różni go opisane wyżej profilowanie. Dookolne listwy spotykane są przeważnie na grotach z fazy B_1, zwłaszcza na egzemplarzach odmiany 1 typu A (P. Kaczanowski 1995, s. 29, tabl. XXI). Zabytek z Kamienia nie znajduje także analogii wśród najbliższych znalezisk grotów z zadziorami z terenów zachodniobałtyjskich[40]. Występowanie grotów typu L3 w kulturze przeworskiej datuje się na rozwinięte stadium fazy B_2 (P. Kaczanowski 1995, s. 34, tabl. XXI). Egzemplarz z Kamienia został znaleziony miedzy innymi z ostrogą podgrupy E, która ustala jego metrykę na stadium B_{2b}, z możliwością przesunięcia tego datowania do faz B_2/C_1–C_{1a} (patrz W. Nowakowski 1998a, s. 79, 101, przyp. 253).

Umbo

Jedyne umbo odkryte na cmentarzysku w Kamieniu to stożkowaty okaz z grobu 10 (Tabl. III/10:1a.b). Zaczątkowy, ostro ukształtowany kolec pozwala zaliczyć ten egzemplarz do **typu J.6** (M. Jahn 1921, s. 110). Na terenach kultury przeworskiej umba tego typu zostały włączone do 2. grupy grobów z bronią, która jest synchronizowana ze stadium B_{1c} (K. Godłowski 1992, s. 72, 80). Późniejsze ramy chronologiczne należałoby jednak przyjąć dla znaleziska z Kamienia. Towarzyszące mu zabytki – dwa noże, zapewne płaskie okucie końca pasa J.IV.1, grot z zadziorami typu L3, a przede wszystkim ostroga o niskim, słabo wysklepionym kabłąku podgrupy E, wskazują raczej na datowanie tego zespołu na rozwiniętą fazę B_2, a być może również początek późnego okresu wpływów rzymskich (por. J. Ginalski 1991, s. 61–64, ryc. 19; P. Kaczanowski 1995, s. 34, tabl. XXI). Podobnie datowane jest umbo typu J.6 z grobu 34a na stanowisku II w Marcinkowie. Znaleziono je razem z imaczem typu J.9 o wyodrębnionych płytkach do nitów (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13d/355; A. Juga-Szymańska, B. Kontny 2006, s. 82), który na stanowiskach przeworskich jest jednym z wyznaczników fazy B_{2b} (K. Godłowski 1992, s. 72).

Na kwestię późniejszego datowania mazurskich znalezisk umb typu J.6 oraz dalszych wariantów umb stożkowatych niż ich przeworskich odpowiedników jako pierwszy zwrócił uwagę K. Godłowski (1974, s. 61–61, ryc. 7, 8), który egzemplarze tego typu włączył do wydzielonego przez siebie horyzontu 0 datowanego na fazę B_2. W późniejszej literaturze problem ten był sygnalizowany przede wszystkim w monograficznych opracowaniach stanowisk bogaczewskich, na których tego typu umba zostały znalezione (A. Juga-Szymańska 2004, s. 118–119; W. Nowakowski 2004, s. 210; por. W. Nowakowski 1998a, s. 79, 101, przyp. 253; A. Juga-Szymańska, B. Kontny 2006, s. 82). Jak się wydaje, rozstrzygnięcie tego zagadnienia mogą przynieść dalsze badania rozwoju form tego typu umb na terenie kręgu zachodniobałtyjskiego oparte na analizie większej liczby zespołów.

Ostrogi

Na stanowisku w Kamieniu znaleziono cztery ostrogi (ob. 2, 4, 10, 30). Były to żelazne egzemplarze o niskich, słabo wysklepionych kabłąkach, które można zaliczyć do **podgrupy E** według podziału J. Ginalskiego (1991, s. 59).

Dwa okazy: z grobów 2 (Tabl. I/2:5a.b) oraz 4 (Tabl. II/4:6a.b), miały w środkowej części poszerzenie, które przypominało klepsydrowate rozszerzenie kabłąka pod bodźcem u egzemplarzy typu E1. Bodziec ostrogi z grobu 2 miał przekrój okrągły, natomiast ostrogi z grobu 4 był facetowany. W kulturze przeworskiej ostrogi typu E1 były użytkowane od rozwiniętego stadium fazy B_2 aż po fazę B_2/C_1 (J. Ginalski 1991, s. 61). Jak się wydaje podobne ramy czasowe mają również znaleziska z Kamienia, które wystąpiły razem z zapinką typu A.133 (ob. 2) oraz sprzączkami AG1, AG46 i okuciem końca pasa J.IV.1 (ob. 4).

Lakoniczne opisy oraz schematyczne szkice uniemożliwiają pewne określenie typologiczne ostróg z obiektów 10 i 30 (Tabl. III/10:2a.b, V/30:2a–c). Z publikacji M. Jahna (1921, s. 67, 68) dowiadujemy się tylko, że egzemplarz z grobu 30 miał zaczepy w formie niewielkich poprzeczek. Z Pojezierza Mazurskiego ostroga z tak ukształtowanym kabłąkiem i zaczepami została znaleziona w grobie 33 na cmentarzysku w Bartlikowie (H. Kemke 1900, s. 114, 127, tabl. III:8; M. Jahn 1921, s. 67–68; por. P. Szymański 2005, s. 61). Na terenie kultury przeworskiej ostrogi o niskich, słabo wysklepionych kabłąkach podgrupy E były w użyciu począwszy od fazy B_2 aż do wczesnej fazie młodszego okresu wpływów rzymskich (J. Ginalski 1991, s. 61–64, 73–74, ryc. 19). Podobnie datować należy okaz z ob. 10. W przypadku ostrogi z grobu 30 towarzysząca jej sprzączka typu AD17 zawęża datowanie do fazy B_2/C_1.

[40] Groty z zadziorami znane są z Babięt, gr. 36 lub 37, 61 i 82 (A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. LXXIV, CXX; M. Schmiedehelm Arhiiv), Bogaczewa-Kuli, gr. 304 (J. Okulicz 1958, s. 70), Gąsiora, gr. 92 (M. Schmiedehelm 1990, s. 31, tabl. XXVI:4), Jędrychowa, gr. 186 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.22b/128), Judzików, grób zniszczony (J. Marciniak 1950, s. 59, tabl. XVIII:10), Kosewa I, gr. 600 (W. Nowakowski 2005; K. Voigtmann Kartei), Lipowa (J. Antoniewicz 1955, s. 107, ryc. 1), Netty, gr. 81 (A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 26, 76, tabl. XLII/81:2, CXVII:3), Nikutowa, gr. 225 i znal. bez kontekstu (M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/54), Romotów, gr. 42b (M. Schmiedehelm Arhiiv, ?), i Zdorów (M. Schmiedehelm Arhiiv, ?). Por. też A. Bezzenberger 1914, s. 135–136; M. Michelbertas 1999.

Elementy rzędu końskiego

Grób koński (ob. 23) wyposażony był w bliżej nieokreślone żelazne okucia oraz żelazne wędzidło, z którego zachowały się dwa koliste pierścienie o średnicy 7 cm, odpowiadające egzemplarzom formy 2B według podziału M. Ørsnesa (1993, s. 190, 199–200), oraz jeden pręt międzyzębowy o długości 10 cm (Tabl. V/23:1). Na czaszce konia widoczny był zielony nalot świadczący o tym, że pierwotnie w skład inwentarza tego zespołu wchodziły również przedmioty wykonane z brązu. W obrębie jamy odkryto ponadto cztery fragmenty ceramiki, trudno jednak stwierdzić, czy były one intencjonalnie umieszczone w grobie, czy tez znalazły się w wypełnisku przypadkowo, w trakcie zasypywania jamy.

Na południowo-wschodnich pobrzeżach Bałtyku zwyczaj grzebania koni w obrębie nekropoli był praktykowany zarówno w okresie wpływów rzymskich, jak i w okresie wędrówek ludów (patrz np. J. Jaskanis 1968; 1974, s. 169–172; A. Gręzak 2007, s. 357–359, tabl. 1). W przypadku grobu z Kamienia nie można określić, czy był związany z nekropolą ludności kultury bogaczewskiej, czy przedstawicieli grupy olsztyńskiej, zachowane elementy rzędu końskiego nie pozwalają bowiem na jego pewną rekonstrukcję. Koliste pierścienie o podobnej średnicy stosowano w różnych typach wędzideł przez bardzo długi czas (T. Baranowski 1973, s. 404; M. Ørsnes 1993, ryc. 53a.b). Datownikiem nie może być również pręt międzyzębowy. Wędzidła z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów mierzyły zazwyczaj kilkanaście centymetrów (por. T. Baranowski 1973; M. Ørsnes 1993). Sztabka wędzidła z Kamienia miała 10 cm długości, była więc zbyt krótka na stosowany przy wędzidłach jednodzielnych pręt podbródkowy, a jednocześnie za długa na element wędzidła wielodzielnego. Warto jednak zaznaczyć, że znane są wędzidła wielodzielne o różnej długości prętów. Jako przykład może posłużyć znalezisko z tzw. grobu jeźdźca z Babięt (W. Łęga 1961, ryc. 1). Nieznacznie różnią się długością także dwie sztabki egzemplarza z grobu 93 z Mojtyn (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, tabl. VIII:93). Trzeba też pamiętać, że długość wędzidła zależała od szerokości szczęk końskich (patrz np. T. Baranowski 1973, s. 452–453).

W ustalaniu chronologii nie można kierować się też ceramiką z wypełniska obiektu 23. Znane są wprawdzie przypadki pochówków końskich, w których wystąpiły fragmenty naczyń (A. Gręzak 2007, s. 359), jednak ceramika odkryta w obrębie jamy obiektu 23, jak już wyżej zaznaczono, nie musiała stanowić wyposażenia tego grobu, tym bardziej, że były to fragmenty co najmniej dwóch naczyń o różnej chronologii bądź odmiennym zastosowaniu. Znaleziono tam fragment ceramiki podobnej do datowanej na okres wpływów rzymskich popielnicy z grobu 8 oraz trzy skorupy zdobione zaszczypywaniem, spotykanym jedynie na naczyniach osadowych kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej oraz na ceramice z cmentarzysk w okresie wędrówek ludów. Przesłanek do bliższego datowania grobu nie daje też ani forma grobu, ani jego lokalizacja na terenie stanowiska.

Moneta rzymska

Jedyna moneta odkryta w Kamieniu pochodzi z grobu 145. Jako pierwszy znalezisko to wzmiankował E. Hollack (1908, s. 65), podając jednak, bez numeru zespołu, że na cmentarzysku odkryto „monety rzymskie"[41]. S. Bolin (1926, s. 237) opisał to znalezisko jako *AE I Marcus Aurelius*. Najwięcej danych przynosi kwerenda materiałów archiwalnych. W notatkach F. Peisera zabytek ten został opisany jako *MarcAurel vom Jahre 177 = Cohen III No 369*[42], co odpowiada sestercowi Marka Aureliusza, wybitemu w okresie lato–grudzień 177 roku (RIC III, 309, nr 1215; por. H. Cohen 1883, s. 38).

Napływ monet rzymskich na tereny objęte osadnictwem zachodniobałtyjskim datuje się na koniec II i 1. połowę wieku III (A. Bursche 1992, s. 231, 238; por. też W. Nowakowski 1995, s. 58). Tak też datować należy egzemplarz odkryty w Kamieniu, któremu towarzyszyła żelazna dwudzielna sprzączka typu AD30.

Ceramika

Na cmentarzysku w Kamieniu całe naczynia bądź ich fragmenty znaleziono w 116 obiektach, jednak spośród tak dużej ilości materiału zachowały się tylko dwa okazy: miniaturka z grobu 113 (Tabl. XIII/113:1c.d) oraz mały garnek z obiektu 136 (Tabl. XVI/136:1b.c), pozostałe znane są jedynie z materiałów archiwalnych. Do cenniejszych źródeł należą rysunki F. Peisera zamieszczone na marginesach jego notatek (Ryc. 3; patrz PM-A 1677, Bd. 1/228-264 – Aneks 4). Warto w tym miejscu podkreślić, że szkice te były robione już po przewiezieniu materiału do muzeum i jego rozpakowaniu. Można sądzić, że Peiser z dość dużą dokładnością przedstawił kształt oraz zdobienie naczyń odkrytych na cmentarzysku, zanotował również ich wymiary. O wiarygodności tych rysunków świadczą między innymi zachowana ceramika oraz zdjęcia trzech naczyń z kolekcji dydaktycznej Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu w Tartu (por. tabl. IX/75:1a.b, XIII/113:1a.c.d, XV/125:1a.b, XVI/136:1a–c). Uzupełnieniem tej dokumentacji są szkice i informacje z kartotek K. Voigtmanna, F. Jakobsona i M. Schmiedehelm. Z dużą ostrożnością należy natomiast traktować uproszczone rysunki z dziennika badań oraz z odpisu sporządzonego przez H. Tiessena, które przedstawiają naczynia znajdowane *in situ* w grobach.

[41] *Gräbefeld mit Brandbestattung und röm. Münzen.*

[42] F. Peiser w podobny sposób określa znaleziska monetarne z terenów *Ostpreussen* między innymi w krótkim aneksie dołączonym do monografii cmentarzyska w Mojtynach (patrz E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 21, 22).

Pomimo tak wielu źródeł, przeprowadzenie analizy ceramiki znalezionej na cmentarzysku w Kamieniu jest utrudnione. Nie można określić dokładnego sposobu wykończenia powierzchni naczyń. W większości przypadków nie znamy ich barwy, niepewne jest również określenie formy niektórych egzemplarzy. Problemy z klasyfikacją dotyczą przede wszystkim niektórych naczyń grupy I, wątpliwości pojawiły się również przy identyfikacji naczyń szerokootworowych. Duża seria naczyń była bardzo zniszczona bądź zachowana fragmentarycznie i nie posiadamy o nich żadnych informacji[43].

Dla ceramiki kultury bogaczewskiej oparto się na typologii P. Szymańskiego (2000a). Naczynia grupy olsztyńskiej nie zostały dotychczas w pełni opracowane; pomocna przy ich analizie może być praca J. Okulicza (1988) dotycząca naczyń o cechach praskich, czy też artykuł W. Nowakowskiego (1989a) omawiający pucharki na pustych nóżkach. Ważnych wniosków dostarcza również porównanie ceramiki z Mazur z materiałami kultury sudowskiej.

W kulturze bogaczewskiej funkcję popielnic często pełniły naczynia **grupy I** (patrz P. Szymański 2000a, s. 115–118, 133). Na cmentarzysku w Kamieniu taka sytuacja miała miejsce w co najmniej 37 zespołach. Odkryte w tych obiektach urny reprezentowały różne formy.

Egzemplarze o baniastym brzuścu **grupy IB** pochodzą z grobu 1 (Tabl. I/1:1), 15 oraz 21 (Tabl. V/21:1a.b). Na Mazurach naczynia takie rejestrowano zazwyczaj w zespołach z wczesnego okres wpływów rzymskich, choć ich obecność odnotowywano również w grobach z fazy B_2/C_1 (P. Szymański 2000a, s. 116). W przypadku znalezisk z Kamienia precyzyjnie datować można tylko naczynie z grobu 1, któremu towarzyszyła zapinka odmiany mazowieckiej z faz B_{2b}–B_2/C_1. Dwa pozostałe okazy wystąpiły w obiektach bez dobrych datowników, dlatego też ich chronologię należy zamknąć w ramach ogólnie przyjętych dla naczyń grupy IB.

Do **grupy ID** zaliczyć można popielnice z grobu 2 (Tabl. I/2:1a.b), 6 (Tabl. II/6:1a.b), 73 (Tabl. VIII/73:1a.b), 75 (Tabl. IX/75:1a.b) i 111 (Tabl. XII/111:1a). Były to dwustożkowate naczynia z załomem umieszczonym w połowie wysokości naczynia. Źródła, jakimi dysponujemy, nie pozwalają na dokładniejsze określenie kształtu górnej i dolnej partii brzuśca tych naczyń, a tym samym przyporządkowanie ich do wydzielonych w tej grupie wariantów (por. P. Szymański 2000a, s. 117); trudne jest również określenie ich metryki, bowiem tylko w dwóch zespołach natrafiono na zabytki datujące. W cytowanym już wielokrotnie grobie 2 były to m.in. zapinka typu A.133, sprzączka z podwójnym kolcem, okucie końca pasa podgrupy J.IV oraz ostroga typu E1, wskazujące na fazy B_{2c}–B_2/C_1. Znalezione w obiekcie 75 paciorki ze złotą wkładką typu TM387, bransoleta mankietowa oraz okucie końca pasa typu J.IV.1 zawężają datują dwustożkowatą popielnicę na fazy B_2/C_1–C_{1b}. Przy datowaniu urn z grobów 6, 73 i 111 odwołać się już trzeba do materiałów z innych stanowisk kultury bogaczewskiej, które świadczą o występowania naczyń grupy ID przez cały okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2000a, s. 118).

Z omówionymi wyżej grupami naczyń bogaczewskich łączyć trzeba także kolejnych kilkanaście popielnic z Kamienia[44]. Stan zachowania, sposób opisania i narysowania tych znalezisk nie pozwala jednak na jednoznaczne przyporządkowanie ich do egzemplarzy o baniastym (grupa IB) bądź dwustożkowatym brzuścu (grupa ID). Należy przy tym jednak pamiętać, że znane są przykłady naczyń o cechach pośrednich pomiędzy okazami grupy IB a ID (patrz P. Szymański 2000a, s. 116, 152, 153, 156, 157, 160, 162, 164). Nie wykluczone więc, że niektóre popielnice z Kamienia także były zbliżone do obydwu form.

W dwóch zespołach – groby 5 (Tabl. II/5:1a.b) i 87 (Tabl. X/87:1a.b) – wystąpiły okazy z nisko umieszczoną największą wydętością brzuśca **grupy IC**. Takie naczynia spotykane są przede wszystkim we wczesnym okresie wpływów rzymskich, a ich zanik przypada na fazę B_2/C_1 (P. Szymański 2000a, s. 118). Podobne ramy chronologiczne należy przyjąć dla urny z obiektu 87. Lepiej datowany jest natomiast egzemplarz z grobu 5, któremu towarzyszyła misa grupy IIB, wchodzącej w użycie dopiero w fazie przejściowej pomiędzy wczesnym a późnym okresem wpływów rzymskich.

Z sześciu grobów – 64 (Tabl. VII/64:1), 67 (Tabl. VIII/67:1), 104 (Tabl. XII/104:1), 118 (Tabl. XIV/118:1a.b), 142 (Tabl. XVI/142:1) i 152 (Tabl. XVIII/152:1) – pochodzą flasze **grupy IE**. Każda z nich miała wysoką szyjkę oraz baniasty lub dwustożkowaty brzusiec, powyżej którego widoczny był załom; w przypadku popielnic z obiektów 142 i 152 wyraźne wydzielona była także szyjka. W kulturze bogaczewskiej naczynia o takiej formie pojawiły się w fazie B_2/C_1, Ich największe rozpowszechnienie przypada jednak na rozwinięty okres późnorzymski (P. Szymański 2000a, s. 118). Takie szerokie ramy chronologiczne należy także przyjąć dla egzemplarzy odkrytych w Kamieniu. Dokładniej datować można tylko popielnicę z grobu 142, przy której znaleziono zabytki (szpilę z kolistym uszkiem typu B III, żelazne okucie końca pasa grupy O oraz grot typu VII.1) wskazujące na fazy B_2/C_1–C_{1a}.

Badania cmentarzyska w Kamieniu dostarczyły także całą serię mis różnych odmian. Najliczniejszy zbiór tworzyły misy z wydzieloną szyjką **grupy IIA**, znalezione co

[43] Obiekty 10–13, 16, 17, 21, 23, 29, 33, 36, 37, 40, 41, 45–47, 49–56, 59, 60, 62, 65, 66, 68, 71, 72, 76–78, 93, 94, 96, 99, 101, 106, 112, 119, 130, 138, 141, 145, 146, 153, 155, 159, 162, 163 oraz β.

[44] Obiekty 4 (Tabl. II/4:1), 8 (Tabl. III/8:1), 9 (Tabl. III/9:1), 26, 27 (Tabl. VI/27:1a), 28 (Tabl. V/28:2), 43 (Tabl. VI/43:1a.b), 68 (Tabl. VIII/68:1a.b), 82 (Tabl. X/82:1a.b), 108 (Tabl. XII/108:1) i 132 (Tabl. XV/132:1). Patrz także rysunki przekrojów obiektów: 22 (Tabl. V/22:A), 56 (Tabl. VII/56:A.B), 66? (Tabl. VIII/66:A) oraz 156? (Tabl. XVIII/156:A.C).

najmniej w19 zespołach (ob. 1, 2, 4, 6, 20, 26, 27, 68, 82, 87, 97, 104, 118, 122, 125, 132, 142, 143 i 152). Część z nich była w dolnej partii brzuśca chropowacona, kilka egzemplarzy miało ornamenty ryte. W większości przypadków były to zdobienia charakterystyczne dla naczyń tego typu: dwa dookolne nacięcia poniżej załomu (ob. 143 – tabl. XVII/143:2), czy też zygzak złożony z podwójnej linii rytej (ob. 6 – tabl. II/6:2b; 87 – tabl. X/87:2); na wzór zygzaka układały się również krótkie nacięcia widoczne na misie z grobu 104, zdobionej także drobnymi kreseczkami u nasady szyjki (Tabl. XII/104:2a.b). Na naczyniu z grobu 82, pod dwiema liniami rytymi umieszczony był pojedynczy rząd niewielkich dołków (Tabl. X/ 82:2a.b). Bardzo ciekawy ornament, tak pod względem kompozycji jak i sposobu wykonania, znajdował się na całej dolnej powierzchni misy z grobu 142. Składał się on z małych kółeczek, najprawdopodobniej odciskanych, grupujących się w trzy pojedyncze rzędy, z których dwa (górny i środkowy) są ograniczone liniami rytymi. Od górnego rzędu w kierunku dna odchodziły dwa pasy podobnego ornamentu: w pierwszym kółka tworzyły dwa pionowe rzędy, w drugim zygzak (Tabl. XVI/142:2). Podobny wzór pojawił się również na jednej z mis z Paprotek-Kolonii, st. 1, gdzie pionowe i ukośne pasy składały się na rzędy dołków (M. Karczewska 2004, tabl. 25:9).

Naczynia grupy IIA odkryte w Kamieniu pełniły zazwyczaj funkcję przykrywek, jedynie misa z grobu 122 była popielnicą. Występowały one z zabytkami charakterystycznymi zarówno dla wczesnego, jak i późnego okresu wpływów rzymskich. Takiej chronologii odpowiada datowanie mis grupy IIA z innych stanowisk kultury bogaczewskiej (patrz P. Szymański 2000a, s. 119, 128–129).

Kolejną grupę naczyń z cmentarzyska w Kamieniu tworzą misy jednodzielne grupy IIB, charakteryzujące się brakiem szyjki. Ich obecność odnotowano w grobach 5 (Tabl. II/5:2), 31? (Tabl. VI/31:A), 63? (Tabl. VII/63:A), 79?, 81 (2 egz.; tabl. X/81:2.3), 85 (Tabl. XI/85:2a.b) oraz 121 (Tabl. XIII/121:1a.b). Były to naczynia niezdobione, jedynie okaz z obiektu 121 był chropowacony w dolnej partii korpusu. Większość mis grupy IIB odkrytych w Kamieniu służyła jako przykrywki, w trzech przypadkach (ob. 31?, 63, 121) naczynia takie prawdopodobnie pełniły funkcję urn. Z wyjątkową sytuacją mamy do czynienia w grobie 81, gdzie odkryto dwie takie misy: do jednej z nich wstawiono wazowatą popielnicę, a drugiej użyto jako przykrywki na urnę (Tabl. X/81:A.1.2a.3a). Podobna liczba i ułożenie naczyń w grobie nie znajduje analogii w zespołach z okresu wpływów rzymskich. Taki przypadek odnotowano natomiast w datowanym na okres wędrówek ludów grobie 185 z Gąsiora, gdzie jednak zamiast mis grupy IIB znajdowały się płytkie misy „talerzowate" (M. Schmiedehelm 1990, s. 45, tabl. XXXV:3; por. PM-A 390, Bd. 2/145; K. Voigtmann 1941, ryc. 2). Niewykluczone, że analogia ta wskazuje również na możliwość wydatowania zespołu 81 na okres wędrówek ludów. Rozszerzałoby to ramy chronologiczne mis grupy IIB, które uważane są za formę występującą tylko w fazach B_2/C_1–C_2 (P. Szymański 2000a, s. 119, 129).

Specyficzną formę miały misy z grobów 64, 67 (Tabl. VIII/67:2), 133 (Tabl. XV/133:2) i 140 (Tabl. XVII/140:2). Były to niezdobione naczynia bez wyodrębnionego wylewu, o prostych lub lekko półkolistych ściankach i grubych dnach. Egzemplarz z grobu 67 miał profil brzuśca nieznacznie rozchylający się na zewnątrz. Ich kształt przypomina nieco okazy grupy IIB, od których odróżnia się jednak proporcjami – misy z Kamienia są znacznie płytsze. Przy wylewie o średnicy 25 cm wysokość ścianek egzemplarza z grobu 67 wynosiła jedynie 6 cm, prawdopodobnie jeszcze płytsza była misa z grobu 64. Wszystkie okazy odkryte w Kamieniu pełniły funkcje przykrywek. **Misy „talerzowate"**[45] z grobów 64 i 67, w których wystąpiły razem z flaszami, można bez wątpienia łączyć z późnorzymską fazą użytkowania cmentarzyska w Kamieniu. Datowanie dwóch dalszych okazów, z grobów 133 i 140, nie jest pewne, towarzyszące im naczynia szerokootworowe wskazują bowiem na późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.

W kręgu zachodniobałtyjskim naczynia o formie płytkich mis nie należą do często spotkanych. Kwerenda źródeł archiwalnych, zbiorów muzealnych oraz publikacji dostarczyła zaledwie 30 pewnych znalezisk tego rodzaju, w tym dziewięciu z Pojezierza Mazurskiego[46]; pozostałe okazy pochodzą z Suwalszczyzny[47]. Za cechę wyróżniającą misy „talerzowate" wśród innych wariantów naczyń

[45] Terminu: misy „talerzowate" (*tellerförmiges Schalen*) przy opisie tego typu naczyń używał F. Peiser.

[46] Bogaczewo-Kula, gr. 246 (Ryc. 17; R. Grenz Archiv; K. Voigtmann Kartei), Gąsior, gr. 185, naczynie przykrywające popielnicę (oznaczone przez F. Peisera jako *c*) oraz naczynie, do którego wstawiono urnę (oznaczone przez F. Peisera jako *b*; ryc. 18:1a.b; PM-A 390, Bd. 2/145; M. Schmiedehelm 1990, s. 45, tabl. XXXV:3; Arhiiv; K. Voigtmann 1941, ryc. 2), Kosewo I, gr. 747 (Ryc. 18:2; K. Voigtmann 1941, ryc. 6), Onufryjewo, gr. 283 (Ryc. 18:3; F. Jakobson Archiv), Spychówko, gr. 8 (Ryc. 18:4a.b; F. Jakobson Archiv), Tumiany, gr. 12, misa nr 1 i nr 2 (Ryc. 18:5.6; T. Baranowski 1998, s. 284, ryc. 4), Wyszembork IVa, ob. 185 (Ryc. 18:7; P. Szymański 2001; 2005, s. 85, tabl. XVIII:4).

[47] Bilwinowo, kh. 6, gr. 2b, kh. 7, gr. 1, 3 i 5 (Ryc. 19:1–4; M. Kaczyński 1961a, s. 219, 224, 226, 269, tabl. VIII:2a, IX:2a.6a, X:1a; 1961b, s. 97, tabl. XXIV:3b), Bród Nowy, kh. 1, znal. luźne w wykopie I i II, ob. 22, ob. – skupisko ceramiki 17/18/31, ob. 33; kh. 3, pochówek 38 (M. Żuberek 2003), Krzywólka, kh. 11, gr. 1 (Ryc. 19:5; D. Jaskanis 1963, s. 290, tabl. II:10), Netta, kh. 5, gr. 154 (Ryc. 19:6; A. Bitner-Wróblewska 2007a, s. 40, 96, tabl. LXXIX:5), Prudziszki, st. 1 „Piaskowa Góra", kh. 1, znal. luźne, kh. 9, gr. 7, 8 i 18 (4 egz.; Ryc. 19:7–13; M. Kaczyński 1958, s. 121, 133–135, 147, tabl. XXXV:8, XLI:6.9, XLII:4.7.12.13), Przebród, wieniec (krąg) kamienny 2, naczynie 10 (M. Klewek 2002), Szeszupka, kh. II, gr. 1 (Ryc. 19:14; B. Zawadzka 1964), Wołownia, kh. 5, gr. 2 (Ryc. 19:15; M. Kaczyński 1966, s. 187, 203, tabl. X:4).

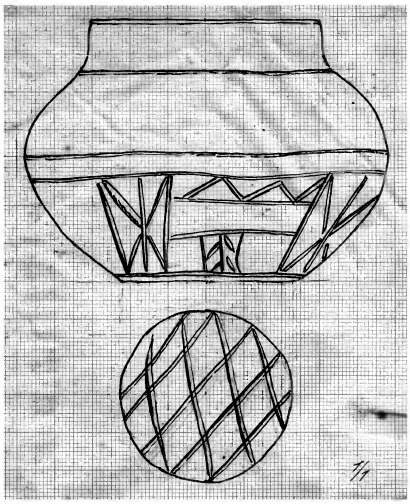
1a

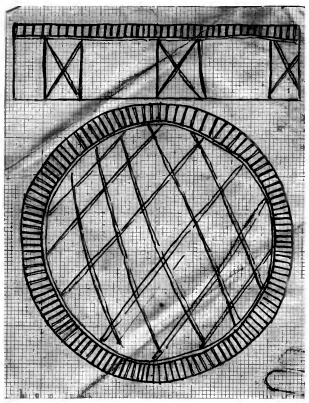
2

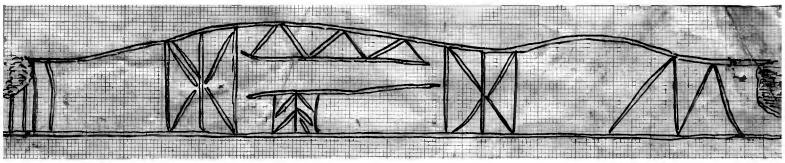
1b

3

4

Ryc. 17. Naczynie wraz z misą „talerzowatą" z obiektu 256 z Bogaczewa-Kuli.
Fig. 17. Vessel with shallow flat-dish bowl from feature 256 at Bogaczewo-Kula.
Wg/After: K. Voigtmann Kartei (1a.b, 2, 4), R. Grenz Archiv (3). Skany w skali/Scanned in: 2:5 (3), 1:2 (1a.b.2) and 3:4 (4)

misowatych przyjęto wysokość ścianek, która powinna być co najmniej trzykrotnie mniejsza od średnicy wylewu.

Wszystkie zebrane analogie to naczynia jednodzielne, bez szyjki. Można wśród nich wyróżnić okazy o prostych,

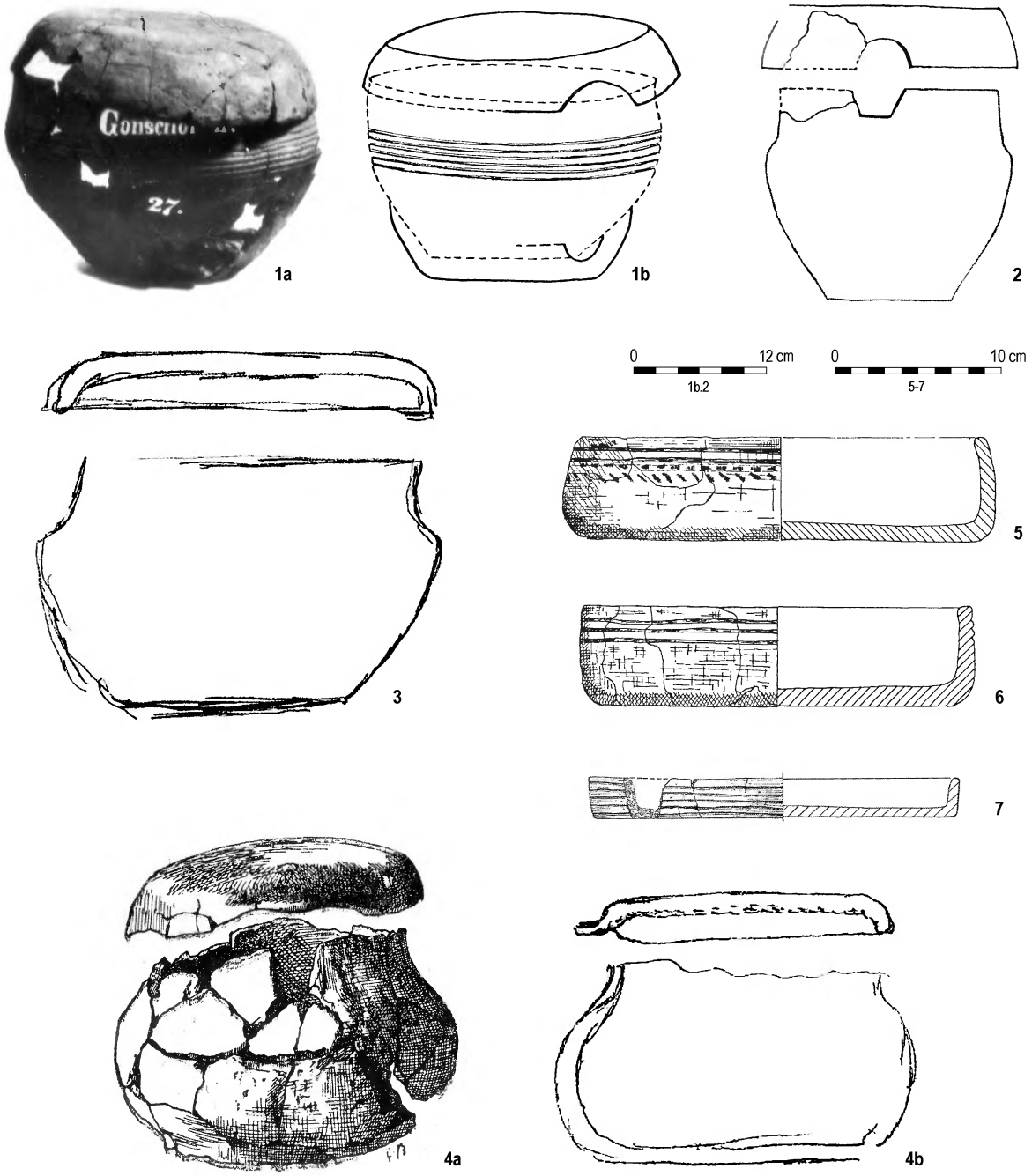

Ryc. 18. Misy „talerzowate" z Mazur.

Fig. 18. Shallow flat-dish bowls from the Masuria region.

1. Gąsior, grób/grave 185; 2. Kosewo I, grób/grave 747; 3. Onufryjewo, grób/grave 283; 4. Spychówko, grób/grave 8; 5.6. Tumiany 1, grób/grave 12; 7. Wyszembork IVa, obiekt/feature 185. Wg/After: M. Schmiedehelm Arhiiv (1a, 4a), K. Voigtmann 1941 (1b, 2), F. Jakobson Archiv (3, 4b), T. Baranowski 1998 (5, 6), P. Szymański 2005 (7). Skany w skali/Scanned in: 3:2 (1a, 4a), 3:4 (3, 4b)

pionowych ściankach oraz okazy o rozszerzającym się ku górze profilu brzuśca i lekko półkolistej dolnej części. Dna były przeważnie płaskie, czasami nawet wyraźnie wydzielone; misy z Krzywólki (Ryc. 19:5) i Netty (Ryc. 19:6) wyróżniały się słabo wyodrębnionymi, podciętymi dnami. Misy z Tumian (Ryc. 18:5.6) i Wyszemborka (Ryc. 18:7) pokryto dookolnymi liniami rytymi. Ornament ryty znajdował się też na naczyniu z Bogaczewa-Kuli. Składał się z odchodzącego od dna rzędu pionowych nacięć ograniczonego od góry pojedynczą linią oraz z umieszczonych powyżej kwadratów wypełnionych skośnymi krzyżykami (Ryc. 17:2–4). Przy krawędziach mis z Gąsiora (Ryc. 18:1) i Kosewa (Ryc. 18:2) znajdowały się pojedyncze półkoliste wycięcia. Do wyrobu tych naczyń używano najczęściej gliny z domieszką średnioziarnistego tłucznia a ich powierzchnie były gładzone lub obmazywane.

Naczynia te służyły jako przykrywki popielnic. Na Mazurach pojawiły się już w późnym okresie wpływów rzymskich, o czym świadczą dwa zespoły z Kamienia, gdzie znaleziono je z flaszami grupy IE. Były tu używane także w okresie wędrówek ludów, bez wątpienia takie datowanie przyjąć trzeba dla znalezisk z Gąsiora, Kosewa, Tumian i Wyszemborka. W kulturze sudowskiej występowały w zespołach z okresu wędrówek ludów, datowanych przeważnie na V–VI wiek (M. Kaczyński 1958, s. 149; 1961a, s. 273; 1966, s. 203).

Popielnice z co najmniej 26 zespołów miały formę **waz**[48]. Na Mazurach szerokootworowe naczynia z wysoko umieszczonym załomem brzuśca i z wydzieloną szyjką występowały zarówno w grobach z późnego okresu wpływów rzymskich, jak i w obiektach datowanych na okres wędrówek ludów (P. Szymański 2000a, s. 120, 144). Takie ogólne ramy chronologiczne należy przyjąć dla większości egzemplarzy z Kamienia, bowiem tylko nielicznym tu odkrytym wazom towarzyszyły materiały pozwalające na uściślenie datowania. Na późny okres wpływów rzymskich wskazują zapinki trójgrzebykowe (ob. 157), dwudzielna sprzączka z półkolistą ramką (ob. 139), naczynia miniaturowe grupy V (79, 103, 113, 123), misy odmiany „A" (ob. 20) oraz paciorki, między innymi melonowaty (ob. 69) i ze złotą wkładką (ob. 61, 124). Z okresem wędrówek ludów pewnie można łączyć tylko wazę z obiektu 131, w której znaleziono owalną sprzączkę z pogrubioną ramką.

W obiekcie 77a-b znaleziono **kubek grupy IVB** o lekko rozchylających się ku górze ściankach, bez wydzielonej szyjki. Górna część ucha była umieszczona tuż przy wylewie (Tabl. X/77a-b:1). Na terenie Mazur odnotowano kilkanaście kubków tej grupy. Cztery pochodzą z osady w Paprotkach-Kolonii, st. 41, ob. 29, 30, 51 i warstwa orna (M. Karczewska, M. Karczewski 2002, s. 70, 72, 98, 99,

[48] Obiekty 20 (Tabl. V/20:1a), 58 (Tabl. VII/58:1a), 61 (Tabl. VII/61:1), 69? (Tabl. VIII/69:1a.b), 70 (Tabl. VIII/70:1a.b), 74 (Tabl. IX/74:1), 79 (Tabl. IX/79:1), 81 (Tabl. X/81:1), 83 (Tabl. X/83:1a.b), 85 (Tabl. XI/85:1), 89? (Tabl. XI/89:A–C), 95 (Tabl. XI/95:1a.b), 98? (Tabl. XI/98:1a.b), 100 (Tabl. XII/100:1), 103 (Tabl. XII/103:A), 113 (Tabl. XIII/113:A.B), 116 (Tabl. XII/116:1), 123 (Tabl. XIII/123:1a), 124 (Tabl. XIII/124:A–C), 131 (Tabl. XIII/131:1), 133 (Tabl. XV/133:1), 139 (Tabl. XVI/139:A.B.1), 140 (Tabl. XVII/140:1a.b), 157 (Tabl. XVIII/157:A.B), 160? (Tabl. XVIII/160:A.B).

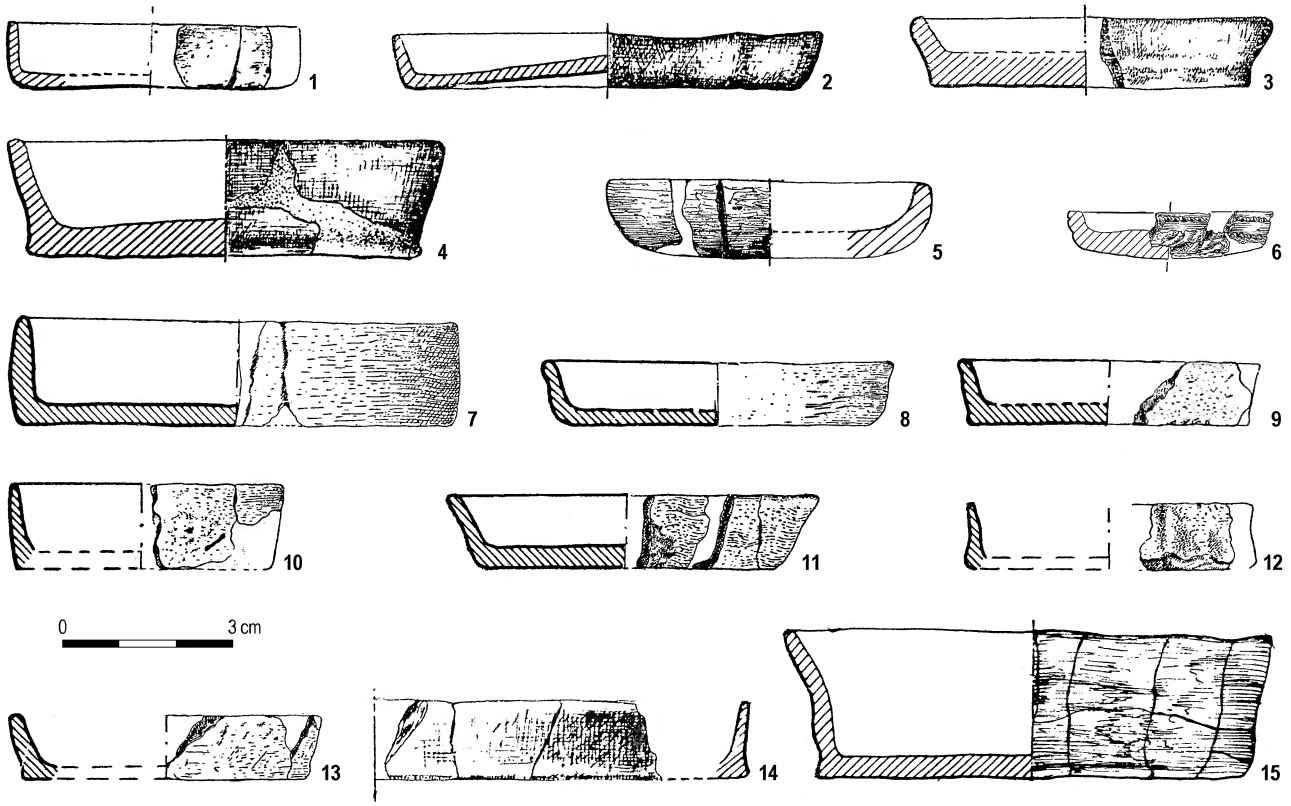

Ryc. 19. Misy „talerzowate" z Suwalszczyzny.

Fig. 19. Shallow flat-dish bowls from the Suwałki region.

1–4. Bilwinowo, kurhan/barrow 6, grób/grave 2b (1), kurhan/barrow 7, grób/grave 1 (2), grób/grave 3 (3), grób/grave 5 (4); 5. Krzywólka, kurhan/barrow 11, grób/grave 1; 6. Netta, kurhan/barrow 5, grób/grave 154; 7–13. Prudziszki 1 „Piaskowa Góra", kurhan/barrow 1, znal. luźne/stray find (7), kurhan/barrow 9, grób/grave 7 (8), 8 (9), 18 (10–13); 14. Szeszupka, kurhan/barrow II, grób/grave 1; 15. Wołownia, kurhan/barrow 5, grób/grave 2. Wg/After: M. Kaczyński 1961a (1–4), D. Jaskanis 1963 (5), A. Bitner-Wróblewska 2007a (6), M. Kaczyński 1958 (7–13), B. Zawadzka 1964 (14), M. Kaczyński 1966 (15)

1

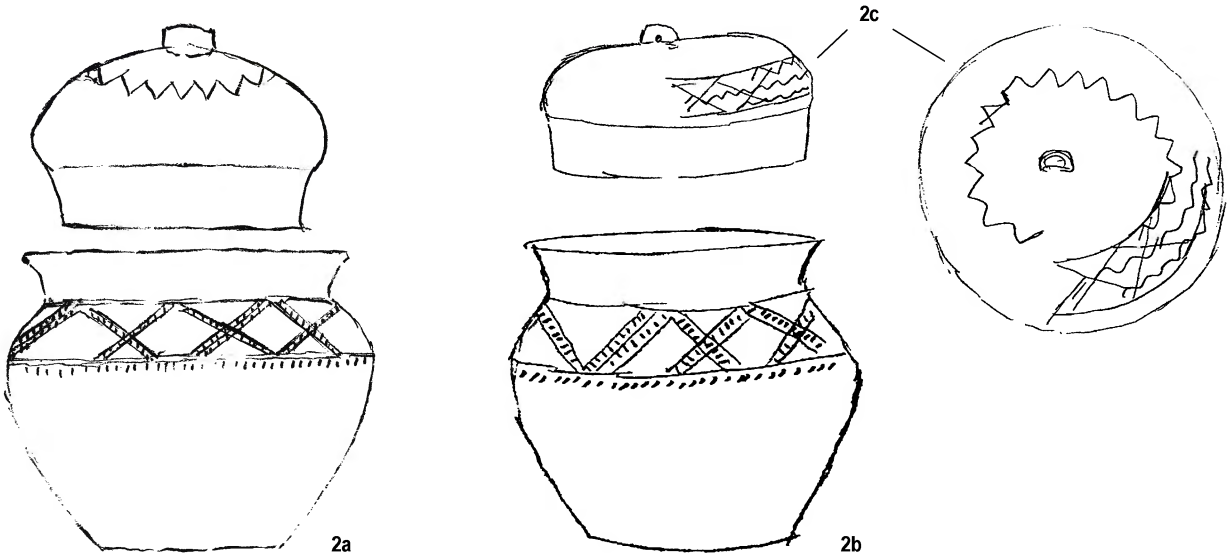

Ryc. 20. Naczynia z wpuszczanymi pokrywkami z terenu kultury bogaczewskiej.

Fig. 20. Vessels with let-in lids from the area of Bogaczewo Culture.

1. Skomack Wielki, grób/grave 68; 2. Spychówko, grób/grave 17. Wg/After: PM-F 576 (1), K. Voigtmann Kartei (2a), M. Schmiedehelm Arhiiv (2b.c). Skany w skali/Scanned in: 3:4 (1), 1:1 (2a.b), 3:5 (2c)

112, 113, ryc. 16:3, 48:5, 49:8, 65:4). Pozostałe okazy znane są z cmentarzysk[49], gdzie znajdowane były zazwyczaj jako przystawki (P. Szymański 2000a, s. 133). W kulturze bogaczewskiej odnotowano też obecność dwóch miniaturek kubków IVB, w Paprotkach-Kolonii, st. 1, gr.

[49] Kiejkuty Stare II, gr. 176 (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.21/89), Koczek, ob. nieznany (zbiory MWiM w Olsztynie, inw. 213), Leśniewo, gr. 47g/24, 95/52 (A. Wiśniewska 2008; por. G. Bujack 1887, s. 145, 150, tabl. XI:4), Muntowo, ob. nieznany (P. Szymański 2000a, s. 120, 160, tabl. XVII:14; W. Nowakowski 2004, s. 213, tabl. V:3), Onufryjewo, gr. 252 (F. Jakobson Archiv), Paprotki-Kolonia, st. 1, gr. 188 (M. Karczewska 2004), Podliszewo, gr. 15 (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 112, 133, tabl. XVII:15), Sterławki Wielkie, gr. 1, 11 (K. Lenarczyk 1991, s. 66, 71, 72, tabl. II:1, III:4), Stręgiel Wielki II, gr. 21 (R. Grenz Archiv; PM-F 0216; PM-N 000763-2), Tałty, gr. 87 (A. Juga-Szymańska 2004, s. 99, tabl. VI:10), cmentarzysko w okolicach Szczytna (badania O. Kleemanna; por. R. Grenz Archiv).

136 (P. Szymański 2000a, s. 163; por. M. Karczewska 2004), i w Giżycku (OPM 1805; H. Jankuhn, Archiv; M. Schmiedehelm, Arhiiv, 7.20d/53)[50]. Naczynia te miały ok. 5 cm wysokości i zaokrąglone dna.

Kubki odmiany „B" pojawiły się w fazach B_2/C_1–C_{1a}. Wskazuje na to między innymi grób 47g/24 z Leśniewa, w którym odkryto także zapinkę trójgrzebykową (A. Wiśniewska 2008; por. G. Bujack 1887, s. 145, 150). Podobnie datować trzeba naczynie z Kamienia, któremu towarzyszyła zapinka typu *Babięta*, fragment bransolety mankietowej, sprzączka typu AG16 oraz paciorek ze złotą wkładką. Kubki tej grupy występowały też wśród materiałów datowanych na rozwiniętą fazę okresu późnorzymskiego (P. Szymański 2000a, s. 120, 129).

Naczynia miniaturowe grupy V znaleziono w obiektach 27 (2 egz.; tabl. VI/27:3.4), 28 (Tabl. V/28:1), 79 (Tabl. IX/79:2), 103 (Tabl. XII/103:1), 113 (Tabl. XIII/ 113:1a–d) oraz 123 (Tabl. XIII/123:2a.b). Egzemplarze grupy V formą bardzo często przypominały pełnowymiarowe naczynia kultury bogaczewskiej (P. Szymański 2000a, s. 121; por. M. Karczewska 2004). Z podobną sytuacją spotykamy się również w Kamieniu. Okaz z grobu 79 naśladował misę IIB, kształty naczynek z obiektów 103 i 113 można porównać do popielnic grupy IB lub ID, miniaturki z obiektów 27 i 123 to najprawdopodobniej formy dwustożkowate. Ciekawą formę miało naczynko odkryte w grobie 28, z zaokrąglonym – według rysunku F. Peisera – dnem. Z podobnym sposobem ukształtowania den mamy do czynienia w przypadku wspomnianych wyżej dwóch miniaturek kubków odmiany „B": z Paprotek-Kolonii, st. 1, gr. 136, oraz z Giżycka. Naczynko z grobu 28 było również zdobione dookolnymi liniami rytymi: dwie znajdowały się u nasady szyjki, trzy kolejne tuż przy dnie. Spośród pozostałych miniaturek z Kamienia jeszcze tylko dwie były ornamentowane. Egzemplarz z grobu 103 miał w górnej część poziomy pas złożony z kilku ukośnych nacięć, ograniczonych liniami rytymi, natomiast w przypadku naczynka z obiektu 123 była to pojedyncza linia tuż powyżej największej wydętości brzuśca.

Wszystkie znalezione w Kamieniu miniaturki pełniły funkcję przystawek. Taką rolę naczyń grupy V potwierdzają również znaleziska z innych stanowisk mazurskich, np. z Bogaczewa-Kuli (J. Okulicz 1958, tabl. XII:2.3; M. Karczewski 1999a, tabl. IX), czy z Wyszemborka IVa, gr. 201c (P. Szymański 2005, s. 78, XXIX:12.13). Datowanie naczyń grupy V ogranicza się do późnego okresu wpływów rzymskich (P. Szymański 2000a, s. 121). Podobne ramy czasowe można przyjąć także dla miniaturek odkrytych na cmentarzysku w Kamieniu.

Osobnego omówienia wymaga **małe naczynko z wpuszczaną pokrywką** z grobu 118 (Tabl. XIV/118:3a–c). Miniaturka miała dwustożkowaty brzusiec i krótką pionową szyjkę, zaś jej pokrywka kształt stożka o wklęsłych bokach, w dolnej części była wyraźnie podcięta i tworzyła pionowy kołnierz. Naczynko i pokrywka zdobione były naprzemianległymi, stykającymi się ze sobą, skośnie zakreskowanymi trójkątami – podwójnym pasmem poniżej największej wydętości brzuśca miniaturki i pojedynczym na kopule pokrywki. Na szyjce naczynka i kołnierzu przykrywki znajdowały się po dwa przeciwległe otworki. Przykrywka miała również dziurkę w górnej części stozkowatego korpusu. Zdaniem F. Peisera można było przez nie przeciągnąć sznurek i w ten sposób całość podnosić (PM-A 1677, Bd. 1/257 – patrz Aneks 4). W materiale kultury bogaczewskiej naczynia z intencjonalnie wykonanymi otworkami przy wylewie są rzadko spotykane. Wyjątkowym znaleziskiem jest miniaturka z grobu 150 z Dłużca (obecnie w zbiorach MWiM, inw. 248), która – podobnie jak naczynko z Kamienia – miała dwie dziurki. Dziurki w przykrywce miało też naczynko z obiektu 65 z miejscowości Polese na Sambii (obecnie w zbiorach MWiM, inw. 235).

Na terenie kultury bogaczewskiej naczynia z pokrywkami należą do rzadkości (W. Nowakowski 1998a, s. 125, tabl. 33:572; 2007, s. 104; P. Szymański 2000a, s. 121, 122). Jednym z przykładów tego typu zestawów jest znalezisko ze Skomacka, gr. 68 (PM-F 576). Było to naczynie misowate. Górna część korpusu była zdobiona rzędem poziomo zakreskowanych trójkątów skierowanych podstawami do góry, zaś u nasady szyjki znajdował się szereg drobnych nakłuć. Towarzysząca mu przykrywka była pokryta kilkoma prostymi liniami rytymi, od których odchodziły półkoliste nacięcia (Ryc. 20:1). Kolejną analogią jest miniaturka ze Spychówka, gr. 17 (M. Schmiedehelm Arhiiv; K. Voigtmann Kartei). Ona również miała lekko wychyloną szyjką, w górnej partii brzuśca zdobionego przecinającymi się podwójnymi liniami rytymi, wypełnionymi równoległymi kreseczkami; od dołu ornament ten ograniczała pozioma linia ryta i rząd nakłuć bądź nacięć. Na przykrywce znajdował się pojedynczy dookolny zygzak (Ryc. 20:a–c).

Należy w tym miejscu wspomnieć, że naczynia zaopatrzone w przykrywki występowały nie tylko w inwentarzach kultury bogaczewskiej. Tego typu zestawy znane są już z materiałów kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (M. Hoffmann 1999a, s. 84, 102, tabl. XVIII:9.10, CXXV: 5.6; 2000, s. 91, 92, ryc. 45), ich obecność odnotowano również w kulturze Dollkeim-Kovrovo (np. Grač'evka, nr grobu nieczytelny – obecnie w zbiorach MWiM, inw. 232; Polese, gr. 65 – obecnie w zbiorach MWiM, inw. 235; Putilovo, gr. 219 – obecnie w zbiorach MWiM, nr inw.; W. Nowakowski 1996, tabl. 62:2; dawn. *Tenkietten*, gr. 9, 156 – H. Jankuhn Archiv; W. Nowakowski 1996, tabl.

[50] Na podstawie rysunków i wymiarów z notatek M. Schmiedehelm (Arhiiv) i H. Jankuhna (Archiv) z miniaturką z Giżycka można identyfikować naczynie znajdujące się obecnie w zbiorach MVF w Berlinie (inw. 1285).

87:5) oraz na cmentarzyskach oksywskich, przeworskich i wielbarskich (T. Dąbrowska 1993; R. Wołągiewicz 1993, s. 17, tabl. 29:3–5, 75:1–3).

Trudno ustalić ramy czasowe występowania naczyń z pokrywkami w kulturze bogaczewskiej, większość z nich pochodzi bowiem z zespołów o niepewnym datowaniu (por. P. Szymański 2000a, s. 122, 128). Z okresem późnorzymskim można łączyć znalezisko ze Skomacka, któremu towarzyszyła brązowa zapinka VI grupy Almgrena (PM-A 802, Bd. 2/083–084), a także naczynko miniaturowe z przykrywką z Kamienia, odkryte razem z flaszą grupy IE i paciorkiem bursztynowym.

W obiekcie 24 z Kamienia znaleziono fragmenty **pucharka na pustej nóżce** – jednego z bardziej charakterystycznych typów naczyń dla grupy olsztyńskiej (W. Nowakowski 1989a). Niestety, brak jakiegokolwiek opisu uniemożliwia przeprowadzenie dalszej analizy. Wiadomo jedynie, że do zespołu należała również skorupa zdobiona zaszczypywaniem oraz nadtopiony fragment brązu.

Popielnica z grobu 80, datowanego najprawdopodobniej na okres wędrówek ludów, była **szerokootworowym, smukłym naczyniem z prostą, wysoką i słabo wyodrębnioną szyjką.** Największa wydętość brzuśca umieszczona była powyżej ⅔ wysokości naczynia, w dolnej partii chropowaconego (Tabl. IX/80:1a.b). Naczynie to nawiązuje do ceramiki, która w materiałach grupy olsztyńskiej określana jest jako typ *praski* (J. Okulicz 1988, s. 125–126). Przykładami takich naczyń mogą być egzemplarze z Kielar, gr. 14 (J. Okulicz 1988, s. 114, ryc. 2a), czy Tumian, gr. 49 (A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. X; KDKA 3214), oba dodatkowo zdobione na największej wydętości brzuśca dookolnymi pasami odcisków palcowych.

W grobie 134 jako urny użyto **szerokootworowego naczynia o esowatym profilu**. Na jego górnej części, nieco powyżej największej wydętości brzuśca, widniało pasmo ornamentu złożonego z biegnących w różnych kierunkach, ukośnych kresek, ograniczone z obu stron pojedynczą lub podwójną linią rytą (Tabl. XV/134:1). Najbliższe analogie popielnica ta znajduje na stanowiskach grupy olsztyńskiej, miedzy innymi w Kielarach, gr. 11 (F. Jakobson 2009, s. 71, tabl. 117f, 221a; KDKA 321), Koczku I, gr. 26 (F. Jakobson Archiv), Kosewie I, gr. 547 (K. Voigtmann Kartei), Lasowcu, gr. 73 (F. Jakobson Archiv), czy Tumianach, gr. 8/161 (A. Bitner-Wróblewska, T. Nowakiewicz, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz, W. Wróblewski 2008, ryc. 6).

Na cmentarzysku w Kamieniu w kilku zespołach (ob. 23, 24, 134, 136) odkryto **ceramikę zdobioną zaszczypywaniami**, jednak tylko w obiekcie 136 natrafiono na całe naczynie (obecnie w zbiorach MWiM, inw. 161; tabl. XVI/136:1a–c). Niewielkie asymetryczne naczynie z lekko półkolistą szyjką ma łagodny załom brzuśca podkreślony dwoma rzędami dołków palcowych, od których w kierunku płaskiego dna odchodzą takie same podwójne pasy zaszczypywań. Sposób potraktowania jego powierzchni znajduje liczne analogie w materiałach kultury sudowskiej i grupy olsztyńskiej (por. A. Bitner-Wróblewska 1994). Na późną fazę okresu wędrówek ludów należy datować zaszczypywane skorupy z obiektów 24 i 134. W pierwszym z nich znaleziono fragment pucharka na pustej nóżce, w drugim popielnicą było opisane wyżej szerokootworowe naczynie o esowatym profilu. Trudno natomiast o identyfikację fragmentów ceramiki z wypełniska grobu końskiego (ob. 23). Możliwe, że są to pozostałości po zdobionych zaszczypywaniem naczyniach grupy olsztyńskiej, często wykorzystywanych jako urny, należy jednak pamiętać, że podobne zdobienie spotykane jest na ceramice kuchennej, również tej z okresu wpływów rzymskich (por. M. Karczewski 2000).

OBRZĄDEK POGRZEBOWY I ROZPLANOWANIE NEKROPOLI

Dotychczas jedyny opis obrządku pogrzebowego z cmentarzyska w Kamieniu znajdował się w pracy E. Hollacka (1908, s. 65), który scharakteryzował go jako *Brandbestattung*. Tak lakoniczne określenie nie pozwalało na wyciągnięcie jakichkolwiek wniosków. Sposobność taką dały dopiero sprawozdania z badań oraz szczegółowe notatki F. Peisera. W źródłach tych znalazły się informacje o niemalże wszystkich zespołach zarejestrowanych w Kamieniu. Należy tutaj jednak zaznaczyć, że dane te zawarte są przede wszystkim w opisach. Tylko nieliczna część obiektów została w momencie odkrycia zadokumentowana fotograficznie bądź rysunkowo. F. Peiser naszkicował profile 41 grobów. Zachowane zdjęcia pokazują natomiast eksplorację obiektów 142, 143 i 156 (Ryc. 3a.b). Warto także zauważyć, że nie wiemy nic o kształcie jam. Bardzo rzadko notowana była też ich wielkość, w opisach bardzo niewiele miejsca poświęcano również odkrywanym w grobach kościom ludzkim. Konsekwencją takiego stanu bazy źródłowej są trudności w interpretacji niektórych obiektów – składu ich wyposażenia, formy, funkcji oraz relacji z innymi zespołami.

Spośród wszystkich 169 obiektów odkrytych w Kamieniu najliczniejszą grupę stanowiły ciałopalne groby ludzkie – łącznie co najmniej 152 zespoły. Na cmentarzysku zarejestrowano także jeden szkieletowy pochówek koński (ob. 23), funkcji kilkunastu obiektów (ob. 33, 34, 38, 39, 42, 57, 86, 115, 135, 162, A, α) nie można jednoznacznie określić, zaś o trzech zespołach (147, 154, 161) brak jakichkolwiek informacji.

Na cmentarzysku tym dominowały groby popielnicowe (80%; patrz ryc. 21). Sporządzona dokumentacja nie pozwala niestety na stwierdzenie jaka forma przeważała na omawianym stanowisku. Tylko jedna trzecia z nich opatrzona jest informacjami o charakterze wypełnisk.

Wiadomo, że 29 urn odkryto w tzw. czystej ziemi (*freie Erde*)[51], pozostałości stosu pogrzebowego odnotowano natomiast w co najmniej 23 grobach[52]. W kilku przypadkach zaobserwowano, że naczynia „stały na" spaleniźnie (*auf Branderde stehend* – ob. 1, 4, 21, 43, 53a, 138). Wiadomo, że w grobie 21 warstwa ta miała 15 cm miąższości. W obiekcie 75 resztki stosu wsypano do jamy o wymiarach 80×80×37 cm i dopiero na niej ustawiono popielnicę.

W obiektach kultury bogaczewskiej funkcję urn pełniły naczynia I i III grupy według klasyfikacji P. Szymańskiego (2000). Bardzo często były one przykrywane odwróconymi do góry dnem misami (ob. 1, 5, 6, 20, 22, 28, 56, 64, 75, 82, 97, 125). Na nekropoli grupy olsztyńskiej jako popielnic używano różnych form naczyń szerokootworowych (ob. 80, 134).

Osobnego omówienia wymaga grób 81, gdzie popielnicę wazowatą umieszczono w misie i przykryto drugą misą. Taki układ naczyń w grobach nie jest typowy na cmentarzyskach mazurskich. Jedyną znaną analogią jest obiekt 185 z Gąsiora (M. Schmiedehelm 1990, s. 45, tabl. XXXV:345; Arhiiv; K. Voigtmann 1941; PM-A 390, Bd. 2/145).

Znacznie mniej liczną grupą grobów odkrytych na nekropoli w Kamieniu były pochówki typu *Knochenhäufchen*, czyli skupiska przepalonych kości ludzkich. F. Peiser określił w ten sposób 25 obiektów (ob. 3, 16, 19, 35, 44, 46a, 48, 77a-b, 84, 88, 90, 102, 105, 109, 114, 120, 126, 127, 128, 129, 137, 144?, 150, 151, 158), nie ilustrując ich jednak, ani też nie opisując dokładniej ich wielkości, czy też kształtu. Wyjątkiem jest grób 101, dla którego sporządzony został szkic profilu, na którym widoczny jest kamień i znajdująca się pod nim zwarta warstwa kości (Tabl. XII/102:A.B). Podobny kształt skupisk kości zaobserwowano na cmentarzysku na st. IVa w Wyszemborku (P. Szymański 2005, s. 90, przyp. 184). W Kamieniu pochówki typu *Knochenhäufchen* były znajdowane zarówno w czystym piasku (ob. 3, 46a, 90, 102, 105, 109, 114, 120, 126, 127), jak i w jamach z resztkami stosu pogrzebowego, np. na skraju (ob. 44, 48) lub na warstwie spalenizny (ob. 16, 35).

Przypuszcza się, że groby tego typu mogły być pochówkami składanymi w pojemnikach organicznych. W Kamieniu nie natrafiono wprawdzie na pozostałości takich przedmiotów, jednak interpretację tę potwierdzają niektóre znaleziska z obszaru kultury Dollkeim-Kovrovo (np. Gur'evsk, gr. 13 – J. Jaskanis 1974, s. 148; Isakovo – P. Szymański 2005, s. 90, przyp. 184). Na możliwość taką wskazywał również F. Peiser w odniesieniu do badań w Gąsiorze i Onufryjewie (por. M. Schmiedehelm 1990, s. 15, przyp. 3). Podobne obserwacje poczyniono w trakcie wykopalisk w Podliszewie (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 138) i Wyszemborku, st. IVa (P. Szymański 2005, s. 90).

Dużym problemem jest wyjaśnienie funkcji 13 obiektów, opisanych jako *Brandstellen*. Dwa z nich (ob. 18 oraz β), z niewielką ilością przepalonych kości ludzkich, można uznać za pochówki jamowe z resztkami stosu. Niewykluczone, że podobną interpretację należałoby przyjąć także dla obiektów 11, 14, 24 oraz 25, w których odkryto nieliczne fragmenty ceramiki oraz pojedyncze zabytki wydzielone. Odnośnie pozostałych obiektów typu *Brandstelle* (34, 38, 39, 42, 57, 86, 115 i 135) nie mamy dokładnych informacji. W Bogaczewie-Kuli duża seria *plam przepalonej ziemi* ze wschodniego krańca stanowiska była określana jako pozostałości stosów ciałopalnych (J. Okulicz 1958, s. 60–61, 110–111). Jako relikty stosów pogrzebowych interpretuje się również niektóre obiekty odkryte na obrzeżach cmentarzyska w Paprotkach-Kolonii, st. 1 (M. Karczewska, M. Karczewski 2007, s. 203). W Kamieniu część obiektów ze spalenizną (*Brandstelle*) też grupowała się na wschodnim skraju stanowiska, kilka z nich odnotowano jednak także w środkowej partii nekropoli, pomiędzy pochówkami (Ryc. 21).

Wśród ludności zachodniobałtyjskiej powszechny był zwyczaj chowania na cmentarzyskach także koni. W Kamieniu odkryto jeden szkieletowy pochówek konia (ob. 23). Znajdował się on we wschodniej części stanowiska i nie był związany z żadnym grobem ludzkim. Towarzyszące mu wyposażenie (wędzidło oraz okucia) nie pozwoliło ustalić jego datowania.

Omówić należy jeszcze rozplanowanie obiektów na cmentarzysku. Zagadnienie to wydaje się być istotne przy próbie odtworzenia zwyczajów pogrzebowych ludności kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej, wielu badaczy wskazywało bowiem na możliwość wyodrębniania na cmentarzyskach mazurskich odrębnych skupisk grobów (J. Okulicz 1958, s. 109; J. Jaskanis 1974, s. 53–57, 262; P. Szymański 2005, s. 99–103; M. Karczewska, M. Karczewski 2007, s. 195, ryc. 2). Pochówki składane w ich obrębie często charakteryzowały się pewnymi podobieństwami, między innymi w zakresie formy, a także datowania (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 123–124; P. Szymański 2005, s. 100–103).

W Kamieniu najwięcej grobów koncentruje się w zachodniej partii cmentarzyska, zaś na wschodzie nekropoli zarysowują są trzy niewielkie skupiska. Analiza rozrzutu obiektów pod względem ich typu i formy nie wykazała różnic pomiędzy poszczególnymi strefami stanowiska (Ryc. 21). Widać natomiast, że zespoły datowane na okres późnorzymski oraz wędrówki ludów grupują się przede wszystkim na zachodnim i wschodnim skraju stanowiska (Ryc. 22). Należy jednak przy tym pamiętać, że nekropola była zniszczona, nie mamy również żadnych danych o tym, która jej część i w jakim stopniu uległa destrukcji.

[51] Obiekty 2, 20, 22, 27–29, 32, 46, 51, 54a ?, 67, 96, 104, 121, 122, 124, 131, 93–95, 139, 140, 157.

[52] Obiekty 1, 4, 10, 21, 26, 30, 43, 47, 50, 52, 52a?, 59, 66, 67, 68, 75, 92, 97, 103, 125, 133, 138.

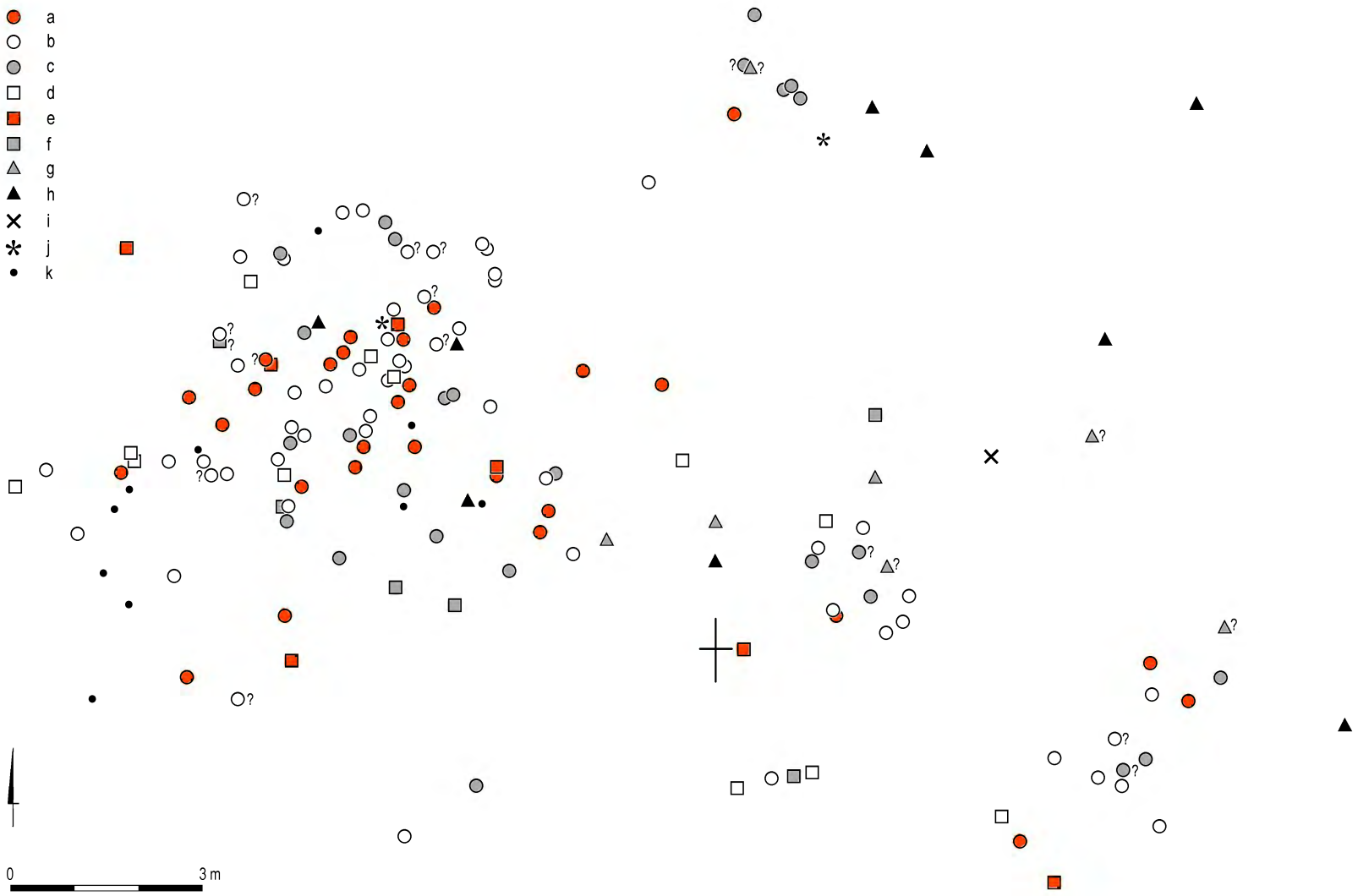

Ryc. 21. Cmentarzysko w Kamieniu – formy obiektów: groby popielnicowe (a), groby popielnicowe bez resztek stosu (b), groby popielnicowe z resztkami stosu (c), *Knochenhäufchen* (d), *Knochenhäufchen* w jamie bez resztek stosu (e), *Knochenhäufchen* w jamie z resztkami stosu (f), groby jamowe z resztkami stosu (g), *Brandstelle* (h), grób koński (i), prawdopodobnie znal. luźne (j), pozostałe obiekty (k)

Fig. 21. Cemetery at Kamień – forms of archaeological features: urned graves (a), urned graves without pyre remains (b), urned graves with pyre remains (c), *Knochenhäufchen* (d), *Knochenhäufchen* without pyre remains in pit (e), *Knochenhäufchen* with pyre remains in pit (f), pit graves with pyre remains (g), *Brandstelle* (h), horse burial (i), probable stray find (j), other (k)

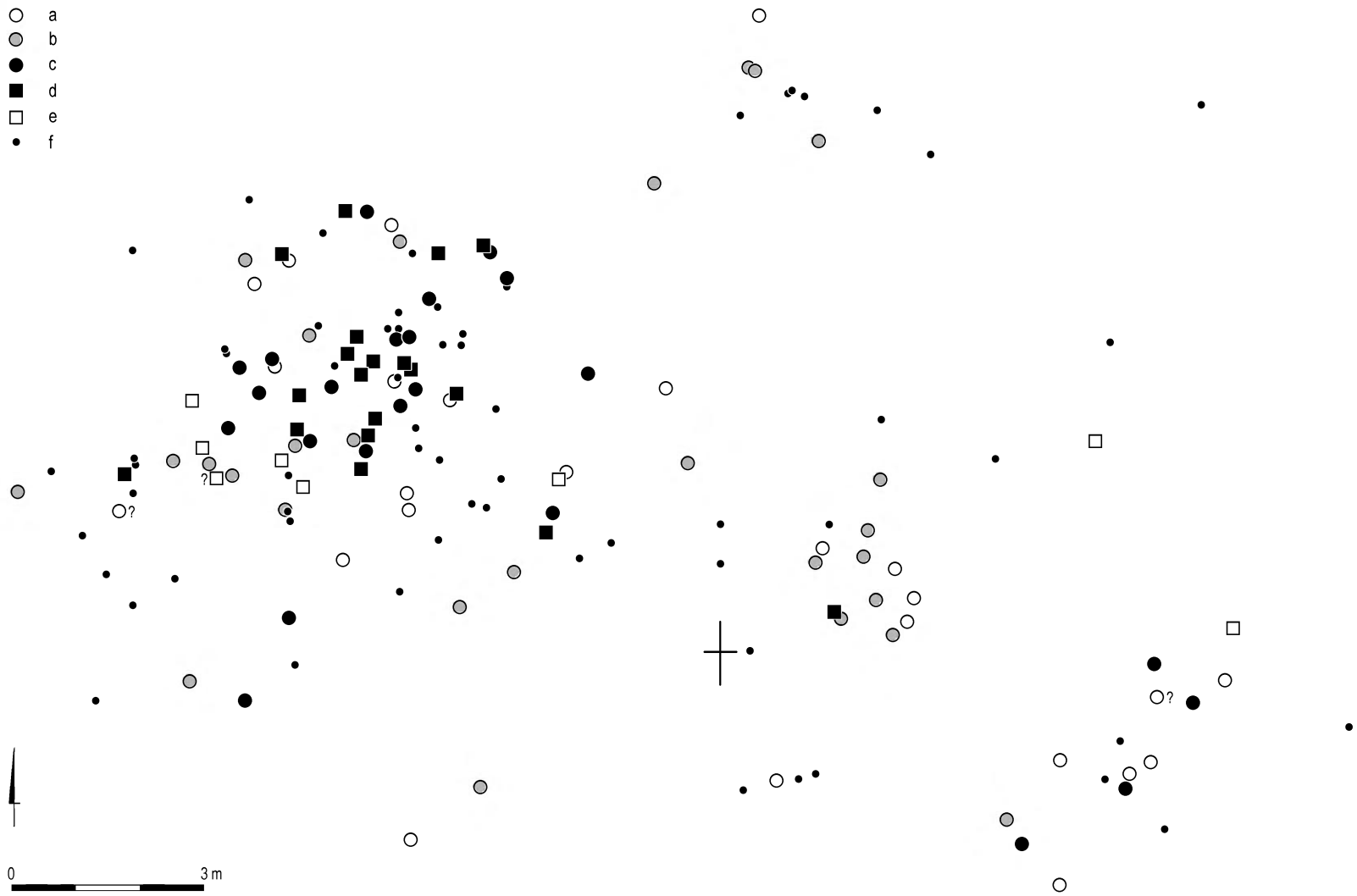

Ryc. 22. Cmentarzysko w Kamieniu – datowanie obiektów: okres wpływów rzymskich (a), fazy B_{2b}–C_{1a} (b), późny okres wpływów rzymskich (c), późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów (d), okres wędrówek ludów (e), obiekty niedatowane (f)

Fig. 22. Cemetery at Kamień – dating of the features: Roman Period (a), phases B_{2b}–C_{1a} (b), Late Roman Period (c), Late Roman Period or Migration Period (d), Migration Period (e), features lacking dating (f)

PODSUMOWANIE

Cmentarzysko w Kamieniu zostało założone przez ludność kultury bogaczewskiej najprawdopodobniej w fazie B_{2b} i było nieprzerwanie użytkowane przez cały okres wpływów rzymskich, a także, choć w znacznie mniejszym zakresie w okresie wędrówek ludów (Ryc. 22). Na podstawie dostępnych informacji trudno określić poszczególne fazy użytkowania nekropoli.

Najwięcej dobrze datowanych zespołów pochodzi z faz B_{2b}–C_{1a}. Wyznacznikami chronologicznymi dla tego horyzontu są między innymi fibule: tzw. odmiany mazowieckiej, typu A. 133, trójgrzebykowe, typu *Babięta* i kolankowata, szpile typu *Szwajcaria* II, odmiany typu B III i odmiany *Bogaczewo* typu I, sprzączki typów AD17, AG16 i AG45, płaskie oraz profilowane okucia końca pasa, umbo typu J.6, ostrogi podgrupy E i groty. Z okresem późnorzymskim łączyć można pewnie dwa zespoły z zapinkami typu A.161-161 (ob. 82, 106) oraz grób z monetą rzymską (ob. 145). Duża seria grobów datowana jest ceramiką i zabytkami o długim czasie używania tylko ogólnie na fazy C–D (ob. 29, 58, 70, 71, 74, 79, 81, 83, 85, 88, 94, 95, 98, 100, 104, 106, 116, 118, 119, 133, 153). W okresie wędrówek ludów złożono z pewnością sześć pochówków (ob. 24, 25, 80, 131, 134, 136). Świadczą o tym zabytki wydzielone (fragment zapinki z ob. 25, sprzączka z pogrubioną owalną ramką typu AH16) oraz charakterystyczna dla grupy olsztyńskiej ceramika (m. in. fragment pucharka na pustej nóżce, ceramika zdobiona dookolnym ornamentem rytym na największej wydętości brzuśca oraz zaszczypywana). 60 zespołów, ze względu na obecność mało charakterystycznych zabytków bądź też brak wyposażenia, nie jest datowanych[53].

Analiza materiałów odkrytych w Kamieniu pokazuje kontakty ludności użytkującej to cmentarzysko z innymi terenami. Grupę przedmiotów obcej proweniencji otwierają tu importy rzymskie: sesterc Marka Aureliusza z grobu 145 oraz duża seria szklanych paciorków. O powiązaniach z kulturą przeworską świadczy zapinka tzw. odmiany mazowieckiej z grobu 1, a także inwentarz grobu 2 – sprzączka z podwójnym kolcem oraz płaskie okucie końca pasa podgrupy J.IV, towarzyszące elementom uzbrojenia (ostrodze i długiemu nożowi), czyli zestaw wyposażenia grobu wojownika spotykany w środowisku germańskim i bałtyjskim (por. W. Nowakowski 1994b). Zapinka typu *Babięta* z obiektu 77a-b dokumentuje natomiast wzajemne oddziaływania bogaczewsko-wielbarskie. Oprócz Mazur fibula ta znajduje analogie tylko na obszarze objętym przez osadnictwo wielbarskie (Ryc. 16) – w tym przypadku najprawdopodobniej mamy do czynienia z wpływami płynącymi ze środowiska bałtyjskiego. W materiałach z Kamienia uchwytne są również ślady kontakty pomiędzy poszczególnymi jednostkami kręgu zachodniobałtyjskiego. Świadectwem bezpośrednich wpływów kultury Dollkeim-Kovrovo mogą być na Pojezierzu Mazurskim łódeczkowate nakładki na pas – element charakterystyczny dla tzw. pasów sambijskich. W Kamieniu ich obecność zanotowano w grobie 68. Z Sambią można też wiązać kilka zabytków z wyposażenia obiektu 30: fragment nóżki zapinki inkrustowanej na grzebykach żelazem, profilowane okucia końca pasa oraz aplikacje.

KATALOG

Uwagi wstępne

W katalogu zawarto opisy 171[54] zespołów, określanych jako obiekty, starając się zachować ich oryginalną numerację. Tylko w kilkunastu przypadkach zmieniono oznaczenia (ob. 2, 9, 31, 65, 68, 75, 77a, 77b, 97, 116, 125, 138, 142) oraz wydzielono nowe zespoły (ob. 52a, 163, 164). W nawiasie, kursywą zawsze podawane są jednak określenia źródłowe. Przy każdym obiekcie podano jego współrzędne w stosunku do punktu pomiarowego (*Kreuzpunkt*)[55], interpretację, opis, inwentarz, datowanie, źródła danych oraz ewentualne uwagi. W katalogu pominięto informacje o pierwotnym miejscu przechowywania materiałów z cmentarzyska w Kamieniu, bowiem wszystkie zostały przekazane do *Prussia-Museum* i oznaczone numerem inwentarzowym VII.77.9289. Informacje te podano tylko w przypadku odnalezienia poszczególnych zabytków.

Identyfikacji formy obiektów dokonano na podstawie zachowanych opisów oraz schematycznych szkiców z zachowanej dokumentacji z badań: dziennika (Aneks 1) i notatek (Aneks 4) F. Peisera oraz odpisów H. Tiessena (Aneksy 2 i 3). W przypadku opisów nieprecyzyjnych obok podawano kursywą oryginalne określenia[56].

Zabytki zidentyfikowano typologicznie na podstawie rysunków, zdjęć lub opisów. W przypadku przedmiotów, które przez F. Peisera, w notatkach, zostały opisane tylko

[53] Obiekty 3, 11–13, 16–18, 23, 33, 34, 37–48, 51, 52, 55–57, 60, 62, 72, 76, 78, 84, 86, 89, 90, 93, 96, 101, 102, 109, 110, 112, 115, 117, 126, 127, 129, 130, 135, 137, 144, 141, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 161, 162.

[54] Dwa numery obiektów są „puste": 107 (opisany pod nim jeszcze raz ob. 102) oraz 127 (opisana pod nim część ob. 126), z kolei dziewięć ma oznaczenia literowe: ob. 46a, 52a, 53a, 54a, 65a, 77a-b, A, α, β. W opisie i w analizie wymiennie stosowane są określenia: obiekt, grób, pochówek, zespół.

[55] W przypadkach, kiedy nie są znane dokładne współrzędne obiektu, w nawiasie kwadratowym podano jego lokalizację względem innych zespołów.

[56] Sformułowanie *freie Erde* tłumaczono jako ziemię bez resztek stosu, *Branderde* jako ziemię z resztkami stosu lub ze spalenizną, *gemischte Erde* jako ziemię przemieszaną z resztkami stosu, *Brandstelle* jako obiekt z resztkami stosu lub ze spalenizną, *Knochehäufchen* jako skupisko kości.

jako analogiczne do zabytków z innych obiektów lub stanowisk, w nawiasie kursywą zapisano znalezisko, do którego porównano dany przedmiot. Wymiary zabytków, znane tylko z opisów, to wartości zapisane w notatkach F. Peisera. W sytuacji cytowania innego źródła, jest to odnotowane.

Przy klasyfikacji poszczególnych kategorii zabytków wykorzystano opracowania: O. Almgrena (1923) dla fibul (z uzupełnieniami T. Dąbrowskiej [1995] dla późnych odmian fibul silnie profilowanych), A. Juga-Szymańskiej (2007)[57] dla szpil, R. Madydy-Legutko (1987) dla sprzączek, K. Raddatza (1957) oraz R. Madydy (1977) dla okuć końca pasa, M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985) dla paciorków, Z. Blumbergs (1982) dla aplikacji stroju, Chr. Beckmann (1969) dla pierścionków, M. Jahna (1916) dla umb, J. Ginalskiego (1991) dla ostróg, P. Kaczanowskiego (1995) dla grotów, M. Ørsnesa (1993) dla elementów rzędu końskiego, RIC (1968) dla monet, S. Thomas (1960) dla grzebieni, A. Kokowskiego (1985) dla krzesiw oraz P. Szymańskiego (2000a) dla ceramiki kultury bogaczewskiej[58].

Na tablicach znajdują się szkice wszystkich zadokumentowanych w trakcie badań przekrojów obiektów (oznaczone dużymi literami, z podaniem głębokości) razem z rysunkami oraz zdjęciami przynależnych im zabytków ruchomych (oznaczone cyframi). W większości przypadków zestawiano kilka rysunków tego samego obiektu bądź znaleziska, opisując je kolejnymi literami alfabetu. Ma to na celu pokazanie różnic bądź podobieństw w sposobie ilustrowania materiału przez badaczy a tym samym ocenę wiarygodności źródeł. Wszystkie rysunki ze źródeł archiwalnych zeskanowano w skali 1:1. Tylko w niektórych przypadkach rysunków F. Peisera z jego późniejszych notatek, dla lepszego przedstawienia zdobień naczyń, uzupełniono je o rysunki dwukrotnie powiększone. Przeskalowano także rysunki grotu z grobu 10 z archiwów M. Jahna i M. Schmiedehelm, dostosowując je do rysunku przedstawiającego obecny stan zachowania tego zabytku. Numery zabytków na tablicach odpowiadają numerom w inwentarzach grobowych.

W katalogu zastosowano następujące skróty dla miejsc przechowywania zabytków: MVF – materiały byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz w Berlinie; MWiM – materiały byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

[57] Chciałabym w tym miejscu serdecznie podziękować Pani dr Annie Juga-Szymańskiej za udostępnienie maszynopisu rozprawy doktorskiej poświęconej tej kategorii zabytków.

[58] Wszystkie naczynia znalezione na cmentarzysku w Kamieniu były wykonane z gliny.

Obiekty

Obiekt 1 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
1,40 m N; 1,50 m E
Opis: Na głęb. 70 cm popielnica z przykrywką (Tabl. I/1:A) „stojąca na" ziemi z resztkami stosu (*auf Branderde*). Dno urny na głęb. 1,00 lub 1,05 m. W popielnicy zapinka.
Inwentarz (Tabl. I/1): **1.** Popielnica – naczynie prawdopodobnie grupy IB. U nasady szyjki trzy linie ryte. Brzusiec powyżej największej wydętości gładzony, poniżej chropowacony. Wys. ok. 28–30 cm, średn. wylewu 17,5 cm, brzuśca 35 cm, dna 12 cm. **2.** Przykrywka – zapewne misa grupy IIA. Powyżej największej wydętości brzuśca naczynie gładzone, poniżej chropowacone. **3.** Brązowa zapinka pochodna od silnie profilowanych odmiany mazowieckiej, typu 1 (?), podtypu A, wariantu a.
Datowanie: B_{2b}–B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/228, 267; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Schmiedehelm 1944; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/16; 7.13/66; 7.13c/594; 7.25.
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (1944; Arhiiv, 7.13c/594; 7.25) porównuje odkryte w tym grobie naczynia do ceramiki znalezionej w Gąsiorze. Analogią do urny miałaby być popielnica z gr. 120, odpowiadająca naczyniom grupy IB, a dla przykrywki naczynie miniaturowe z gr. 177 (por. M. Schmiedehelm 1990, s. 36, 43, tabl. XXVIII:1, XXXIII:2).

Obiekt 2 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
0,55 m N; 1,90 m E
Opis: Na głęb. 25–30 cm kamień, pod nim na głęb. 70 cm w ziemi bez resztek stosu popielnica z przykrywką (Tabl. I/2:A). Dno urny znajdowało się na głęb. 1,10 (wg notatek F. Peisera) lub 1,15 m (wg odpisu H. Tiessena). W popielnicy zapinka (wg odpisu H.Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *2a*). Pozostałe elementy wyposażenia poza naczyniem, w dwóch skupiskach: w partii spągowej obiektu ostroga, nóż, szczypczyki wraz z zawieszką, dwa małe okucia końca pasa, żelazny trzpień z czworokątną płytką, dwie żelazne nakładki, żelazne okucie oraz fragment żelaza (wg notatek M. Schmiedehelm oraz M. Jahna – *2b*), natomiast na SE od przykrywki żelazna sprzączka i żelazne okucie końca pasa (wg odpisu H.Tiessena – *2b*; wg notatek M. Schmiedehelm oraz materiałów KDKA – *2c*).
Inwentarz (Tabl. I/2, II/2): **1.** Popielnica – naczynie grupy ID. Szyjka krótka, prosta, lejowato rozchylona na zewnątrz, zdobiona u nasady dwoma liniami rytami. Brzusiec w górnej części gładzony, w dolnej chropowacony. Barwa jasnobrązowa. Wys. ok. 38 cm, średn. wylewu ok. 17 cm, brzuśca 34 cm, dna ok. 16 cm. **2.** Brązowa zapinka typu A.133 z tulejką i z żelazną igłą. Ośka i spirala nie zachowały się. Kabłąk zdobiony wąskim pasem pionowych nacięć. Nóżka zapinki rozszerza się trójkątnie ku dołowi. **3.** Żelazna, silnie skorodowana sprzączka z podwójnym kolcem, grupy AG. Prostokątna ramka o przekroju prostokątnym, z nacięciami na kolec, była zaopatrzona w dwie, najprawdopodobniej ruchome osie: pierwsza znajdowała się na zakończeniu ramki, przy skuwce, druga miała podwójny H-kształtny kolec. Skuwka wąska, ze zgrubieniem na dłuższym boku górnej płytki. Całkowita szer. 8,3 cm, dług. 4,3 cm. **4.** Żelazne, silnie skorodowane okucie końca pasa zbliżone do podgrupy J.IV,

z łukowato ukształtowaną górną częścią oraz prostą dolną, w której wycięto półkolisty otwór. Dług. 7,7 cm, zach. szer. części górnej 5,4 cm, części dolnej 2,6 cm. **5.** Żelazna ostroga typu E1. Kabłąk w części środkowej rozszerzony, w kształcie litery H. Bodziec o przekroju kolistym. **6.** Żelazne szczypczyki, z których zachowała się tylko dolna część jednego ramienia. **7.** Żelazne okucie (wg notatek F. Peisera mocujące pęsetkę do rzemienia) w postaci kółka zawieszonego na taśmie, zdobione dwoma przecinającymi się skośnymi kreskami, ograniczonymi z dwóch stron podwójną pionową linią rytą. **8.** Żelazny nóż z ułamanym szpicem, o dwustronnie wyodrębnionym trzpieniu i prostym tylcu. Dług. 22 cm, najw. szer. 3,3 cm. **9.10.** Dwa żelazne okucia rynienkowate. Jedno dług. 6 cm i średn. 0,4 cm (wym. wg notatek M. Jahna). **11.12.** Fragmenty dwóch żelaznych prostokątnych nakładek na pas, prawdopodobnie złożonych z dwóch płytek połączonych nitami (*wie Moythienen Fund 17 (Taf. IIIc)*). **13.** Żelazne okucie pasa, zapewne w postaci płytki z dwoma nitami (*wie Jask. 407*). **14.15.** Dwa małe żelazne okucia końca pasa. **16.** Żelazny nit z czworokątną główką (*wie Moythienen Fund 17 (Taf. IIIp)*). **17.** Fragment przedmiotu żelaznego. **18.** Przykrywka – silnie zniszczona misa najprawdopodobniej grupy IIA (*änlich wie von 1*).
Datowanie: B_{2c}–B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/228–231, 267; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; J. Kostrzewski Archiwum; M. Schmiedehelm 1944; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13/65; 7.13e/167; 7.25.
Literatura: M. Jahn 1921, s. 65–66, 117; A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 214, tabl. 2622:2.5.
Uwagi: 1. Występujące w źródłach rozbieżności w określeniu poszczególnych grup przedmiotów odkrytych w tym obiekcie mogą wynikać z różnic pomiędzy ich opisami w dokumentacji z badań (odpis H. Tiessena) a zapisami inwentaryzacyjnymi w *Prussia-Museum*, które prawdopodobnie cytują M. Schmiedehelm i M. Jahn oraz materiały KDKA. **2.** W odpisach H. Tiessena oraz notatkach F. Peisera przy opisie ob. *2* odnotowano również, że na kamieniu zalegającym nad tym obiektem znaleziono kilka fragmentów ceramiki, w tym część dna dużej popielnicy. Najprawdopodobniej należały one do kolejnego grobu (według Peisera były one młodsze niż materiały z ob. *2* – *wohl der jüngeren Schicht*), dlatego też postanowiono je wydzielić jako osobny zespół – ob. 163. **3.** Na rysunku M. Jahna (Tabl. II/2:8) nóż nie jest uszkodzony.

Obiekt 3 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
[0,00 m N-S od punktu pomiarowego]; 0,50 m E
Opis: Na głęb. 65 cm, pod kamieniem, skupisko dużej ilości przepalonych kości w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/231, 267.

Obiekt 4 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
0,80 m N; 2,40 m E
Opis: Na głęb. 25 cm kamień, pod nim, na głęb. 55 cm popielnica z przykrywką, w dolnej części obsypana ziemią z resztkami stosu. Przy szyjce popielnicy elementy wyposażenia.
Inwentarz (Tabl. II/4): **1.** Popielnica – naczynie prawdopodobnie grupy IB lub ID, uszkodzone w dolnej partii. Szyjka krótka, u jej nasady oraz na załomie listwa plastyczna. Naczynie w górnej części zdobione kilkoma poziomymi pasami ornamentów oddzielonych liniami rytymi: pasem podwójnego zygzaka, niżej trzema rzędami zakreskowanych trójkątów, najniżej pasem ukośnych linii (wg rysunku z notatek F. Peisera) bądź wybijanych punktów (wg opisu w notatkach F. Peisera), ograniczonych z dwóch stron podwójną linią. Naczynie w dolnej partii chropowacone. Przypuszczalna wys. 30 cm, średn. wylewu 16 cm, brzuśca 35,5 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA. **3.** Żelazna dwudzielna sprzączka, prawdopodobnie typu AG46. Ramka prostokątna o przekroju trójkątnym, przy ośce zdobiona nacięciami (?). **4.** Żelazna jednodzielna sprzączka z prostokątną ramką o przekroju prostokątnym, zbliżona do typu AG1. **5.** Żelazne okucie końca pasa typu J.IV.1. **6.** Żelazna ostroga typu E1. Kabłąk w środkowej część poszerzony, w kształcie litery H, bodziec facetowany. **7.** Prostokątna nakładka na pas z dwoma nitami (*vergl. Moythienen Fund 17 a auf Taf. III*).
Datowanie: B_{2b}–B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/231–232, 267; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm 1944; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Literatura: M. Jahn 1921, s. 65–66, 117.

Obiekt 5 (grób popielnicowy)
0,30 m N; 2,70 m E
Opis: Na głęb. 35 cm popielnica z fragmentami przykrywki; dno urny na głęb. ok. 60 cm. Powyżej naczyń przesunięty na bok kamień (Tabl. II/5:A).
Inwentarz (Tabl. II/5): **1.** Popielnica – małe naczynie z nisko umieszczoną największą wydętością brzuśca, prawdopodobnie grupy IC. Szyjka zapewne prosta, lejowato rozchylona. Naczynie w dolnej partii pokryte chropowaceniem, nie sięgającym załomu. Wys. 23 cm, średn. szyjki 10 cm, brzuśca 22 cm. **2.** Fragmenty przykrywki – przypuszczalnie naczynia grupy IIB.
Datowanie: B_2/C_1– C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/232, 267; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/559.
Uwagi: 1. Według opisu przy ob. *8* w notatkach F. Peisera oraz rysunków przekrojów obiektów w odpisach H. Tiessena górne powierzchnie kamieni z obiektów 5–8 znajdowały się prawie na tym samym poziomie.

Obiekt 6 (grób popielnicowy)
0,45 m N; 2,90 m E
Opis: Kamień, pod nim, na głęb. 35 cm popielnica z bardzo zniszczoną przykrywką (Tabl. III/6:A); dno urny na głęb. 60 cm.
Inwentarz (Tabl. III/6): **1.** Popielnica – naczynie prawdopodobnie grupy ID. Szyjka zapewne krótka, wychylona na zewnątrz. Brzusiec poniżej załomu chropowacony. Wys. ok. 31–32 cm, średn. wylewu 18 cm, brzuśca 32 cm. **2.** Przykrywka – silnie zniszczona misa, prawdopodobnie grupy IIA, zdobiona zygzakiem z podwójnej linii rytej.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/232, 267; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/560.

Uwagi: 1. Według opisu przy ob. *8* w notatkach F. Peisera oraz rysunków przekrojów obiektów w odpisach H. Tiessena górne powierzchnie kamieni z obiektów 5–8 znajdowały się prawie na tym samym poziomie.

Obiekt 7 (grób popielnicowy)
0,85 m N; 3,00 m E
Opis: Kulisty kamień, pod nim, na głęb. 50 cm uszkodzona popielnica (Tabl. III/7:A); dno urny na głęb. 60 cm.
Inwentarz (Tabl. III/7): **1.** Popielnica – małe naczynie prawdopodobnie zbliżone do grupy IE (IC?). Szyjka niezachowana, oddzielona od brzuśca dwoma poziomymi listwami plastycznymi o przekroju trójkątnym; pojedyncza listwa także nieco powyżej największej wydętości brzuśca. Naczynie w dolnej partii pokryte chropowaceniem, które nie dochodzi do załomu. Zach. wys. ok. 13 cm, średn. brzuśca 15 cm.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/233, 267; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/561.
Uwagi: 1. Według opisu przy ob. *8* w notatkach F. Peisera oraz rysunków przekrojów obiektów w odpisach H. Tiessena górne powierzchnie kamieni z obiektów 5–8 znajdowały się prawie na tym samym poziomie. **2.** F. Peiser nie wykluczał obecności w tym zespole także przykrywki.

Obiekt 8 (grób popielnicowy)
1,60 m N; 2,60 m E
Opis: Na głęb. 50 cm, pod dużym kamieniem, zgnieciona popielnica (Tabl. III/8:A), w niej elementy wyposażenia. Dno naczynia na głęb. 70 cm.
Inwentarz (Tabl. III/8): **1.** Popielnica – zniszczone, przysadziste naczynie grupy IB lub ID. Szyjka zapewne krótka, półkoliście wychylona na zewnątrz, oddzielona od brzuśca trzema poziomymi liniami rytymi. Wys. 18 cm, średn. brzuśca 25 cm. **2.3.** Dwa małe spiralne pierścionki z brązowego, cienkiego, płaskiego drutu o 2¼ zwoju, typu 33. **4.** Małe kółeczko ze stopionym szkłem. **5.6.** Pozostałości dwóch szklanych paciorków „millefiori". **7.** Fragment(y?) żelaznego noża.
Datowanie: B_2–C.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1 /233, 267; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Według opisu przy ob. *8* w notatkach F. Peisera oraz rysunków przekrojów obiektów w odpisach H. Tiessena górne powierzchnie kamieni z obiektów 5–8 znajdowały się prawie na tym samym poziomie. **2.** Informacje o nożu podaje tylko M. Schmiedehelm.

Obiekt 9 (grób popielnicowy)
1,90 m N; 2,30 m E
Opis: Na głęb. 75 cm popielnica, w niej szpila oraz kolia paciorków (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *9a*). Obok naczynia sprzączka (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *9b*). Nad urną okrągły kamień (Tabl. III/9:A), który miał się znajdować co najmniej 30 cm głębiej niż kamienie z obiektów 5–8 (według opisu przy ob. *9.* w notatkach F. Peisera oraz rysunków przekrojów obiektów 5–9 w odpisach H. Tiessena).
Inwentarz (Tabl. III/9): **1.** Popielnica – naczynie zapewne grupy IB lub ID. Szyjka prawdopodobnie uszkodzona, być może lejowato lub półkoliście rozchylona na zewnątrz. Wys. 28 cm, średn. brzuśca 27,5 cm. **2.** Brązowa szpila z profilowaną główką, typu *Bogaczewo* I. **3.** Żelazna dwudzielna sprzączka ze skuwką i prostokątną ramką o przekroju trójkątnym, być może typu AG16 (*Jask. 33, nur etwas grösser*). **4–8.** Pięć (wg notatek F. Peisera; wg odpisu H. Tiessena – sześć) paciorków szklanych ze złotą wkładką typu TM387, w tym podwójne. **9.** Duży paciorek z czerwonego szkła opakowego. **10–12.** Trzy małe paciorki z czerwonego szkła opakowego, wśród nich jeden popękany, z widocznym wewnątrz kolorowym szkłem. **13.** Resztki paciorków w postaci grudek stopionego szkła.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1 /233, 267; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.13/16; 7.25.

Obiekt 10 (grób popielnicowy?, z resztkami stosu)
1,50 m N; 2,25 m E
Opis: Obiekt odkryto na głęb. 1,10 m. Wypełnisko stanowiła ziemia z resztkami stosu, w niej fragmenty popielnicy (?) oraz umbo, ostroga, grot, okucie pasa i duży nóż. F. Peiser zaliczył do tego obiektu także mały nóż, znaleziony na głęb. 1,15 m. Podczas badań zanotowano tylko jego odległość (5 cm) od sąsiedniego ob. 9.
Inwentarz (Tabl. III/10, IV/10): **1.** Żelazne umbo typu J6. Wym. (wg notatek M. Jahna): wys. 12 cm, wys. kołnierza 2 cm, średn. 15 cm, szer. kryzy 1,5 cm. **2.** Żelazna ostroga grupy E, z kabłąkiem nisko wysklepionym, koliście rozszerzonym w części środkowej. **3.4.** Dwa żelazne noże z jednostronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tylcem. Większy, dług. 19 cm, zdobiony wzdłuż krawędzi tylca linią rytą. Mniejszy, dług. ok. 13 cm, ze śladami zużycia (wym. wg notatek M. Jahna). **5.** Żelazny grot[59] z zadziorami typu L3. Zadziory uszkodzone – jeden nieznacznie, drugi prawie całkowicie odłamany; przekrój liścia rombowaty. 3 cm poniżej przejścia tulejki w liść zgrubienie (szer. 0,8 cm) z czterema poprzecznymi żłobkami, oddzielające sześcioboczną górną część tulejki od dolnej, pierwotnie dziewięciobocznej. Dług. 28,5 cm, dług. tulejki 19,5 cm, najw. rozstaw zadziorów (wg szkicu M. Schmiedehelm i R. Grenza oraz notatek M. Jahna) 3,5 cm. **6.** Żelazne okucie końca pasa prawdopodobnie typu J.IV.1 (*gleich der von Fund 4*). **7.** Popielnica (?) – fragmenty naczynia nieznanej formy.
Datowanie: B_{2b} (–C_{1a}?).
Zbiory: Grot obecnie w MVF, bez numeru.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1 /233–234, 268; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.20d/35.
Literatura: A. Bezzenberger 1914, s. 135; M. Jahn 1916, s. 90; 1921, s. 110.
Uwagi: 1. Identyfikacja grotu przechowywanego w zbiorach MVF była możliwa na podstawie informacji z rysunków znajdujących się w kartotece R. Grenza oraz archiwum M. Schmiedehelm.

[59] Chciałbym w tym miejscu serdecznie podziękować Panu dr. Bartoszowi Kontnemu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego za pomoc w określaniu typów grotów.

Obiekt 11 (obiekt z resztkami stosu)
1,40 m N; [0,00 m W-E od punktu pomiarowego]
Opis: Na głęb. 20 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*), w wypełnisku którego fragmenty ceramiki.
Inwentarz: 1. Trzy fragmenty ceramiki.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/234, 268.

Obiekt 12 (grób jamowy? z resztkami stosu)
2,00 m N; [0,00 m W-E od punktu pomiarowego]
Opis: Na głęb. 15 cm okrągły kamień, 20 cm poniżej niego, nieco na SE, w ziemi z resztkami stosu, kolejne kamienie oraz fragmenty ceramiki i przepalone kości. F. Peiser przypuszczał, że obiekt ten został zniszczony.
Inwentarz: 1. Fragmenty ceramiki.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268.

Obiekt 13 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
2 m N; 1,70 m E
Opis: Na głęb. 65 cm zniszczony obiekt. W wypełnisku przepalone kości ludzkie (być może tworzące skupisko o miąższości 10 cm) oraz fragmenty ceramiki.
Inwentarz: 1. Fragmenty ceramiki.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań (odpis H. Tiessena) obiekt określony jako *Knochenhäufchen*, w późniejszych notatkach F. Peisera jako *eine zerstörte Stelle (Knochen und Scherben)*.

Obiekt 14 (obiekt z resztkami stosu, być może grób jamowy)
1,30 m N; 2,70 m E
Opis: Na głęb. 75 cm obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*) o miąższości 25 cm, w nim okucie.
Inwentarz (Tabl. III/14): **1.** Żelazny kabłączek, o owalnym przekroju, zakończony dwoma rombowatymi wypustkami, przy których znajdowały się dwa nity z płytkami. Całkowita dług. kabłączka ok. 5,5 cm.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Literatura: W. Gaerte 1929, ryc. 177a.
Uwagi: 1. W. Gaerte opublikował żelazny kabłączek z nekropoli w Kamieniu (patrz tabl. III/14:1b), jednak bez podania numeru obiektu. Na podstawie szkicu M. Schmiedehelm można go identyfikować z egzemplarzem z ob. 14 (por. tabl. III/14:1a).

Obiekt 15 (grób jamowy z resztkami stosu)
2,70 m N; 2,50 m E
Opis: Na głęb. 90 cm obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*), w nim fragment ceramiki, kolia paciorków, fragment przedmiotu żelaznego z nitem oraz niewiele drobnych przepalonych kości.
Inwentarz: 1. Fragment ceramiki, być może od naczynia grupy IB (popielnicy? – *ähnlich der Urne 1 !*). **2.** Płytka żelazna z nitem. **3.** Duży paciorek z czerwonego szkła opakowego (*rote Emailperle*). **4.** Uszkodzony duży paciorek z czerwonego szkła opakowego z wtopionymi oczkami (*dito mit eingelegten Augen*), grupy XXI (typu TM211, 223 lub 225e). **4.** Stopione paciorki szklane.
Datowanie: B_2–B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 16 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie z resztkami stosu)
3,65 m N; 2,50 m E
Opis: Na głęb. 45 cm kulisty kamień (średn. 10 cm), 10 cm pod nim skupisko kości, poniżej którego ziemia z resztkami stosu. F. Peiser zaliczył do tego obiektu także fragment ceramiki, znaleziony na głęb. 35 cm, w odległości 40 cm od niego.
Inwentarz: 1. Fragment wylewu małego naczynia.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268.

Obiekt 17 (grób popielnicowy)
1,50 m N; 2,20 m W
Opis: Na głęb. 30 cm kamień, poniżej, na głęb. 70 cm zniszczona popielnica z przykrywką.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/235, 268.

Obiekt 18 (grób jamowy z resztkami stosu)
1,75 m N; 1,70 m W
Opis: Na głęb. 30 cm (wg odpisu H. Tiessena) lub 50 cm (wg notatek F. Peisera) obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*), w jego wypełnisku przepalone kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/236, 268.

Obiekt 19 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
3 m N; 0,50 m W
Opis: Na głęb. 50 cm skupisko przepalonych kości, wśród nich elementy wyposażenia.
Inwentarz (Tabl. III/19): **1.** Żelazne okucie z drutu lub taśmy zgiętej na kształt litery H. **2.** Żelazna jednodzielna sprzączka z półkolistą ramką o przekroju rombowatym, prawdopodobnie typu AD1 (*gleich Jask. 332*). **3.** Stopione paciorki szklane, wśród nich być może egzemplarz ze złotą wkładką typu TM387.
Datowanie: B_2–C_{1a}?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/236, 269; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 20 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,20 m N; 2,60 m W
Opis: Na głęb. 40 cm popielnica z przykrywką (Tabl. V/20:A). Zdaniem F. Peisera przykrywka została zgnieciona przez kamień, pierwotnie leżący nad nią, później przesunięty we wkopie lub przy wycinaniu drzewa.
Inwentarz (Tabl. V/20): **1.** Popielnica – naczynie grupy III. Wys. ok. 25–26 cm, średn. wylewu 23 cm, brzuśca 28 cm. **2.** Przykrywka – prawdopodobnie naczynie grupy IIA.

Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/236, 269; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/562.
Uwagi: 1. Popielnica z tego grobu narysowana przez M. Schmiedehelm przypomina naczynia grupy IA (Tabl. V/20:1b). Bardziej wiarygodnym źródłem wydaje się być jednak rysunek F. Peisera (Tabl. V/20:1a) – przedstawione na nim naczynie odpowiada proporcjom zapisanej przezeń wysokości i największej wydętości brzuśca. Według M. Schmiedehelm wysokość tego naczynia wynosić miała 22 cm.

Obiekt 21 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
2,75 m N; 2,50 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica „stojącą na" spaleniźnie (*auf Brandstelle*). Warstwa ta miała 15 cm miąższości i rozciągała się w kierunku zachodnim; w partii południowej miała „czerwonawą" (*rötlich*) barwę. W spągu obiektu znaleziono skorupy, być może fragmenty szyjki kolejnego naczynia. Kości w popielnicy znajdowały się „wysoko", z fragmentami czaszki na górze (*Knochen ziemlich hoch, oben Schädel*).
Inwentarz (Tabl. V/21): **1.** Popielnica – naczynie grupy IB. Szyjka krótka, lekko półkoliście wychylona (wg rysunku F. Peisera – tabl. V/21:1a) lub prosta, pionowa (wg szkicu z archiwum M. Schmiedehelm – tabl. V/21:1b). Naczynie poniżej załomu chropowacone. Wys. 27,5 cm, średn. wylewu 18,5 cm, brzuśca 31 cm. **2.** Fragmenty ceramiki, być może szyjki innego naczynia.
Datowanie: $B–B_2/C_1$.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/236, 269; M. Schmiedehelm 1944; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/563.
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (1944) podaje informację o znalezieniu w tym obiekcie zapinki typu A.133 (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 107, przyp. 14). Taką fibulę odkryto w Kamieniu tylko w ob. 2 (wg odpisu H. Tiessena i notatek M. Schmiedehelm [Arhiiv, 7.25] – *2a*). Estońska badaczka musiała się więc pomylić podczas wpisywania numeru zespołu.

Obiekt 22 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,15 m N; 0,80 m W
Opis: Na głęb. 75 cm bardzo zniszczona popielnica z przykrywką w ziemi bez resztek stosu (Tabl. V/22:A). Kości słabo przepalone, fragmenty czaszki na górze.
Inwentarz: **1.** Popielnica – zniszczone naczynie z baniastym lub dwustożkowatym brzuścem grupy I (*Form änhl. wie 21*), rozwarstwiające się (*vermolschte*). **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/236, 269.

Obiekt 23 (grób koński)
3,00 m N; 4,30 m E
Opis: Na głęb. 1 m szkielet koński – obiekt wyróżniał się na powierzchni jako zaciemnienie. Zwierzę leżało głową na S-SW, z tułowiem w E części jamy. Na czaszce ślady zielonego nalotu; w pysku żelazne wędziło, przy nim fragmenty skorodowanego żelaznego okucia. W wypełnisku trzy okucia oraz fragment ceramiki; powyżej szkieletu trzy skorupy z odciskami palcowymi. Przy opisach tego grobu w dokumentacji z badań (odpis H. Tiessena) oraz w notatkach F. Peiser podkreślał, że w wypełnisku nie znaleziono żadnych kamieni.
Inwentarz (Tabl. V/23): **1.** Żelazne wędzidło. Zachowały się dwa koliste pierścienie o średn. 7 cm, odpowiadające formie 2B, jeden z przymocowanym prętem międzyzębowym o dług. 10 cm (wym. wg notatek M. Jahna). **2.** Fragmenty skorodowanego żelaznego okucia. **3–5.** Trzy (żelazne?) prostokątne okucia z dwoma nitami. **6.** Fragment ceramiki, być może grupy IB lub ID. **7.** Trzy fragmenty ceramiki zdobionej zaszczypywaniem.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/237, 269; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Według notatek F. Peisera jeden z fragmentów ceramiki znaleziony w tym grobie mógł odpowiadać popielnicy z ob. 8 (*eine Scherbe von einer Urne, die der von No 8 entsprochen haben dürfte*).

Obiekt 24 (obiekt z resztkami stosu, być może grób jamowy)
3,30 m N; 5,90 m E
Opis: Na głęb. 25 cm spalenizna (*Brandstelle*), w obrębie której fragment przedmiotu brązowego oraz ceramika.
Inwentarz: 1. Dwa fragmenty ceramiki z pucharka na pustej nóżce. **2.** Fragment naczynia zdobionego zaszczypywaniem. **3.** Nadtopiony fragment brązu, być może część zapinki.
Datowanie: E.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/237, 269.
Uwagi: 1. F. Peiserowi nie udało się znaleźć fragmentu brązu w muzeum, co podkreślał w notatkach – przypuszczał, że zabytek zgubiono podczas pakowania materiału. **2.** W sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) znalezioną tu ceramikę opisano jako *Scherben, viel von einem Beigefäß*.

Obiekt 25 (obiekt z resztkami stosu, być może grób jamowy)
0,30 m N; 8,00 m E
Opis: Na głęb. 25 cm spalenizna (*Brandstelle*), w obrębie której fragment ceramiki oraz pozostałe przedmioty.
Inwentarz: 1. Mały fragment ceramiki. **2.** Resztki dużej brązowej zapinki *wohl D-Form*. Zachował się tylko fragment płaskiej cięciwy, żelazna ośka, fragmenty brązowej sprężyny oraz duży guzek pierwotnie będący jej zakończeniem. **3.** Fragmenty spiralnego pierścionka z taśmowato poszerzonym środkowym zwojem. **4.** Duży nadtopiony paciorek z czerwonego szkła opakowego (*rote Emailperle*).
Datowanie: Okres wędrówek ludów (D?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/237, 269; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 26 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
0,45 m S; 7,85 m E
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica z przykrywką w ziemi z resztkami stosu. Kości słabo przepalone.
Inwentarz: 1. Popielnica – duże zniszczone naczynie prawdopodobnie grupy IB lub ID (*Die Form der Urne war ungefähr die der Urne No 21*). **2.** Przykrywka – zapewne misa grupy IIA (*Die Form des Deckels ist etwas die des Deckels von No 1*).
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/238, 269.

Obiekt 27 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
0,80 m S; 7,40 m E
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica z przykrywką w ziemi bez

resztek stosu, w niej naczynia miniaturowe oraz szczypczyki. Pomiędzy ob. 27 i 28, na głęb. 10 cm, duży kamień.
Inwentarz (Tabl. VI/27): **1.** Popielnica – naczynie grupy IB lub ID. Szyjka krótka, lekko półkoliście wychylona, oddzielona od brzuśca jedną lub dwoma listwami plastycznymi. Wys. 30 cm, średn. brzuśca 36,5 cm. **2.** Przykrywka – naczynie najprawdopodobniej grupy IIA. **3.4.** Dwie (?) przystawki – fragmenty być może dwóch silnie zniszczonych w ogniu naczyń miniaturowych grupy V. **5.** Żelazne szczypczyki z kółkiem do zawieszania.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/238, 269.
Uwagi: 1. W sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) brak wzmianki o przystawkach. Informacja o nich pojawia się dopiero w późniejszych notatkach F. Peisera.

Obiekt 28 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
0,20 m S; 6,80 m E
Opis: Na głęb. 65 cm popielnica z przykrywką (Tabl. V/28:A) w ziemi bez resztek stosu. W wypełnisku trzy fragmenty ceramiki. Pomiędzy obiektami 27 i 28, na głęb. 10 cm duży kamień.
Inwentarz (Tabl. V/28): **1.** Trzy fragmenty ceramiki, wśród nich być może fragment przystawki – naczynia miniaturowego. **2.** Popielnica – naczynie prawdopodobnie grupy IB lub ID (*Form etwa wie No 4*). **3.** Przykrywka – być może naczynie grupy IIA.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/238, 269.
Uwagi: 1. Według F. Peisera fragment ceramiki znaleziony na wysokości brzuśca popielnicy „mógł pochodzić od naczynia podobnego do urny z grobu 7" (*von einem Gefäss wie No 7 stammen)*, tj. naczynia grupy IE (lub IC?). Na marginesie notatek dotyczących tego zespołu znajduje się jednak szkic naczynia, którego forma wskazuje na miniaturkę (por. tabl. V/28:1).

Obiekt 29 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
1,90 m N; 2,70 m W
Opis: Na głęb. 60 cm zniszczona popielnica w ziemi bez resztek stosu; w naczyniu elementy kolii.
Inwentarz: 1. Popielnica – zniszczone w górnej części naczynie nieznanej formy. **2.** Mały soczewkowaty paciorek bursztynowy. **3.** Stopione szkło.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/238, 269; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 30 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
1,30 m N; 3,25 m W
Opis: Na głęb. 40 cm zniszczony obiekt. W wypełnisku ziemia przemieszana z resztkami stosu, fragmenty ceramiki (pochodzące prawdopodobnie od popielnicy i dwóch innych naczyń) oraz pozostałe przedmioty.
Inwentarz (Tabl. V/30): **1.** Fragment nóżki brązowej zapinki. Fibula miała dwa półokrągłe, wysokie, inkrustowane żelazem grzebyki: jeden na przejściu kabłąka w nóżkę, drugi, zwieńczony profilowanym guzkiem na końcu nóżki. **2.** Mała żelazna ostroga podgrupy E, z zaczepami w formie poprzeczek. Dług. ok. 5,6 cm. **3.** Żelazna dwudzielna sprzączka z D-kształtną ramką o przekroju kwadratowym i prostokątną skuwką z dwoma nitami, typu AD17. **4.** „Mnóstwo" (*Menge* – wg M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25) małych brązowych guzków typu IIIA. **5–8.** Cztery (w tym jeden w trzech fragmentach) brązowe zamknięte kółka o przekroju rombowatym. **9–13.** Pięć (w tym jeden nadtopiony, w dwóch fragmentach) małych silnie profilowanych brązowych okuć końca pasa grupy I.1, zakończonych kilkoma wałeczkami, pomiędzy którymi znajduje się jedna kulka. Dług. 5 cm. **14.** Brązowa spiralka (dalsza część zapinki?). **15.16.** Dwa brązowe okucia (w tym jedno nadtopione). **17.** Stopiony fragment brązu. **18.** Trzy fragmenty żelaza, prawdopodobnie resztki noża. **19.** Popielnica – naczynie nieznanej formy (grupy I?); u nasady szyjki zdobione listwą plastyczną prawdopodobnie o przekroju trójkątnym, poniżej trzema poziomymi liniami, pasem ornamentu złożonego z trójkątów oraz kolejnymi grupami linii rytych. Naczynie w dolnej partii chropowacone. **20.21.** Fragmenty ceramiki, być może z dwóch naczyń misowatych (*auf 2 Deckel deuten*).
Datowanie: B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/239-240, 270; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm 1944; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.12/15; 7.25.
Literatura: M. Jahn 1921, s. 68, 117; W. Gaerte 1929, ryc. 135i, 147i.
Uwagi: 1. Według notatek F. Peisera kształt popielnicy był taki sam jak urny z ob. 53 (*Urne der Form 53a*). **2.** W. Gaerte opublikował ostrogę oraz okucie końca pasa z cmentarzyska w Kamieniu (patrz tabl. V/30:2c.9a), jednak bez podania numerów grobów. Na podstawie szkiców M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) można je identyfikować z okazami z gr. 30 (por. tabl. V/30:2a.9c).

Obiekt 31 (grób popielnicowy)
[częściowo nad ob. 21, bezpośrednio na SW od niego *(Direct, nach SW, hinter und teilweis über 21)*]
Opis: Popielnica (Tabl. VI/31:A) z przykrywką. 20 cm ponad nią kulisty kamień, 10 cm od którego pierścionek (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *31a*).
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie szerokootworowe. **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy. **3.** Brązowy spiralny pierścionek, zewnętrze zwoje z okrągłego drutu zdobione grupami potrójnych nacięć; taśmowato poszerzony środek ma natomiast ornament nieregularnie biegnących nieparzystych linii (*der Mittelschild verziert ist mit Streifen, die aus unregelmässigen ungraden Linien gebildet*).
Datowanie: Okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/240, 270; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 32 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,40 m N; 2,05 m W
Opis: Na głęb. 55 cm popielnica z przykrywką w ziemi bez resztek stosu. W urnie „szklane kółko" oraz fragmenty dużych, słabo przepalonych kości.
Inwentarz (Tabl. VI/32): **1.** Popielnica – naczynie zapewne grupy IE. Szyjka krótka, lejowato rozchylona na zewnątrz, być może oddzielona od brzuśca poziomą linią rytą. Górna część naczynia wklęsła. Dolna zdobiona chropowaceniem. Wys. 34 cm, średn. wylewu 15 cm, brzuśca 30 cm, dna 20 cm. **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy. **3.** „Szklane kółko" (*Glasring*) – paciorek (?).

Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/564–565, 7.25.
Uwagi: 1. Klasyfikacji popielnicy dokonano na podstawie rysunku F. Jakobsona (patrz tabl. VI/32:1a). Według M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/565; por. tabl. VI/32:1b) naczynie miało 36 cm wysokości, a jej rysunek wskazuje raczej na egzemplarze grupy IB lub ID. W archiwum tej badaczki znajduje się jeszcze jeden szkic urny z tego obiektu (patrz tabl. VI/32:1c), jednak z innymi wymiarami – wys. 42 cm (M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/564).

Obiekt 33 (obiekt bez resztek stosu)
2,30 m N; 3,65 m W
Opis: Na głęb. 50 cm naczynie (*Topf*) w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: 1. Naczynie o nieznanej formie i funkcji.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 34 (obiekt z resztkami stosu)
2,35 m N; 3,95 m W
Opis: Na głęb. 55 cm obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 35 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie z resztkami stosu)
0,75 m N; 4,10 m W
Opis: Na głęb. 60 cm skupisko kości w ziemi z resztkami stosu (*Brandstelle*). W obiekcie elementy stroju.
Inwentarz (Tabl. VI/35): **1–4.** Cztery brązowe aplikacje stroju typu IIID, o średn. ok. 6 mm. **5–9.** Pięć podłużnych okuć stroju typu IVA. Długość ok. 13 mm, szer. 7 mm. **10.** Szklane paciorki ze złotą wkładką typu TM387.
Datowanie: B_{2b}–B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Literatura: W. Gaerte 1929, ryc. 146c.
Uwagi: 1. W. Gaerte opublikował jeden guzek oraz jedno podłużne okucie z cmentarzyska w Kamieniu (patrz tabl. VI/35: 1b.5b), jednak bez podania numeru obiektu. Na podstawie szkiców M. Schmiedehelm można je identyfikować z okazami z ob. 35 (por. tabl. VI/35:1a.5a).

Obiekt 36 (grób popielnicowy)
7,35 m N; 1,00 m W
Opis: Na głęb. 35 cm popielnica, w niej elementy kolii. Powyżej naczynia, w kierunku południowym, kamień.
Inwentarz (Tabl. VI/36): **1.** Dwustożkowaty brązowy paciorek typu TM522–523. **2–4.** Trzy niewielkie brązowe profilowane kółka. **5.6.** Dwa stopione paciorki szklane. 7. Fragment przedmiotu żelaznego. **8.** Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 37 (grób popielnicowy)
3,85 m N; 3,5 m W
Opis: Kulisty kamień, pod którym, na głęb. 40 cm zniszczona popielnica.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy, rozwarstwiające się (*zermolschte*).
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 38 (obiekt z resztkami stosu)
7,80 m N; 3,30 m E
Opis: Na głęb. 45 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 39 (obiekt z resztkami stosu)
8,50 m N; 7,60 m E
Opis: Na głęb. 35 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 40 (grób [groby?] popielnicowy)
0,70 m S; 6,85 m E
Opis: Na głęb. 65 cm zniszczona popielnica, w niej pierścionek.
Inwentarz: 1. Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy. **2.** Brązowe otwarte kółko wykonane z drutu o płasko-wypukłym przekroju, być może pierścionek grupy I.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W sprawozdaniu z badań (odpisie H. Tiessena) znajduje się informacja o „zniszczonych popielnicach" (*(Urne) Zerstörte Urnen*). Nie sposób w chwili obecnej stwierdzić, czy jest to pomyłka, czy też w obiekcie rzeczywiście znaleziono kilka naczyń.

Obiekt 41 (grób popielnicowy?)
1,40 m S; 6,25 m E
Opis: Na głęb. 65 cm zniszczony obiekt, być może grób popielnicowy. W zespole znaleziono również dwa paciorki.
Inwentarz: 1. Popielnica (?) – naczynie nieznanej formy. **2.** Paciorek szklany. **3.** Paciorek „z emalii"[60].
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270. z

Obiekt 42 (obiekt z resztkami stosu)
4,80 m N; 6,10 m E
Opis: Na głęb. 25 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 43 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
1,75 m S; 6,65 m E
Opis: Na głęb. 70 cm uszkodzona popielnica, pod nią spalenizna (*Branderde*). Nad urną kamień „wielkości głowy", prawdopodobnie pod naciskiem którego wylew naczynia zapadł się do środka.

[60] Użyte w katalogu oraz analizie sformułowanie: paciorki „z emalii", jest tłumaczeniem występującego w źródłach określenia *Emailperlen*.

Inwentarz (Tabl. VI/43): **1.** Popielnica – uszkodzone (brak wylewu) naczynie grupy IB lub ID. Brzusiec w dolnej partii chropowacony. Wys. ok. 33–35 cm.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/566–567.

Obiekt 44 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie z resztkami stosu)
[brak współrzędnych]
Opis: Skupisko kości, na NE od niego warstwa spalenizy (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.
Uwagi: 1. Ze względu na brak współrzędnych oraz innych informacji o lokalizacji, obiekt ten nie został naniesiony na plan stanowiska.

Obiekt 45 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,75 m N; 3,40 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270.

Obiekt 46 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,90 m N; 4,25 m W
Opis: Na głęb. 55 cm popielnica z przykrywką w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/270–271.
Uwagi: 1. Od N, „tuż obok" górnej partii urny (*gleich daneben nach N in der Höhe des Oberteils*) znajdował się ob. 46a – skupisko kości. Nie jest wykluczone, że ob. 46 i 46a to jeden zespół – grób popielnicowo-jamowy.

Obiekt 46a (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
[„tuż obok" ob. 46, od N]
Opis: Skupisko kości „tuż obok" popielnicy z obiektu 46, od N, na wysokości górnej jej części (*gleich daneben nach N in der Höhe des Oberteils*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677/1-270–271.
Uwagi: 1. Nie jest wykluczone, że ob. 46 i 46a to jeden zespół – grób popielnicowo-jamowy.

Obiekt 47 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
1,80 m N; 4,40 m W
Opis: Na głęb. 30 cm zniszczona popielnica w ziemi z resztkami stosu, w niej paciorki.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Stopione paciorki szklane i „z emalii".
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677/1-271; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: Przy paciorkach w odpisie H. Tiessena data – *26.1.09.*

Obiekt 48 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie z resztkami stosu)
1,00 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 50 cm skupisko kości, obok niego, od S plama ziemi z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.

Obiekt 49 (grób)
3,60 m N; 4,75 m W
Opis: Na głęb. 20 cm fragment małej przystawki. Na S, 20 cm niżej, zniszczone naczynie (*Topf*). W wypełnisku obiektu także dwa paciorki bursztynowe.
Inwentarz: 1. Zniszczone naczynie (popielnica lub przystawka) nieznanej formy. **2.** Fragment małej przystawki – naczynie nieznanej formy. **3.4.** Dwa paciorki bursztynowe.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.

Obiekt 50 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
4,00 m N; 4,20 m W
Opis: Na głęb. 65 cm popielnica w ziemi z resztkami stosu, w niej elementy kolii.
Inwentarz (Tabl. VI/50): **1.** Paciorek bursztynowy zbliżony kształtem do prostopadłościanu. Wys. 10 mm. **2.** Nieregularny paciorek bursztynowy, z otworkiem przekłutym wzdłuż krótszej podstawy. Wys. ok. 11 mm. **3.** Nieregularny krążkowaty paciorek bursztynowy. Średn. 11 mm. **4.** Płasko-wypukły bursztynowy wisiorek ósemkowaty, zbliżony do typu TM465. Wys. ok. 15 mm. **5–16.** Dwanaście małych, różnego kształtu (płaskich i kulistych) paciorków z niebieskiego szkła, zbliżonych do typów TM18 oraz TM46. **17.** Mały, płaski paciorek bursztynowy. **18. 19.** Dwa paciorki bursztynowe nieznanego kstzałtu. **20.** Stopione szkło. **21.** Popielnica – naczynie nieznanego kształtu.
Datowanie: C–D.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W opisach tego zespołu w źródłach wymieniane są różne liczby paciorków. W odpisie z dziennika badań jest informacja o stopionym szkle, siedmiu paciorkach bursztynowych oraz trzech paciorkach szklanych. Z kolei F. Jakobson wymienia pięć paciorków bursztynowych i aż dwanaście paciorków szklanych. Różnice w liczbie paciorków bursztynowych są zapewne wynikiem zaginięcia części materiału, natomiast większa liczba paciorków szklanych, przytoczona przez Jakobsona, może być albo pomyłką, albo wynikiem dokładniejszej analizy fragmentów stopionego szkła. **2.** Wymiary wszystkich paciorków na podstawie rysunków F. Jakobsona.

Obiekt 51 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
8,40 N; 0,30 E
Opis: Pod kulistym kamieniem, na głęb. 1 m zniszczona popielnica w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.

Obiekt 52 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
8,80 m N; 1,10 m E
Opis: Potłuczona popielnica w ziemi z resztkami stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.
Uwagi: 1. W sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) przy opisie ob. *52.* znajduje się także informacja o odkryciu poniżej niego, w ziemi z resztkami stosu dna kolejnej popielnicy – w katalogu jako ob. 52a. **2.** Ob. 52 mógł naruszyć ob. 52a.

Obiekt 52a (grób popielnicowy z resztkami stosu)
[„obok, poniżej" (*Daneben nach unten*) ob. 52]
Opis: Dno urny, które zalegało w ziemi z resztkami stosu (*Brandstelle*). Obiekt mógł być zniszczony przez ob. 52.
Inwentarz: 1. Popielnica – dno naczynia nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.
Uwagi: 1. Informacja o grobie odnotowana w dokumentacji z badań (odpis H. Tiessena) przy opisie ob. *52.* – w katalogu ob. 52.

Obiekt 53 (znal. luźne?)
8,00 m N; 1,55 m E
Opis: Na głęb. 30 cm grot pionowo wbity w ziemię.
Inwentarz (Tabl. VII/53): **1.** Żelazny grot typu VIII.3. Dług. 22,5 cm, dług. tulejki 10,5 cm, najw. szer liścia 3,5 cm (wym. i typ na podstawie rysunku i notatek M. Jahna).
Datowanie: B_{2b}–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 53a (grób popielnicowy z resztkami stosu)
8,70 m N; 1,35 m E
Opis: Na głęb. 70 cm popielnica. W dolnej części jamy resztki stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271.
Uwagi: 1. Według dokumentacji badań (odpis H. Tiessena) popielnica znajdowała się na południe od ob. 53, co jednak nie zgadza się z podanymi współrzędnymi obu obiektów.

Obiekt 54 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
2,50 m N; 4,90 m W
Opis: Na głęb. 70 cm zgnieciona popielnica w ziemi z resztkami stosu; wewnątrz wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. VII/54): **1.2.** Dwie małe, okrągłe aplikacje stroju z cienkiej, profilowanej brązowej blaszki. Pierwsze okucie ma pośrodku niewielką półkulistą wypukłość, którą od łukowato wygiętego brzegu oddziela dodatkowo dookolne wgłębienie. Centralne wybrzuszenie drugiej ozdoby ma większą średnicę a jej brzeg jest prosty. Każda aplikacja ma dwa niewielkie otworki wybite naprzeciwlegle przy krawędzi. Średn. ok. 15 mm (1), ok. 16–17 mm (2). **3.** Popielnica – naczynie nieznanej formy. **4.** Fragment przedmiotu żelaznego. **5.** Grudka stopionego brązu. **6.** Stopione paciorki szklane, prawdopodobnie ze złotą wkładką, typu TM387.
Datowanie: B_2–C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Literatura: W. Gaerte 1929, ryc. 146d.
Uwagi: 1. W. Gaerte publikuje dwie aplikacje stroju z Kamieniu (patrz tabl. VII/54:1b.2b), nie podając jednak numeru obiektu. Są one identyczne z okazami z ob. 54, zilustrowanymi przez M. Schmiedehelm (por. tabl. VII/54:1a.2a), nie ulega więc wątpliwości, że chodzi o te same zabytki.

Obiekt 54a (grób?, bez resztek stosu)
[25 cm na S od ob. 54]
Opis: W ziemi bez resztek stosu kilka fragmentów ceramiki, sprzączka i nit.
Inwentarz: 1. Nieokreślone fragmenty ceramiki. **2.** Żelazna, jednodzielna sprzączka z półkolistą ramką, o przekroju rombowatym, zapewne typu AD1. **3.** Żelazny nit.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich (B_2–B_2/C_1?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/271; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 55 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
3,25 m N; 4,70 m W
Opis: Na głęb. 70 cm zgnieciona popielnica w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: 1. Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 271.

Obiekt 56 (grób popielnicowy, być może z resztkami stosu)
1,90 m S; 6,35 m E
Opis: Na głęb. 60 cm zniszczona popielnica z przykrywką (Tabl. VII/56:A.B), wewnątrz elementy wyposażenia. Na W od urny zaobserwowano warstwę ziemi z resztkami stosu (*daneben nach W Branderde, aber getrennt*).
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie być może o baniastym lub dwustożkowatym brzuścu grupy I, rozwarstwiające się (*zermolscht*). **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy. **3.** Dwa fragmenty brązowej ramki (sprzączki?, kabłączka?). **4.** Fragmenty stopionego brązu.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 271.

Obiekt 57 (obiekt z resztkami stosu)
1,20 m S; 9,80 m E
Opis: Na głęb. 30 cm obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 271.

Obiekt 58 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,90 m N; 5,60 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica (Tabl. VII/58:A) w ziemi bez resztek stosu. W jej stropie dwa grube fragmenty ceramiki, być może z przykrywki; wewnątrz paciorki. 25 cm powyżej urny, 25 cm na NW od niej, okrągły kamień.
Inwentarz (Tabl. VII/58): **1.** Popielnica – prawdopodobnie naczynie wazowate. Szyjka krótka, prosta. Brzusiec w dolnej partii chropowacony. Wys. ok. 24–25 cm, średn. wylewu 24 cm, brzuśca 28,5 cm. **2.** Dwa grube fragmenty ceramiki **3.4.** Dwa

małe, niestarannie wykonane (*roh gearbeitete*) paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 271; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/568, 7.25.

Obiekt 59 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
1,50 m N; 5,90 m W
Opis: W zniszczonym stropie obiektu (na głęb. 60 cm) paciorki „z emalii" oraz szklane ze złotą wkładką. Poniżej, w nienaruszonej ziemi z resztkami stosu popielnica, w niej przepalone kości, fragmenty ceramiki oraz stopione paciorki ze złotą wkładką.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Fragmenty ceramiki. **3.** Paciorki szklane ze złotą wkładką, typu TM387, również stopione. **4.** Stopione paciorki „z emalii".
Datowanie: B_2–C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 272.

Obiekt 60 (obiekt [grób popielnicowy?] nieznanej formy)
4,80 m N; 4,30 m W
Opis: Na głęb. 90 cm zniszczony obiekt – *in situ* dolna część naczynia (popielnicy?). W wypełnisku nie znaleziono kości.
Inwentarz: 1. Dolna część naczynia (popielnicy?) nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 272.

Obiekt 61 (grób popielnicowy)
2,15 m S; 6,30 m E
Opis: 5 cm poniżej poziomu gruntu mały kamień (grub. 15 cm), na głęb. 20 cm popielnica (Tabl. VII/61:A), w niej paciorki.
Inwentarz (Tabl. VII/61): **1.** Popielnica – naczynie grupy III. Wys. 31 cm, średn. wylewu 30 cm, brzuśca 36 cm. **2.** Płaski, krążkowaty, starannie wykonany (*gutgearbeitete*) paciorek bursztynowy. **3–20.** Osiemnaście szklanych paciorków ze złotą wkładką typu TM387, różnej wielkości. **21–28.** Osiem paciorków z czerwonego szkła opakowego (*rote Emailperlen*). **29.** Stopione paciorki szklane i „z emalii".
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/241, 272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W dzienniku badań F. Peiser wymienia dwadzieścia szklanych, jedenaście „z emalii", jeden bursztynowy oraz jeden stopiony paciorek szklany. Inną liczbę paciorków podaje natomiast w swoich notatkach (patrz inwentarz). Różnice wynikają zapewne z bardziej wnikliwej analizy materiału przeprowadzonej już w muzeum.

Obiekt 62 (grób popielnicowy)
2,00 m S; 6,00 m E
Opis: Na głęb. 5 cm duży, płaski kamień grubości 15 cm, 10 cm poniżej popielnica, w niej paciorki.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Stopione paciorki szklane i „z emalii" .
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 63 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
3,90 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica (Tabl. VII/63:A) w ziemi bez resztek stosu, w niej elementy wyposażenia.
Inwentarz: 1. Popielnica – prawdopodobnie misa grupy IIB. **2.** Paciorek szklany. **3.** Mały fragment przedmiotu żelaznego z nitem.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 64 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,20 m N; 4,80 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica z przykrywką (Tabl. VII/64:A) w ziemi bez resztek stosu, w niej elementy wyposażenia.
Inwentarz (Tabl. VII/64): **1.** Popielnica – flasza grupy IE o nisko umieszczonym brzuścu i wysokiej, prawdopodobnie wyodrębnionej, lejowato rozchylonej szyjce. Wys. 32 cm (wg notatek M. Schmiedehelm). **2.** Przykrywka – prawdopodobnie misa „talerzowata" (*Stücke wie 67*). **3.** Fragmenty stopionego brązu.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/569, 7.25.
Uwagi: 1. W odpisie H. Tiessena popielnica została zilustrowana jako dwustożkowate naczynie z prostą krótką szyjką, odpowiadające grupie ID, powyżej załomu brzuśca zdobione poziomą podwójną linią rytą (patrz tabl. VII/64:A). Szkic przedstawia profil grobu, za bardziej wiarygodne źródło należy więc uznać rysunek M. Schmiedehelm (por. tabl. VII/64:1).

Obiekt 65 (grób popielnicowy)
[pod ob. 65a]
Opis: Popielnica z przykrywką, wewnątrz której zapinka, szpila i okucie pasa (wg dokumentacji z badań [odpis H. Tiessena] oraz notatek M. Schmiedehelm – *65*)
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Przykrywka –naczynie nieznanej formy. **3.** Brązowa zapinka trójgrzebykowa typu A.96, z facetowanym kabłąkiem i śladami inkrustacji srebrnej. **4.** Trzon dużej brązowej szpili, której główka nie zachowała się. **5.** Prostokatna żelazna nakładka na pas.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/242, 272; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; G. Kossinna Archiv, A.III.6; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Nie można wykluczyć, że ob. 65 i ob. 65a to w rzeczywistości jeden zespół grobowy.

Obiekt 65a (grób jamowy z resztkami stosu?)
9,15 m N; 0,50 m E
Opis: Dwa kamienie, poniżej, na głęb. 60 cm, w ziemi przemieszanej z resztkami stosu, wśród przepalonych kości i fragmentów węgla drzewnego, grot leżący płasko, skierowany na W. W warstwie tej także nóż (wg odpisu H. Tiessena – *65*; wg notatek M. Schmiedehelm oraz M. Jahna – *65a*).
Inwentarz (Tabl. VII/65a): **1.** Żelazny grot typu I.1. Żeberko prawdopodobnie słabo wyrażone. Dług. 43 cm, dług. tulejki 9 cm, najw. szer. liścia 4 cm (wym. oraz typ na podstawie notatek i rysunku M. Jahna). **2.** Żelazny nóż z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i łukowato wygiętym tylcem. Dług.

15 cm (wg notatek F. Peisera oraz M. Jahna).
Datowanie: B_2/C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/242, 272; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Występujące w źródłach rozbieżności w określeniu poszczególnych grup przedmiotów odkrytych w tym obiekcie mogą wynikać z różnic pomiędzy ich opisaniem w sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) a zapisami inwentaryzacyjnymi w *Prussia-Museum*, które prawdopodobnie cytują M. Jahn i M. Schmiedehelm. **2.** Nie można wykluczyć, że ob. 65a i ob. 65 to w rzeczywistości jeden zespół grobowy.

Obiekt 66 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
[pod ob. 50]
Opis: Na głęb. 70 cm zgnieciona popielnica z przykrywką (Tabl. VIII/66:A) w ziemi z resztkami stosu. Grób naruszony przez znajdujący się nad nim ob. 50.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie, być może grupy IB lub ID. **2.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/242, 272.
Uwagi: 1. Niewykluczone, że szkic popielnicy odzwierciedla stopień jej zniszczenia, a nie rzeczywistą formę.

Obiekt 67 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,95 m N; 4,90 m W
Opis: Mały okrągły kamień, pod nim, na głęb. 60 cm, w ziemi bez resztek stosu popielnica z przykrywką (Tabl. VIII/67:A).
Inwentarz (Tabl. VIII/67): **1.** Popielnica – naczynie zbliżone do flasz grupy IE. Szyjka wysoka, być może lejowato rozchylona. Brzusiec w górnej partii prawdopodobnie lekko wklęsły. Wys. 36,5 cm, średn. wylewu 19,5 cm, brzuśca 31,5 cm, dna 17 cm. **2.** Przykrywka – misa „talerzowata". Wys. 6 cm, średn. wylewu 25 cm, dna 19 cm
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/242, 272.

Obiekt 68 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
3,40 m N; 5,65 m W
Opis: Na głęb. 80 cm popielnica z przykrywką w ziemi z resztkami stosu, w niej fragment przedmiotu żelaznego, prawdopodobnie igły do szycia, fragment brązu oraz paciorki „z emalii" (wg odpisu H. Tiessena – *68c*). Powyżej warstwa ziemi przemieszana z resztkami stosu, w niej żelazny nit z czworokątną podkładką (F. Peiser nie wykluczał, że mógł on należeć do obiektu 69), a na jej obrzeżach fragmenty żelaza, później (*26.1.09*) zidentyfikowane jako pochodzące od górnej części igły do szycia (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *68a*). Na N od dna urny fragment wylewu małego naczynia, nad nim dwa gliniane przęśliki (wg F. Peisera) lub paciorki bursztynowe (wg M. Schmiedehelm), fragmenty przedmiotów brązowych (prawdopodobnie okuć pasa) oraz paciorki szklane i „z emaliii" (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *68b*). Przy dnie popielnicy, w ziemi z resztkami stosu, fragment ceramiki.
Inwentarz (Tabl. VIII/68): **1.** Popielnica – naczynie grupy IB lub ID. Szyjka krótka, lekko wychylona, u jej nasady poziomy zygzak wykonany podwójną linią, ograniczony dwiema liniami rytymi. Dolna partia naczynia chropowacona. Wys. ok. 28–29 cm, średn. wylewu 17,8 cm, brzuśca 31,5 cm, dna 10,5 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA, prawdopodobnie ze słabo wyodrębnioną szyjką. Wys. 13 cm. **3.** Fragmenty przedmiotu brązowego, najprawdopodobniej łódeczkowatej nakładki (nakładek?) na pas (*ähnlich wie TK X*). Według rysunku M. Schmiedehelm miały wyodrębnione końce. **4.5.** Dwa wtórnie przepalone przęśliki (wg F. Peisera) bądź paciorki bursztynowe: kulisty o średnicy ok. 4 cm i dwustożkowaty (wg M. Schmiedehelm). **6.** Fragmenty przedmiotów z brązu i żelaza, w tym brązu z żelaznym nitem oraz żelazny nit (zdaniem F. Peisera fragmenty okuć pasa). **7.** Żelazny nit z czworokątną podkładką. **8.** Fragmenty żelaznej igły do szycia. **9.** Potrójny paciorek szklany ze złotą wkładką typu TM387b. **10–32.** Dwadzieścia trzy małe, krążkowate paciorki z nieprzeźroczystego pomarańczowego szkła (*ganz kleine, flache scheibenförmige orangenfarbenen Emailperlen*), przypuszczalnie typu TM53. **33.** Stopione paciorki ze szkła i „emalii". **34.** Fragment ceramiki, być może naczynia grupy II (*wie 143*). **35.** Fragment wylewu małego naczynia.
Datowanie: $B_2/C_1 - C_{1a}$.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/243, 272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/570-571, 7.25.
Uwagi: 1. W trakcie badań F. Peiser zinterpretował fragment wylewu jako całe naczynie (*ein kleines Beigefäß* – wg odpisu H. Tiessena).

Obiekt 69 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
3,20 m N; 5,55 m W
Opis: Na głęb. 40 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz (Tabl. VIII/69): **1.** Popielnica – naczynie wazowate grupy III. Szyjka krótka, lekko wychylona (wg F. Peisera – tabl. VIII/69:1a) lub zwężająca się ku górze i nachylona do wewnątrz (wg M. Schmiedehelm – tabl. VIII/69:1b), prawdopodobnie oddzielona od brzuśca delikatnym załomem; dolna partia naczynia chropowacona. Wys. ok. 20–21 cm, średn. wylewu 23 cm, brzuśca 25,5 cm. **2.** Mały jasnozielony szklany paciorek żłobkowany (melonowaty?), być może typu TM158b lub 159b. **3.** Mały, jasnozielony cylindryczny paciorek szklany, prawdopodobnie typu TM137 lub TM146.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/243, 272; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/572, 7.25.

Obiekt 70 (grób popielnicowy)
3,45 m N; 5,50 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. VIII:70): **1.** Popielnica – przysadziste naczynie wazowate. Szyjka krótka, półkolista, lekko nachylona do wewnątrz. Brzusiec poniżej załomu chropowacony, w partii przydennej podcięty. Wys. ok. 19–20 cm, średn. brzuśca 30 cm, wylewu 24 cm. **2.** Nadtopione brązowe okucie (pasa?), najprawdopodobniej kształtem zbliżone do rombu. **3.4.** Dwa małe, soczewkowate niestarannie wykonane (*rohgearbeitete*) paciorki bursztynowe.
Datowanie: C–D.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/244, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/573, 7.25.

Obiekt 71 (grób popielnicowy)
3,70 m N; 5,45 m W
Opis: Na głęb. 40 cm zniszczona popielnica, wewnątrz paciorek.
Inwentarz: 1. Popielnica – w połowie zniszczone naczynie nieznanej formy. **2.** Soczewkowaty paciorek bursztynowy.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/244, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 72 (grób popielnicowy)
5,00 N; 4,00 W
Opis: Na głęb. 55 cm popielnica.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/244, 273.

Obiekt 73 (grób popielnicowy)
1,70 m S; 5,30 m E
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica, 20 cm nad naczyniem (15 cm poniżej poziomu gruntu) kulisty kamień o grubości 15 cm (Tabl. VIII/73:A.B).
Inwentarz (Tabl. VIII/73): **1.** Popielnica – uszkodzone naczynie dwustożkowate grupy ID. Szyjka prawdopodobnie krótka, lekko wychylona. Poniżej największej wydętości brzuśca powierzchnia chropowacona. Wys. 33 cm, średn. wylewu 18 cm, brzuśca 34 cm.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/244, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/574.
Uwagi: 1. Na rysunku M. Schmiedehelm (Tabl. VIII/73:1b) popielnica w dolnej części nieznacznie uszkodzona.

Obiekt 74 (grób popielnicowy)
3,50 m N; 6,60 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica (Tabl. IX/74:A), w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. IX/74): **1.** Popielnica – naczynia wazowate. Szyjka zapewne krótka, prosta. Wys. 21 cm, średn. wylewu 30 cm, brzuśca 32,5 cm. **2.** Spiralny pierścionek z grubego brązowego drutu (2¾ zwoju), o przekroju okrągłym, typu 30. **3.4.** Dwa małe, grube, niestarannie wykonane (*rohgearbeitet*) paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/244, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W dniu *20.11.09* w sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) zmieniono współrzędne tego obiektu, poprawiając wartość *4,50 m N* na *3,50 m N*.

Obiekt 75 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
3,30 m N; 6,60 m W
Opis: Na głęb. 70 cm popielnica z bardzo źle zachowaną przykrywką (Tabl. IX/75:A), w niej paciorki („z emalii", szklane, ze złotą wkładką), fragment bransolety oraz igła do szycia (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm i F. Jakobsona – *75c*). Pod urną warstwa spalenizny ciągnacej się na SW aż do ob. 80, od którego była wyraźnie oddzielona warstwą czystego piasku (*freie Erde* – wg notatek F. Peisera) bądź warstwą ziemi przemieszanej z resztkami stosu (*gemischte Erde* – wg odpisu H. Tiessena). W tej części paciorki szklane, fragmenty bransolety i fragmenty ceramiki (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm i F. Jakobsona – *75d*). W przemieszanej ziemi, na N od dna popielnicy, sprzączka, okucie końca pasa, nakładka, nóż i szydło (wg odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *75a*). Na S od naczynia paciorki (szklane, „z emalii" i jeden brązowy), dwa przęśliki i fragment bransolety (wg odpisu H. Tiessena, notatek M. Schmiedehelm i F. Jakobsona – *75b*). Poniżej warstwy ziemi przemieszanej z resztkami stosu jama ze spalenizną (*Brandgrube*) o wym. 80×80×37 cm, z dnem na głęb. 1,50 m. W jej wypełnisku resztki bransolety.
Inwentarz (Tabl. IX/75): **1.** Popielnica – naczynie o dwustożkowatym brzuścu grupy ID. Wylew nieznacznie uszkodzony. Szyjka krótka, prosta, lejowato rozchylona, u jej nasady dwie poziome linie ryte, pomiędzy którymi seria podwójnych, skośnych, przecinających się kresek, pod nimi cztery grupy po trzy symbole określone przez F. Peisera w notatkach jako *Männerchen*: każdy znak składa się z trzech-czterech krótkich pionowych kresek, od których z każdej strony, na górze i na dole, odchodzą na boki kolejne podwójne nacięcia. Górna powierzchnia naczynia jest gładzona, dolna chropowacona. Wys. 32 cm, średn. wylewu 21,5 cm, brzuśca 36 cm. **2.** Fragmenty brązowej bransolety (bransolet?) mankietowej. **3.** Żelazne okucie końca pasa J.IV.1, nieznacznie uszkodzone **4.5.** Dwa dwustożkowate przęśliki z gliny. Mniejszy z wklęsłymi, większy z płaskimi biegunami. **6.** Brązowy paciorek, prawdopodobnie typu TM520 lub TM525. **7–18.** Sześć pojedynczych i sześć podwójnych paciorków szklanych ze złotą wkładką, typu TM387a i TM387b. **19.** Brązowa igła do szycia. **20.** Stopione paciorki szklane i „z emalii" (m.in. ze złotą wkładką TM387 oraz ze szkła kolorowego i bezbarwnego). **21.** Zniszczona żelazna sprzączka, prawdopodobnie z jednodzielną, prostokątną ramką o trójkątnym przekroju. **22.** Żelazna prostokątna nakładka na pas. **23.** Żelazny nóż z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tylcem (*ähnlich Moythienen 66c (auf Tafel IX)*). **24.** Żelazne szydło. **25.** Przykrywka – naczynie nieznanej formy. **26.** Fragmenty ceramiki, być może z przykrywki.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/245-246, 273; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/10. 167, 7.25.
Literatura: A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 214, tabl. 2633:1 (KDKA).
Uwagi: 1. F. Peiser porównuje znalezioną w tym zespole sprzączkę do egzemplarza odkrytego w gr. 63 w Gąsiorze (*Jask. 63*). Trudno jednak obecnie stwierdzić, czy zabytek z Kamienia faktycznie odpowiadał temu typowi, czy też autor badań chciał jedynie zasugerować, że ramki obydwu znalezisk miały ten sam kształt.

Obiekt 76 (grób [popielnicowy?], być może z resztkami stosu)
2,10 m N; 6,75 m W
Opis: Na głęb. 50 cm zniszczone naczynko, wewnątrz którego ziemia z resztkami stosu oraz kilka fragmentów przepalonych kości.

Inwentarz (Tabl. IX/76): **1.** Popielnica lub przystawka (?) – zniszczone, małe naczynie cienkościenne nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/246, 273.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań (odpis H. Tiessena) naczynie określone jako *Beigefäß*, w notatkach F. Peisera jako *Gefäß*.

Obiekt 77 (grób popielnicowy)
2,25 m N; 6,80 m W
Opis: Na głęb. 68 cm zniszczona popielnica, w niej fragment nieokreślonego przedmiotu. W obiekcie także dwa fragmenty ceramiki prawdopodobnie pochodzące od przykrywki.
Inwentarz: 1. Popielnica – duże, zniszczone naczynie nieznanej formy. **2.** Przykrywka (?) – dwa małe fragmenty ceramiki pochodzące od naczynie nieznanej formy. **3.** Fragment nieokreślonego przedmiotu – w sprawozdaniu z badań (odpis H. Tiessena) interpretowanego jako stopione szkło, w późniejszych notatkach F. Peisera opisanego jako fragment wapienia ze śladami ognia (*ein Stück, das zuerst für verschmolzenes Glas angesprochen wurde, wahrscheinlich aber als ein Stückchen im Feuer gewesenen Kalksteines anzusehen ist*).
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/246-248, 273; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.13e/167, 7.25.
Uwagi: 1. W notatkach F. Peisera także informacja: *Der mitgenommene Boden weist auf ein grösseres Gefäss wohl der älteren Periode.*

Obiekt 77a-b (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie z resztkami stosu)
[pod ob. 77]
Opis: Spalenizna (*Brandstelle*), w której podwójny paciorek ze złotą wkładką (wg odpisu H. Tiessena, notatek F. Peisera oraz notatek M. Schmiedehelm – *77a*). Na SW od niej, również w ziemi z resztkami stosu (*Branderde*) skupisko przepalonych kości ludzkich, wśród których przystawka, zapinka, sprzączka, fragmenty bransolety, nóż, resztki szydła oraz paciorki (wg odpisu H. Tiessena i notatek F. Peisera – *77b*; wg notatek M. Schmiedehelm – *77*).
Inwentarz (Tabl. X/77a-b): **1.** Przystawka – kubek grupy IVB. Wys. 10 cm, średn. brzuśca 10,5 cm. **2.** Brązowa zapinka typu *Babięta*. Tulejka otwarta, igła oraz sprężyna wykonane z żelaza. Pośrodku kabłąka prostokątny grzebyk z czterech zgrubień zdobionych skośnymi nacięciami. Nóżka facetowana, rozszerzająca się trójkątnie, zakończona profilowanym guzkiem. **3.** Żelazna dwudzielna sprzączka z prostokątną ramką o przekroju prostokątnym i skuwką, być może typu AG16. Ramka zdobiona trzema nacięciami. **4.** Fragment brązowej, zdobionej taśmy, najprawdopodobniej bransolety. **5.** Żelazny nóż z wyodrębnionym trzpieniem i łukowato wygiętym tylcem. Dług. 10,6 cm (wg notatek M. Schmiedehelm). **6.** Fragment przedmiotu żelaznego, prawdopodobnie fragment szydła z pozostałościami drewnianego trzonka. **7–10.** Dwa podwójne paciorki ze złotą wkładką typu TM387b oraz fragmenty zapewne dwóch kolejnych. **10.** Płaski paciorek bursztynowy (?).
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/247-248, 273; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Paciorek bursztynowy w wyposażeniu tego zespołu wymienia tylko F. Jakobson.

Obiekt 78 (grób popielnicowy)
2,80 m S; 6,90 m E
Opis: Na głęb. ok. 20 cm mały okrągły kamień, poniżej, na głęb. 55 cm popielnica.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd.1/248, 273.

Obiekt 79 (grób popielnicowy)
3,35 m N; 6,50 m W
Opis: Na głęb. 70 cm popielnica (Tabl. IX/79:A), w niej przystawka oraz fragment grzebienia. Znaleziono również fragmenty ceramiki, być może pochodzące od przykrywki.
Inwentarz (Tabl. IX/79): **1.** Popielnica – naczynie grupy III, nieznacznie zniszczone w górnej partii. Wys. 22 cm, średn. wylewu ok. 24 cm, brzuśca 28,5 cm. **2.** Przystawka – naczynie miniaturowe grupy V. Wys. 5 cm, średn. wylewu 8 cm. **3.** Fragment grzebienia „kościanego" z dwoma nitami, zdobionego grupami złożonymi z czterech oczek. **4.** Kilka fragmentów ceramiki, być może misy – przykrywki grupy IIB (*wie bei 85*).
Datowanie: B_2/C_1 – późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/248, 273; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/78, 7.25.
Uwagi: 1. Pierwotnie grób mógł zalegać nieco płycej. Według obserwacji F. Peisera, zapisanych w notatkach, część ziemi znajdującej się nad tym grobem to późniejsze nawarstwienia (*(hier wohl stark aufgeschüttete Erde anzunehmen!)*).

Obiekt 80 (grób popielnicowy)
3,00 m N; 6,80 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica (Tabl. IX/80:A).
Inwentarz (Tabl. IX/80): **1.** Popielnica – smukłe naczynie szerokootworowe z największą wydętością brzuśca powyżej ⅔ wysokości. Szyjka prosta, wysoka, słabo wyodrębniona, wylew prawdopodobnie lekko wychylony. Dolna partia urny prosta, aż do załomu chropowacona. Wys. 28 cm, średn. wylewu 19,5 cm, brzuśca 22,5 cm.
Datowanie: Okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/248, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/575.

Obiekt 81 (grób popielnicowy)
4,50 m N; 4,95 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica, umieszczona w misie i przykryta drugą misą (Tabl. X/81:A).
Inwentarz (Tabl. X/81): **1.** Popielnica – naczynie wazowate. Wylew lekko wychylony, szyjka półkolista, wyraźnie oddzielona od brzuśca załomem. Wys. 23,5 cm, średn. wylewu 25 cm, brzuśca 27 cm. **2.** Przykrywka – naczynia misowate bez wydzielonej szyjki. Wys. 12 cm, średn. dna 15 cm. **3.** Naczynia misowate bez wydzielonej szyjki.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/248, 273; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/576.

Uwagi: 1. W archiwum M. Schmiedehelm znajduje się szkic misy o wys. 13 cm (Tabl. X/81:2b a. 3b), nie sposób jednak stwierdzić, o który egzemplarz chodzi.

Obiekt 82 (grób popielnicowy)
[brak współrzędnych – zniszczony fragment strony w odpisie H. Tiessena]
Opis: Na głęb. 90 cm popielnica z przykrywką (Tabl. X/82:A), w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. X/82): **1.** Popielnica – naczynie grupy I, o baniastym lub dwustożkowatym brzuścu, poniżej załomu chropowacone, uszkodzone w górnej partii. Zach. wys. ok. 27–28 cm, średn. brzuśca 35 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA. Szyjka prawdopodobnie pionowa, wyodrębniona. U jej nasady oraz pod załomem brzuśca pojedyncze poziome linie ryte, pod każdą z linii rząd dołków. Dolna partia misy, poniżej zdobienia, pokryta chropowaceniem. **3.** Brązowa zapinka z podwiniętą nóżką typu A.161–162, o facetowanym, silnie zagiętym kabłąku. **4.** Fragment dużej, nieokreślonej zapinki brązowej. **5.** Żelazna dwudzielna sprzączka bez skuwki (*vergl. Moyth. Taf. XI No 85 f.*). **6.** Żelazne, podłużne okucie pasa. **7.** Żelazny nóż najprawdopodobniej z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tylcem (*vergl. Moyth. Taf. IX No 66*). **8.** Fragment brązowej bransolety, zapewne mankietowej (*Der Armring dürfte* [przekreślony, nieczytelny wyraz] *dem von No 75 ähnlich gewesen sein*).
Datowanie: C_1–początki C_2.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/248, 273; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.13e/167.
Uwagi: 1. Ze względu na brak współrzędnych obiekt nie został naniesiony na plan stanowiska.

Obiekt 83 (grób popielnicowy)
[obok ob. 81]
Opis: Popielnica, obok urny z ob. 81 i na takiej samej głębokości (*neben No 81 in gleicher Tiefe*), nad naczyniem mały kamień.
Inwentarz (Tabl. X/83): **1.** Popielnica – szerokootworowe naczynie, prawdopodobnie z wyraźnie zaznaczonym przejściem między brzuścem a pionową szyjką, w dolnej partii chropowacone. Wys. ok. 19–20 cm, średn. wylewu 27,5 cm, brzuśca 33 cm.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/249, 274; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/579.

Obiekt 84 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
4,40 m N; 5,10 m W
Opis: Na głęb. 60 cm skupisko kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/249, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b.

Obiekt 85 (grób popielnicowy)
4,20 m N; 6,10 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica z przykrywką (Tabl. XI/85:A.B), w niej paciorki oraz niewielka ilość przepalonych kości. Wewnątrz naczynia nie odnotowano obecności ziemi (*Der Deckel hat keine Erde hineingelassen*).
Inwentarz (Tabl. XI/85): **1.** Popielnica – prawdopodobnie naczynie grupy III. Szyjka krótka, być może pionowa, wyodrębniona wyraźnym załomem bądź poziomą linią rytą. Wys. 17 cm, średn. brzuśca 21,5 cm, wylewu 19 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIB. Brzusiec zapewne lekko półkolisty, dno wyodrębnione. Wys. ok. 14–15 cm, średn. wylewu 24 cm, dna 11 cm. **3.4.** Dwa małe, grube, krążkowate paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/249, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/580, 7.25.

Obiekt 86 (obiekt z resztkami stosu)
4,80 m N; 4,00 m W
Opis: Na głęb. 1,20 m obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b.

Obiekt 87 (grób popielnicowy)
[bezpośrednio pod ob. 84]
Opis: Na głęb. 70 cm popielnica z przykrywką, w niej grudki stopionego szkła. Na S, być może w spągowej części ciemnego wypełniska jamy grobowej (*dunklere Erde*), przęślik i fragment igły.
Inwentarz (Tabl. X/87): **1.** Popielnica – naczynie zbliżone do grupy IC (wg szkicu M. Schmiedehelm – tabl. X/87:1b) lub ID (wg szkicu F. Peisera – tabl. X/87:1a). Szyjka krótka, pionowa, oddzielona od brzuśca wyraźnym załomem. Górna partia naczynia prawdopodobnie lekko wklęsła, gładzona; dolna chropowacona. Wys. ok. 32–34 cm, średn. wylewu 16 cm, brzuśca 32 cm, dna 14 cm. **2.** Przykrywka – misa grupy IIA, w dolnej partii brzuśca chropowacona i zdobiona poziomą linią rytą, poniżej której podwójny zygzak. **3.** Silnie przepalony dwustożkowaty przęślik gliniany o wklęsłych (wg opisu w notatkach F. Peisera) lub płaskich (wg szkicu M. Schmiedehelm) biegunach. **4.** Fragment żelaznej igły (do szycia?) ze śladami ognia. **5.** Stopione szkło.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/581, 7.13e/10, 7.25.

Obiekt 88 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
4,55 m N; 5,45 m W
Opis: Na głęb. 75 cm skupisko przepalonych kości, wśród nich szczypczyki.
Inwentarz (Tabl. X/88): **1.** Żelazne szczypczyki z wyraźnie wydzielonymi, trapezowatymi łapkami.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; F. Jakobson Archiv.

Obiekt 89 (grób popielnicowy)
4,50 lub 4,60 m N; 5,50 m W
Opis: Na głęb. 35 cm popielnica, w niej wyposażenie. Powyżej naczynia (na głęb. ok. 15 cm) mały okrągły kamień (Tabl. XI/89: A–C).

Inwentarz: **1.** Popielnica – naczynie szerokootworowe, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca oraz krótką szyjką. **2.** Mały fragment cienkiego drutu brązowego, być może fragment małej sprzączki. **3.** Grudka stopionego brązu.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: **1.** Obiekt znajdował się 4,50 lub 4,60 m na N od punktu pomiarowego. Wartość pomiaru została przez F. Peisera przekreślona i zmieniona. H. Tiessena w odpisie zanotował wartość 4,50 m.

Obiekt 90 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
5,05 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 65 cm skupisko kości w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, 1/209b.

Obiekt 91 (znalezisko luźne?)
5,05 m N; 5,15 m W
Opis: Na głęb. 35 cm fragment przedmiotu żelaznego ze stopionym brązem, w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: **1.** Fragment przedmiotu żelaznego ze stopionym brązem – według notatek F. Peisera jest to pozostałość sprzączki z żelazną ośką i kolcem oraz brązową skuwką.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/250, 275; PM-A 050, 1/209b.
Uwagi: **1.** Według F. Peisera znalezisko to należałoby łączyć z ob. 81 bądź 82.

Obiekt 92 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
2,10 m S; 3,80 m W
Opis: Na głęb. 30 cm kamień (grub. 20 cm), bezpośrednio pod nim, w ziemi przemieszanej z resztkami stosu, zgnieciona popielnica (Tabl. XI/92:A–C), z dnem na głęb. 75 cm; wewnątrz naczynia wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XI/92): **1.** Popielnica – naczynie prawdopodobnie grupy I. Górna część zniszczona, wg rysunków M. Schmiedehelm zdobiona trzema poziomymi, równoległymi liniami oraz pasem złożonym ukośnych kreseczek ułożonych w różnych kierunkach, ujętych w dwie linie ryte; poniżej załomu naczynie chropowacone. Zach. wys. ok. 31 cm. **2.** Małe, otwarte kółko brązowe z okrągłego drutu, z końcami odgiętymi i profilowanymi prawdopodobnie na kształt główek zwierzęcych. Średn. ok. 2,5 cm. **3.** Mały brązowy paciorek typu TM520 lub TM525 **4–6.** Trzy otwarte kółka z brązowego drutu, niestarannie wykonane (*rohgearbeitete*), jedno o przekroju graniastym, dwa – okrągłym. **7.** Stopione ze sobą brąz i szkło. **8.** Stopione szkło.
Datowanie: B_2/C_1.
Zbiory: Kółko z odgiętymi końcami obecnie w zbiorach MVF, bez numeru.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/251, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; G. Kossinna Archiv, A.III.6; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/593, 7.25.
Literatura: P. Szymański 2005, s. 61, ryc. 11:2.
Uwagi: **1.** W zbiorach MVF (bez numeru) znajduje się kółko odpowiadające dokładnie zabytkowi z ob. 92 z Kamienia, znanemu ze szkicu M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) oraz z opisu w notatkach F. Peisera.

Obiekt 93 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,50 m N; 6,00 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, w niej szydło.
Inwentarz: **1.** Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.** Żelazne szydło z pozostałościami drewnianego uchwytu.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/251, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/62, 7.25.

Obiekt 94 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,70 m N; 5,80 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XI/94): **1.** Mała żelazna sprzączka z jednodzielną, owalną, prawdopodobnie pogrubioną ramką o przekroju rombowatym oraz z silnie zagiętym kolcem, typu AH11. Wym. ok. 1,9×1 cm. **2.** Facetowany (*4 kantige* – wg F. Jakobsona) paciorek bursztynowy, być może stożkowaty. **3.** Mały, płaski, soczewkowaty paciorek bursztynowy. **4.** Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: C–D (– początek E?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/251–252, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 95 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,90 m N; 5,70 m W
Opis: Na głęb. 45 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, w niej kółko.
Inwentarz (Tabl. XI/95): **1.** Popielnica – naczynie wazowate. Szyjka krótka, lekko półkoliście wychylona (wg F. Peisera – tabl. XI/95:1a) lub lekko nachylona do wewnątrz (wg M. Schmiedehelm – tabl. XI/95:1b), oddzielona od brzuśca wyraźnym załomem bądź poziomą linią rytą. Wys. ok. 21–23 cm, średn. wylewu 25 cm, brzuśca 31 cm. **2.** Małe, otwarte kółko brązowe o przekroju okrągłym, z równo obciętymi końcami.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/252, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/582, 7.25.
Uwagi: **1.** M. Schmiedehelm zilustrowała popielnicę z nieznacznie uszkodzonym wylewem i górną częścią brzuśca, czego ani w opisie, ani na rysunku nie odnotował F. Peiser.

Obiekt 96 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
5,40 m N; 4,40 m W
Opis: Na głęb. 75 cm zniszczona popielnica w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: **1.** Popielnica – naczynie nieznanej formy, rozwarstwiające się (*zermolschte*). **2.** Grudka stopionego brązu. **3.** Duża bryła połączonych ze sobą pod wpływem temperatury kości, szkła i „emalii".
Datowanie: ?

Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/252, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b.
Uwagi: 1. Pierwotnie grób mógł zalegać na nieco mniejszej głębokości. Według obserwacji F. Peisera, zapisanych w sprawozdaniu z badań oraz w notatkach, ok. 25 cm ziemi znajdującej się nad tym grobem to późniejsze nawarstwienia (*wovon aber 25 cm mindestens als späte Aufschüttung abzurechnen sind*).

Obiekt 97 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
9,95 m N; 0,65 m E
Opis: Na głęb. 55 cm, pod kamieniem, popielnica z przykrywką (Tabl. XI/97:A.B) w ziemi z resztkami stosu (wg dziennika badań i odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *97*). W spągu obiektu małe żelazne kółko oraz fragment drugiego takiego samego. Na NW od naczyń, pomiędzy nimi a kamieniem, w ziemi bez resztek stosu fragment ceramiki (wg dziennika badań i odpisu H. Tiessena – *97a*).
Inwentarz (Tabl. XI:97): **1.** Popielnica – naczynie o cechach pośrednich pomiędzy dzbanami grupy IC a flaszami grupy IE. Szyjka częściowo uszkodzona, prawdopodobnie krótka, prosta, rozchylona na zewnątrz. U jej nasady pas ornamentu z dwóch równoległych linii rytych, pomiędzy którymi umieszczono wykonane podwójną linią trójkąty, skierowane podstawą do dołu i wypełnione poziomym kreskowaniem. W górnej części naczynia pionowe czterootworowe ucho kastetowe; pomiędzy prześwitami znajdują się po dwa zgrubienia. Przy uchu (przynamniej z jednej strony) wąski, pionowy ornament składający się z równoległych kresek. Największa wydętość brzuśca umieszczona nisko, podkreślona dodatkowo przez załom oraz znajdujące się nad i pod nim dookolne pojedyncze lub podwójne linie ryte. Powierzchnia naczynia zapewne niestarannie wykończona. Wys. 34 cm (wg F. Peisera) lub 31 cm (wg M. Schmiedehelm), średn. wylewu 19 cm (?), brzuśca 35 cm, dna 14,5 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA. **3.** Fragment ceramiki, prawdopodobnie ze starannie wykonanego naczynia, z ornamentem podobnym do umieszczonego u nasady szyjki popielnicy. Jest to pas równobocznych trójkątów wykonanych podwójną linią rytą i wypełnionych poziomymi kreseczkami. Ornament jest ograniczony z jednej strony poziomą linią. **4.5.** Małe żelazne kółko oraz fragment drugiego, takiego samego.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/252, 275; PM-A 050, Bd. 1/209b; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/592, 7.25.
Uwagi: 1. F. Peiser, w notatkach, podkreślał, iż sposób wykonania popielnicy z ob. *97* i fragmentu ceramiki z ob. *97a* był różny.

Obiekt 98 (grób popielnicowy)
5,35 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 25 cm popielnica.
Inwentarz (Tabl. XI/98): **1.** Popielnica – naczynie grupy IIA lub waza. Szyjka krótka, prosta (wg F. Peisera – tabl. XI/98:1a) lub lekko nachylona do wewnątrz (wg M. Schmiedehelm – tabl. XI/98:1b). Naczynie poniżej załomu brzuśca chropowacone.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/252, 275; PM-A 050, Bd. 1/209c; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/583.

Obiekt 99 (grób popielnicowy)
5,60 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica, w niej wyposażenie.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy. **2.3.** Dwa małe paciorki szklane określone w notatkach F. Peisera jako *Pfefferkornartige* (typ TM27?). **4.** Fragment stopionego paciorka szklanego, prawdopodobnie dużego paciorka ze złotą wkładką typu TM387. **5.** Żelazne zamknięte kółko (pierścionek?).
Datowanie: (B_2/C_1? –) późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/253, 275; PM-A 050, Bd. 1/209c; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Żelazne kółko wymienia tylko M. Schmiedehelm.

Obiekt 100 (grób popielnicowy)
4,05 m N; 6,60 m W
Opis: Na głęb. 75 cm popielnica, wewnątrz niej wyposażanie.
Inwentarz (Tabl. XII/100): **1.** Popielnica – naczynie wazowate, nieznacznie uszkodzone w górnej części. Szyjka zapewne krótka, lekko półkoliście wychylona, oddzielona od brzuśca załomem lub poziomą linią rytą. Brzusiec w dolnej partii chropowacony. Wys. 29 cm, średn. wylewu ok. 25 cm, brzuśca 33,5 cm. **2.3.** Dwa małe paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/253, 275; PM-A 050, Bd. 1/209c; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/598, 7.25.

Obiekt 101 (grób popielnicowy)
3,[?] m S; 4,30 m W
Opis: Na głęb. 30 cm kamień (grub. ok. 16 cm), bezpośrednio pod nim popielnica (Tabl. XI/101:A–C), w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XI/101): **1.2.** Dwa brązowe okucia w kształcie tulejek z zamkniętym jednym końcem: jedno ze ściśle przylegającymi do siebie dłuższymi brzegami, drugie z szerszą szczeliną. Wym. (wg notatek M. Jahna): dług. 6 i 6,5 cm, średn. 0,5 cm. **3.** Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/253, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c; M. Jahn Spuścizna, M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Wartość odczytu w dzienniku badań na S poprawiona, trudna do odczytania, przez co obiekt nie został naniesiony na plan stanowiska. Wg odpisu H. Tiessena: *3,50 S.*

Obiekt 102 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
2,15 m S; 0,30 m E
Opis: Na głęb. 35 cm duży, okrągły kamień, pod nim, na głęb. 60 cm skupisko przepalonych kości (Tabl. XII/102:A.B). Na S od nich duży, płaski, ustawiony pionowo kamień, częściowo widoczny na powierzchni ziemi.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/253, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c.
Uwagi: 1. Pochówek ten został błędnie oznaczony w trakcie badań jako ob. *107.*

Obiekt 103 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
5,00 m N; 6,40 m W
Opis: Na głęb. 95 cm popielnica (Tabl. XII/103:A), w ziemi z resztkami stosu. Wyposażenie w wypełnisku jamy.

Inwentarz (Tabl. XII/103): **1.** Przystawka – naczynie miniaturowe grupy V z baniastym lub dwustożkowatym brzuścem, ze śladami wtórnego przepalenia. Szyjka wysoka, lejowato rozchylona, u jej nasady dwie poziome linie ryte, pomiędzy którymi kilka skośnych kresek. **2.** Popielnica – szerokootworowe naczynie grupy III. **3.** Fragmenty stopionej szerokiej bransolety. **4.** Jeden mały, cały oraz kilka stopionych paciorków ze złotą wkładką typu TM387. **5.** Fragment niebieskiego przeźroczystego paciorka szklanego.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/253, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Wg dziennika badań i odpisu H. Tiessena obok tego grobu miał się znajdować zniszczony, bliżej nieokreślony obiekt.

Obiekt 104 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
3,00 m S; 4,70 m E
Opis: Na głęb. 45 cm popielnica z przykrywką w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz (Tabl. XII/104): **1.** Popielnica – naczynie grupy IE. Szyjka wysoka, lejowato rozchylona. W górnej partii naczynia pionowe kastetowe ucho z trzema otworami; pomiędzy prześwitami znajdują się potrójne karbowania. Nieco powyżej największej wydętości brzuśca załom, być może podkreślony linią rytą. Wys. ok. 29,5–30 cm, średn. wylewu ok. 15 cm, brzuśca ok. 26 cm, dna 12 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA, nieznacznie uszkodzone w górnej części. Szyjka prosta, pionowa, oddzielona od brzuśca ostrym załomem, u jej nasady rząd dołków. W dolnej partii naczynia pozioma linia ryta, pod którą powierzchnia chropowacona, wyżej gładzona i pokryta rzędem nacięć układających się w zygzak. Barwa „żółta, czerwonawa" (*ledergelb*, *rotlich*). Wys. 13,5 cm, średn. brzuśca 20,5 cm, dna 9 cm (barwa oraz wymiary wg wartości podanych przez F. Jakobsona).
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/254, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/596, 7.13c/599, 7.25.
Uwagi: Prawdopodobnie właśnie popielnicę z tego zespołu M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/599, 7.25) błędnie przypisała do ob. *107*.

Obiekt 105 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
2,60 m S; 4,45 m E
Opis: Na głęb. 55 cm skupisko przepalonych kości, wśród nich szpila; na skupisku nóż.
Inwentarz (Tabl. XII/105): **1.** Mała brązowa szpila typu B III. **2.** Mały żelazny nóż.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677/1-254, 276; PM-A 050/1-209c; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.8a/141, 7.13/16, 7.13e/167–168, 7.25.

Obiekt 106 (grób popielnicowy?)
5,50 m N; 4,50 m W
Opis: Na głęb. 95 cm zniszczone naczynie (popielnica?), wewnątrz którego wyposażenie.
Inwentarz: 1. Popielnica (?) – zniszczone naczynie nieznanej formy. **2.** Fragment brązowej zapinki z podwiniętą nóżką typu A.161–162, z krótką sprężyną. **3.** Stopiony fragment brązu – paciorek (?). **4.** Mały żelazny nit. **5.** Bardzo duży czerwony paciorek z wtopionymi oczkami grupy XXI (typu TM211, TM223 lub TM225e). **6.** Stopione paciorki szklane i „z emalii" .
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/254, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv.
Uwagi: 1. W dzienniku badań F. Peiser naczynie z tego grobu określa słowem *Topf*. Dopiero później, w notatkach, interpretuje je jako popielnicę (*Urne*).

Obiekt 107
[pod tym numerem opisano podczas badań jeszcze raz ob. 102]
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/599, 7.25) błędnie przypisała do ob. *107* prawdopodobnie popielnicę z ob. 104.

Obiekt 108 (grób popielnicowy)
2,00 m S; 0,85 m E
Opis: Na głęb. 25–30 cm duży kamień, pod nim popielnica z przykrywką.
Inwentarz (Tabl. XII/108): **1.** Popielnica – naczynie grupy IB lub ID, uszkodzone w górnej partii. Szyjka zapewne krótka, lekko rozchylona, u jej nasady listwa plastyczna o trójkątnym przekroju, powyżej załomu podwójna linia ryta. Zach. wys. 32 cm, średn. wylewu ok. 21 cm, brzuśca 38 cm, dna 13,5 cm. **2.** Przykrywka – silnie zniszczone naczynie, zapewne grupy IIA.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/255, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c.

Obiekt 109 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
1,90 m S; 1,45 m E
Opis: Na głęb. 25 cm kamień, pod nim skupisko niewielkiej ilości drobnych przepalonych kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/255, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c.
Uwagi: 1. Według F. Peisera był to pochówek dziecka.

Obiekt 110 (grób jamowy z resztkami stosu)
2,00 m S; 1,20 m E
Opis: Na głęb. 25 cm mały kamień, pod nim ziemia ze szczątkami stosu z niewielką ilością przepalonych kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/255, 276; PM-A 050, Bd. 1/209c.

Obiekt 111 (grób popielnicowy)
2,90 m S; 4,90 m W
Opis: Na głęb. 35 cm duży kamień, pod nim popielnica z przykrywką (Tabl. XII/111A.B), wewnątrz krzesiwo.
Inwentarz (Tabl. XII/111): **1.** Popielnica – dwustożkowate naczynie grupy ID. Szyjka krótka, prosta, lejowato rozchylona, u jej nasady podwójna, a nieco powyżej załomu pojedyncza pozioma linia. Pomiędzy nimi wąski pas pionowego ornamentu – skośnej kratki, miejscami wypełnionej poziomym kreskowaniem, ograniczonej z dwóch stron linią rytą. Wys. 29 cm,

średn. wylewu 20 cm, brzuśca 34,5 cm, dna 11 cm. **2.** Krzesiwo z otwartym uszkiem, zapewne typu IA (wg M. Schmiedehelm [Arhiiv, 7.25] – *Feuerstahl m. offener Öse*).
Datowanie: B_2–C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/255, 276; PM-A 050, Bd. 1/209d; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/45, 7.25.
Uwagi: 1. Pierwotnie pochówek mógł zalegać na nieco mniejszej głębokości. Według obserwacji F. Peisera, zapisanych w dzienniku i notatkach, ok. 25 cm ziemi znajdującej się nad tym grobem to późniejsze nawarstwienia (*cca 35 cm tief (davon 25 etwa vor 30 Jahren aufgeschüttet)*).

Obiekt 112 (grób popielnicowy)
5,80 m N; 3,50 m W
Opis: Na głęb. 75 cm popielnica, wewnątrz niej grudka brązu.
Inwentarz: 1. Popielnica – małe naczynie nieznanej formy. **2.** Fragment stopionego brązu.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/256, 276; PM-A 050, Bd. 1/209d; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. Pierwotnie pochówek mógł zalegać na nieco mniejszej głębokości. Według obserwacji F. Peisera, zapisanych w dzienniku i notatkach, część ziemi znajdującej się nad tym grobem to późniejsze nawarstwienia (*aufgeschüttete Erde darüber!*).

Obiekt 113 (grób popielnicowy)
5,85 m N; 3,50 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica (Tabl. XIII/113:A.B), w niej przystawka i paciorki.
Inwentarz (Tabl. XIII/113): **1.** Przystawka – miniaturka grupy V. Szyja półkoliście rozchylona, brzusiec dwustożkowaty, z załomem nieco powyżej połowy wysokości całego naczynia. Powierzchnia wewnętrzna szorstka, zewnętrzna gładzona, spękana prawdopodobnie pod wpływem działania ognia. Wys. ok. 5,3 cm, średn. wylewu 4 cm, brzuśca ok. 5,4 cm, dna 2,8 cm. **2.** Dwa małe, soczewkowate paciorki bursztynowe. **3.** Nadtopiony dwustożkowaty paciorek szklany, prawdopodobnie bezbarwny, typu TM56. **4.** Popielnica – małe, szerokootworowe naczynie grupy IIA lub III.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Zbiory: Naczynie miniaturowe obecnie w zbiorach MWiM, inw. 161.
Źródła: PM-A 1677, Bd.1/256, 276, PM-A 050, Bd. 1/209d; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/584, 7.25.
Literatura: M. Karczewski 2001, s. 51, 85–86, ryc. 5:3.
Uwagi: 1. W górnej partii naczynia wykonany białą farba napis: *Kamien 113.* **2.** W MWiM znajduje się również oryginalna metryczka z ołówkowym napisem: *Kammien 29.8.07 ~~115~~ in 113.* **3.** Wymiary naczynia miniaturowego zapisane przez F. Peisera przy rysunku naczynia w notatkach: wys. 5,2 cm, średn. wylewu 4 cm, dna 3 cm. **4.** Pierwotnie F. Peiser wszystkie paciorki określił jako bursztynowe, dopiero później (*26.1.09*) rozpoznał wśród nich jeden paciorek szklany.

Obiekt 114 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
3,65 m S; 5,25 m E
Opis: Na głęb. ok. 60 cm skupisko kości w ziemi bez resztek stosu, wśród nich grzebień.
Inwentarz (Tabl. XII/114): **1.** Niezdobiony „kościany" grzebień typu A I, przepalony, z częściowo ułamanymi zębami. Dług. 5,2 cm, wys. 4 cm.
Datowanie: B_2–C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/256, 277; PM-A 050, Bd. 1/1209d; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/78, 7.25.
Literatura: W. Gaerte 1929, ryc. 146A:b; C. Engel, W. La Baume 1937, ryc. 30a.
Uwagi: 1. Grzebień z Kamienia opublikowany przez W. Gaertego (patrz tabl. XII/114:1c) kształtem i rodzajem uszkodzenia zębów odpowiada egzemplarzowi z ob. 114, zilustrowanemu przez F. Peisera (por. tabl. XII/114:1a).

Obiekt 115 (obiekt z resztkami stosu)
8,50 m N; 2,50 m E
Opis: Na głęb. 40 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/256, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d.

Obiekt 116 (grób popielnicowy?)
6,25 m N; 4,40 m W
Opis: Na głęb. 80 cm, obok wykrotu, przewrócone naczynie (popielnica?; wg dziennika badań i odpisu H. Tiessena – *116*). Przepalone kości, które pierwotnie mogły znajdować się w naczyniu, były rozproszone do głęb. 1 m (wg dziennika badań i odpisu H. Tiessena – *116a*).
Inwentarz (Tabl. XII/116): **1.** Popielnica (?) – naczynie wazowate nieznacznie uszkodzone w górnej partii. Wys. 24 cm, średn. brzuśca 28 cm.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/256, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d.
Uwagi: 1. W dzienniku badań F. Peiser przepalone kości określił jako *Knochen-Häufchen* i wydzielił jako ob. *116a*, podając jego współrzędne – 6,20 m N; 4,20 m W. Później, wraz z naczyniem zinterpretował je jako zniszczony grób popielnicowy. **2.** Obiekt pierwotnie mógł znajdować się nieco płycej. Według obserwacji F. Peisera, zapisanych w dzienniku i notatkach, ok. 25 cm ziemi znajdującej się nad tym grobem to późniejsze nawarstwienia (*(darauf aufgeschüttete Erde, mindestens 25 cm)*).

Obiekt 117 (grób popielnicowy?)
6,25 m N; 4,80 m W
Opis: Prawdopodobnie naruszony grób popielnicowy.
Inwentarz: 1. Popielnica (?) – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/256, 277; PM-A 050, 1/209d.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań (dziennik F. Peisera i odpis H. Tiessena) oraz późniejszych notatkach F. Peisera pod opisem tego obiektu znajduje się tylko zapis *Wie No 116.*

Obiekt 118 (grób popielnicowy)
6,30 m N; 3,70 m W

Opis: Na głęb. 90 cm popielnica z przykrywką, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XIV/118): **1.** Popielnica – naczynie grupy ID lub IE, częściowo zniszczone w górnej partii (brak szyjki). Nieco powyżej największej wydętości brzuśca załom, prawdopodobnie dodatkowo podkreślony linią rytą. Zach. wys. ok. 30–31 cm, średn. brzuśca 36,5 cm. **2.** Przykrywka – prawdopodobnie naczynie grupy IIA. **3.** Przystawka – małe naczynko z wpuszczaną pokrywką. Szyjka naczynka prosta, lekko wychylona; tuż pod wylewem, dwa naprzeciwległe otworki. Brzusiec dwustożkowaty, z dwoma pasmami zaplatanych, ukośnie zakreskowanych trójkątów poniżej załomu. Pasmo takiego zdobienia także na stożkowatym korpusie pokrywki, w którego szczycie otworek. Dolna część pokrywki wyraźnie podcięta, tworzy cylindryczny kołnierz z dwoma otworkami. Wym. naczynka (wg wartości podanych przez K. Voigtmanna): wys. 5,7 cm, średn. wylewu 5,3, brzuśca 7,4 cm, dna 2,9 cm. Wym. pokrywki (wg wartości podanych przez K. Voigtmanna): wys. 5 cm, średn. 4,9 cm, średn. kołnierza 3,7 cm. **4.** Płaski paciorek bursztynowy z dwoma dookolnymi głębokimi nacięciami. Średn. ok. 1,5 cm (wym. wg skalowanego rys. F. Jakobsona). **5.** Fragment blaszki brązowej (bransolety?).
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/257, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/585.586, 7.25; K. Voigtmann Kartei.
Uwagi: 1. Wymiary przystawki zapisane przez F. Peisera przy rysunku naczynia w notatkach: wys. (razem z pokrywką) 6 cm, średn. brzuśca 7,5 cm.

Obiekt 119 (grób popielnicowy)
[nad ob. 118]
Opis: Popielnica, w niej sprzączka.
Inwentarz (Tabl. XIII/119): **1.** Żelazna sprzączka z jednodzielną, owalną ramką, najprawdopodobniej typu AH1, bez kolca. Dług. 3,5 cm, szer. 2,1 cm (wym. wg skalowanego rys. F. Jakobsona). **2.** Popielnica – naczynie nieznanej formy.
Datowanie: C–D.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/257, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d; F. Jakobson Archiv.

Obiekt 120 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
4,50 N; 6,95 W
Opis: Na głęb. 75 cm skupisko kości w ziemi bez resztek stosu, bezpośrednio nad nim naczynie z ob. 121.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: Nie później niż B_2/C_1–C_2.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/257, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d.
Uwagi: 1. Niewykluczone, że ob. 120 i 121 to jeden zespół.

Obiekt 121 (grób popielnicowy? bez resztek stosu)
[nad ob. 120]
Opis: Na głęb. 58 cm, nad skupiskiem kości z ob. 120, naczynie (popielnica?) w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz (Tabl. XIII/121): **1.** Popielnica (?) – naczynie grupy IIB, z chropowaconą dolną częścią brzuśca. Wys. ok. 18–19 cm, średn. wylewu 25 cm, brzuśca 26,5 cm.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, 1/257, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/587, 7.25.
Uwagi: 1. Niewykluczone, że ob. 120 i 121 to jeden zespół.

Obiekt 122 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,10 m N; 7,20 m W
Opis: Na głęb. 40 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, wewnątrz paciorki.
Inwentarz (Tabl. XIII/122): **1.** Popielnica – naczynie grupy IIA. Szyjka półkolista, wychylona (wg F. Peisera – tabl. XIII/122:1a) lub prosta, nieznacznie nachylona do środka (wg M. Schmiedehelm – tabl. XIII/122:1b), oddzielona od brzuśca wyraźnym załomem. Wys. ok. 11 cm, średn. brzuśca 21 cm, wylewu 21 cm. **2.3.** Dwa guziczkowate (*knopfförmige*) paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/257, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/588, 7.25.

Obiekt 123 (grób popielnicowy bez resztek stosu?)
4,50 m N; 7,45 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XIII/123): **1.** Popielnica – częściowo zniszczone naczynie szerokootworowe prawdopodobnie grupy III. Wys. ok. 29 cm, średn. brzuśca 30 cm. **2.** Przystawka – naczynie miniaturowe grupy V z krótką szyjką i dwustożkowatym załomem brzuśca umieszczonym w połowie wysokości korpusu. Wys. ok. 6 cm, średn. wylewu 7 cm, brzuśca 10,5 cm. **3.** Żelazne szczypczyki o ramionach prawdopodobnie lekko rozszerzających się. Dług. ok. 5 cm, szer. łapek ok. 1,9 cm (wym. wg skalowanego rys. F. Jakobsona). **4.5.** Dwa paciorki bursztynowe, duże, guziczkowate (*knopfförmige* – wg F. Peisera), lub płaskie, nieregularne, wys. ok. 1,4 cm (wg F. Jakobsona).
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich,
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/258, 277; PM-A 050, Bd. 1/209d; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/589.590, 7.25.
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/589; 7.25) w inwentarzu tego zespołu wymienia również naczynie o gładzonej powierzchni (wys. 17,5 cm), które miało być podobne do okazu znalezionego w ob. *K* na cmentarzysku w miejscowości Miętkie. **2.** W dokumentacji z badań przy opisie tego grobu także informacja, że obok naczynia, od NW, znajdowała się spalenizna (*Brandstelle*).

Obiekt 124 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
3,55 m N; 7,70 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica (Tabl. XIII/124:A–C) w ziemi bez resztek stosu, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XIII/124): **1.** Mały płaski, krążkowaty paciorek bursztynowy. **2.** Mały „nieregularny" paciorek bursztynowy. **3.** Stopiony paciorek szklany, być może ze złotą wkładką typu TM387. **4.** Grudka stopionego brązu. **5.** Popielnica – naczynie szerokootworowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/258, 277; PM-A 050, Bd. 1/209e; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 125 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
6,45 m N; 5,00 m W
Opis: Na głęb. 55 cm popielnica z przykrywką (Tabl. XV/125: A.B) w ziemi bez resztek stosu, w niej stopione szkło i brąz (wg dziennika F. Peisera i odpisu H. Tiessena a także notatek M. Schmiedehelm – *125a*). W dolnej części jamy grobowej, od NE, przy urnie ziemia z resztkami stosu, w niej dwa nity i okucie końca pasa (wg dziennika F. Peisera i odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *125b*).
Inwentarz (Tabl. XV/125): **1.** Popielnica – częściowo zniszczone (brak szyjki) naczynie o dwustożkowatym brzuścu grupy 1 (1E?). U nasady szyjki pas zaplatanych, skośnie zakreskowanych trójkątów. Brzusiec w górnej partii wklęsły, gładzony, z uchem zredukowanym do pionowej, profilowanej listwy plastycznej. Nieco powyżej największej wydętości brzuśca wyraźny załom podkreślony linią rytą, poniżej której rząd drobnych nakłuć. Dolna partia naczynia chropowacona. Zach. wys. 24 cm, średn. brzuśca 28 cm. **2.** Przykrywka – naczynie prawdopodobnie grupy IIA. **3.** Żelazne, sztabkowate okucie końca pasa. Górna część płaska, trapezowata, z jednym nitem; dolna pogrubiona, z facetowanymi krawędziami. **4.5.** Dwa żelazne nity z podkładkami. **6.** Bryłka brązu i szkła, stopionych z kośćmi.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a} (?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/258, 277; PM-A 050, Bd. 1/209e; G. Kossinna Archiv, A.1II.6; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.19/127, 7.25.
Literatura: A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 214, tabl. 2633:2 (KDKA).

Obiekt 126 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
0,15 m S; 6,70 m W
Opis: Na głęb. 70 cm skupisko przepalonych kości w ziemi bez resztek stosu, wśród nich wyposażenie.
Inwentarz: 1. Stopiony brąz (dwa fragmenty). **2.** Szkło stopione z kośćmi.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/258, 277; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Archiv, 7.25.
Uwagi: 1. F. Peiser zinterpretował ob. *127* jako dalszą część ob. *126*. **2.** Fragmenty stopionego szkła rozpoznane zostały później (*26.1.09*).

Obiekt 127
[część ob. 126, początkowo wydzielona przez F. Peisera jako obiekt – *127* – o współrzędnych 0,15 m S; 6,90 m W (*dito gehört zu 126!)*].

Obiekt 128 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
2,60 m N; 11,0 m W
Opis: Pod kamieniem skupisko kości, wśród których fragment przedmiotu brązowego. Obiekt zniszczony.
Inwentarz: 1. Fragmenty stopionego przedmiotu brązowego, być może „szerokiej" (*breiten* – wg M. Schmiedehelm) bransolety.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 277; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 129 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym, w jamie bez resztek stosu)
6,35 m N; 9,15 m W
Opis: Na głęb. 35 cm skupisko kości w ziemi bez resztek stosu.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 277; PM-A 050, Bd. 1/209e.

Obiekt 130 (grób popielnicowy?)
2,90 N; 10,45 W
Opis: W darni zniszczone naczynie, być może popielnica.
Inwentarz: 1. Popielnica (?) – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e.
Uwagi: 1. W dzienniku badań F. Peiser naczynie z tego grobu określa słowem *Topf*. Dopiero później, w notatkach, interpretuje je jako popielnicę (*Urne*).

Obiekt 131 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
4,00 m N; 8,20 m W
Opis: Na głęb. ok. 45 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, wewnątrz wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XII1/131): **1.** Popielnica – naczynie wazowate. Wys. ok. 21,5 cm, średn. wylewu 26,5 cm, brzuśca 29,5 cm. **2.3.** Dwa krążkowate paciorki bursztynowe. **4.** Mała sprzączka żelazna, prawdopodobnie z pogrubioną, owalną ramką i skuwką, typu AH16 (*vergl. Jask. 285e und 297 (Bronze)*).
Datowanie: Okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/600, 7.25.
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/600) przyrównuje popielnicę do urny z gr. 237 z Gąsiora (zbliżone do grupy ID).

Obiekt 132 (grób popielnicowy)
6,20 m N; 6,85 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica z przykrywką.
Inwentarz (Tabl. XV/132): **1.** Popielnica – naczynie grupy IB lub 1D; szyjka uszkodzona. Zach. wys. 33 cm, średn. brzuśca 35 cm. **2.** Przykrywka – naczynie grupy IIA. Wys. 14 cm.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/601.603, 7.25.
Uwagi: 1. M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.13c/601) porównuje przykrywkę do naczynia miniaturowego z gr. 177 w Gąsiorze.

Obiekt 133 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
[powyżej ob. 132]
Opis: W ziemi z resztkami stosu zniszczona popielnica, w niej dwa paciorki. Obok urny fragmenty kolejnych naczyń.
Inwentarz (Tabl. XV/133): **1.** Popielnica – naczynie szerokootworowe, nieznacznie uszkodzone w górnej części. Wys. 26 cm, średn. brzuśca 29,5 cm. **2.** Przykrywka – misa „talerzowata" **3.** Fragmenty naczynia o zaznaczonym załomie brzuśca (*schärferen Umbruch)*. **4.5.** Dwa małe guziczkowate (*knopfförmig*) paciorki bursztynowe.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.

Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/259, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań (dziennik i notatki F. Peisera, odpis H. Tiessena) obiekt określony jako *132a*. Pod takim oznaczeniem wymieniają materiały z tego grobu M. Schmiedehelm oraz F. Jakobson.

Obiekt 134 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,60 m S; 6,50 m W
Opis: Na głęb. ok. 45 cm popielnica (Tabl. XV/134:A.B) w ziemi bez resztek stosu; obok fragment kolejnego naczynia.
Inwentarz (Tabl. XV/134): **1.** Popielnica – szerokootworowe naczynie o esowatym profilu. W górnej części, nieco powyżej największej wydętości brzuśca, pasmo ornamentu złożone z biegnących w różnych kierunkach ukośnych kresek ograniczonych pojedynczą lub podwójną linią rytą. Wys. 19 cm, średn. wylewu 20 cm. **2.** Fragmenty naczynia zdobionego odciskami palców.
Datowanie: Okres wędrówek ludów (E?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/260, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e.

Obiekt 135 (obiekt z resztkami stosu)
5,1 m N; 6,25 m W
Opis: Na głęb. 90 cm obiekt z resztkami stosu (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/260, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e.

Obiekt 136 (grób jamowy lub popielnicowy bez resztek stosu)
3,20 m N; 8,10 m W
Opis: Na głęb. 30 cm małe naczynie w ziemi bez resztek stosu. W obiekcie także pojedyncze fragmenty przepalonych kości. 53 cm poniżej trzy duże kamienie, oddzielające go od ob. 142 i 143.
Inwentarz (Tabl. XVI/136): **1.** Popielnica lub przystawka – małe naczynie o gładzonej powierzchni, asymetryczne. Wylew płasko ścięty, miejscami wywinięty. Szyjka lekko półkolista. Załom brzuśca w ⅔ wysokości naczynia, łagodny, podkreślony dwoma rzędami dołków palcowych, od których do dna odchodzą takie same pasy zdobienia. Na powierzchni widoczna domieszka drobnoziarnistego kwarcu. Barwa brązowa. Wys. 10,2 cm, średn. wylewu 12 cm, brzuśca 11 cm, dna 7 cm.
Datowanie: Okres wędrówek ludów.
Zbiory: Obecnie w zbiorach MWiM, inw. 161.
Źródła: PM-A 1677/1-260, 278; PM-A 050/1-209e.
Uwagi: 1. W górnej partii naczynia napis białą farbą: *Kamien 136*. **2.** Wymiary naczynia zapisane przez F. Peisera przy rysunku naczynia w notatkach: wys. 9 cm, średn. wylewu 11,5 cm.

Obiekt 137 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
[85 cm na E od ob. 142]
Opis: Na głęb. 90 cm skupisko kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/260, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e.

Obiekt 138 (grób popielnicowy z resztkami stosu)
6,70 m N; 5,10 m W
Opis: Na głęb. 75 cm zniszczona popielnica w ziemi ze szczątkami stosu, w niej krzesiwo z okuciem (wg dziennika F. Peisera i odpisu H. Tiessena – *138a*; wg notatek M. Schmiedehelm – *138*). Obok naczynia, w partii spągowej obiektu, drugie okucie (wg dziennika F. Peisera i odpisu H. Tiessena – *138b*; wg notatek M. Schmiedehelm – *138*).
Inwentarz (Tabl. XVII/138): **1.** Krzesiwo z otwartym uszkiem prawdopodobnie typu IA2. Według notatek F. Peisera pierwotnie połączone z żelaznym okuciem podobnym do kabłączka z wypełniska jamy grobowej. **2.** Żelazne okucie złożone z podłużnej taśmy, której końce zostały połączone nitem. **3.** Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy, rozwarstwiajace się (*zermolschte*).
Datowanie: B_2–C_1.
Źródła: PM-A 1677, 1/260, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13e/45, 7.25.

Obiekt 139 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
0,60 m N; 6,75 m W
Opis: Na głęb. 80 cm popielnica (Tabl. XVI/139:A.B) w ziemi bez resztek stosu, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XVI/139): **1.** Popielnica – naczynie wazowate grupy III. Szyjka krótka, nachylona do wewnątrz. Wys. 31 cm, średn. wylewu ok. 28 cm, brzuśca 39 cm, dna 19 cm. **2.** Żelazna, dwudzielna sprzączka z półkolistą ramką, o przekroju półowalnym, ze skuwką, prawdopodobnie typu AD17 (*entspricht Jask. No 12*). **3.** Stopione paciorki z czerwonego szkła opakowego (*rote Emailperlen*). **4.** Stopiony paciorek szklany.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/260, 278; PM-A 050, Bd. 1/209e; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 140 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
2,90 m N; 9,25 m W
Opis: Na głęb. 60 cm popielnica w ziemi bez resztek stosu, nad nią zniszczona przykrywka.
Inwentarz (Tabl. XVII/140): **1.** Popielnica – naczynie szerokootworowe. Szyjka prosta, prawdopodobnie lekko nachylona do wewnątrz. Wys. ok. 14,5 cm, średn. wylewu 17,5 cm, brzuśca 20,5 cm. **2.** Przykrywka – zniszczona misa „talerzowata". Wys. 2 cm.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/261, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/591.

Obiekt 141 (grób [groby?] popielnicowy)
7,10 m N; 7,30 m W
Opis: Na głęb. 65 cm fragmenty kilku zniszczonych naczyń (popielnic?).
Inwentarz: 1. Fragmenty ceramiki z kilku naczyń (popielnic?)
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/261, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.

Obiekt 142 (grób popielnicowy)
2,80 m N; 7,60 m W
Opis: Pod dużym kamieniem, na głęb. 90 cm, popielnica z przykrywką (Ryc. 3a.b), w niej szpila, okucie końca pasa, kółko oraz

brązowe blaszki (wg dziennika F. Peisera oraz odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm – *142a*). Na SE od popielnicy znaleziono grot wbity pionowo w ziemię (wg dziennika F. Peisera i odpisu H. Tiessena oraz notatek M. Schmiedehelm i M. Jahna – *142b*).
Inwentarz (Tabl. XVI/142): **1.** Popielnica – naczynie grupy IE. Szyjka prosta, lejowato rozchylona, oddzielona od brzuśca wysokim, wyraźnie wyodrębnionym kołnierzem. Wys. ok. 33–35 cm, średn. wylewu 21 cm, brzuśca 41 cm. **2.** Przykrywka – misa grupy IIA. Szyjka prosta, oddzielona od brzuśca wyraźnym załomem. W dolnej partii naczynia trzy rzędy pojedynczych kółek, z których dwa (górny i środkowy) ograniczone liniami rytymi. Od górnego rzędu, w stronę dna, odchodzą dwa pasy podobnego ornamentu: w pierwszym z nich odciskane kółka tworzą dwa pionowe rzędy, w drugim zygzak. **3.** Żelazna szpila z kolistym, rombowatym w przekroju uszkiem, typu B 1II. **4.** Żelazny grot typu VII.1, z tulejką o wielobocznym przekroju. Wym. (wg notatek M. Jahna): dług. 26,5 cm, dług. tulejki 11 cm, szer. liścia 3,5 cm. **5.** Żelazne okucie końca pasa grupy O. **6.7.** Dwie małe żelazne płytki, prawdopodobnie od nitów (*wohl von Nieten*). **8.** Masywne brązowe kółko o przekroju trójkątnym, być może element garnituru pasa.
Datowanie: $B_2/C_1–C_{1a}$.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/226-227, 261-262, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f; M. Jahn Spuścizna; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.8a/141, 7.13/16.19, 7.13c/597, 7.25.
Uwagi: 1. W dzienniku F. Peisera i odpisie H. Tiessena okucie końca pasa opisane jako *Eisenfibel (?)*. **2.** M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) jako analogię do popielnicy podaje naczynie grupy IB z gr. 120 w Gąsiorze.

Obiekt 143 (grób popielnicowy)
3,00 m N; 8,00 m W
Opis: Na głęb. 90 cm zniszczona popielnica z przykrywką (Ryc. 3a.b), wewnątrz której wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XVII/143): **1.** Popielnica – duże, zniszczone naczynie grupy I o baniastym lub dwustożkowatym brzuścu; brak szyjki uniemożliwia bliższe określenie typologiczne. Górna partia brzusca gładzona. Zach. wys. 33 cm, średn. brzuśca 46 cm (wg notatek M. Schmiedehelm – 48–50 cm). **2.** Przykrywka – misa grupy IIA, z dwoma poziomymi liniami rytymi poniżej największej wydętości brzuśca. **3.** Brązowa zapinka kolankowata o trójkątnym przekroju kabłąka. „Kolanko" z dwóch stron ozdobione nacięciami, dwa dookolne rowki umieszczono na końcu nóżki. Przy główce pas ornamentu naśladujący nakładany pierścień nacinanego drutu. Dług. ok. 4,6 cm. **4.** Brązowa szpila typu *Szwajcaria* II. Dług. 8,5 cm. **5.** Fragment przedmiotu brązowego, być może część igły do szycia bądź drugiej szpili.
Datowanie: $B_2/C_1–C_{1a}$.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/226-227, 263, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f; F. Jakobson Archiv; G. Kossinna Archiv, A.VIII.6; J. Kostrzewski Archiwum; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.8a/135, 7.13/16.88.89, 7.13d/1047.1134, 7.25.
Literatura: A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 214, tabl. 2646:5.9 (KDKA).
Uwagi: 1. Według M. Schmiedehelm (Arhiiv, 7.25) nad częścią z otworkiem szpila zdobiona pasem ukośnych linii lub zygzaka, co jednak nie zaznaczone na rysunkach.

Obiekt 144 (pochówek w pojemniku organicznym?, w jamie z resztkami stosu)
4,80 m N; 7,75 m W
Opis: Na głęb. 55 cm w ziemi z resztkami stosu kości, być może w skupisku.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. W dzienniku badań obiekt został opisany jako *Kn. in Brderde*, dopiero w późniejszych notatkach pojawia się określenie *Knochenhäufchen*.

Obiekt 145 (grób popielnicowy?)
0,70 m S; 7,50 m W
Opis: Na głęb. ok. 25 cm zniszczony obiekt. W wypełnisku fragmenty ceramiki z dwóch naczyń (być może popielnicy oraz przykrywki) oraz wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XV1I/145): **1.** Żelazna dwudzielna sprzączka z D-kształtną ramką, o przekroju półowalnym, typu AD30. Wym. ok. 4,5×3 cm. **2.** Sesterc Marka Aureliusza (R1C III, s. 309, nr 1215)[61]. **3.** Fragmenty ceramiki (być może od popielnicy z przykrywką?).
Datowanie: C_{1b}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f; F. Jakobson Archiv; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.
Literatura: E. Hollack 1908, s. 65; S. Bolin 1926, s. 237.

Obiekt 146 (grób popielnicowy?)
[na N od ob. 144]
Opis: Na głęb. 45 cm zniszczone naczynie (popielnica?).
Inwentarz: 1. Popielnica (?) – zniszczone, naczynie nieznanej formy, rozwarstwiajace się (*molschter*).
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. W dzienniku badań F. Peiser naczynie z tego grobu określa słowem *Topf*. Dopiero później, w notatkach, interpretuje je jako popielnicę (*Urne*).

Obiekt 147 (obiekt nieznanej formy)
1,25 m N; 9,60 m W
Opis: Na głęb. 62 cm zniszczony obiekt.
Inwentarz: Bez informacji o obecności bądź braku wyposażenia.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.

Obiekt 148 (obiekt nieznanej formy)
2,30 m N; 9,40 m W

[61] Brązowa moneta rzymska została określona przez F. Peisera jako *Marc Aurel vom Jahre 177 = Cohen III No 369*. Opis odpowiada sestercowi Marka Aureliusza, wybitemu w okresie lato–grudzień 177 roku (RIC III, s. 309, nr 1215). Av: ANTONINVS AVGGERMSARM TRP XXXI. Głowa w wieńcu laurowym skierowana w prawo. Rv: IM VIIII COS III PPSC. Pax stojąca w lewo, trzymająca gałązkę oliwną i róg obfitości. Chciałabym w tym miejscu serdecznie podziękować Panu prof. Aleksandrowi Bursche z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego za określenie tej monety.

Opis: Na głęb. 50 cm zniszczony obiekt. W wypełnisku ucho naczynia i fragment sprzączki.
Inwentarz (Tabl. XVIII/148): **1.** Fragment glinianego ucha. **2.** Fragment żelaznej jednodzielnej, owalnej sprzączki grupy AH.
Datowanie: Okres wpływów rzymskich (?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 149 (obiekt nieznanej formy)
2,50 m N; 9,20 m W
Opis: Na głęb. 55 cm pod kamieniem zniszczony obiekt.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. W dzienniku badań przy opisie tego obiektu znajduje się napis ~~*Kh.*~~

Obiekt 150 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
2,95 m N; 9,20 m W
Opis: Na głęb. 68 cm skupisko kości.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. „Tuż przy" ob. 150, od N, 15 cm głębiej (*dicht neben 150, aber 15 cm tiefer*) kolejne skupisko kości (ob. 151) – nie jest wykluczone, że obydwa stanowiły pochówek podwójny.

Obiekt 151 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
[„tuż przy" ob. 150, od N]
Opis: Skupisko kości znajdujące się „tuż przy" ob. 150, od strony N, 15 cm głębiej (*dicht neben 150, aber 15 cm tiefer*).
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. Możliwe, że w przypadku ob. 150 i 151 mamy do czynienia z pochówkiem podwójnym.

Obiekt 152 (grób popielnicowy)
6,90 m N; 5,50 m W
Opis: Na głęb. 85 cm popielnica z przykrywką.
Inwentarz (Tabl. XVIII/152): **1.** Popielnica – małe naczynie grupy IE. Szyjka wysoka, lejowato rozchylona, oddzielona od brzuśca wyraźnym załomem. Górna część brzuśca być może lekko wklęsła. Wys. ok. 18–19 cm, śred. wylewu 12 cm, brzuśca 19 cm. **2.** Przykrywka – misa grupy IIA.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/264, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.13c/602, 7.25.

Obiekt 153 (grób popielnicowy)
6,90 m N; 5,80 m W
Opis: Na głęb. 50 cm zniszczona popielnica, wewnątrz paciorek.
Inwentarz (Tabl. XVIII/153): **1.** Mały, prawdopodobnie półkulisty paciorek bursztynowy typu TM400 lub TM436. **2.** Popielnica – w połowie zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: (późny okres wpływów rzymskich? –) okres wędrówek ludów.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/265, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 154 (obiekt nieznanej formy)
6,60 m N; 6,15 m W
Opis: Na głęb. ok. 50 cm zniszczony obiekt.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/265, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f.

Obiekt 155 (grób popielnicowy)
1,90 m N; 10,00 m W
Opis: Na głęb. 60 cm kamień, pod nim „skośnie" (*schräg*) stojąca, bardzo zniszczona popielnica.
Inwentarz: 1. Popielnica – naczynie nieznanej formy, zniszczone, rozwarstwiajace się (*molscher*; *zergangene*).
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/265, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f.

Obiekt 156 (grób popielnicowy)
[60 cm na W od ob. 143]
Opis: Zgnieciona popielnica, w niej zapinka. Powyżej i obok urny dwa kamienie, przylegające do kamieni związanych z ob. 142 i 143 (Tabl. XVIII/156A–D, ryc. 3b).
Inwentarz (Tabl. XVIII/156): **1.** Brązowa zapinka trójgrzebykowa z tzw. brakującym grzebykiem; sprężyna i igła żelazne. **2.** Popielnica – zgniecione naczynie, być może o baniastym lub dwustożkowatym brzuścu grupy I.
Datowanie: B_2/C_1–C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/227, 265, 279; PM-A 050, Bd. 1/209f; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; G. Kossinna Archiv, A.III.6; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.

Obiekt 157 (grób popielnicowy bez resztek stosu)
0,40 m S; 8,30 m W
Opis: Na głęb. 55 cm zgnieciona popielnica (Tabl. XVIII/157) w ziemi bez resztek stosu, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XVIII/157): **1.2.** Dwie silnie nadtopione brązowe zapinki trójgrzebykowe odmiany mazurskiej, z długimi nóżkami i szerokimi płytkami nad główkami. Co najmniej jedna z żelazną ośką i igłą oraz otworkiem w płytce. **3.** Brązowy, duży, silnie nadtopiony naszyjnik z końcami owiniętymi drutem; być może z kapsułkowatym zapięciem, z którego miała zachować się tylko dolna płytka z otworkiem. **4.** Żelazna dwudzielna sprzączka z D-kształtną ramką o przekroju półowalnym, spłaszczonym, grupy AD. **5.** Popielnica – najprawdopodobniej szerokootworowe naczynie.
Datowanie: (B_2/C_1?–) C_{1a}.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/265, 279; PM-A 050, Bd. 1/209g; C. Engel Archiv; R. Grenz Archiv; G. Kossinna Archiv, A.III.6; M. Schmiedehelm 1944; Arhiiv, 7.25.

Obiekt 158 (prawdopodobnie pochówek w pojemniku organicznym)
5,80 m N; 7,25 m W
Opis: Na głęb. 80 cm skupisko kości.

Inwentarz (Tabl. XVIII/158): **1.2.** Dwa żelazne iksowate okucia pasa, co najmniej jedno uszkodzone. **3.** Fragment krzesaka.
Datowanie: B_2–C.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.

Obiekt 159 (grób popielnicowy)
6,20 m N; 7,40 m W
Opis: Na głęb. 80 cm zniszczona popielnica, w niej wyposażenie.
Inwentarz (Tabl. XVIII/159): **1.** Żelazne iksowate okucie pasa, uszkodzone. **2.** Żelazny kabłączek do pasa w kształcie kotwicy z dwoma nitami, uszkodzony. **3.** Fragment podłużnego przedmiotu żelaznego – igły lub okucia tarczy (*Schildbeschlag* – wg F. Peisera) bądź szydła (wg M. Schmiedehelm). **4.** Stopiony paciorek szklany. **5.** Grudka brązu. **6.** Popielnica – zniszczone naczynie nieznanej formy.
Datowanie: B_{2b}–C_1.
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Literatura: W. Gaerte 1929, ryc. 177d.
Uwagi: 1. W. Gaerte opublikował okucie pasa w kształcie kotwicy z cmentarzyska w Kamieniu (patrz tabl. XVIII/159:2b) bez podania numeru grobu. Na podstawie szkicu M. Schmiedehelm można je identyfikować z egzemplarzem z gr. 159 (por. tabl. XVIII/159:2a).

Obiekt 160 (grób popielnicowy)
1,20 m N; 8,50 m W
Opis: Na głęb. 50 cm popielnica (Tabl. XVIII/160:A.B).
Inwentarz: 1. Popielnica – prawdopodobnie naczynie szerokootworowe.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g.

Obiekt 161 (obiekt nieznanej formy)
0,80 m N; 9,20 m W
Opis: Obiekt na głęb. 45 cm.
Inwentarz: Brak.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g.

Obiekt 162 (obiekt nieznanej formy)
0,70 m S; 9,80 m W
Opis: Na głęb. 50 cm zniszczone naczynie (*Topf*).
Inwentarz: 1. Zniszczone naczynie nieznanej formy i funkcji, rozwarstwiajace się (*zermolschter*).
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/279; PM-A 050, Bd. 1/209g.

Obiekt 163 (grób popielnicowy?)
[nad ob. 2]
Opis: Na głęb. 25–30 cm (30 cm nad przykrywką z ob. 2) kamień, na którym kilka fragmentów ceramiki.
Inwentarz: 1. Fragmenty ceramiki, m.in. dna dużego naczynia, być może popielnicy.
Datowanie: Późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów (?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/228-229, 267.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań oraz w późniejszych notatkach F. Peisera znaleziona tu ceramika jest wzmiankowana przy opisie ob. *2*. Autor badań uważał, że pochodzi ona z *wohl der jüngeren Schicht* niż materiały z ob. *2* (w katalogu jako ob. 2).

Obiekt 164 (grób [groby?] popielnicowy)
[powyżej ob. 142 i 143]
Opis: Fragmenty ceramiki z co najmniej z dwóch zniszczonych naczyń (popielnic?).
Inwentarz (Tabl. XVIII/164): **1.** Fragmenty ceramiki (popielnic?), w tym jeden z ornamentem dwóch linii rytych wypełnionych pasami z 5–6 równoległych kreseczek, poniżej których dwa guzki (*Knubben*) obwiedzione podwójną linią.
Datowanie: Okres wędrówek ludów (?).
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/262, 278; PM-A 050, Bd. 1/209f.
Uwagi: 1. Informacje o tych znaleziskach opisane są w dokumentacji z badań i późniejszych notatkach F. Peisera jako *über 142/143* oraz *Ueber 142 und 143*. Peiser zanotował także, że miały się one znajdować *neben und unter No 135!* Informacje te wykluczają się jednak z wcześniej podanymi przez niego danymi. Prawdopodobnie autor badań pomylił numery zespołów i w rzeczywistości chodziło o znajdujący się w pobliżu ob. 136. **2.** W dokumentacji z badań jest informacja o jednej zniszczonej urnie (*Scherben eine zerst. Urne*), natomiast w późniejszych notatkach F. Peisera zapis odnoszący się do co najmniej dwóch popielnic (*Scherben von mindestens ~~einer~~ zwei zerstörten Urnen*).

Obiekt A (obiekt nieznanej formy)
[12 m N; 85 m W od wzgórza, na którym znajdowało się cmentarzysko (*85 m. W.*[poprawiono z *N.*] *12 m. N. auf dem Hügel* – wg odpisu H. Tiessena)]
Opis: Przy wykrocie rozbite naczynko, fragment brązu oraz prawdopodobnie ślady spalenizny; nie odkryto żadnych kości.
Inwentarz: 1. Fragmenty ceramiki pochodzące prawdopodobnie od *ein E-Gefäss*. **2.** Brązowa zawieszka trapezowata (*wie Jask. 84*).
Datowanie: E (?).
Źródła: PM-A 1677, Bd.1/266, 274; M. Schmiedehelm Arhiiv, 7.25.
Uwagi: 1. W dokumentacji z badań brak informacji o zawieszce, pojawia się ona dopiero w później sporządzonych notatkach F. Peisera.

Obiekt α (obiekt ze spalenizną)
34 m N; 8,75 m W
Opis: Obiekt ze spalenizną (*Brandstelle*).
Inwentarz: Brak informacji.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/277; PM-A 050, Bd. 1/209d.

Obiekt β (grób jamowy z resztkami stosu)
4,80 m S; 15,20 m E
Opis: Na głęb. ok. 40 cm warstwa spalenizny (*Brandstelle*) o średnicy 75 cm i miąższości 20 cm. W wypełnisku kilka fragmentów ceramiki, niewielka ilość przepalonych kości oraz duże fragmenty węgla drzewnego.

Inwentarz: 1. Kilka fragmentów ceramiki.
Datowanie: ?
Źródła: PM-A 1677, Bd. 1/277; PM-A 050, Bd. 1/209d.

Materiały niepewne
1. Okrągły, płaski paciorek bursztynowy zbliżony do grupy XXX, ale z otworkiem przekłutym przez boczne powierzchnie. Średn. 1,0 cm (Ryc. 2a.b). **2.** Okrągły, dwustożkowaty paciorek z jasnozielonego przeźroczystego szkła, typu TM63. Średn. 1,1 cm (Ryc. 2a.c).
Zbiory: Obecnie w zbiorach MVF, inw. Pr. 2720.
Uwagi: 1. Do paciorków dołączona jest oryginalna metryczka, na której widnieje wykonany piórem napis: *Onufrigowen* [/] *oder Kamien.* [/] *Bernsteinperle,* [/] *Glasperle* (Ryc. 2a).

ANEKSY

W aneksach zebrano całą ocalałą dokumentację dotyczącą stanowiska w Kamieniu, stanowiącą podstawę odtworzenia historii badań cmentarzyska oraz katalogu zespołów. Składają się na nią cztery pisane ręcznie dokumenty: dziennik nr 10 Feliksa E. Peisera (Aneks 1), odpisy dzienników nr 7 i 10 Peisera, wykonane w latach dwudziestych XX wieku przez Hansa Tiessena (Aneksy 2 i 3) oraz notatki Peisera z opisami odkrytych zespołów i pozyskanego materiału (Aneks 4).

Każde źródło zostało przepisane kursywą z zachowaniem oryginalnej pisowni i układu tekstu. Nie korygowano błędów i pomyłek literowych[1]. Wszystkie rysunki zabytków oraz przekrojów obiektów, znajdujące się na marginesach tych dokumentów, zostały zeskanowane w skali 1:1 i umieszczone na tablicach. W niektórych przypadkach, dla lepszego przedstawienia zdobień naczyń, obok zestawiono też rysunki powiększone dwukrotnie. Odsyłacze do ilustracji oraz uzupełnienia bądź komentarze do tekstu ujęto w nawiasy kwadratowe.

Wykaz skrótów najczęściej stosowanych przez Peisera:

ähnl.	– ähnlich
Bernst.	– Bernstein
Br.	– Bronze
Brd	– Brand
calc.	– calciniert
cca	– circa
eis.	– eisern
ev.	– eventuell
fr.	– frei
gem.	– gemischt
geschm.	– geschmolzen
Gl.	– Glas
gr.	– gross
H.	– Häufchen
Jask.	– Jaskowskasee
kl.	– klein
Kn.	– Knochen
m.	– mit
m. u. F.	– mit umgeschlagenem Fuss
Moyth.; *Moythien.*	– Moythienen
Mus.	– Museum
[...]*p.*;[...]*P.*	– Perle(-n)
resp.	– respektive
röm.	– römisch
u.	– und
vergl.	– vergleiche
verschm.	– verschmolzen
Zeichn.	– Zeichnung
zerd.	– zerdrückt
zerm.	– zermolsch
zerschm.	– zerschmolzen
zerst.	– zerstört

[1] Np.: *Kammien, Kammin, Knubben, markirt, wol.*

Aneks 1 – Dziennik badań nr 10 Feliksa E. Peisera

Fragment pisanego ołówkiem dziennika badań, z ołówkowymi rysunkami przekrojów obiektów i dopiskami wykonanymi niebieską kredką, dotyczący wykopalisk na stanowisku w Kamieniu, przeprowadzonych w dniach 28.–30. sierpnia 1907 roku, z opisami obiektów 84–162, α i β (PM-A 050, Bd. 1/209a–209h; patrz ryc. 1):

18. Kammien Forts.[etzung] *aus dem siebenten Buch*

28.8.07

84 Knochenhäufchen 5,10 W, 4,40 N [/] *60 cm.*
nichts darin

85 Urne mit Deckel 6,10 W, 4,20 N. [/] *50 cm tief*
darin 2 Bernsteinperlen
(ohne Erde, ganz wenig [/] *Knochen)*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/85:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

86. Brdstelle 4,00 W [poprawiono z *N*], *4,80 N 1,20 tief*
nichts drin

[kolejna strona]

87 Urne, direct unter 84, cca 5 cm Erde [/] *zwischen beiden, 70 cm tief*

unten nach S Spinnwirtel in dunklerer Erde [/] *dito Eisennadel Darin zerschm. Glasperlen*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

88 Knochenhäufchen 75 cm tief
4,55 [poprawiono z *4,50*] *N, 5,45 W* [poprawiono z *4,45*]
darin Eisenpinzette
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

89 4,60 [lub] *4,50* [wartość pomiaru poprawiono, trudno stwierdzić, która jest właściwa] *N 5,50 W Urne*
35 cm tief, darüber runder, darin Bronzerest
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/89:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

90 5,05 N, 5,00 W, 65 cm tief
Knochenhäufchen in fr. Erde
nichts darin

91 In freier Erde 5,05 N, 5,15 W
35 cm tief geschmolzene [/] *Br. mit Eisen.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

92. Urne 3,80 W, 2,10 S.
unter grossem Stein
Stein 30 cm tief 20 cm dick.
in gemischter Erde [odstęp] *Boden der Urne 75 cm tief*
darin 4 [pierwotnie inna wartość, trudna do odczytania] *Br. Ringe zusam-*[/] *mengeschm. Glasp.*[erle/erlen?] *und Bronze,* [/] *geschm. Gl.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/92:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

93 6,00 W, 4,50 N 60 cm tief
Urne in fr. Erde
darin Eisenprickel mit Rest [/] *von Holzgriff*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

94 4,70 N, 5,80 W, 50 cm tief
Urne in fr. Erde
darin eiserne Schnalle [/] *und 2 Bernst.perlen*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

95 4,90 N, 5,70 W 45, cm tief
Urne in fr. Erde
darin 1 Bronzering
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

96 5,40 N, 4,40 W 75 cm tief (wovon 25 cm mindestens aufgeschüttet!)
zermolschte Urne [/] *in fr. Erde.*
zerschm. Glasp.[erle/erlen?] *und zerschm. Br.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

97. 9,95 N, 0,65 O 55 cm tief
Urne mit Deckel in Brderde unter [/] *Stein. Zwischen Stein und Deckel etwas nach*
NW in freier Erde eine Scherbe (97a)
nichts darin
am Rande unten in Brderde Eisenring [/] *(und Fragment eines zweiten 26.1.09)*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/97:A) oraz cztery symbole ✓, w tym dwa niebieską kredką]

[kolejna strona]

98 5,35 N, 5,00 W 25 cm tief
[Urne – na podstawie m.in. notatek Peisera]
nichts drin

99 5,00 N, 5,00 W 60 cm tief
[Urne – na podstawie m.in. notatek Peisera]
darin zerschm.Glp.[erle/erlen?], *2 kl.Emailp.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

100 4,05 N, 6,60 W 75 cm tief
[Urne – na podstawie m.in. notatek Peisera]
darin 2 Bernsteinperlen
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

101 4,30 W 3,[wartość poprawiana, trudna do odczytania]*0 S. Stein 30 cm tief cca 16 cm dick*
[Urne – na lewym marginesie rysunek naczynia] *unter grossem Stein*
darin 2 Bronzebeschl.[äge]....
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/101:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

102 Kn. H. 0,30 O 2,15 S 60 cm tief
unter rundem Stein
siehe 107, dieselbe Stelle [/] *irrtümlich zum 2. Mal* [/] *markiert*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XII/102:A)]

103. 5,00 N, 6,40 W 95 cm tief
Urne in Brderde. In der Urne nichts.
In der Brderde geschm. Glas- u. andere Perlen, Stückchen Br. (daneben zerstörte Stelle!)
[prawdopodobnie późniejszy, dopisek niebieską kredką:]
und Rest von Beig[e]*f.*[äß]

[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XII/103:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[pojedyncze podkreślenie pośrodku strony]

29.8.07

104 4,70 O 3,00 S 45 cm tief
Urne in fr. Erde mit hohem Hals [/] *und Deckel durch*
nichts drin

[kolejna strona]

105 4,45 O 2,60 S 55 cm tief
Knochenhäufchen, auf welchem [/] *kl.eisern. Messer liegt, darin* [/] *kl. Bronzenadel*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

106 5,50 N 4,50 W 95 cm tief
~~Kn. H.~~ Zerst. Topf, darin geschm. Glasreste Rest einer [/] *Br. Fibel mit umgeschl.* [/] *Fuss, Br.perle*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

107 2,15 S 0,30 O 35 cm tief
gr. runder Stein, darunter Kn. H.
siehe 102.
nichts darin

108 2,00 S. 0,85 O 30 cm tief
gr. Stein, darunter Urne
nichts drin

109 1,90 S, 1,45 O 25 cm tief
darunter Kn. H. (kl. Kind)
nichts drin

[kolejna strona]

Kammien 107 [pierwotnie inna wartość, trudna do odczytania]*–109 unter*
3 Steinen (ein 4. dazwischen) [/] *S. von 107 grosser flacher Stein.* [/] *3,40 O, 1,60 S [soll S sein]* [/] *W.N.W. von ein anderer, dieser hoch, flach unter der Grasnarbe* [/] *0,25 O 2,75 S*
[poniżej plan rozmieszczenia kamieni nad obiektami 102 oraz 108–110, z podaną skalą i kierunkami świata. Obiekt 107 odpowiada na planie stanowiska i w katalogu obiektowi 102]

110 2,00 S 1,20 O 25 cm tief
kleinerer Stein, darunter Brderde mit [/] *wenigen Knochen, nichts drin*

[kolejna strona]

111 4,90 W 2,90 S Stein [/] *cca 35 cm tief (davon 25 etwa* [/] *vor 30 Jahren aufgeschüttet)*
darin Feuerstahl
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XII/111:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

112 3,50 W [poprawiono z *N*], *5,80 N. 75 cm tief*
(aufgeschüttete Erde darüber!)
kl. Topf [/] *darin Rest geschm. Br.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

113 3,50W 5,85 N. (über 112) 60 cm tief
Kl. Topf darin kl. Beigefäss – [/] *und* [poprawiono z *darin*] *3 Bernsteinperlen* [/] *(2 Bernstp. 1 Glasp. 26.1.09)*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XIII/113:A) oraz cztery symbole ✓, w tym dwa niebieską kredką]

[kolejna strona]

114. Kn. H. 3,65 S 5,25 O [/] *cca 60 cm tief* [/] *in fr.*[eier] *Erde darin Kn.kamm*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

115 Brandstelle 8,50 N 2,50 O
40 cm tief
nichts drin

116a Kn. H. 6,20 N 4,20 W 1,00 tief
nichts, da bei der Zerstörung der [/] *angrenzenden Stelle (Stubbenroden)* [/] *hineingerissen und zwar von* [/] *116.*

116. 6,25 [poprawiono z *6,30*] *N 4,40 W umgestürzter* [/] *Topf 80 cm tief (darauf aufgeschüttete Erde, mindestens 25 cm)*
nichts drin

117 6,25 N 4,80 W dito [/] *wie 116*
nichts drin

[kolejna strona]

118 6,30 N 3,70 W
Urne mit Deckel, 90 cm tief
darin Beigefäss mit Deckel, [/] *Bernsteinperle* [/] *Bronzefragm* [ent/ente?]
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
α Ein Lochgraben trifft auf Steine [/] *und Lehm, an diesen angrenzend nach den* [/] *Steinen zu eine Brandstelle, diese* [/] *8,75 W 34 N vom Kreuzpunkt.*
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

119 über 118
Urne
darin Eisenschnalle
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

120 6,95 W 4,50 N 75 cm tief
Kn. H. in fr. Erde
nichts drin

[kolejna strona]

121 über 120 58 cm tief
Urne in fr. Erde
nichts drin

122 4,10 N, 7,20 W 40 cm tief
Urne in fr. Erde
darin 2 Bernsteinperlen
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
Brandstelle β 15,20 O 4,80 S cca 40 cm tief [/] *(jenseits des Weges!)*
¾ Meter im [/] *Durchmesser*
20 cm dick, darin wenig [/] *calc. Knochen, einige Scherben, grosse Kohlen-* [/] *stücke.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

123 4,50 N 7,45 W 50 cm tief
Urne in fr. Erde; nach NW daneben [/] *Brandstelle.*
In der Urne Beigefäss, Eisenpinzette [/] *2 Bernstp.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

124 3,55 N 7,70 W 60 cm tief
Urne in fr. Erde
darin verschm. Gl. P.[erle/erlen?] *und* [/] *verschm. Bronze und 2 Bernsteinp.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XIII/124:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

125 6,45 N 5,00 W 55 cm tief
Urne mit Deckel in fr. Erde. Nach NO [/] *schliesst sich unten Brderde an*
b In der Brderde 2 Eisennieten [/] *1 Gürtelzunge*
a In der Urne 1 zerschm. Glasperle
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XV/125:A); przy oznaczeniach *b* i *a* cztery symbole ✓, w tym dwa niebieską kredką]]

126 Kn. H. 0,15 S 6,70 W 70 cm tief
in fr. Erde
darin geschm. Br. [/] *(und Knochenstückchen mit* [/] *Glasspuren 26.1.09)*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

(127 Kn. H. 0,15 S 6,90 W dito [/] *gehört zu 126.!)*

[kolejna strona]

128. 2,60 N 11,00 W
Kn. H. unter Stein [/] *zerstörte Stelle!*
darin Br. fragmente
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

129 Kn. H. 6,35 N 9,15 W 35 cm [/] *tief in fr. Erde*
nichts darin

130 Zerst. Topf 2,90 N 10,45 W
im Rasen.
nichts darin

131 4,00 N 8,20 W cca 45 cm tief
Urne in fr. Erde
darin Eisenschnalle und 2 Bernstp.
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

132 6,20 N 6,85 W
Urne mit Deckel 60 cm tief
darüber Brderde und zerstörte [/] *Urnen, sowie ein Schalenstück, darunter* [/] *eine zerst. Urne, direct über 132=132a*
darin 2 Bernsteinperlen
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką oraz dopisek:] *(132a!)=* [/] *133*

[kolejna strona]

133 2,60 S 6,50 W ca. 45 cm tief
[na lewym marginesie, pod *133*, dopisek:]=*134*
Urne in fr. Erde
nichts drin
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XV/134:A)]

134 Brdstelle 90 cm tief
[na lewym marginesie, pod *134*, dopisek:]=*135*
5,10 N 6,25 W
nichts darin

135=136 Beigefäss [poprawiono z *Urne*] *3,20 N 8,10 W 30 cm tief in fr. Erde* ~~*schräg stehend*~~ [/] *darunter* ~~*in*~~ *53 cm tiefer 3 grosse* [/] *Steine, darunter No 142*[wcześniej zapisany inny numer obiektu, obecnie trudny do odczytania]/*143* [/] *Urne, deren Ränder* [dwa przekreślone słowa, trudne do odczytania] [/] *90 cm tief* ~~*sind.*~~

~~*136 (Nummer 136 ausgelassen)*~~

[kolejna strona]

137 von 142 [wcześniej zapisany inny numer obiektu, obecnie trudny do odczytania], *85 cm nach O in* [/] *gleicher Tiefe Knochenhäufchen*
darin nichts

138 5,10 W 6,70 N 75 cm tief
zermolschte Urne, daneben unten
b in gem. Erde ein Eisenstückchen [na lewo, przy *b* symbol ✓ niebieską kredką]
a darin ein Feuerstahl [na lewo, przy *a* dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

139 0,60 N 6,75 W 80 cm tief
grosse Urne in fr. Erde
darin Eisenschn.[alle] *u. zerschm.* [/] *Emailperlen (mit Glp. zus*[ammen]*geschm.)*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVI/139:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

140 2,90 N 9,25 W 60 cm tief
Urne in fr. Erde; darüber zer- [/] *störte Urne.*
nichts drin

141 7,30 W 7 [pierwotnie inna wartość, trudna do odczytania]*10 N 65 cm tief*
nur ein paar Scherben

142 2,80 N 7,60 W 90 cm tief
b Neben der Urne nach S O Lanzenspitze, [/] *Spitze nach unten, darin Nadel,* [/] *Eisenfibel (?) Br. Fingerring*
a (oder Gürtelbeschlag oder sonst was! Riemenzunge?)
[na lewym marginesie, przy oznaczeniach *b* i *a*, cztery symbole ✓, w tym dwa niebieską kredką]

143 3,00 N 8,00 W. 90 cm tief
Darin 1 Kniefibel, 1 Br.nadel [/] *Br.stückchen*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

über 142/143 Scherben eine zerst. Urne
[na lewym marginesie niebieską kredką symbol ✓]

[kolejna strona]

30.8.07

144 4,80 N 7,75 W 55 cm tief
Kn. in Brderde
nichts drin

145 0,70 S 7,50 W cca. 25 cm tief
zer~~molschte Urne~~ störte Stelle Scherben [/] *von mehreren Urnen*
darin 1 röm. Münze, eiserne [/] *Schnalle*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

146 zerm. Topf über und neben der Brderde [/] *No 144 (nach N) cca 45 cm tief*
? [oraz, prawdopodobnie późniejszy, dopisek niebieską kredką:] *nichts drin*

147 1,25 N 9,60 W 62 cm tief
zerst. Stelle

148 2,30 N 9,40 W 50 cm tief
zerst. Stelle
darin Schnallenrest, Henkel von [/] *Beigefäss*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

[kolejna strona]

149 2,50 N 9,20 W 55 cm tief
~~Kn~~ zerst. Stelle unter Stein
nichts drin

150 2,95 N 9,20 W cca 68 [pierwotnie inna wartość, trudna do odczytania] *cm tief*
Kn. H.
nichts drin

151 Kn. H. neben 150 nach N (15 cm tiefer)
nichts drin

152 6,90 N 5,50 W 85 cm tief
Urne mit Deckel
nichts drin

[kolejna strona]

153 6,90 N 5,80 W 50 cm tief
halbzerst. Urne
darin 1 Bernstp.
[na lewym marginesie symbol ✓ oraz, prawdopodobnie późniejszy, dopisek niebieską kredką:] *nb*

154 6,60 N 6,15 W cca 50 cm tief
zerst. Stelle. nichts drin

155 1,90 N 10,00 W 60 cm tief
molscher Topf schräg unter Stein.

156 zerd. Urne neben 143 60 cm nach W
darüber und dahinter 2 Steine in 2facher [/] *Lagerung, anstossend an die Steine von [/] von 142/3* [wcześniej inny numer obiektu, obecnie trudny do odczytania]*!*
Darin Bronzesprossenfibel
~~Zerschm. Gl.p.~~
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/156:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką; przy prawym marginesie szkic rozmieszczenia kamieni (Tabl. XVIII/156:B) z dopiskiem:] *aufrecht stehend (flach!)*

[kolejna strona]

157 0,40 S 8,30 W 55 cm tief
Zerdr. Topf in fr. Erde
darin Halsring, Fibel, Eisennadel (zur 2. Fibel gehörig?) [/] *Eisen-*

schnalle, 2 Nadelstücke, Reste [/] *einer 2. Fibel.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/157:A) oraz dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

158 Kn. H. 7,25 W 5,80 N.
80 cm tief.
darin 2 Eis.Gürtelbeschl.[äge] [/] *1 Feuerstein*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

159 6,20 N 7,40 W 80 cm tief
zerst. Urne mit Eisen (Schildbeschlag) [/] *Nadel, zerschm. Gl.p.* [erle/erlen?], *St.*[ückchen] *Br.*
[na lewym marginesie dwa symbole ✓, w tym jeden niebieską kredką]

160 1,20 N 8,50 W 50 cm tief
nichts drin
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/160:A)]

[kolejna strona]

161 0,80 N 9,20 W 45 cm tief
nichts drin

162 0,70 S 9,80 W zerm. Topf
cca 50 cm tief
nichts drin

[*Hier die beiden Brandstellen α und β (cf. hinter No 118* [/] *anfügen].*

[podwójne podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
(Ablage Wisocki)
Fahrt nach der Stelle im Jagen 5 am See [/] *Landang an der grossen Eiche. der* [/] *Forstweg, welcher um die ganze* [/] *Seite herum neu angelegt ist, wird* [/] *nach links verfolgt, cca 2 Minuten* [/] *davon unter einer Kiefer auf der rechten* [/] *Seite sind Scherben und Knochen ver-* [/] *graben, welche bei der Anlage dieses* [/] *Weges zu Tage gekommen sind.* [/] *Diese Knochen weisen sich als gut er-* [/] *haltene Pferdeknochen und Zähne aus* [/] ~~*welche direct unter der Rasendecke in einer*~~ [/] ~~*dünnen*~~ *Bei einem Einschneiden von drei* [/] *Löchern (in einer Linie, welche vom See nach oben* [/] *den Weg kreuzt) traf nur das hart* [/] *am Weg und an der Kiefer nach oben gelegene* [/] *Loch auf Scherben etwa 10-15 cm unter* [/] *der Oberfläche in einer Schicht, die wieder* [/] *etwa 10 cm dick war; der Boden*

[kolejna strona]

darunter schien ungerührt zu [/] *sein. Die Stelle gezeigt durch* [/] *Besitzer Jedamzig –Kammin.*

[podwójne podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
4.9.07
von der alten Stelle nördlich gewandert [/] *bis zu dem Punkt, wo rechts die* [/] *Ziegelei des Herrn Scheumann (Weissuhnen* [/] *und Vorwertz Luisenthal) ist.* [/] *Auf dem Wege den Inspector Scheu-* [/] *manns getroffen. Dieser früher in* [/] *Sdorren, hat Bujack auf die* [/] *Stelle dort geführt. Es ist* [/] *viel von allen möglichen* [/] *Leuten nachher dort gebuddelt* [/] *worden. Auf dem Friedrichs-* [/] *werder, der zu Sdorren gehört,* [/] *beim Baumfällen Faus-* [/] *ti-nam.*[ünze/ünzen?] *gefunden, welche Bu-* [/] *jack erhielt. Dort jetzt* /] *Weide, nachgesucht ist* <u>*nicht*</u> [/] *worden; sie war ziemlich* [/] *in der Mitte des Werders* [/] *ohne alles andere.*
[na lewym marginesie symbol ✓]

[kolejna strona]

[poniżej szkic położenia stanowiska względem miejscowości *Luisenthal*, *Onufrigowen* i *Kl. Weissuhnen*, z podanymi kierunkami świata]

[kolejna strona]

Herrn Besitzer Sadowski Gr. Weissuhnen [/] *hat auf dem Felde neben dem Abhang* [/]
nach dem Warnoldsee 2 Stein- [/] *hämmer gefunden. In der Nähe eine* [/] *Steinplatte, unter welcher Scherben.*

Aneks 2 – Odpis dziennika badań nr 7 Feliksa E. Peisera

Wykonany piórem w lutym 1925 roku przez Hansa Tiessena odpis fragmentu dziennika nr 7 Feliksa Peisera, dotyczący wykopalisk w Kamieniu, przeprowadzonych w dniach 22. września 1906 roku oraz 13. i 15. sierpnia 1907 roku, z opisami obiektów 1–83 oraz A (PM-A 1677, Bd. 1/267–274):

Staatsforst Nikolaiken, Fu[nd]*st*[e]*l*[le] *4* *1.*
Heft 7.
(<u>Kamien (Schutzbezirk Gonschor).</u>)

22.9.06

Am Fuße eines auffälligen Hügels, [/] *nach O von ihm, liegt eine sanfte An,,* [/]*schwellung. Gruben zeigen, daß bereits* [/] *gegraben worden ist, aber nur lochweise.*
Der Kreuzpunkt auf der Karte [/] *festgelegt.*

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

1. 1,50 O 1,40 N.
Urne mit Deckel an Branderde, Rand [/] *70 cm, Boden 105 cm tief, darin eine Bron,,* [/] *zefibel.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. I/1:A)]

2. 1,90 O 0,55 N.
Urne mit Deckel in freier Erde, Rand 70 cm, [/] *Boden 115 cm tief. Am Boden in freier Erde* [/] *Eisenmesser, Sporn Beschläge*
[na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"]

Neben dem Deckel nach SO
b. Eisenschnalle und Rimmenzunge darin
a. Fibel
ca. 30 cm daneben Stein, auf dem ei,, [/] *nige Scherben lagen.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. I/2:A)]

3. 0,50 [poprawiono z *5,00*] *O 0,00 NS 65 cm tief.*
Knochenhäufchen unter Stein in freier Er,, [/] *de; (viel Knochen), nichts darin.*
[poniżej, przy prawym marginesie] 4.

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *2.*

4. 0,80 N 2,40 O. 25 cm tief
Runder Stein, darunter 55 cm tief zwo Eisen,, [/] *schnallen, Beschlag, ein Sporn (Riemenzun,,* [/] *ge?) (Niete), dicht daran Hals der Urne,* [/] *die unten in Branderde steht, mit Deckel, durch den der Hals durchgedrückt ist.*

5. 2,70 O 0,30 N.
Rand 35, Boden 60 cm tief; nichts darin.

6. 2,90 O 0,45 N.
Rand 35, Boden 60 cm tief; nichts darin.

7. 3,00 O 0,85 N.
Rand 50 cm, Boden 60 cm tief; nichts darin.

8. 2,60 O 1,60 N.
Rand 50, Boden 70 cm tief, darin zwo Bronze,, [/] *ringe, ein Ringelchen, zwo Perlenfrag-* [/] *mente.*

9. 1,90 N 2,30 O Rand 75 cm tief
b. daneben Eisenschnalle, über der [/] *Urne runder Stein.*
a. darin eine Bronzenadel, drei [/] *Emailperlen, eine zerschmolze,,* [/] *ne Glasperle, drei Glasperlen* [/] *mit Folie, drei Doppelperlen* [/] *gleich, eine* [zostawione wolne miejsce, obok na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"] *perle*
[na lewym marginesie rysunki przekrojów obiektów 5–9 (Tabl. II/5:A.6:A, III/7:A.8:A.9:A)]
[poniżej, przy prawym marginesie] 10.

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *3.*

10. 1,50 N 2,25 O. 1,10 tief.
In und [zostawione wolne miejsce, obok na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"] *unter Branderde, neben zer,,* [/] *störter Urne, von der Scherben in durchsuch-* [/] *ter Branderde noch liegen, Lanze, Schild-* [/] *buckel, Messer, Sporn, Riemenzunge.*
1,15 cm tief, etwas weiter nach 9 (5 cm [/] *von 9!) ein kleines Messer.*
Diese Sachen sind von den +++ Aus- [/] *gräbern liegen gelassen worden, die 5 cm* [/] *an einer Urne vorbeigruben und die* [/] *Branderde ihrer Urne nicht bis zu Ende* [/] *untersuchten!!*

13.8.07

11. Brandstelle 20 cm tief, 1,40 N. von [/] *Kreuzpunkt. Nur Brand und drei Scherben,* [/] *sonst nichts.*

12. Runder Stein, 15 cm tief, unter ihm [/] *20 cm tief, schräg nach SO ein zweiter klei,,* [/] *ner; dieser schon in Branderde; die sich* [/] *nach S hinzieht 2 m N von Kreuzpunkt.*
In der Branderde Knochen und Scher- [/] *ben, ferner Steine.*

13. 2 m N 1,70 O 65 cm tief.
Knochenhäufchen, 10 cm dick, mit Scherben [/] *(wol zerstörte Stelle), darunter zerstörte* [/] *Stelle.*

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
A. Auf dem Berge beim Stübbenro,, [/] *den ein Töpfchen gefunden, die Scherben* [/] *gesammelt, ein Stückchen Bronze.*
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
[poniżej, przy prawym marginesie] 14.

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *4.*

14. 1,30 N 2,70 O 75 cm tief, Boden 1m
Brandstelle, darin Eisenbeschlag.

15. 2,70 N 2,50 O 90 cm tief
Brandstelle mit einer Emailperle, einer Scher- [/] *be, einer zerschmolzenen Emailperle, drei zer,,* [/] *schmolzen Glasperlen, acht zerschmolzenen Glas-* [/] *stücken, nur wenig kleine kalcinirte Kno-* [/] *chen, Stückchen Eisen mit Bronzeniete.*

16. Randscherbe mit Einschnitt (wol kei- [/] *ner 26.1.09) eines kleinen Gefäßes 35 cm tief,* [/] *darunter gemischte Erde; 40 cm daneben und* [/] *10 cm tiefer runder Stein von 10 cm Größe;* [/] *10 cm darunter Knochenhäufchen, darunter* [/] *Branderde. Der Stein 2,50 O 3,65 N.*
Im Knochenhäufchen nichts, in der [/] *Branderde auch nichts.*

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
Herr Forstreferendar Ewert teilt mir [/] *mit, Oberförsterei Beigen bei Grünhain, Oberförster Mirtsch (Kreis Wehlau), dort* [/] *viel Hügelgräber im Schultzbezirk Weißen-*[/] *see.*
[na prawym marginesie dopisek:] *13*
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

17. 2,20 W 1,50 N
Zerstörte Urne mit Deckel, darüber Stein, die,, [/] *ser 30 cm tief, Boden 70 cm tief; nichts bei.*

18. 1,70 W 1,75 N 30 cm tief.
Brandstelle mit Knochen, nichts darin.
[poniżej, przy prawym marginesie] 19.
[w prawym dolnym rogu strony dopisek:] *45*

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *5.*

19. 0,50 W 3,00 N 50 cm tief
Knochenhäufchen, darin eine Eisenschnalle, [/] *Glasperlen, Eisenfragmente.*

20. 2,20 N 2,60 W 40 cm tief
Urne mit Deckel in freier Erde, eingedrückt, [/] *als ob ein Stein darauf gewesen wäre,* [/] *der von Ausgräbern (?) fortgenom,,* [/] *men wurde. Nichts bei.*

[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. V/20:A)]

21. 2,75 N 2,50 W 70 cm tief
Urne in freier Erde auf Brandstelle, [/] nach S scheint die Erde rötlicher durch Feuer, [/] zu sein, unten Scherben. Die Brand,, [/] stelle geht weiter nach W, ist 15 cm dick. [/] Die Urne herausgenommen. Knochen [/] ziemlich hoch, oben Schädel. Nichts dabei.

22. 4,15 N 0,80 W 75 cm tief
Vermolschte Urne mit Deckel in freier [/] Erde, auf Sieb genommen; oben Schädel, [/] dann die anderen Knochen, schlecht ver- [/] brannt; nichts darin.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. V/22:A)]

23. 3,00 N 4,30 O 1,00 m tief
Pferdebegräbniß; Kopf nach SW gerichtet, [/] Körper nach O, im Maul Trense mit Be- [/] schlägen Drei Beschläge, Scherbe, nur durch [/] gemischte Erde bemerkbar, keine Steine etc.

24. 3,30 N 5,90 O 25 cm tief
Brandstelle darin Scherben, viel von ei-
[poniżej, przy prawym marginesie] *nem.*

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *6.*

nem Beigefäß, verschmolzene Bronzere-[/] ste (Fibel).

25. 8,00 O 0,30 N 25 cm tief
Brandstelle, darin Spiralenrest und Eisen,, [/] axe einer Bronzefibel, Reste eines Finger,, [/] rings, zerschmolzene Emailperle, Bronze- [/] reste.

26. 7,85 O 0,45 S 50 cm tief
Urne mit Deckel in Branderde, darin schlecht [/] verbrannte Knochen, sonst nichts, auch nichts [/] in der Branderde

27. 7,40 O 0,80 S
Urne mit Deckel, oberer Rand 60, Boden [/] 95 cm tief, in freier Erde; darin eiseren Pin,, [/] zette mit Ring.
Zwischen 27 und 28 großer Stein, 10 cm tief.

28. 6,80 O 0,20 S.
Urne mit Deckel in freier Erde; Rand 50 cm tief; [/] unter dem Topf zwo Scherben, in Bauchhöhe noch [/] eine. Urne herausgenommen. Nichts dabei.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. V/28:A)]

29. 1,90 N 2,70 W 60 cm tief
Urne in freier Erde, Oberteil zertört. Darin [/] Restchen an Knochen angeschmolzenes Glas, [/] (herausgefallen!), eine Bernsteinperle.
[poniżej, przy prawym marginesie] *30.*

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *7.*

30. 1,30 N 3,25 W 40 cm tief
Zerstörte Stelle, Scherben gesammelt. In der [/] gemischten Erde vier bronzene Riemenzun,, [/] gen, Bronzefragmente, Bronzeröllchen, [/] Eisenfragmente (Messerstück), Sporn, vier [/] Bronzeschnallen (eine aber ohne Dornen), [/] Bronzefibelfragment, Eisenschnalle mit [/] Kappe.

31. Direkt nach SW hinter und über 21 [/] Urne mit Deckel, 20 cm darüber runder [/] Stein, 10 cm daneben unter noch höherem [/] Stein ein Bronzering (31a); nichts darin.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VI/31:A)]

32. 4,40 N 2,05 W 55 cm Rand tief
Urne mit Deckel in freier Erde; darin [/] große schlecht verbrannte Knochen, ein [/] Glasring.

33. 2,30 N 3,65 W 50 cm tief
Topf in freier Erde, nichts darin.

34. 2,35 N 3,95 W 55 cm tief
Brandstelle, nichts darin.

35. 0,75 N 4,10 W 60 cm tief
Knochenhäufchen in Brandstelle, Glasper,, [/] len mit Goldfolie, Bronzefragmente.

36. 7,35 N 1,00 W 35 cm tief
Urne, oben nach N ein Stein, darin zwo [/] zerschmolzene Glasperlen, drei Bronze,, [/] ringe, zwo Bronzeperlen, Eisenfragment
[poniżej, przy prawym marginesie] *37.*

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *8.*

37. 3,5 W 3,85 N 40 cm tief
Zermolschte Urne, darüber runder Stein. Nichts [/] darin.

38. 7,80 N 3,30 O 45 cm tief
Brandstelle; nichts darin.

39. 7,60 O 8,50 N 35 cm tief
Brandstelle; nicht darin.

40. + 1,85 O 0,70 S 65 cm tief [obok, na prawym marginesie dopisek:] + *vielleicht „6"!*
(Urne) Zerstörte Urnen, darin Bronzefingerring.

41. 1,40 S 6,25 O 75 cm tief
(Urne) Zerstörte Stelle; eine Email-, eine Glasperle.

42. 4,80 N. 6,10 O. 25 cm tief
Brandstelle, nichts darin.

43. 1,75 S 6,65 O. 70 cm tief
Urne, unter Branderde. Darauf runder [/] kopfgroßer Stein, der in den Rand hinein,, [/] gepreßt ist. Nichts darin.

44. Knochenhäufchen, daneben nach NO [/] Brandstelle; nichts darin.

45. 3,40 W 2,75 N 50 cm tief
Urne (aber aufgeworfene Erde oben) in frei,, [/] er Erde. Nichts darin.

46. 2,90 N 4,25 W 55 cm tief
Urne mit Deckel in freier Erde; gleich da,,
[poniżej, przy prawym marginesie] *neben*
[w dolnym prawym rogu strony dopisek:] *47*

[w górnym prawym rogu kolejnej strony] *9.*

neben nach N in der Höhe des Oberteils [/] *Knochenhäufchen, 46a, nichts darin.*

47. 1,80 N 4,40 W 30 cm tief
Zerstörte Urne in Branderde; darin zer,, [/] *schmolzene Glas- und Email (26.1.09) Per,,* [/] *len.*

48. 5,00 W 1,00 N 50 cm tief
Knochenhäufchen, daneben nach S Brand,, [/] *stelle. Nichts drin.*

49. 3,60 N 4,75 W. 20 cm tief.
Scherbe eines kleinen Beigefäßes, grö,, [/] *ßere Scherbe; daneben nach S Topf, zer,,* [/] *stört, 40 cm tief. Darin zwo Bernstein,,*[/] *perlen.*

15.8.07

50. 4,20 W 4,00 N. 65 cm tief.
Urne in Branderde; darin drei Glas,, [/] *perlen, fünf Bernsteinperlen, ein* [/; zostawione wolne miejsce, obok na prawym marginesie Tiessen postawił „?"] *Berlock, eine viereckige Bern,,* [/] *steinperle, geschmolzenes Glas.*

51. 8,40 N 0,30 O 1m tief.
Zerbrochene Urne, darüber runder Stein, [/] *in freier Erde, nichts darin.*

52. 8,80 N 1,10 O
Zerbrochene Urne in Branderde, nichts [/] *darin. Daneben nach unten Brandstel,,* [/] *le, darin Bodenstück einer anderen Urne,*
[poniżej, przy prawym marginesie] *diese*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *10.*

diese führt zu der Urne, welche neben 53 steht.

53a. 8,70 N 1,35 O 70 cm tief.
Urne, nach S unter 53, unten Branderde.

53. 8,00 N 1,55 O 30 cm tief.
Lanzenspitze in freier Erde, aufrecht, Spitze [/] *nach unten.*

54. 2,50 N 4,90 W 70 cm tief.
Zerdrückte Urne in Branderde, darin Glas,, [/] *perlen, Bronzebeschläge, Eisenfragment.*

54a. 25 cm nach S von 54 in freier Er,, [/] *de mit einigen Scherben, Eisenschnalle* [/] *und Eisenniete.*

55. 3,25 N 4,70 W 70 cm tief.
Zerdrückte Urne in freier Erde, nichts drin.

56. 1,90 S 6,35 O 60 cm tief.
Urne mit Deckel, zermolscht; daneben nach W [/] *Branderde, aber getrennt. Darin Bronze,,* [/] *fragmente.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/56:B)]

57. 1,20 S 9,80 O. 30 cm tief
Brandstelle, nichts drin.

58. 5,60 W 2,90 N 60 cm tief.
Urne in freier Erde. 25 cm darüber, aber nach NW [/] *25 cm, runder Stein. Oben in der Urne ein paar* [/] *große dicke Scherben (als Deckel). Darin zwo* [/] *Bernsteinperlen.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/58:A)]
[poniżej, przy prawym marginesie] *59.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *11.*

59. 1,50 N 5,90 W 60 cm tief.
Zerstörte Stelle, darin Glasperlen, Emailperlen,[/] *geschmolzen. Unter der zerstörten Stelle noch* [/] *die ungestörte Branderde, in der die Urnen* [/] *gestanden hatten. Darin Knochen, Scherben,* [/] *Perlen.*

60. 4,80 N 4,30 W 90 cm tief.
Zerstörte Stelle, unterer Teil der Urne in situ. [/] *Nichts darin, nicht einmal Knochen.*

61. 2,15 S 6,30 O
Direkt hinter (nach S von) 56 Urne mit brei,, [/] *ter Oeffnung, darüber kleiner Stein, neben* [/] *diesem noch einer größer 20,15,5 cm von* [/] *der Oberfläche. (siehe 62!). Darin 20 Glas,,* [/] *und 11 Emailperlen, eine Bernsteinper,,* [/] *le, eine zerschmolzene Glasperle.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/61:A)]

62. 6,00 O 2,00 S
Urne unter großem flachem Stein, der + 5 cm [/] *tief, 15 cm dick ist und 10 cm über der Urne* [/] *ist. Darin zerschmolzene Glas- und dito* [/] *Emailperlen.*
[obok, na prawym marginesie dopisek Tiessena:] *+?*

63. 3,90 N 5,00 W 50 cm tief.
In freier Erde, dicht an 50. Darin eine Glas,, [/] *perle und Eisenstücken mit einer Niete.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/63:A)]

64. 4,20 N 4,80 W 60 cm tief.
In freier Erde große Urne mit Hals, da,, [/] *rauf Schale als Deckel, Boden nach oben.* [/] *(Stücke wie 67). Darin Bronzefragmente.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/64:A)]
[poniżej, przy prawym marginesie] *65.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *12.*

65. 9,15 N 0,50 O 60 cm tief.
In gemischter Erde mit Knochen und Kohlen [/] *eiserne Lanze, flach von O nach W (Spitze),* [/] *darunter Branderde; hoch darüber waren* [/] *zwo Steine. Unter der Lanze Urne mit* [/] *Deckel, darauf noch Messerchen, darin* [/] *eine Bronzefibel, Bronzenadel ohne Kopf,* [/] *Eisenfragmente.*

66. Direkt unter 50, Urne mit Deckel, [/] *70 cm tief, in Branderde, nichts drin.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VIII/66:A)]

67. 4,95 N 4,90 W 60 cm tief.
Urne mit Deckel, hoch darüber kleiner runder [/] *Stein in freier Erde, nichts drin.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VIII/67:A)]

68. 3,40 N 5,65 W 80 cm tief.
Urne in Branderde, darüber in gemischter Erde
a. eine Eisenniete. Davor in der Branderde [/] *Eisenfragment (Stopfnadel 26.1.09).*
b. Daneben auf dem Boden nach N ein kleines [/] *Beigefäß darüber zwo Spinnwirtel, Bronze,,* [/] *fragmente.*
c. In der Urne: Eisenstückchen, Bronzereste, 24 [/] *kleine rote Emailperlen.*

69. 3,20 N 5,55 W 55 cm tief [powyżej wartości 55 dopisek:] *(lies 40!)*
Urne in freier Erde, 20 cm hoch, 20 cm über 68. [/] *Darin zwo Glasperlen.*

70. 3,45 N 5,50 W 50 cm tief.
Darin zwo Bernsteinperlen, Bronzestückchen.
[poniżej, przy prawym marginesie] *71.*

[w prawym, dolnym rogu strony dopisek:] *49*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *13.*

71. 3,70 N 5,45 W 40 cm tief.
Zerstörte Urne (Hinterseite). Vorderseite [/] *stehn gelassen. Darin eine Bernsteinperle.*

72. 5,00 N 4,00 W 55 cm tief.
Urne, nichts drin.

73. 1,70 S 5,30 O. 50 cm tief
Urne. 20 cm über dem Rand runder Stein, [/] *der 15 cm dick und 15 cm unter Oberfläche* [/] *ist.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. VIII/73:B)]

(soll 3,50 sein!! am 20.11.09 beigefügt!!)
74. 4,50 N 6,60 W 50 cm tief.
Urne, darin Bronzefingerring, zwo Bern,, [/] *steinperlen.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. IX/74:A)]

75. 3,30 N 6,60 W
Die Brandgrube ist am Boden 80 cm zu 80 cm, [/] *37 cm dick, Boden 1,50 tief.*
a. Am Boden nach N Eisenmesser, [/] *Eisenfragment, Bronzeperle, darunter* [/] *Brandstelle.*
b. Nach S unter dem Boden in ge,, [/] *mischter Erde zwo Spinnwirtel, zwo gro,,* [/] *ße zerschmolzene Glasperlen (26.1.09).*
c. In der Urne Bronzenadel, Stück [/] *Bronze, zerschmolzene Glasperlen und* [/] *zerschmolzene Emailperlen, flache Glas,,* [/] *perle.*
Die Branderde geht sehr tief und zieht [/] *sich unter die No. 80 hin, die aber durch gemischte* [/] *Erde getrennt ist.*
d. Tief unten Bronzereste, Glasperlen,
[poniżej, przy prawym marginesie] *Ränder*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *14.*

d. + Ränder eines kleinen Beigefäßes [obok, na prawym marginesie dopisek:] *+?*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. IX/75:A)]

76. 2,10 N 6,75 W 50 cm tief.
Kleines Beigefäß über 77. Darin einige Kno,, [/] *chen und gemischte Erde.*

77. 2,25 N 6,80 W 68 cm tief.
Urne, darin eine zerschmolzene Glasperle.

77a. Brandstelle darunter, nicht dazu [/] *gehörig, darin zwo Glasperlen und Bruch,,* [/] *stücke einer weißen steinartigen Masse.*

77b. Daneben Knochenhäufchen nach SW [/] *in Branderde, darin Messer, Eisenschnal,,* [/] *le, Fibel, Glasperlen, Bronzestückchen, und* [/] *ein Beigefäß.*

78. 2,80 S 6,90 O Rand:55 cm tief.
Urne unter kleinem rundem Stein, der hoch [/] *oben liegt. Stein 30 cm höher; nichts drin.*

79. 3,35 N 6,50 W 70 cm tief.
Urne, darin Beigefäß und Kammreste.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. IX/79:A)]

80. 3,00 N 6,80 W 60 cm tief.
Urne, nichts drin.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. IX/80:A)]

81. 4,95 W 4,50 N
Urne, 60 cm tief, aber 20 cm neu aufgeschüt,, [/] *tet steht in Deckel, anderer Deckel drüber. Nichts drin.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. X/81:A)]
[poniżej, przy prawym marginesie] *82.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *15.*

[górna część strony, z opisem ob. 82., zniszczona]
Fibel
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. X/82:A)]
[na prawym marginesie dopisek:] [miejsce zniszczone] *3 Zeilen stehn* [/; miejsce zniszczone] *der Urschrift vor* [/] *mit dem Randver,,* [/] *merk: „Gehört zu 82: bei der Durcharbei,,* [/] *tung festgestellt".*

83. Urne neben 81 [miejsce zniszczone; /]*oben kleiner Stein, nichts drin.*

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

85 m. W. [poprawiono z *N.*] *12 m. N. auf dem Hügel* [/]*wurden die Scherben A gefunden an,,* [/] *geblich mit Brand, aber keine Knochen* [/] *etc. zu finden.*

Diese Abschrift ist von mir [/] *im Februar 1925 gefertigt.*
Bürgermeister Hans Tiessen
Königsberg i/Pr.

Aneks 3 – Odpis dziennika badań nr 10 Feliksa E. Peisera

Wykonany piórem w maju 1924 roku przez Hansa Tiessena odpis fragmentu dziennika nr 10 Feliksa E. Peisera, dotyczący wykopalisk w Kamieniu, przeprowadzonych w dniach 28.–30. sierpnia 1907 roku, z opisem obiektów 84–162, α i β (PM-A 1677, Bd. 1/275–280):

[w prawym górnym rogu strony] *1.*

Heft 10.
18 Kamien
Fortsetzung aus dem 7. Buch

28.8.07

84. Knochen-Häufchen
5,10 W 4,40 N 60 cm
Nichts drin.

85. Urne mit Deckel
6,10 W 4,20 N 50 cm tief.
Darin 2 Bernsteinperlen (ohne Erde, [/] *ganz wenig Knochen).*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/85:B)]

86. Brandstelle
4,00 W 4,80 N 1,20 tief.
nichts drin.

87. Urne direkt unter 84, ca 5 cm Erde [/] *zwischen beiden, 70 cm tief, unten nach S* [/] *Spinnwirtel in dunklerer Erde, dito* [/] *Eisennadel. Darin zerschmolzene Glas,,* [/] *perlen.*

88. Knochen-Häufchen 75 cm tief
4,55 N 5,45 W
Darin Eisenpinzette.

89. 4,50 N 5,50 W 35 cm tief.
Urne, darüber runder Stein. Darin Bron,, [/] *zerest.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/89:B)]

90. 5,05 N 5,00 W 65 cm tief.
Knochen-Häufchen in freier Erde.
Nichts darin

91. In freier Erde.
5,05 N 5,15 W 35 cm tief.
Geschmolzene Bronze mit Eisen.
[na prawym marginesie dopisek Tiessena:] *was?* [/] *nur g. Br. m. E.?*
[poniżej, przy prawym marginesie] *92.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *2.*

92. Urne unter großem Stein in gemischter [/] *Erde*
3,80 W 2,10 S.
Stein 30 cm tief, 20 cm dick. Boden der [/] *Urne 75 cm tief. Darin 4 Bronzeringe, zu,,* [/] *sammengeschmolzene Glasperle und Bron,,* [/] *ze, geschmolzenes Glas.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/92:B)]

93. 6,00 W 4,50 N 60 cm tief.
Urne in freier Erde; darin Eisenprickel mit [/] *Rest von Holzgriff.*

94. 4,70 N 5,80 W 50 cm tief.
Urne in freier Erde; darin eiserne Schnal,, [/] *le und 2 Bernsteinperlen.*

95. 4,90 N 5,70 W 45 cm tief.
Urne in freier Erde, darin 1 Bronzering.

96. 5,40 N 4,40 W 73 cm tief.
(wovon 25 cm mindestens aufgeschüttet!) [/] *Zermolschte Urne in freier Erde; zerschmol,,* [/] *zene Glasperle und zerschmolzene Bronze.*

97. 9,95 N 0,65 O. 55 cm tief.
Urne mit Deckel in Branderde unter [/] *Stein. Zwischen Stein und Deckel etwas* [/] *nach NW in freier Erde eine Scherbe (97a).* [/] *Nichts darin. Am Rande unten in Brand,,* [/] *erde Eisenring (und Fragment eines zwei,,* [/] *ten 26.1.09).*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/97:B)]

98. 5,35 N 5,00 W 25 cm tief
Nichts drin.
[na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"]

99. 5,60 N 5,00 W 60 cm tief

Darin zerschmolzene Glasperle, 2 kleine [/] *Emailperlen.*
[na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"]

100. 4,05 N 6,60 W 75 cm tief
Darin 2 Bernsteinperlen.
[na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"]
[poniżej, przy prawym marginesie] *101.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *3.*

101. 4,30 W 3,50 S
Unter großem Stein, Stein 30 cm tief, ca 16 cm [/] *dick, darin 2 Bronzebeschläge.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XI/101:B)]
[na prawym marginesie dopisek Tiessena:] *Urne!*

102. Knochen – Häufchen unter rundem [/] *Stein.*
0,30 O 2,15 S 60 cm tief.
siehe 107. Dieselbe Stelle irrtümlich zum [/] *2. Male markirt.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XII/102:B)]

103. 5,00 N 6,40 W 95 cm tief.
Urne in Branderde. In der Urne nichts.
In der Branderde geschmolzene Glas- [/] *und andere Perlen; Stückchen Bronze und* [/] *Rest von + Beigefäß (Daneben zerstörte* [/] *Stelle.*
[na prawym marginesie dopisek Tiessena:] + *in der Urschrift* [/] *mit Blaustift.*

29.8.07

104. 4,70 O 3,00 S. 45 cm tief.
Urne in freier Erde mit hohem Hals und [/] *Deckel durch. Nichts drin.*

105. 4,45 O 2,60 S. 55 cm tief.
Knochen-Häufchen, auf welchem kleines [/] *eisernes Messer liegt, darin kleine Bron,,* [/] *zenadel.*

106. 5,50 N 4,50 W. 95 cm tief.
Zerstörter Topf, darin geschmolzene Glas,, [/] *reste, Rest einer Bronzefibel mit um,,* [/] *geschlagenem Fuß, Bronzeperle.*

107. 2,15 S 0,30 O. 35 cm tief.
Großer runder Stein, darunter Knochen,, [/] *häufchen, siehe 102. Nichts darin.*

108. 2,00 S 0,85 O. 30 cm tief.
Großer Stein, darunter Urne, nichts drin.
[poniżej, przy prawym marginesie] *109.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *4.*

109. 1,90 S 1,45 O. 25 cm tief.
Darunter Knochen-Häufchen (kleines Kind).
nichts drin.

Kamien 107–110 unter 3 Steinen (ein 4. [/] *dazwischen S von 107 großer flacher Stein*
3,40 O 1,30 S.
WNW [*soll S sein*] *von + (ein anderer, dieser hoch, flach* [/] *unter der Grasnarbe.* [obok, na prawym marginesie dopisek Tiessena:] +?
[poniżej plan rozmieszczenia kamieni nad obiektami 107–110. Tiessen nie przerysował skali i kierunków świata]

110. 2,00 S 1,20 O. 25 cm tief.
Kleinerer Stein, darunter Branderde mit [/] *wenigen Knochen, nichts drin.*

111. 4,90 W 2,90 S.
Stein, ca 35 cm tief (davon 25 etwa vor 30 [/] *Jahren aufgeschüttet); darin Feuerstahl.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XII/111:B)]

112. 3,50 W 5,80 N. 75 cm tief (auf,, [/] *geschüttete Erde darüber!) Kleiner Topf, darin* [/] *Rest geschmolzener Bronze.*

113. 3,50 W 5,85 N. über 112. 60 cm tief.
Kleiner Topf, darin kleines Beigefäß und [/] *3 Bernsteinperlen (2 Bernsteinperlen* [/] *und 1 Glasperle. 26.1.09).*
[poniżej, przy prawym marginesie] *114*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *5.*

114. Knochen – Häufchen in freier Erde.
3,65 S 5,25 O. ca. 60 cm tief.
Darin Knochenkamm.

115. Brandstelle.
8,50 N 2,50 O 40 cm tief.
Nichts drin.

116a. Knochen – Häufchen.
6,20 N 4,20 W 1,05 tief
Nichts, da bei der Zerstörung der angren,, [/] *zenden Stelle (Stubbenroden) hineinge,,* [/] *rissen und zwar von 116.*

116. 6,25 N 4,40 W. 80 cm tief
(darauf aufgeschüttete Erde,mindestens 35 cm) [/] *Umgestürzter Topf, nichts drin.*

117. 6,25 N 4,80 W.
Dito wie 116, nichts drin.

118. 6,30 N 3,70 W. 90 cm tief.
Urne mit Deckel darin Beigefäß mit [/] *Deckel, Bernsteinperle, Bronzefragment.*

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
α Ein Lochgraben trifft auf Steine und [/] *Lehm, an diesen angrenzend nach den* [/] *Steinen zu eine Brandstelle, diese 8,75 W.* [/] *34 N vom Kreuzpunkt.*
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

119. über 118 Urne, darin Eisenschnalle.

120. 6,95 W 4,50 N. 75 cm tief
Knochen-Häufchen in freier Erde, nichts drin.

121. über 120, 58 cm tief. Urne in freier [/] *Erde, nichts drin.*

122. 4,10 N 7,20 W. 40 cm tief.
Urne in freier Erde, darin 2 Bernstein,,
[poniżej, przy prawym marginesie] *perlen.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *6.*

noch 122.
perlen.

[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]
Brandstelle β 15,20 O 4,80 S. ca. 40 cm tief
(jenseits des Weges!) ¾ m im Durchmesser, [/] *70 cm dick, darin wenig calc. Knochen,* [/] *einige Scherben, große Kohlenstücke.*
[pojedyncze podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

123. 4,50 N 7,45 W. 50 cm tief.
Urne in freier Erde; nach NW daneben [/] *Brandstelle. In der Urne Beigefäß, Eisen,,* [/] *pinzette, 2 Bernsteinperlen.*

124. 3,55 N 7,70 W. 60 cm tief.
Urne in freier Erde; darin verschm. [/] *Glasperle und verschm. Bronze und 2* [/] *Bernsteinperlen.*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XIII/124:B)]

125. 6,45 N 5,00 W. 55 cm tief.
Urne mit Deckel in freier Erde. Nach NO. [/] *schließt sich unten Branderde an. In der*
b. Branderde 2 Eisennieten, 1 Gürtelzunge.
a. In der Urne 1 zerschmolzene Glasperle.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XV/125:B)]

126. Knochen-Häufchen in freier Erde.
0,15 S 6,70 W. 70 cm tief.
Darin geschmolzene Bronze. (und Knochen,, [/] *stückchen mit Glasspuren 26.1.09)*

(127. Knochen-Häufchen
0,15 S. 6,90 W. dito [/] *gehört zu 126!)*

128. 2,60 N 11,0 W.
Knochen-Häufchen unter Stein, zerstörte [/] *Stelle! Darin Bronzefragmente.*

129. Knochen-Häufchen in freier Erde.
6,35 N 9,15 W. 35 cm tief.
Nichts darin.
[poniżej, przy prawym marginesie] *130*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *7.*

130. Zerstörter Topf im Rasen
2,90 [pierwotnie inna wartość, trudna do odczytania] *N 10,45 W. nichts darin.*

131. 4,00 N 8,20 W. ca. 45 cm tief.
Urne in freier Erde; darin Eisenschnalle und [/] *2 Bernsteinperlen.*

132. 6,20 N 6,85 W. 60 cm tief
Urne mit Deckel, darüber Branderde [/] *und zerstörte Urnen, sowie ein Schalen,,* [/] *stück, darunter eine zerstörte Urne, direkt* [/] *über 132=132a, darin 2 Bernsteinperlen*
[na lewym marginesie dopisek:] *(132a?)=133*

[na lewo dopisek: = *134.*] *133. Urne in freier Erde.*
2,60 S 6,50 W. ca. 45 cm tief.
Nichts drin.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XV/134:B)]

[na lewo dopisek: = *135.*] *134. Brandstelle, nichts darin.*
5,10 N 6,25 W 90 cm tief

[na lewo dopisek: = *136.*] *135. Beigefäß in freier Erde*
3,20 N 8,10 W. 30 cm tief
Darunter 53 cm tiefer 3 große Steine, dar,, [/] *unter No 142/143 Urne, deren Ränder 90 cm tief sind.*

~~*No 136 ausgelassen*~~

137. von 142; 85 cm nach O in gleicher [/] *Tiefe Knochen-Häufchen, darin nichts.*

138. 5,10 W 6,70 N. 75 cm tief
Zermolschte Urne, daneben unten in ge,,
b. mischter Erde ein Eisenstückchen,
a. darin ein Feuerstahl

139. 0,60 N 6,75 W. 80 cm tief
Große Urne in freier Erde; darin Eisen,, [/] *schnalle und zerschmolzene Emailperlen,* [/] *(mit Glasperlen zusammengeschmolzen).*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVI/139:B)]
[poniżej, przy prawym marginesie] *140.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *8.*

140. 2,90 N 9,25 W. 60 cm tief.
Urne in freier Erde, darüber zerstörte Urne;
nichts drin.

141. 7,30 W 7,10 N. 65 cm tief.
Nur ein paar Scherben.

142. 2,80 N 7,60 W. 90 cm tief.
Neben der Urne nach SO Lanzenspitze,
b. Spitze nach unten, darin Nadel, Eisenfi,,

a. bel (?), Bronzefingerring (oder Gürtelbe,, [/] schlag oder sonst was! Riemenzunge?)

143. 3,00 N 8,00 W. 90 cm tief.
Darin 1 [wolne miejsce zostawione przez Tiessena – powinno być Knie] *fibel, 1 Bronzenadel, Bronze,, [/] stückchen (über 142/143 Scherben einer zer~~brochene~~störten Urne)*

30.8.07

144. 4,80 N 7,75 W. 55 cm tief.
Knochen in Branderde, nichts drin.

145. 0,70 S 7,50 W. ca 25 cm tief.
Zerstörte Stelle (Scherben von mehreren [/] Urnen; darin 1 römische Münze, eiserne Schnalle).

146. Zermolschter Topf über und neben [/] der Branderde No 144 (nach N) ca 45 cm tief, nichts drin.

147. 1,25 N 9,60 W. 62 cm tief.
Zerstörte Stelle.

148. 2,30 N 9,40 W. 50 cm tief.
Zerstörte Stelle, darin Schnallenrest, Henkel [/] von Beigefäß.

149. 2,50 N 9,20 W. 55 cm tief.
Zerstörte Stelle unter Stein, nichts drin.

[poniżej, przy prawym marginesie] *150.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *9.*

150. 2,95 N 9,20 W. ca. 68 cm tief.
Knochen-Häufchen, nichts drin.

151. Knochen-Häufchen neben 150 nach N [/] (15 cm tiefer); nichts drin.

152. 6,90 N 5,50 W. 85 cm tief.
Urne mit Deckel, nichts drin.

153. 6,90 N 5,80 W. 50 cm tief.
Halb zerstörte Urne, darin 1 Bernsteinperle.

154. 6,60 N 6,15 W. ca. 50 cm tief.
Zerstörte Stelle, nichts drin.

155. 1,90 N 10,00 W. 60 cm tief.
Molscher Topf, schräg unter Stein.

156. Zerdrückte Urne neben 143, [/] 60 cm nach W; darüber und dahinter 2 Stei,, [/] ne in zweifacher Lagerung, anstoßend [/] an die Steine von 142/143! Darin Bron,, [/] zesprossenfibel.
[poniżej szkic rozmieszczenia kamieni (Tabl. XVIII/156:D) z dopiskiem:] *aufrecht stehend (flach!)*
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/156:C)]

157. 0,40 S 8,30 W. 55 cm tief.
Zerdrückter Topf in freier Erde. Darin Hals,, [/] ring, Eisennadel, (zur 2. Fibel gehörig), Eisen,, [/] schnalle, 2 Nadelstücke, Reste einer 2. Fibel.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/157:B)]

158. Knochen-Häufchen
7,25 W 5,80 N. 80 cm tief.
Darin 2 eiserne Gürtelbeschläge, 1 Feuerstein.

159. 6,20 N 7,40 W. 80 cm tief.
Zerstörte Urne mit Eisen (Schildbeschlag) [/] Nadel, zerschmolzene Glasperle, Stückchen Bronze.

160. 1,20 N 8,50 W. 50 cm tief
nichts drin.
[na lewym marginesie rysunek przekroju obiektu (Tabl. XVIII/160:B)]

[poniżej, przy prawym marginesie] *161.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *10.*

161. 0,80 N 9,20 W. 45 cm tief.
Nichts drin

[na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?"]

162. 0,70 S 9,80 W. ca 50 cm tief.
Zermolschter Topf, nichts drin.

[*Hier die beiden Brandstellen α und β [/] (cf. hinter No 118) anfügen.*]

[podwójne podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

(Ablage Wisocki.)

Fahrt nach der Stelle im Jagen 5 am [/] See [zostawione wolne miejsce, obok na prawym marginesie Tiessen dopisał znak „?" (powinno być: Landang] *an der großen Eiche. Der Forst,, [/] weg, welcher um die ganze Seite herum [/] neu angelegt ist, wird nach links verfolgt, [/] ca. 2 Minuten davon unter einer Kiefer auf der rechten Seite sind Scherben und Kno,, [/] chen vergraben, welche bei der Anlage die,, [/] ses Weges zu Tage gekommen sind. Diese [/] Knochen weisen sich als gut erhaltene Pfer,, [/] deknochen und Zähne aus. Bei einem Ein,, [/] schneiden von 3 Löchern (in einer Linie, [/] welche vom See nach oben den Weg kreuzt) [/]traf nur das hart am Weg und an der [/] Kiefer nach oben gelegene Loch auf Scherben [/] etwa 10–15 cm unter der Oberfläche in einer Schicht, die wieder 10 cm dick war; der [/] Boden darunter schien ungerührt zu sein. Die Stelle gezeigt durch Besitzer Jedamzig – Kamien.*
[podwójne podkreślenie od lewego do prawego marginesu]

4.9.07
Von der alten Stelle nördlich gewandert, [/] bis zu dem Punkt, wo rechts die Ziegelei des Herrn Scheumann (Weißunen und Vorwertz [/] Luisenthal) ist. Auf dem Wege, den Inspektor

[poniżej, przy prawym marginesie] *Scheumanns*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *11.*

Scheumanns getroffen. Dieser, früher in Sdorren [/] *hat Bujack auf die Stelle dort geführt. Es ist* [/] *viel von allen möglichen Leuten dort ge,,* [/] *buddelt worden. Auf dem Friedrichswer,,* [/] *der, der zu Sdorren gehört, beim Baumfällen eine Faustina,,* [/] *münze gefunden, welche Bujack erhielt. Dort* [/] *jetzt Weide, nachgesucht ist* <u>*nicht*</u> *worden. Sie* [/] *war ziemlich in der Mitte des Werders ohne* [/] *alles andere.*

[poniżej szkic położenia stanowiska względem miejscowości *Luisenthal, Onufrigowen* i *Kl. Weissuhnen*, z podanymi kierunkami świata]

Herrn Besitzer Sadowski – Gr. Weissuhnen [/] *hat auf dem Felde neben dem Abhang nach dem Warnoldsee 2 Steinhämmer gefunden.* [/] *In der Nähe eine Steinplatte, unter wel,,* [/] *cher Scherben.*

Diese Abschrift ist von mir im [/] *Mai 1924 gefertigt.*
Bürgermeister Hans Tiessen –
Königsberg i/Pr.

Aneks 4 – Notatki Feliksa E. Peisera

Notatki sporządzone piórem przez Feliksa E. Peisera na co najmniej 44 numerowanych stronach, z ołówkowymi dopiskami i rysunkami zabytków, dotyczące obiektów i materiału pozyskanego podczas wykopalisk na cmentarzysku w Kamieniu[2] (PM-A 1677, Bd. 1/228–266; patrz ryc. 3):

[w prawym górnym rogu strony] <u>*1*</u>

Westlich vom Beldahnsee, am Fusse eines auffälligen [/] *Hügels gelegen* [przekreślone słowo, trudne do odczytania], *nach O von ihm; eine sanfte* [/] *Anschwellung bildend. Viele Gruben zeigen, dass* [/] *sowohl durch Stubbenroden wie durch lochweises* [/] *Ausgraben viel zerstört worden ist.*

1. Urne mit Deckel auf Branderde stehend, R[an]*d 0,70 (resp. Deckel!) Boden* [/] *1,0*[*0* lub *5* – odczyt zmieniony, trudno stwierdzić, która wartość jest poprawna] *m tief. Darin eine Bronzefibel.* [/] *Urne unten angerauht, oben geglättet, um den Hals-* [/] *ansatz drei Linien. Deckel oben geglättet, unten* [/] *angerauht.*
Die Fibel gehört zur Gruppe der kräftig profi- [/] *lierten, ist mit oberer Sehne und dornartigem* [/] *Schlussknopf versehen.* [dopisek ołówkiem:] = *Jask. 284* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 65, tabl. VII:2]
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. I/1:1.2), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek ołówkiem:] *Urne im Mus.* [/] *Zeichnung im Buch* [/] *zu zeichnen*

2. Urne mit Deckel in freier Erde, oberstes Stück [/] *des Deckels 0,70, Boden 1,10 m tief. Darin 1 Bronzefibel.* [/] *Am Boden in freier Erde 1 Eisenmesser, 1 Eisen-* [/] *sporn, eiserner Anhänger, an dem wohl eine* [/] *eiserne Pinzette befestigt war, von der aber nur* [/] *ein unterer Teil erhalten ist, 2 kleine* [/] *eiserne Riemenzungen, ein eiserner* [/] *Nagel, resp. Nietenstift, mit viereckiger* [/] *Platte, 2 eiserne Beschläge,* [/] *eiserner Falzbeschlag, ein unbestimm-* [/] *bares Eisenfragment. Neben dem Deckel* [/] *nach SO grosse Eisenschnalle und dazu gehörige*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. I/2:1a), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *Urne im* [/] *Mus. Zeichnung* [/] *im Buch* [/] *(Deckel zu sehr zerbr.)*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *(Kamien)* <u>*2*</u>

Riemenzunge. Etwa 30 cm über [/] *dem Deckel, also etwa 25–30 cm* [/] *tief, Stein, auf dem einige Scherben* [/] *lagen.*
Die Urne ist hellbraun, oben geglättet unten [/] *schwach angerauht, hat um den* [/] *Halsansatz 2 rohe Linien. Der* [/] *Deckel war sehr zerdrückt, Form* [/] *ähnlich wie von 1. Von den Scherben* [/] *über dem Stein war eine als Boden-* [/] *stück einer grösseren Urne (wohl* [/] *der jüngeren Schicht) zu erkennen.*
Die Fibel ist ganz ähnlich der [/] *Moythienen S. 25 Abb. 23 wiederge-* [/] *gebenen aus Macharren; aber Spirale* [/] ~~*ist*~~ *und Sehne sind verschwunden, die* [/] *eiserne Nadel ist eingehenkt vergl. Almgren* [/] *S. 68 (Fig. 133) und Tischler Gräberfelder* [/] *S. 198 f.*[olgende] *Ferner Jaskowskasee 267* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 62–63, tabl. VII:5].
Das Messer, von dem die Spitze fehlt, [/] *ist, soweit erhalten, 22 cm lang 3,3 cm* [/] *grösste Breite, ohne Verzierung mit* [/] *gerade abgesetzter Griffangel, es* [/] *entspricht ziemlich genau dem Messer* [/] *Jaskowskasee 244.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 58, tabl. III:1]
Der Eisensporn mit Aussenknöpfen zeigt [/] *als Träger des etwas gebogenen, dicken Dorns eine sprossenartige Platte, also die charakteristi-* [/] *sche Plattenform der Stuhlsporen, vergleiche Moythienen Fund 17 (Taf. III 01 und 2). Sonst gleich ebenda Fund 27 auf Taf. V.*
Der Anhänger ist bügelförmig, so gebildet, dass ein [/] ~~*Eisenblech, dessen Enden scheibenförmig verbreitert*~~ [/] ~~*sind, zusammengebogen wurde und eine Niete*~~ [/] ~~*durch die beiden Scheiben gesteckt ist. Die Niet*~~ [/] ~~*geht durch einen in der Mitte zwischen den*~~ [/] ~~*Scheiben freibeweglichen jetzt freilich angerosteten*~~ [/] ~~*Eisenring. An diesem dürfte, vielleicht angehängt durch einen zweiten Ring, die Eisenpin-*~~

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] <u>*Kamien*</u> <u>*3*</u>

Eisenband zu einem ovalen Ring zusammenge- [/] *bogen ist, in welchen ein Ring eingehäng ist, in dem die +* [/] *+Pinzette gehängt haben wird. Von ihr ist nur* [/] *das Stück der einen unteren Hälfte*

[2] Rozwinięcia skrótów bibliograficznych, które stosował Peiser przytaczając literaturę z analogiami dla materiałów z Kamienia, znajdują się na końcu Aneksu 4. W przypadku znalezisk nieopublikowanych przed II Wojną Światową, na które powoływał się ten badacz, podano odsyłacze jedynie do często wzmiankowanych znalezisk z cmentarzyska w Gąsiorze (*Jaskowskasee*), których katalog autorstwa M. Schmiedehlem ukazał się drukiem dopiero w 1990 roku.

vorhanden. Vergl. Jaskowskasee 243! [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:5] *und hier 27!* [/] ~~*Vergl.*~~
Auf dem Band ist das Zeichen [tu rysunek ornamentu (Tabl. II/2:7)] *ange-* [/] *bracht.*
Die Riemenzungen sind auffällig kurz und [/] *verjüngen sich nach der Spitze;* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] ~~*sind*~~ [przekreślone słowo, trudne do odczytania] ~~*der Form*~~ *ungefähr, als wenn die* ~~*zwei*~~ [/] *von Jaskowskasee 244* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:4] *in der Mitte abge-* [/] *brochen und unten wieder rundlich zugeformt* [/] *worden wären.*
Der Nagel = Moythienen Fund 17 (Taf. III p)
Die Gürtelbeschläge sind zerbrochen, je 2 Stücke [/] *zusammen-*~~*geröstet*~~*nietet, Form wohl wie Moythienen* [/] *Fund 17 (Taf. III c), aber nur halb so breit.*
Der Falzbeschlag ist wie Jask. 407 [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 85, tabl. XV:11], *aber unver-* [/] *ziert.*
Die Eisenschnalle besteht aus dem ~~*festen*~~ [/] ~~*stark mit der Kappe verbundenen*~~ *viereckigen Rahmen, in dem ein Balken als Träger* [/] *zweier Dornen durch Zapfen eingefügt ist, auf denen* [/] *er sich dreht; die Dornen greifen in zwei* [/] *enge Einschnitte in den Bügel ein.* ~~*Kappe*~~ [/] ~~*und Rahmen sind derart verbunden, dass*~~ [/] ~~*das Rahmenstück, der Rahmenteil, und die umhüllende*~~ [/] ~~*Kappe als ein Stück zusammengeschmiedet sind;*~~ [/] ~~*das freie Ende der oberen Kappen-*~~ [/] ~~*hälfte ist wulstartig ausgeschmiedet.*~~ [/] *Die Kappe ist sehr schmal, die Oberseite* [/] *endet in einer wulstartigen Verdickung.* [/] *Die Axe trägt zwei Endknöpfe. Dadurch, dass der Dornenträger in den* [/] *Schmalseiten befestigt ist, waren keine* [/] *Ausschnitte in der Kappe nötig.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 4

Die Rimmenzunge ist am Lederende beil- [/] *förmig geschweift und nach dem* [/] *anderen Ende,* [dwa przekreślone słowa, trudne do odczytania] *die* [/] *Leitenlinien in gleicher Weise einge-* [/] *zogen; das obere Ende ist ausge-* [/] *schnitten. Vergl. zur Form Moythienen Fund 58 = Tafl. IXα die aber ohne Ausschnitt ist.* [/] *Für den Ausschnitt vergl. Kl. Puppen L b 22, 23.*

3. Knochenhäufchen unter einem Stein in freier Erde, 65 cm tief. Viel Knochen. Keine Beigaben.

4. Urne mit Deckel, 55 cm tief, unten in [/] *Branderde stehend; darüber runder Stein,* [/] *der 25 cm tief war. Dicht am Hals der* [/] *Urne 2 Eisenschnallen, 1 Eisensporn, 1* [/] *eiserne Riemenzunge, 1 eisener Gürtelbe-* [/] *schlag.*
Die Urne ist in der Form ähnlich wie T.K. [/] *XVIII 5/s (= Dollkeim Grab 2) nur der Hals etwas* [/] *niedriger; sie ist ebenfalls unten angerauht,* [/] *hat den Wulstabsatz um den Hals; ausserdem* [/] *noch einen zweiten auf dem Bauch, über dem* [/] *angerauhten Teil; unter dem oberen Wulst folgt* [/] *innerhalb zweier Linien eine Reihe von Winkeln* [/] *wie an dem Dollkeiner Gefäss, aber aus je drei,* [/] *statt je 2 Parallelen gebildet; darunter* [/] *2 Reihen doppelt schraffierter Dreiecke, wie* [/] *T. K. XVIII 1 (= Dollkeim Grab 4) darunter eine* [/] *Zone mit einzelnen solcher Dreiecke, darunter* [/] ~~*je 2 Linien*~~ *2 Linienpaare, zwischen denen eine Reihe von punkt-* [/] *artigen Eindrücken steht.*
Die eine Schnalle hat einen zweiteiligen viereckigen ~~*Bügel*~~ *Rahmen;* [/] *die beiden Kurzseiten greifen um die Axe herum;* [/] *vor* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *der Krümmung ist eine Wulstlinie* [/] *eingeschmiedet. Der greift ebenfalls um*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. II/4:1.2), z podanymi wymiarami urny]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 5

die Axe herum; seine Spitze liegt mit [/] *leiser Krümmung auf dem Rahmen* [/] *auf. Vergl. Vimosefundet Taf. 12 No. 1 u. 16.* [/] *Hier fehlt aber die Kappe.* [obok, na lewym marginesie dopisek:] *Vergl. Moythienen Fund* [/] *61b auf Tafel. IX* [/] *und siehe unten* [/] *Jask. 259* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 61]
Die zweite Schnalle ist einteilig, ein längliches Viereck [/] *mit abgerundeten Ecken, der Dorn greift um die Längsseite herum* ~~*(jetzt er*~~ [/] ~~*ist in der Erde und auf die eine Kurzseite verschoben und*~~ [/] ~~*angerostet) worden und kann, da die*~~ [/] ~~*Ecken etwas aufgetrieben sind, nicht in*~~ [/] ~~*die richtige Lage gebracht werden.*~~ *Vergl.* [/] *Vimosefundet Taf. 12 No 17.* ~~*Der Eisensporn*~~ [/] ~~*ist gleich dem von No 2.*~~ [obok, na lewym marginesie dopisek:] *vergl. Moythienen Fund 20b* [/] *auf Taf.* ~~*IX*~~ *IV* [poniżej, również na lewym marginesie notatka:] *Beiden Schnallen zusammen auch* [/] *Moythienen Fund 28 auf Tafel II. Die Funde 28 und 61 werden durch* [/] *den in beiden vertretenen Eisen-* [/] *bügel* ~~*zusammenge*~~ *als* [/] *gleichzeitig verwiesen, der seiner-* [/] *seits durch den in Fahrde, cf. Voss* [/] *u. Stimming Abl. V Taf. 9, Fig. 23 c,* [/] *gefunden als zum Ausgang der* [/] *älteren röm. Kaiserperiode gehörig* [/] *erscheint.* [/] *Vergl. Jask. 243.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:10]
Der Eisensporn ist gleich dem von No 2, nur [/] *etwas kleiner, der Dorn erheblich kürzer, aber auch etwas gekrümmt.*
Die Riemenzunge ~~*entspricht*~~ *ist = Moythienen* [/] *Fund 58c auf Taf. IX, die dort zusammen mit* [/] *einer andern, oben zu Fund 2 citierten gefunden* [/] *ist. Nur nach dem Riemenende zu ist sie* [/] *auch ein wenig geschweift.*
Der Gürtelbeschlag hat zwei Nieten, beide oben mit [/] *runden Knöpfen, unten die eine mit viereckigem Blech* [/] *vergl. Moythienen Fund 17 c auf Taf. III.*

5. Kleine Urne 35 cm tief, mit Deckelresten.
Ohne Beigaben. ~~*Oben an der*~~ *Darüber, etwas* [/] *nach der Seite verschoben, ein Stein*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. II/5:1a.2), z podanymi wymiarami urny]

6. Urne mit Deckel 35 cm tief; darüber ein Stein.
Ohne Beigaben.
Der Deckel, sehr zerdrückt, war verziert [tu rysunek ornamentu (Tabl. II/6:2b)] *durch einen Winkelkranz aus Doppel-* [/] *linien.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. II/6:1a.2a), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek ołówkiem:] *Zu Vergl. Jask. 33* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 22, tabl. XXX:1; /] *Zu 10 vergl. Jask. 143* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 38]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 6

7. Kleine Urne, 50 cm tief, darüber [/] *runder Stein. Keine Beigaben.*

Hals abgebrochen und mit dem etwaigen Deckel verbunden [/] *um den Halsansatz zwei um den Bauchansatz* [/] *eine scharfkantige Wulstlinie.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. III/7:1a), z podanymi wymiarami]

8. Zerdrückte Urne mit Deckel, 50 cm tief, darüber grösserer [/] *Stein.*
Die Urne ist sehr niedrig und mit breiten [/] *Bauch. Um den Halsansatz 3 Linien.*
Darin 2 kleine Bronzeringe aus dünnem [/] *flachen Bronzendraht von je 2 ¼ Windungen;* [/] *1 ganz kleines Bronzeringchen mit einige* [/] *schmolzenem Glasrest. Reste von 2 Millefiori-* [/] *Perlen.*
Die Oberfläche der Steine von 5-8 lag ziemlich [/] *in einer Ebene.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. III/8:1), z podanymi wymiarami]

9. Urne, 75 cm tief, darauf runder [/] *Stein (der also mindestens 30 cm tiefer* [/] *als die Steine von 5–8 situiert war!).*
Neben der Urne eiene Eisenschnalle.
In ihr eine Bronzenadel, 5 Doppelglasper- [/] *len mit Goldfolie, eine grosse, 3 kleine* [/] *rote Emailperlen von denen die eine zerbrochen ist und innen* [/] *farbiges Glas zeigt, einige Glasperlenfragmente,* [/] *ein Stück verschmolzenes Glas.*
Die Bronzenadel entspricht der von Jask. [/] *Fund No. 211 (zu vergl. ferner ebenda 77 und* [/] *242!* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 29, 50, 56, tabl. XI:3–5]
Die Schnalle mit Kappe ist = Jask. 33, [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 22, tabl. XIV:3] [/] *nur etwas grösser.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. III/9:1), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *ähnl. wie* [/] *No 2! (nur* [/] *etwas kleiner!)*

10. Durchgemischte Branderde, 1,10 cm tief, neben [/] *zerstörter Urne, von der Scherben noch* [/] *in der Branderde lagen. In dieser Branderde* [/] *eine Eisenlanze, ein eiserner Schildbuckel,*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 7

ein grösseres Eisenmesser, ein [/] *Eisensporn, eine eiserne Riemenzunge;* [/] *etwas weiter nach 9 hin, nur noch 5 cm von* [/] *9 entfernt aber etwas tiefer als der Boden von 9, ein kleineres Eisenmesser.* [/] *Diese Sachen sind von denjenigen, welche die* [/] *Urne zerstört hatten, nicht bemerkt* [/] *worden.*
Die Eisenlanze hat eine kurze Spitze, 2 Widerhaken, deren [/] [miejsce zniszczone] *an der Basis abgebrochen ist; sie* [/] *hat eine lange facettierte Tülle, die* [/] *sich nach oben stark verjüngt und* [/] *ein Stückchen unterhalb der Spitze* [/] *der Widerhake die Nachahmung von Umwickelung* [/] *zeigt. Vergl. Nydam XI 32, Vimose* [/] *19 No. 15 u. 16. Vergl. Babienten O a 5 Vergl.* [/] *Jask. 92* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 31, tabl. XXVI:4]
Der Schildbuckel hat schmalen Rand, [/] *niedrige, senkrechte Wandung und hohen* [/] ~~*zu einer Spitze sich*~~ *spitz auslanfenden* [/] *Kegel. Vergl. Jask. 295.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 68, tabl. XXVII:1]
Das Eisenmesser entspricht dem von Fund [/] *2, ist etwas kleiner und mit einer den* [/] *Rand begleitenden Linie verziert.*
Der Sporn ist etwas fragmentiert; er [/] *war sonst gleich dem von Fund 2, doch ohne* [/] *die Sprossen, also wohl mehr wie Moythienen* [/] *Fund 27 auf Taf. V.*
Die Riemenzunge, die gleich der von Fund [/] *4, aber kleiner ist, vergl. Jask. 243 auf Taf.* [numer trudny do odczytania; patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:4]
Das kleinere Eisenmesser entspricht dem [/] *grösseren, ist nur mehr abgearbeitet.*

11. Brandstelle, 20 cm tief. Darin 3 [/] *Scherben.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 8

12. Runder Stein, 15 cm tief; schräg [/] *darunter nach SO, etwa 20 cm tiefer* [/] *ein zweiter, kleinerer. Dieser schon* [/] *in Branderde, die sich nach S hinzieht.*
In der Branderde Knochen, Scherben, [/] *Steine. (Wohl zerstörte Stelle).*

13. In 65 cm Tiefe eine zerstörte Stelle ([/] Knochen und Scherben).

14. Brandstelle 75 cm tief, 25 cm dick.
Darin ein kugelförmiger [/] *Eisenbeschlag, vergl. Moythienen 28,* [/] *mit 2 Nieten und Eisenplättchen.*

15. Brandstelle, 90 cm tief. Darin [/] *verschmolzene Glasperlen, eine* [/] *grössere, rote Emailperle, eine* [/] *verschmolzene dito mit einge-* [/] *legten Augen, eine kleine* [/] *Eisenniete mit Eisenplättchen (ähnlich wie an dem Eisenbeschlag von* [/] *14). Endlich eine Scherbe (ähnlich der* [/] *Urne 1!)*

16. Randscherbe eines Gefässes (flachge- [/] *drückter Rand), 35 cm tief. Darunter* [/] *gemischte Erde; in dieser 10 cm tiefer* [/] *und etwa 40 cm* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *entfernt ein* [/] *runder Stein von 10 cm Durchmesser.* [/] *10 cm unter diesem ein Knochenhäufchen* [/] *ohne Beigaben. Unter ihm* [/] *Branderde ohne Inhalt.*

17. Zerstörte Urne mit Deckel, 70 cm tief, unter [/] *Stein, der 30 cm tiefer war. Ohne* [/] *Beigaben.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 9

18. Brandstelle mit Knochen, 50 cm tief.
Ohne Beigaben.

19. Knochenhäufchen, 50 cm tief. Darin [/] *eine Eisenschnalle, ein eiserner* [/] *Beschlag, verschmolzene Glasperlen.* [/] *Eisenschnalle und Beschlag gleich* [/] *Jask. 332 (= der kleineren dort!) (dort zusam-* [/] *men mit Haken (Augen) Fibel.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 75]

20. Urne mit Deckel in freier Erde, 40 cm [/] *tief. Auf dem Deckel hatte wohl* [/] *ein Stein gelegen, der aber früher* [/] *(von Ausgräbern oder beim Stubbenroden)* [/] *entfernt worden ist. Ohne Beigaben.*

Die Urne hat die Form [zostawione wolne miejsce]
~~*Die*~~ *Als Deckel scheint ein ähnliches,* [/] *aber niedrigeres Gefäss gedient zu* [/] *haben; doch wäre eine Form des Deckels wie* [/] *z. 6. Moythienen XII 61 (soll 31 sein) nicht ausgeschlossen*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. V/20:1a), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *z. 81, in der Fibel m. u. F. M. gef.*[unden]*!*

21. Urne, 70 cm tief in freier Erde auf Brand- [/] ~~*erde*~~ *stelle; die Erde nach S ist rötlich, wie* [/] *von Brand; unten Scherben (wohl vom Hals, der* [/] *zerbrochen ist). Die Branderde ist 15 cm* [/] *dick, erstreckt sich weiter nach W.*
Ohne Beigaben.
Vergl. 31.
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. V/21:1a), z podanymi wymiarami]

22. Urne mit Deckel (Form ähnl. wie 21), 75 cm [/] *tief in freier Erde. Ohne Beigaben*
[na lewym marginesie dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 10*

23. Pferdebestattung, 1,00 m tief, Kopf [/] *nach S SW, Körper nach O gerichtet.* [/] *Im Maul eiserne Trense, von* [/] *der eine Stange fehlt. Daran ange-* [/] *rostet ein fragmentierter Gürtel-*[/] *beschlag; in der Erde daneben drei* [/] *weitere Beschläge (viereckig länglich* [/] *mit je 2 Nieten). Nach geringer* [/] *grüner Färbung am Schädel scheint* [/] *ein Stückchen Bronze an ihm ge-* [/] *legen zu haben, aber fortoxydiert zu sein.* [/] *Ferner fand sich in der Erde* [/] *eine Scherbe von einer Urne, die* [/] *der von No 8 entsprochen haben dürfte.*
Keine Steine!
In der Erde über der Pferdebestattung fanden [/] *sich 3 Scherben eines Gefässes mit +*
[obok, na lewym marginesie dopisek:] + *Fingernägeleindrücken wie Niku-* [/] *towen 281*

24. Brandstelle, 25 cm tief. Darin Scherben [/] *wohl von einem Beigefäss, verschmol-* [/] *zener Bronzerest (von Fibel?). Diese* [/] *Angaben nach dem Fundbuch;* ~~*die Scherbe und*~~ *der Bronzerest ist* [dwa przekreślone słowa, trudne do odczytania] [/] *nicht mehr zu finden und* ~~*scheint*~~ [/] *könnte beim Einpacken verloren gegangen* [/] *zu sein. Dagegen* $_1$ ~~*fand sich eine*~~
[obok, na lewym marginesie dopisek:] $_1$ *sind 2 Scherben wahrscheinlich* [/] *zu einer Schale mit hohlem* [/] *Fuss gehörig gewesen; die* [/] *dritte gehört zu einem Gefäss mit Fingernägelein-* [/] *drükken (wie die zu 23!)*

25. Brandstelle, 25 cm tief. Darin [/] *Reste einer Bronzefibel, eines* [/] *Fingerringes, eine zerschmolzene* [/] *grössere rote Emailperle. Eine kleine Scherbe.*
Die Fibel [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *war sehr gross,* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *erhalten* [/] *ist die* ~~*eine*~~ *eiserne Axe, Reste der Bronze-* [/] *rolle, der eine Endknopf in Form* [/] *eines Kugelsegments, Stück einer* [/] *abgeflachten Sehne. Wohl eine D-Form*
Der Ring dürfte ein solcher mit [/] *Mittelschild gewesen sein, wie der* [/] ~~*von*~~ *No. 31a.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 11*

26. Grosse sehr zerbochene Urne mit Deckel in Branderde, [/] *50 cm tief. Keine Beigaben. Die Form der Urne war ungefähr die* [/] *der Urne No 21. Die Form des Deckels* [/] *ist etwa die des Deckels von No 1.*

27. Urne mit Deckel in freier Erde, [/] *60 cm tief. Darin eiserne Pinzette* [/] *an Eisenring, ferner 2 Scherben eines* [/] *kleinen, im Feuer verschmirgelten Beigefässes*
[poniżej dopisek ołówkiem:] *(Form des letzteren* [/] *ev. späteren zu vergleichen!)* [/] *Die eine mit etwas abgetrenntem Boden* [/] *und einem breiten Form,* [/] *die andere ohne und vielleicht mit Längsstrichen (Also vielleicht* [/] *2 Beigefässe?)*
Die Eisenpinzette ist = der von [/] *Jask. 243* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:5]; *siche auch hier Funde 2*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. VI/27:1a.2), z podanymi wymiarami urny oraz dopiski ołówkiem:] *reconstruiert!* [/] *Vergl. No 2!*
Beigef.[äß] *a* [obok schematyczny szkic naczynia (Tabl. VI/27:3)]
b. [obok schematyczny szkic naczynia (Tabl. VI/27:4)]
Die Urne mit stich u. Wulst [/] *am Halsabsatz* [obok schematyczny szkic przekroju listew plastycznych (Tabl. VI/27:1b)]

28. Urne mit Deckel in freier Erde, [/] *50 cm tief. Keine Beigaben. Unter ihr 2, neben* [/] *ihr in Bauchhöhe 1 Scherbe. Die letztere könnte* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *von einem Gefäss wie* [/] *No 7 stammen.*
[na lewym marginesie rysunek przystawki (Tabl. V/28:1), popielnicy z przykrywką (Tabl. V/28:2.3), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek ołówkiem:] *Form etwa wie No 4!* [/] *Siehe auch Zeichnung im Buch.*

~~*29*~~ *Zwischen 27 und 28 kg,10 cm tief,* [/] *ein grosser Stein.*

29. Urne mit zerstörtem Oberteil, [/] *erhaltener Rest 60 cm tief, in freier Erde. Darin eine* [/] *kleine, linsenförmige* [/] *Bernsteinperle.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 12*

30. In 40 cm Tiefe eine zerstörte ~~*Stellen*~~*,* [/] *aber unberaubte Stelle: Scherben* $_1$
[na lewym marginesie dopisek:] $_1$ *von denen die einen auf 2 Deckel deuten, die* [/] *anderen auf eine verzierte Urne der Form 53a.* [/] *Die Verzierung zeigt unter dem* [/] *Halsansatz einen gratartigen Wulst,* [/] *darunter 3 Linien, dann* [/] *nebeneinanderstehende, durch* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *Quadrierung ausgefüllte* [/] *Dreiecke, welche* [/] *mit der Basis auf einer Linie* [/] *stehen und auf dem Umbruch,* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] [/] *über dem angerauhten Unterteil noch mehrere* [/] *Liniengruppen.*
~~*(im Museum jetzt nicht zu finden!),*~~ *eine Bronzefibel, Oberteil abgeschmol-* [/] *zen, 4 kleine bronzene Riemenzun-* [/] *gen, 2*

angeschmolzene Stücke von solchen, [/] *1 kleiner Eisensporn, 3 flache* [/] *Bronzeringe, 3 Stücke von solchen,* [/] *ein Bronzefalzbeschlag, Stück eines gleichen verschmolzen, eine* [/] *Eisenschnalle mit Kappe, 3* [/] *Eisenfragmente (von Messer?),* [/] *ein Bronzespiralröllchen, eine* [/] *Reihe kleiner Bronzereste (~~Nietten~~* [/] *~~Köpfe~~, kleine Krammenartige Beschläge,* [/] *einige in Form von Nietenköpfen etc. cf.* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *TK X 6, ein Stück verschmolzener* [/] *Bronze.*
Die Fibel entspricht TK II 10 und [/] *hatte auf den Kämmen Eisendraht* [/] *(vergl. die von Lehndorf!)*
Die Riemenzungen = TK X 12c
Der Eisensporn hat statt der Knöpfe [/] *Seitenstangen, vergl. TK XVI 7 und* [/] *die Notiz Kemke's dazu, sowie seinen Fundbericht über Bartlikshof (Schriften der Phys.*[ikalisch-]*Oek.* [onomischen] *Ges.*[ellschaft] *XLI Taf. III 8* [/] *S. 124, 127 und Fund 33. Vergl. ferner Moythienen* [/] *85, wo 2 Sporen mit abgeschnürtem Dorn* ‚
[na lewym marginesie dopisek:] ‚ *gefunden sind, die je* [/] *eine solche Stange und der* [/] *eine einen Knopf aufweisen, während bei dem anderen der* [/] *vorauszusetzende Knopf abge-* [/] *brochen ist. (dort citierten).* [/] *Der Gesamtfund soll* [/] *ein Depot sein nach* [/] *der Behauptung Herrn Hollacks.* [/] *Doch ist die Angabe* [/] *nicht zweifellos.*
Die Bronzeringe sind vielleicht als [/] *Schnallen aufzufassen, da sie an einer* [/] *Seite etwas abgerundet sind und dieser* [/] *abgerundete Teil gerade, nicht ge-* [/] *bogen verläuft, also als Ansatz-* [/] *stelle für den um ihn herumge-* [/] *bogenen Dorn gedient haben könnte.* [/] *Die Dorne wäre aber sämmtlich* [/] *verloren gegangen. Als Parallelen* [/] *wäre dann auf Voss Stimming* [/] *Abt. V Tafl. 3, 7d und Taf. 15, 44b* [/] *zu verweisen. Es wären mindestens 5 Schnallen* [/] *anzunehmen, die mit den 5 (-6) Riemenzungen* ‚
[na lewym marginesie dopisek:] ‚ *correspondieren würden.*
[na lewym marginesie dopisek:] *Vergl. zu ihnen Jezerine Gr. 260* [/] *B. M.III S. 122 Fig 302*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 13*

Der Bronzefalzbeschlag [zostawione wolne miejsce]
Die Eisenschnalle entspricht ungefähr [/] *der von Vimose Taf. 12 No 14, nur ist der* [/] *Bügel etwas schmäler und seitlich nicht* [/] *so ausgebaucht.*
Das Bronzeröllchen dürfte schwerlich zu der [/] *Fibel gehört haben; aber zu dem Riemen-* [/] *schmuck, zu dem die anderen kleinen* [/] *Bronzestücke gehört haben werden.*

31. Direct, nach SW, hinter und teilweis über [/] *21 Urne mit Deckel. Ohne Beigaben.* [/] *20 cm darüber ein runder Stein.* [/] *10 cm ~~daneben~~ neben diesem Stein* [/] *unter noch höher liegendem ein* [/] *Bronzering mit Mittelschild (31a).*
Zu dem Bronzering vergl. PB XXII 155 [/] *(Rubocken Fund 13) und siehe auch ebenda* [/] *S. 133 (Lumpönen Fundstelle 2.* [/] *Ferner Daumen PB XIX Taf. VIII* [/] *No. 5 u. 9.*
[na lewym marginesie dopisek:] *vergl. Jask. 162a.* [patrz M. Schmiedehelm 1944; por. 1990, s. 41, przyp. 18, tabl. XVI:3]
Bei unserem Ring ist zu beachten, dass [/] *die runden Drahtenden durch Gruppen* [/] *von je 3 leisen eingekerbten Linien, die* [/] *um den Draht herumgehen, verziert sind,* [/] *also ähnlich wie Riefelung, aber doch nicht* [/] *als solche zu bezeichnen; ferner dass der* [/] *Mittelschild verziert ist mit Streifen, die* [/] *aus unregelmässigen ungraden Linien gebildet* [/] *sind vergl.*
[na lewym marginesie dopisek:] *Onufr.*[igowen] *zerbrochen?*

[brak stron nr 14–17, z opisami obiektów nr 32–54]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 18*

55. Zerdrückte Urne in freier Erde, 70 cm [/] *tief. Ohne Beigaben.*

56. Urne mit Deckel, 60 cm tief; daneben [/] *nach W Branderde, die aber nicht* [/] *an die Urne heranreicht.*
In der Urne Bronzereste und [/] *2 Stückchen eines Bronzeramens.* [/] *Etwa von einem Gürtelblech?*
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań rysunek przekroju obiektu (Tabl. VII/56:A) oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch* [/] *also wohl ähnlich* [/] *wie 32!*

57. Brandstelle, 30 cm tief. Ohne [/] *Beigaben.*

58. Urne in freier Erde, 60 cm tief; 25 [/] *cm darüber, aber 25 cm weiter nach NW* [/] *runder Stein. Oben in der Urne* [/] *ein Paar grosse, dicke Scherben, die* [/] *als Deckel gedient haben könnten* ‚ *Darin 2 kleinere* [/] *roh gearbeitete Bernsteinperlen.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. VII/58:1a), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch* [/] *Urne im Mus.*
[poniżej, również na lewym marginesie dopisek:] ‚ *oder bei der Bestattung mit Erde* [/] *in die Urne gekommen sind.*

59. Zerstörte Stelle, 60 cm tief. Darin [/] *Glasperlen mit Goldfolie, ~~Emailperlen~~* [/] *geschmolzene Emailperlen. Darunter* [/] *die noch ungestörte Branderde, in* [/] *der die Urne gestanden hatte. Darin* [/] *calc. Knochen, Scherben, und verschmol-* [/] *zene Glasperlen (mit Goldfolie).*

60. Zerstörte Stelle, 90 cm tief. Der [/] *untere Teil der Urne in situ. Nichts darin, auch keine Knochen.*

61. Urne mit breiter Öffnung 20 cm tief [/]darüber kleinerer Stein, der 15 cm dick 5 cm unter Oberfläche war, daneben [/] *noch ein grosser, der zu 62 gehört, wo* [/] *siehe.*
Darin 18 grössere und grosse Glasperlen [/] *mit Goldfolie, 8 rote Emailperlen, zer-* [/] *schmolzene Glas- und Emailperlen,* [/] *eine gutgearbeitete Bernsteinperle*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. VII/61:1), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch* [/] *Urne im Mus.*

[brak strony nr 19, z opisem obiektów nr 62–64 i częścią opisu ob. 65]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 20*

[dalszy ciąg opisu ob. 65.:] *zu retten waren. Innerhalb der Urne*

[/] *eine Bronzefibel mit Silberspuren, von Ver-* [/] *silberung oder* ~~*Silberbelag*~~*, eine grössere Bronzenadel,* [/] *deren Kopf fehlt, Eisenfragmente (wohl* [/] *von Gürtelbeschlägen).*
Die Lanze ist 43 cm lang, wovon etwas [/] *über 9 cm auf die Tülle kommen, mit schwachem Mittelgrat, der bis zur Spitze reicht,* [/] *Vergl. Vimosefund Taf. 14 No 6 und* [/] *siehe Berliner Ausstellungskatalog Taf. 15* [/] [przekreślony numer, trudny do odczytania] *706 a. (Diese Lanze aus Dollkeim ist* [/] *aber mit einer D Fibel zusammen gefunden,* [/] *cf. Kemke, Fundverzeichnis zu Tafel* [/] *7–15 der 1. Seit. der Phot. Alb. (SPÖG* [/] *X*[L]*II (1901).*
Das Messer ist 15 cm lang, mit [/] *stark abgesetztem Heft, bis nach* [/] *oben geschwungener Spitze,* [/] *vergl Jask. 240* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 56], *aber 2 cm länger und die* [/] *Schneide mehr abgenutzt.*
Die Fibel ist ungefähr = Almgren 96, [/] *vergl. auch Thierberg PB XXII S. 97 Abb. 80* [/] *und die dortiger Bestimmung Bezzenbergers.*

66. ~~*Direct*~~ *Schräg unter 50 zerdrückte Urne mit Deckel in* [/] *Branderde 70 cm tief. Ohne Beigaben.*
[na lewym marginesie dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch*

67. Urne mit Deckel, in freier Erde, 60 cm tief; [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *hoch* [/] *darüber kleiner runder Stein.*
Ohne Beigaben [dopisek ołówkiem:] *cf. 64!*
Die Schale wird wie die von 64 als [/] *Teller aufzufassen sein; der Rand ist aber er-* [/] *heblich höher als der von 64. Beide zeichnen* [/] *sich durch sehr grosse Dicke des Bodens aus.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. VIII/67:1.2), z podanymi wymiarami obu naczyń]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] <u>*Kamien*</u> <u>*21*</u>

68. Urne mit Deckel in Branderde, 80 cm tief; [/] *eine zu einem Deckel (wie 143) ge-* [/] *hörige Scherbe fand sich in der Brand-* [/] *erde unten am Boden. In der* [/] *gemischten Erde über der Urne eine* [/] *Eisenniete mit viereckigen Eisen-* [/] *plättchen (die vielleicht zu 69 gehörig?), in der beginnenden* [/] *Branderde 2 Stücke vom oberen* ~~*Stück*~~ *Teil einer* [/] *eisernen Stopfnadel.* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *Neben* [/] *der Urne auf dem Boden nach N* [/] *ein kleines Beigefäss*$_1$*; daneben 2 stark in Brand gewesene Spinn-* [/] *wirtel aus Thon, der eine fast* [/] *kugelförmig, der zweite flachbi-* [/] *konisch, viele Bronzereste, einer* [/] *mit Eisenniete, ferner eine Eisenniete,* [/] *alles von Gürtelbeschlägen und* [/] *einem Gürtelblech, wohl ähnlich wie* [/] *TK X 1, zerschmolzene Glas- und* [/] *Emailperlen, eine dreifache Glasperle* [/] *mit Goldfolie. In der Urne ein* [/] *Stückchen einer Eisennadel, wohl* [/] *zu den andern 2 in der Branderde* [/] *gefundenen Stükken gehörig, ein* [/] *Bronzerest, wie die in der Brand-* [/] *erde gefundenen, und 23* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *ganz* [/] *kleine, flache, scheibenförmige orange-* [/] *farbenen Emailperlen.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. VIII/68:1a.2a), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek:] $_1$ *so im Fundprotokoll; im Museum* [/] *ist aber unter dieser Nummer nur die Randscherbe eines* [/] *Gefässes, die vielleicht als zu* [/] *einem Beigefäss gehörig betrachtet* [/] *werden kann. Die Notiz bezieht* [/] *sich höchstwahrscheinlich darauf,* [/] *da der Rand in der Branderde augen-* [/] *scheinlich die Anschauung erregte,* [/] *dass es sich um ein Beigefäss* [/] *handele;*

69. Urne ~~*55*~~ *40 cm tief in freier Erde, 20 cm* [/] *über 68, also durch freie Erde von* [/] *ihr getrennt. Darin eine kleine* [/] *geriefelte und eine kleine cylinder-* [/] *förmige Perle aus hellgrünem Glas.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. VIII/69:1a), z podanymi wymiarami]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] <u>*Kamien*</u> <u>*22*</u>

70. Urne, 50 cm tief. Darin 2 kleine [/] *rohgearbeitete, linsenförmige Bernstein-*[/] *perlen und ein Bronzebeschlag,* [/] *sehr verschmolzen ,ursprünglich wohl* ~~*die*~~ [/] *in Form eines Romboids*
[na lewym marginesie rysunek okucia (Tabl. VIII/70:2) i popielnicy (Tabl. VIII/70:1a), z podanymi wymiarami urny]

71. von der Seite zerstörte Urne, 40 cm tief. Darin [/] *eine linsenförmige Bernsteinperle.*

72. Urne, 55 cm tief. Ohne [/] *Beigaben.*

73. Urne 50 cm tief. 20 cm über dem [/] *Rand ein runder Stein, der 15 cm* [/] *dick und 15 cm tief war.*
Ohne Beigaben.
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. VIII/73:A), rysunek popielnicy (Tabl. VIII/73:1a), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichnung im Buch* [/] *Urne im Mus.*

74. Urne 50 cm tief. Darin eine Bronze- [/] *spiralring, roh gearbeitet aus rundem* [/] *Draht 2 ¾ Windungen, und 2 kleine* [/] *aber dicke roh gearbeitet Bernstein-* [/] *perlen*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. IX/74:1), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch* [/] *Urne im Mus.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] <u>*Kamien*</u> <u>*23*</u>

75. Urne mit (nicht erhaltenem) Deckel, 70 cm tief, ~~*auf*~~ [/] ~~*Branderde stehend. Die Brandgrube*~~ [/] *Unter dem Boden ein wenig gemischte* [/] *Erde, darunter grosse Brandgrube 80 zu* [/] *80 cm, 37 cm dick, der Boden der Brand-* [/] *grube 1,50 m tief.*
In der Urne eine Bronzestopfnadel, [/] *zerschmolzene Glas- und Emailperlen,* [/] *flache Glasperlen mit Goldfolie,* [/] *Stücke eines Bronzearmrings.*
Am Boden der Urne nach N in der gemischten Erde Eisenmesser, [/] *Eisenpfriem, Eisenschnalle mit* [/] *Kappe, zu letzterer wohl noch ein Stück* [/] *Eisenblech gehörig,* ~~*kleinere Riemenzunge*~~ [/] *Eisener viereckiglänglicher (?) Gürtelbeschlag, stark verrostet,* ~~*grössere*~~ [/] ~~*dito*~~ *Riemenzunge mit Feuerpatina.*
Am Boden der Urne nach S in der gemischten [/] *Erde 2 Spinnwirtel aus Thon, verschmol-* [/] *zene Glas- und Emailperlen, eine*

Bronze- [/] *perle, ein Stückchen des Bronze-* [/] *armrings.*
In der (nach SW sich ziehenden) Branderde (unter No 80, die [/] *aber durch freie Erde scharf von ihr* [/] *getrennt ist) noch mehrere Stücke* [/] *des Bronzearmrings und verschmol-* [/] *zene Glasperlen, sowie der* ~~*Rand*~~ *Scherben eines* [/] *kleinen* ~~*Bei*~~*Gefässes (ob vom Deckel?).* [/] *Die Zugehörigkeit der Brandstelle zur Urne* [/] *ist durch die in beiden vor-* [/] *kommenden Fragmente des Bronzearm-* [/] *rings erwiesen.*
Zur Bronzenadel vergl. Jask. 296!! [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 68]
Zu den flachen Glasperlen [zostawione wolne miejsce]
~~*Zu den*~~ *Die Reste des Bronzearmrings weisen auf ein* [/] *Stück wie TK XIV 19 ((Eisselbitten Grab 30,* [/] *dort mit eis. Schellenberloks, röm. Münze und (nach* [/] *(Phys.*[ikalisch-] *Ök.*[onomischen Gesellschaft]*) Kretelmann's Angabe) 3 Armbr.*[ust] *f.*[ibel] *m. u. F)).*
[na lewym marginesie dopisek:] *vergl. Jask. 311* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 72, tabl. XVI:8a–c]
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. IX/75:1a), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *4 Gruppen von* [/] *je drei* [/] *Männerchen!*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 24

Das Eisenmesser ist ähnlich Moythienen [/] *66 v (auf Tafel IX) nur etwas schlanker;* [/] *vergl. auch Jask. 336* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 76] *das aber auch dicker ist.*
Der Eisenpfriem entspricht den aus Jask. cf. [/] *No 117, 259b, 270* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 36, 61, 63, tabl. XXIV:4], *die aber oben etwas* [/] *flacher werden, während dieser nach der* [/] *grössten Anschwellung sich nur mässig* [/] *verjüngt.*
Die Schnalle = Jask. 63 [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 26, tabl. XIV:2]
Die Riemenzunge = No 4, nur ein wenig [/] *kleiner. Dort auch ein entsprechender* [/] *Gürtelbeschlag.*
Die Thonwirtel bikonisch, der kleinere [/] *mit tief versenkten Polen.*
Zur Bronzeperle vergl. No 36.
Der Bronzearmring

76. Kleines ziemlich dünnwandiges Gefäss über No 77 stehend, 50 cm tief.
Darin einige calc. Knochen und gemischte [/] *Erde, sonst nichts.*
[na lewym marginesie rysunkowa rekonstrukcja naczynia (Tabl. IX/76:1) oraz dopisek ołówkiem:] *Scherben in Mus.!*

77. Unter 76 zerdrückte oder zerbrochene Urne, 68 cm tief. Darin [/] *ein Stück, das zuerst für verschmolzenes* [/] *Glas angesprochen wurde, wahrscheinlich* [/] *aber als ein Stückchen im Feuer gewesenen Kalk-* [/] *steines anzusehen ist. Der mitgenommene* [/] *Boden weist auf ein grösseres Gefäss wohl der älteren Periode. Hierzu* $_{l}$ [/]
[na lewym marginesie dopisek:] $_{l}$ *auch 2 kleine Scherben, wohl von einem* [/] *Deckel, zu rechnen.*

77a. Darunter, ~~*sind*~~ *nicht dazugehörig,*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 25

Brandstelle; darin eine Doppelglas- [/] *perle mit Goldfolie und kleine* ~~*ähnliche*~~ [/] ~~*Stücke, wie in 77*~~ *zusammengefritteter* [/] *Sand*

77b. Neben 77a ~~*Knoch*~~ *nach SW, in* [/] *Branderde, Knochenhäufchen. Darin* [/] *Eisenmesser, Eisenschnalle, Bronze-* [/] *fibel mit Eisennadel und hohem Fuss, 1 Doppelglasperle mit Gold-* [/] *folie, 2 Fragmente einer solchen,* [/] *ein Schmelzstück von einer* [/] *solchen, ein Stück eines* [/] *verzierten Bronzebandes mit einem rechteckigen* [/] *Ausschnitt und Sporen eines* [/] *zweiten an dem einen Ende,* [/] *ein Eisenstückchen, wie Rest des obersten* [/] *Teiles eines mit Holz belegten Pfriems* $_{l}$, [/] *Zu dem sehr ausgechliffenen Eisenmesser vergl. Jask. 179, 336,* [/] *240, 332.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 44, 56, 75–76]
Zur Schnalle, welche auf den unteren [/] *Armen und auf den Biegestellen* [/] *des Bügels vorn mit je 3 Kerblinien* [/] *verziert ist, vergl. 75a; nur ist* [/] *die von 77b schmäler und an den* [/] *Seiten etwas eingezogen.*
Die Fiebel hat einen durch vier Reihen [/] *mit schrägen Kerben (Nachahmung* [/] *gedrehten Drahtes) verzierten ganz niedrigen viereckigen Kamm* [/] *von dem aus der hohle sförmig gebogene Bügel oben und* [/] *unten zuerst sich verschmälert und* [/] *dann wieder stark oben zur Rollenhülse* [/] *unten zu einem glatt abgeschnittenem* [/] *in zwei Spitzen auslaufenden Fuss verbreitert, auf dem in der* [/] *Mitte ein durch 3 (oder 4?) Linien* [/] *verziertes Knöpfchen. Die Fibel* [/] ~~*steht*~~ *bildet also zwischen Formen wie Almgren 81,* [/] *113 einerseits,* ~~*und 130, 131*~~ *96, 98 andererseits* [/] *und drittens 130, 171, 133 einen Uebergang.*
[na lewym marginesie, przy opisie zapinki, dopisek ołówkiem:] *Vergl. No. 157!*
[na lewym marginesie rysunek przystawki – kubka (Tabl. X/77a-b:1), z podanymi wymiarami oraz dopisek:] $_{l}$ *endlich ein stark im Feuer gewesenes Beigefäss.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 26

Das Bronzeband könnte zu einem grossen [/] *Gürtelblech gehört haben; als Teil eines* [/] *Armrings schwerlich anzusprechen, da es* [/] *keine Spur einer Biegung zeigt.*

78. Urne 55 cm tief; 30 cm höher kleiner [/] *runder Stein (der also c-ca 20 cm tief war).*
Ohne Beigaben.

79. Urne, 70 cm tief $_{l}$ *Darin ein Beigefäss* [/] *und Kammreste mit 2 Bronzenieten. Einige Scherben weisen* [/] *auf einen grossen, schalenförmigen Deckel,* [/] *wie bei No 85.*
Der Kamm wird ähnlich wie Vimose [/] *Taf. 2, 13 gewesen sein; die Verzierung ist* [/] *durch Gruppen von je 4 Würfelaugen* [/] *gebildet.*
[na lewym marginesie szkic fragmentu grzebienia (Tabl. IX/79:3), rysunek popielnicy (Tabl. IX/79:1) i przystawki (Tabl. IX/79:2), z podanymi wymiarami obu naczyń oraz dopisek:] $_{l}$ *(hier wohl stark aufgeschüttete Erde anzunehmen!) vergl. 81.*

80. Urne 60 cm tief, wie bei 79! Ohne Beigaben. [/] *Sie steht über der Branderde von No 75,* [/] *ist aber durch freie Erde scharf von* [/] *ihr getrennt.*

[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. IX/80:1a), z podanymi wymiarami]

*81. ~~und 82. *)~~ Urne, 60 cm tief, wovon aber 20 cm als* [/] *neu aufgeschüttet zu betrachten sind.* [/] *Sie steht in einem Napf und ist* [/] *mit einem anderen bedeckt.*
[późniejszy dopisek Peisera:] *82. *) Urne mit Deckel, 90 cm tief, wovon 20 cm als neu aufgeschüttet zu betrachten sind.*
~~Darin~~ [tu późniejsza uwaga Peisera: *In 81 (nach dem Fundprotokoll):*] *Eisenmesser, Bronzefibel* [/] *m. u. F., Eisenschnalle, 2 durch Nieten* [/] *parallel mit einander verbunde länglich-* [/] *viereckige, kleine eiserne Gürtelbleche,* [/] *Eisenachse mit angerostetem Nadelstück*
[na dole strony późniejsza uwaga Peisera:] **) Beim Ausnehmen und Einpacken waren die Deckel verwechselt worden, in denen die Etiketten lagen, dadurch ist im Protokollbuch der Fund von 82 unter 81 geschrieben.*
[na lewym marginesie rysunki trzech naczyń z ob. 81 (Tabl. X/81:1.2a.3a), z podanymi wymiarami urny i przykrywki oraz dopisek ołówkiem:] *(Zeichn. im Buch!)*
[poniżej, również na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką z ob. 82 (Tabl. X/82:1a.2a), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek:] *Zeichn. im Buch!*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 27*

einer sehr grossen Fibel; verschmolzene [/] *Bronzereste, teils wohl von der Fibel* [/] *teils von einem Armring (?) oder von* [/] *einem Gürtelblech (?). Sie zeigen Verzierungen ähnlich* $_1$ [/]
[na lewym marginesie dopisek:] $_1$ *den Armringresten von Jask. No. 311.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 72, tabl. XVI:8a–c]
Der Deckel ist durch zwei Punktreihen [/] *verziert, die über ~~den~~ zwei geraden Linien* [/] *angebracht sind; unter der zweiten Punkt-* [/] *reihe ist er angerauht.*
Zum Eisenmesser vergl. Moyth. Taf. IX No 66.
Die Fibel m. u. F. hat facettierten, stark [/] *umgebogenen Bügel vergl. Moythien. Taf. VII* [/] *No 43.*
Die Eisenschnalle ist zweiteilig, vergl. Moyth. Taf. [/] *XI No 85 f.*
Die grosse Fibel lässt keine Reconstruction [/] *zu.*
Der Armring dürfte ~~mit~~ dem von No 75 [/] *ähnlich gewesen sein, doch siehe zu 91!* [/] *Da die Deckel vertauscht waren, so ist hier* [/] *eine Unsicherheit vorliegend, ob nicht auch dabei* [/] *die Angaben über den Inhalt von 81 und 82 verwechselt* [/] *worden sind. Es wäre aber möglich, dass die* [/] *Gegenstände wirklich in 81 gefunden, ganz oder teilweis aber* [/] *zu 82 zu rechnen sind, vergl. zu 91!*

83. Urne ~~wie No 84~~, neben No 81 in gleicher Tiefe.
Ohne Beigaben. Darüber kleiner [/] *Stein.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. X/83:1a), z podanymi wymiarami]

84. Knochenhäufchen, 60 cm tief. Ohne Beigaben.

85. Urne mit Deckel, 50 cm tief. Darin 2 [/] *kleine, dicke scheibenförmige Bernsteinperlen. Der Deckel hat keine Erde hineingelassen.* [/] *Es waren nur ganz wenig Knochen in der Urne. Vergl. zu dem Formen No 18!*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XI/85:1.2a), z podanymi wymiarami obu naczyń]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 28*

86. Brandstelle 1,20 m tief. Nichts darin

87. Urne direct unter No 84, aber cca [/] *5 cm Erde dazwischen, Rand 70* [/] *cm tief. Darin Reste zerschmol-* [/] *zener Glasperlen. Neben der Urne* [/] *nach S in dunklerer Erde ein stark* [/] *im Feuer gewesener doppelkonischer* [/] *Spinnwirtel aus Thon mit abgeflachten Polen* [/] *sowie Bruchstücke einer* [/] *eisernen Nadel (Stopfnadel?).*
Der Deckel ist oben angerauht und durch Doppellinien [/] *verziert.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. X/87:1a.2), z podanymi wymiarami urny]

88. Knochenhäufchen, 75 cm tief. Darin [/] *eine Eisenpinzette. Form wie* [/] *die Bronzepinzette von Jask. 146 (aber* [/] *ohne Schieber).* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 39, tabl. XIX:4]

89. Urne, 35 cm tief, darüber runder [/] *Stein (der etwa 15 cm tief war). Darin* [/] *ein Stückchen verschmolzene Bronze* [/] *und ein kleines Stückchen dünnen* [/] *Bronzedrahts, wie von einer ganz* [/] *kleinen Schnalle.*
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. XI/89:C) oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichnung im Buch*

90. Knochenhäufchen in freier Erde, [/] *65 cm tief. Keine Beigaben.*

91. In freier Erde 35 cm tief an Eisen [/] *angeschmolzene Bronze. Es scheint* [/] *die Eisenaxe und der Eisendorn* [/] *einer Schnalle zu sein, die eine* [/] *Bronzekappe gehabt hat. Der Eisenbügel dürfte verloren ge-* [/] *gangen sein. Dieses Stück scheint* [/] *bei der Bestattung von 81 aus der* [/] *Branderde von 82 herausgerissen*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 29*

und auf oder in der damaligen Oberfläche [/] *liegen geblieben zu sein. Ist dies* [/] *richtig, dann wäre es möglich,* [/] *dass durch die angeblich in 81* [/] *gefundenen Sachen ganz oder teil-* [/] *weis in gleicher Weise aus der* [/] *Branderde von 82 herausgerissen* [/] *~~worden sind~~ und nachher* [/] *mit den Knochen von 81 in diese* [/] *Urne gelegt worden sind. Die Bronze, von der angenommen ist, dass sie zu einem Arm-* [/] *ring oder einem Gürtelblech gehörte, würde wenig-* [/] *stens zum Teil auf ein solches* [/] *bezogen werden können.*

92. Oben zusammengedrückte Urne unter grossem Stein, der 30 cm [/] *tief, 20 cm dick war. Der Boden der* [/] *Urne 75 cm tief, in gemischter Erde.*
Darin zerschmolzenes Glas und zer- [/] *schmolzene Bronze, die stark im* [/] *Feuer gewesen sein müssen,* [/] *ferner ohne Spur von Feuerwirkung eine* [/] *kleine Bronzeperle, ~~und~~ 3 rohge-* [/] *arbei-*

tete Bronzeringe, zwei aus [/] *rundem, einer aus kantigem Draht* [/] *und ein Bronzering aus rundem* [/] *Draht mit zurückgelegten Enden in* [/] *roher Thierkopfform. Vergl. zu diesem* [/] *die Bestattung 33 von Bartlicks-* [/] *hof (Kemke in SPÖG Bd. 41, beachte S. 127), wo ein* [/] *gleicher Ring zusammen mit einem* [/] *Sporn mit eiserner Stange gefunden ist.* [/] *Zu dem Sporn siehe hier No 30!*
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. XI/92:C) oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch*

93. Urne in freier Erde, 60 cm tief. Darin [/] *Eisenpfriem mit Resten des Holzgriffs.*

94. Urne in freier Erde, 50 cm tief. Darin [/] *eine kleine ovale Schnalle mit umfassen-* [/] *dem Dorn, dessen Spitze stark übergebogen ist, einer kleinen, linsen-*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 30

förmigen Bernsteinperle, eines zweiten [/] *in Form einer abgestumpften* [/] *Pyramide.*
[na lewym marginesie dopisek ołówkiem:] *Vergl. Jezerine B.M. III S. 98 Fig. 3188 (= Grab 144 Brandgrab)*

95. Urne in freier Erde, 45 cm tief. Darin [/] *ein kleinerer Bronzering aus rundem* [/] *Draht. Die glatt abgeschnittenen Enden* [/] *schliessen nicht ganz.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XI/95:1a), z podanymi wymiarami]

96. Zerdrückte Urne in freier Erde, 75 cm [/] *tief, wovon aber 25 cm mindestens* [/] *als späte Aufschüttung abzurechnen* [/] *sind. Darin ein Stückchen zer-* [/] *schmolzene Bronze und ein grosses* [/] *Stück, das aus Knochen, Glas und Email* [/] *zusammengeschmolzen ist.*

97. Urne mit Deckel in Branderde, 55 [/] *cm tief. Darüber (ziemlich hoch)* [/] *ein Stein. Zwischen Stein und* [/] *Deckel, etwas nach NW in freier Erde,* [/] *eine kleine* ¡ *verzierte Scherbe.*
In der Urne keine Beigaben. [/] *Daneben in der Branderde unten* [/] *ein kleinerer Eisenring mit hoher* [/] *Wandung und Fragment eines* [/] *zweiten.*
Die Urne zeigt dieselbe Verzierung wie die [/] *Scherbe, aber ist im ganzen roher* [/] *hergestellt!*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XI/97:1.2), z podanymi wymiarami urny, szkic zdobionego fragmentu ceramiki (Tabl. XI/97:3) oraz dopisek ołówkiem:] ¡ *(wohl geglättete dünnwandige)* [/] *Vergl. No 111*

98. Urne, 25 cm tief. Ohne Beigaben
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XI/98:1a)]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 31

99. Urne, 60 cm tief. Darin [/] *2 kleine, Pfefferkornartige Email-* [/] *perlen, Stück verschmolzener Glasperle,* [/] *wohl von* [trzy przekreślone słowa, trudne do odczytania; /] *einer grossen mit Goldfolie.*
100. Urne, 75 cm tief. Darin [/] *2 kleinere Bernsteinperlen.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XII/100:1), z podanymi wymiarami]
101. Urne, unter grossem Stein, der [/] *30 cm tief, cca 16 cm dick war.* [/] *Darin 2 Bronzefalzbe-* [/] *schläge, beide mit je einem* [/] *geschlossenen Ende* ¡*; eventuell* [/] ~~*war das*~~ *könnte angenommen* [/] *werden, dass das dünnere ursprüng-* [/] *lich sich in dem breiteren befand* [/] *und der ganze Gegenstand als* [/] *Nadelbüchse gedient hat; vergl.* [/] *Tischler Gräberfelder III Taf. V* [/] *No 9 und vergl. S. 249.*

[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. XI/101:C) oraz dopisek ołówkiem:] ¡ *das eine mit* [/] *engem, das andere* [/] *mit weitoffenem* [/] *Schlitz;* [/] *Zeichn. im Buch*

102. Knochenhäufchen, 60 cm tief; etwas [/] *darüber grosser, runder Stein,* [miejsce zniszczone; /] *oberster Teil 35 cm tief war. Ohne Beigaben.*
Daneben nach S ein grosser, flacher Stein, [/] *hochgekantet, oberster Teil unter der Gras-* [/] *narbe.*

103. Urne 95 cm tief, in Branderde. [/] *In der Urne keine Beigaben.* [/] *In der Branderde eine kleine Glasperle* [/] *mit Goldfolie, mehrere zerschmolzen* [/] *dito, Rest einer blauen Glasperle, Stükke eines verschmolzenen* [/] *Armrings, wie bei No 75. Ferner* [/] *Reste eines stark im Feuer gewesenen* [/] *Beigefässes.*
[na lewym marginesie rysunek naczynia – przystawki (Tabl. XII/103:1)]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] Kamien 32

104. Urne mit Deckel, 45 cm tief in freier Erde.
Ohne Beigaben.
Der Deckel hat einen sehr starken [/] *Umbruch, ist über dem Halsansatz* [/] *durch eine Linie eingestochener Punkte* [/] *verziert, ferner durch eine* ~~*Zick*~~ [/] ~~*zacklinie*~~ *in gleicher Weise hergestellte Winkellinie auf* [/] *dem zwischen dem Umbruch und* [/] *dem durch eine Linie abgeson-* [/] *derten* ~~*Teil*~~ *angerauhten Unterteil* [/] *liegenden geglättetem Teile.*
Die Urne hat einen dreifach [/] *durchbohrten Henkel mit* [/] *zwei Kerbstegen zwischen den Oesenteilen. Vergl. Kemke* [/] *in SPÖG* ~~*XXX*~~*XI S. 121., Bezzenberger PB XX* [/] *zu Rominten*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XII/104:1.2a), z podanymi wymiarami urny]

105. Knochenhäufchen, 55 cm tief, [/] *auf welchem ein kleines eisernes* [/] *Messer liegt. Darin eine kleine* [/] *Bronzenadel mit kleinem zur* [/] *Oese umgebogenem Kopf.*
Zum Messer vergl. Jask. 336 [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 76]*; nur ist* [/] *das Kamiener mehr ausgeschliffen.*

106. Zerstörte Urne, 95 cm tief. Darin [/] *zerschmolzene Glas- und Email-* [/] *perlen, darunter eine sehr grosse rote* [/] *mit eingelegten Augen; ein Stückchen* [/] *verschmolzene Bronze, eine kleine* [/] *Eisenniete, eine Bronzefibel* [/] *m. u. F. mit kleiner Rolle* [/] *und Sehne.*

107. [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *~~(107 war irrtümlich zweimal~~* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *~~!)~~. Grosser flacher Stein,* [/] *nichts darunter.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 33*

108. Urne mit Deckel unter grossem [/] *Stein, dessen oberer Teil 30 cm* [/] *tief war. Ohne Beigaben.*
Die Urne hat eine scharfkantige [/] *Wulstlinie unter dem Hals.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XII/108:1.2), z podanymi wymiarami urny]

109. Knochenhäufchen unter Stein, dessen [/] *oberer Teil 25 cm tief war. Wenig* [/] *zarte Knochen, keine Beigaben.*

110. Branderde mit einigen calc. Knochen [/] *unter kleinerem Stein, deren oberer Teil 25 cm tief war. Keine Bei-* [/] *gaben.*

111. Verzierte Urne mit Deckel unter grossem Stein, der [/] *35 cm tief war (wovon aber cca 25 cm jüngere Aufschüttung zu* [/] *sein schienen). Darin Feuerstahl* ,, [/] *~~vergl.~~ Jask. 30, 1, bei dem der Ring aber geschlossen ist.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 18, 21, tabl. XXII:5]
[poniżej dopisek:] ,, *das obere Ende dünn ausgeschmiedet* [/] *und zu einer Oese ~~zurückge~~ umge-* [/] *bogen. Vergl. Jask. 204 und auch* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 48, tabl. XXII:1]
An einer Seite der Urne läuft [/] *zwischen dem Linienpaar, das unter dem Hals-* [/] *ansatz ist und der Linie über dem* [/] *Umbruch ein verzierter Streifen,* [/] *der den Henkeln entspricht, deren einer ja auch seitlich durch Verzierung* [/] *eingeschlossen wurde, vergl. No 97.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XII/111:1a), z podanymi wymiarami oraz szkic ornamentu (Tabl. XII/111:1b)]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 34*

112. Kleine Urne, 75 cm tief, wovon aber [/] *ein Teil als später aufgeschüttet abzu-* [/] *rechnen ist. cf. No 113.*
Darin ein Stückchen verschmolzene [/] *Bronze.*

113. Kleine Urne über No 112, 60 cm tief, [/] *wie bei No 112! Darin 1 kleines* [/] *scharf von Feuer gewesenes Beigefäss; ferner ~~(nach dem Etikett~~* [/] *~~beim Auspacken zugefügt)~~ 2 kleinere linsenförmige Bersteinperlen und* [/] *eine etwas verschmolzene Glasperle* [/] *wohl von der Art der farblosen, bikonischen.*
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. XIII/113:B), rysunek przystawki (Tabl. XIII/113:1a), z podanymi wymiarami oraz dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch*

114. Knochenhäufchen, 60 cm tief in freier [/] *Erde. Darin ein stark im Feuer* [/] *gewesener Knochenkamm. Vergl.* [/] *Jask. 196* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 47, tabl. XX:2] *(und den dort citierten Thierberger!)*
[na lewym marginesie rysunek grzebienia (Tabl. XII/114:1a)]

115. Brandstelle, 40 cm tief. Ohne [/] *Beigaben.*

116. Beim Stubbenroden umgestürzte [/] *Urne, 80 cm tief, wovon aber mindestens* [/] *25 cm als später aufgeschüttet* [/] *abzurechnen sind; ~~dabei~~ die* [/] *Knochen sind nach unten ausge-* [/] *schüttet, bis 1 meter tief.*
Keine Beigaben.
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XII/116:1), z podanymi wymiarami]

117. Wie No 116. Keine Beigaben.

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 35*

118. Urne mit Deckel, 90 cm tief. [/] *Darin Beigefäss mit Dekkel,* [/] *ein Stückchen verschmolzenes* [/] *Bronzeblech, ein*[e] *grössere* [/] *Bernstein-Scheibenperle mit 2 tiefen seitlichen Rillen, so dass sie* [/] *wie aus 3 flachen Scheiben zu-* [/] *sammengesetzt aussieht. Das Beigefäss hat unter dem* [/] *Rand 2 Löcher, denen 2 Löcher* [/] *im Stöpselteil des Deckels und die Durchbohrung der* [/] *massiven Spitze des Deckels* [/] *entsprechen, so dass das ~~ganze~~ Gefäss mit dem Deckel fest ver-* [/] *schnürt werden konnte, anderer-* [/] *seits aber auch der Deckel gehoben* [/] *werden ~~konnte~~ und auf der* [/] *Schnur gleiten konnte.* [/] *vergl. 118*
[na lewym marginesie rysunki trzech naczyń: popielnicy (Tabl. XIV/118:1a), przykrywki (Tabl. XIV/118:2) oraz przystawki (Tabl. XIV/118:3a), z podanymi wymiarami urny i przystawki]

119. Urne, über 118 stehend.
Darin eine ovale Eisenschnalle ohne [/] *Dorn, vergl. Jask. 178* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 44]
[na lewym marginesie rysunek ramki sprzączki (Tabl. XIII/119:1a)]

120. Knochenhäufchen in freier Erde, 75 cm [/] *tief. Ohne Beigaben . Vergl. 120*

121. Urne über No 120 stehend, 58 cm [/] *tief in freier Erde. Ohne Beigaben.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XIII/121:1a), z podanymi wymiarami]

122. Urne, 40 cm tief in freier Erde.
Darin 2 knopfförmige Bernsteinperlen.
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XIII/122:1a), z podanymi wymiarami]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 36*

123. Urne, 50 cm tief in freier Erde.
Daneben nach NW Brandstelle.
In der Urne ein Beigefäss, eine [/] *Eisenpinzette, 2 grössere knopf-* [/] *förmige Bernsteinperlen.*
[poniżej szkic szczypczyków (Tabl. XIII/123:3a); na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XIII/123:1a) i przystawki (Tabl. XIII/123:2a), z podanymi wymiarami obu naczyń]

124. Urne, 60 cm tief in freier Erde.
Darin 2 kleine Bernsteinperlen, [/] *eine scheibenringförmig, eine*

unregelmässig, verschmolzene Gasperle (mit Goldfolie?), [/] *ein Stückchen verschmolzene Bronze.*
[na lewym marginesie przerysowany z dziennika badań szkic przekroju obiektu (Tabl. XIII/124:C) oraz dopisek ołówkiem:] *Scherben im Mus.* [/] *Zeichnung im Buch*

125. Urne mit Deckel in freier Erde, [/] *55*[/] *cm tief. Nach NO schliesst* [/] *unten Branderde an. In* [/] *der Urne ~~eine zerschmolzene Glas~~-* [/] *~~perle In der Branderde~~* [/] *Schmelzstück (Knochen, Glas, Bronze).* [/] *In der Branderde 2 Eisennieten* [/] *mit je einem Eisenplättchen und eine* [/] *eiserne Riemenzungen vergl.* [/] *Jask. 244* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 58, tabl. III:6] [/] *vergl. Thorsbjerg 15 No 47 und die* [/] *andern Formen.* [obok szkic okucia końca pasa (Tabl. XV/125:3a)]
Die Urne hat ein Henkelrudiment, ist [/] *unter dem Halsansatz verziert durch* [/] *gegenseitig schraffierte Winkel und unter* [/] *dem unteren Henkelansatz durch eine aus-* [/] *keilförmigen Eindrücken gebildete* [/] *Linie.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XV/125:1a.2), z podanymi wymiarami urny]

126. Knochenhäufchen in freier Erde, 70 cm [/] *tief. Darin 2 Stückchen verschmolzene* [/] *Bronze und Spuren verschmolzenen Glases,* [/] *an Knochen angeschmolzen.*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 37*

127. vacat (war noch ein Teil von [/] *126!)*

128. Knochenhäufchen unter Stein [/] *einer zerstörten Stelle. Darin* [/] *verschmolzene Bronzereste,* [/] *vielleicht einen Ring mit* [/] *Endsch*[miejsce zniszczone]

129. Knochenhäufchen in freier [/] *Erde, 35 cm tief. Ohne Bei-* [/] *gaben.*

130. Zerstörte Urne im Rasen.
Ohne Beigaben.

131. Urne in freier Erde, 45 cm tief.
Darin eine kleine, aber dicke Eisenschnalle [/] *mit ovalem Bügel und 2* [/] *Bernsteinperlen, eine scheibenring-* [/] *förmig, ~~eine~~* [przekreślone słowo, trudne do odczytania] *die andere ähnlich aber dicker.*
Zur Schnalle vergl. Jask. 285 e und [/] *die kleinerte von 297 (Bronze).* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 66, 69]
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XIII/131:1), z podanymi wymiarami]

132. Urne mit Deckel, 60 cm tief.
Ohne Beigaben. Darüber
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XV/132:1.2), z podanymi wymiarami urny]

~~132a~~ 133. eine zerdrückte Urne. Darin [/] *2 kleine, knopfförmige Bernstein-* [/] *perlen.*
Neben dieser Urne war ein tellerförmiges Schalen- [/] *stück (Dekkel) sowie Branderde* [/] *und Reste eines 132a ähnlichen, zerstörten* [/] *Gefässes, das aber einen schärferen Umbruch zeigte.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XV/133:1) i przykrywki (Tabl. XV/133:2), z podanymi wymiarami urny]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 38*

134. Urne, 45 cm tief in freier Erde.
Ohne Beigaben.
Dabei Scherben eines durch [/] *Fingertupfen verzierten Gefässes.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XV/134:1), z podanymi wymiarami]

135. Brandstelle, 90 cm tief. Ohne [/] *Beigaben.*

136. Kleines Gefäss, 30 cm tief in freier [/] *Erde. Ohne Beigaben. Aber einige calc. Knochen!*
Das Gefäss ist durch Fingernägel- [/] *eindrücke verziert.*
53 cm darunter 3 grosse Steine [/] *die über No 142, 143 lagen!*
[na lewym marginesie rysunek naczynia (Tabl. XVI/136:1a), z podanymi wymiarami]

137. Knochenhäufchen, 90 cm tief.
(Neben No 142, etwa 85 cm nach O von ihr).
Keine Beigaben.

138. Sehr zergangene Urne, 75 cm tief.
Darin ein Feuerstahl an eisernem ¸ *Neben der Urne unten, in gemischter* [/] *Erde, ein zweiter eiserner Anhänger* [/] *mit seitlichem Knopf.*
Der Feuerstahl ist ähnlich wie No 111, aber [/] *grösser.*
[na lewym marginesie dopisek:] ¸ *Anhänger mit Knopf, der* [/] *seitlich hervorragt und wohl zum Einknöpfen in Leder-* [/] *riemen bestimmt war.*

139. Urne, 80 cm tief in freier Erde.
Darin eine Eisenschnalle zer- [/] *schmolzene rote Emailperlen, und eine* [/] *zerschmolzene Glasperle.*
Die Schnalle entspricht Jask. No 12 [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 19, tabl. XIII:5]
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XVI/139:1), z podanymi wymiarami]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 39*

140. Urne, 60 cm tief, in freier Erde.
Ohne Beigaben.
Darüber ~~noch eine zerstörte Urne~~. [/] *ein zerdrückter, tellerförmiger Schalendeckel,* [/] *dessen Rand, von aussen gemessen 2 cm* [/] *hoch ist.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy (Tabl. XVII/140:1a) i przykrywki (Tabl. XVII/140:2), z podanymi wymiarami urny]

141. Scherben mehrerer zerstörter Urnen [/] *65 cm tief.*

142. Urne mit verziertem Deckel, unter grossem Stein, 90 cm

[/] *tief. Darin Eisennadel mit kleinem Ringösenkopf, das Ende einfach* [/] *angebogen, 2 kleine eiserne [/] Blechplättchen, wohl von Nieten,* [/] *eiserne Riemenzunge mit rundem* [/] *Querstab am Ende, massiver Bronzering, innen glattwandig,* [/] *aussen bikonisch.*
Neben der Urne nach SO Lanzen- [/] *spitze mit der Spitze nach* [/] *unten.*
Der Deckel ist durch 3 aus Kreisen [/] *gebildete Bänder verziert, deren oberes* [/] *und mittleres von je 2 Linien einge-* [/] *schlossen ist; vom oberen zum* [/] *unteren Band gehen Querbänder,* [/] *deren eines aus ~~zu einer~~ einzelnen* [/] *unter einander stehenden Kreisen,* [/] *die in zwei Linien eingeschlossen* [/] *sind, besteht, während der andere* [/] *je 2 zickzackförmig angeordnete* [/] *Kreise zwischen den Linien* [/] *zeigt.*
Die Lanzenspitze (vergl. Bezzenberger zu [/] *Liegesdicken) wird von solchen wie Moyth.* [/] *No 26 nicht zu trennen sein. Von den späten* [/] *Formen scheidet sie die lange Tülle und das* [/] *kürzere Blatt.*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XVI/142:1.2), z podanymi wymiarami urny oraz dopisek ołówkiem:] *siehe Photo*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 40*

Vergl. ferner Bartlickshof Taf. IV 17 [/] *von Stelle 59 und dazu S. 128.*
Zu dem Ring vergl. Moyth. 83. [/] *Jask. 212.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 50, tabl. XVI:6]
Zu der Riemenzunge [zostawione wolne miejsce]
Zu der Nadel [zostawione wolne miejsce]

Ueber 142 und 143 fanden sich Scherben von [/] *mindestens ~~einer~~ zwei zerstörten Urnen (neben und unter* [/] *No 135!), deren eine durch ein Band* [/] *verziert war, welches aus inner-*[/] *halb zweier Linien, senk-* [/] *recht zu diesen, stehenden* [/] *aus 5–6 kurzen Strichen* [/] *gebildeten Reihen bestand,* [/] *deren andere 2 in Striche* [/] *eingefasste Knubben auf* [/] *der Wandung aufwies.*
[obok rysunek zdobienia (Tabl. XVIII/164:1)]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 41*

143. Direct neben 142 in gleicher [/] *Tiefe grosse Urne mit* [/] *Deckel. Darin eine Bronzenadel, ein Bronze-* [/] *kniefibel, ein Bronze-* [/] *rest, wohl von Nadel.* [/] *Vergl. auch No 156!*
Die Fibel entspricht der [/] *Form TK II 17, die aus Willenberg bei Marienburg stammt, T.K. 18 ist* [/] *in Dollkeim Grab 39 gefunden,* [/] *und zwar in einem Gefäss, das mehr* [/] *Bicharacter zu haben scheint.* [/] *Von sonst gefundenen Fibeln, die* [/] *verglichen werden können, ist zu* [/] *nennen: Kunterstrauch, ein Fragment,* [/] *das dort in II zusammen mit* [/] *einer Armbrustfibel m. u. F. gefunden* [/] *ist PB XXII 214; ferner Wiekau* [/] *~~S~~ (46) zusammen mit Sprossen-* [/] *und Kappenfibeln PB XIV 276*
Viehof [zostawione wolne miejsce]
Kirpehnen [zostawione wolne miejsce]
Wackern Grab 44 [zostawione wolne miejsce]
Macharren [zostawione wolne miejsce]
Babienten (Streufunde) [zostawione wolne miejsce]
endlich Grebieten Grab Pb zusam- [/] *men mit einer „6 zackigen Scheibe"* [/] *und 5 eimerförmige Berloks aus Bronze* [/] *15 eiserne Gürtelbeschläge,* [/] *und Grab 73 (wie die aus Dollkeim!)* [obok dopisek ołówiem:] *genauer nachsehen!*
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XVII/143:1.2), z podanymi wymiarami urny]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 42*

144. Knochenhäufchen in Branderde, [/] *55 cm tief. Keine Beigaben.*

145. Zerstörte Stelle, 25 cm tief, [/] *darin Scherben von ~~mehreren~~ zwei* [/] *~~Urnen~~ Gefässen. ¡ Darin eine eiserne* [/] *Schnalle und eine römische* [/] *Bronzemünze.*
Zur Schnalle vergl. Jask. 213. [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 51, tabl. XIV:7]
Die Münze ist ein MarcAurel vom Jahre 177 = Cohen III No 369.
[na lewym marginesie dopisek:] *¡ Vielleicht einer grossen* [/] *Urne (wie 142) mit dazu* [/] *gehörigem Deckel.*

146. Sehr zergangene Urne über und [/] *Neben der Branderde von No 144 nach* [/] *N, cca 45 cm tief.*
Ohne Beigaben.

147. Zerstörte Stelle, 62 cm tief.

148. Zerstörte Stelle, 50 cm tief.
Darin ~~sehr~~ länglich ovalle Eisenschnalle ähnl. [/] *Jask. 378* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 82] *und Henkel eines* [/] *Beigefässes.*

149. Zerstörte Stelle unter Stein, 55 [/] *cm tief. Ohne Beigaben.*

150. Knochenhäufchen, 68 cm tief. Ohne [/] *Beigaben.*

151. Knochenhäufchen, dicht neben 150, aber [/] *15 cm tiefer. Ohne Beigaben.*

152. Kleine Urne mit Deckel, 85 cm tief.
Ohne Beigaben.
[na lewym marginesie rysunek popielnicy z przykrywką (Tabl. XVIII/152:1.2), z podanymi wymiarami urny]

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien 43*

153. Halbzerstörte Urne 50 cm tief. [/] *Darin ~~soll nach dem Fundpro-~~* [/] *~~tocoll~~ eine kleine, konische Bernsteinperle ~~ge~~* [/] *~~wesen sein. Diese ist aber~~* [/] *~~beim Auspacken der Gegenstände nicht~~* [/] *~~vorzufinden gewesen.~~*

154. Zerstörte Stelle, 50 cm tief.
Ohne Beigaben.

155. Sehr zergangene Urne, schräg [/] *unter Stein 60 cm tief.*
Ohne Beigaben.

156. Zerdrückte Urne neben No 143 [/] *(60 cm nach W von ihr).*

Darüber [/] *und dahinter 2 Steine aufeinander,* [/] *anstossend an die Steine von 142, 143.* [/] *Der obere, flache aufrecht stehend. Darin ein Bronze~~sprossen-~~* [/] *fibel, ähnlich wie No 77b, aber mit* [/] *einem 2. ~~Sprosse~~ Kamm am Fuss; die Eisen- nadel ist eingehängt. Vergl. Jask. 243.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 57, tabl. II:3]

157. Zerdrückte Urne der Form No 139, [/] *55 cm tief in freier Erde.* [/] *Darin 2 stark verschmolzene Sprossen-* [/] *fibeln mit eisernen Nadeln, die* [/] *eine fragmentiert, die andere auch mit Eisenachse und* [/] *durchlocht zum einhängen. Vergl.* [/] *Jask. 184, 311* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 45, 72, tabl. IV:4.5; VII:7] *und Onufrigowen 285;* [/] *sehr verschmolzener grosser Halsring,* [/] *wie Onufrigowen 285; Eisenschnalle* [/] *wie Jask. 338* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 77, tabl. XIII:4]
[na lewym marginesie dopisek ołówkiem:] *Zeichn. im Buch*

[w prawym górnym rogu kolejnej strony] *Kamien*

A. Auf dem Berge im W der Gräberfelder war [/] *beim Stubbenroden ein Töpfchen gefunden und zerschlagen worden. Die gesammelten Scherben deuten* [/] *auf ein E-Gefäss. Bei ihnen wurde ein* [/] *Bronzeänhanger gefunden, wie Jask. 84.* [patrz M. Schmiedehelm 1990, s. 30, tabl. XVII:9.10]

[Rozwinięcie skrótów bibliograficznych, stosowanych przez Peisera:
Almgren – patrz O. Almgren 1897
Berliner Ausstellungskatalog – patrz C. Günther, A. Voss 1880
Cohen III – patrz H. Cohen 1883
Daumen PB XIX – patrz J. Heydeck 1895
Jezerine – patrz W. Radimský 1895
Kemke in SPÖG; Bartlickshof – patrz H. Kemke 1900
Kemke, Fundverzeichnis – patrz H. Kemke 1901
Lumpönen Fundstelle 2 – patrz A. Bezzenberger 1909c
Moythienen – patrz E. Hollack, F. E. Peiser 1904
Nydam – patrz C. Engelhardt 1865
PB XIV 276 – patrz G. Bujack 1889
PB XX zu Rominten – patrz A. Bezzenberger 1896
PB XXII 155 (Rubocken Fund 13) – patrz A. Bezzenberger 1909d
PB XXII 214 – patrz J. Heydeck 1909
Thierberg PB XXII – patrz A. Bezzenberger 1909a
Thorsbjerg – patrz C. Engelhardt 1863
Tischler Gräberfelder – patrz O. Tischler 1879
T.K. – patrz O. Tischler, H. Kemke 1902
Vimose, Vimosefundet – patrz C. Engelhardt 1869
Voss Stimming – patrz A. Voss, G. Stimming 1890]

ŹRÓDŁA I BIBLIOGRAFIA

ZBIORY MUZEALNE

MVF — Materiały byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

KOIHM — Materiały byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w zbiorach Muzeum Historyczno-Artystycznym, Kaliningrad (Калининградский Областной Историко-Художественный Музей).

MWiM — Zbiory Muzeum Warmii i Mazur (w tym część materiałów byłego *Prussia-Museum* w Królewcu), Olsztyn.

MP — Zbiory Muzeum Podlaskiego, Białystok.

MATERIAŁY ARCHIWALNE

PM-A — Archiwum byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

PM-F — Zbiór fotografii byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

PM-N — Zbiór negatywów byłego *Prussia-Museum* w Królewcu, obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin.

MWiM, Archiwum — Archiwum Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur, Olsztyn.

Engel, C., Archiv — Spuścizna naukowa Carla Engla, obecnie w Johann-Gottfried-Herder-Institut (sygnatura DSHI 100), Marburg.

Grenz, R., Archiv — Kartoteka Rudolfa Grenza, obecnie w Archäologisches Landesmuseum in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloß Gottorf, Schleswig.

Jahn, M., Spuścizna — Część materiałów po Martinie Jahnie obecnie w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Jakobson, F., Archiv — Spuścizna naukowa Feliksa Jakobsona, obecnie w Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Rīga.

Jankuhn, H., Archiv — Spuścizna naukowa Herberta Jankuhna, obecnie w Archäologisches Landesmuseum in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloß Gottorf, Schleswig.

KDKA — Kolekcja dydaktyczna Archeologicznego Gabinetu Uniwersytetu w Tartu, obecnie w Ajaloo Instituut, Tallinn.

Kossinna, G., Archiv — Spuścizna naukowa Gustafa Kossinny, obecnie w bibliotece Humboldt-Universität, Berlin.

Kostrzewski, J., Archiwum — Spuścizna naukowa Józefa Kostrzewskiego, obecnie w Wojewódz-

kiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. C. K. Norwida, Zielona Góra.

Schmiedehelm, M., Arhiiv Spuścizna naukowa Marty Schmiedehelm, obecnie w Ajaloo Instituut, Tallinn.

Voigtmann, K., Kartei Kartoteka Kurta Voigtmanna, obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz (sygnatura PM IXf2), Berlin.

LITERATURA

Almgren, O.

1923 *Studien über nordeurpäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Fromen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig[2] (Stockholm[1] 1897).

Andrzejowski, J.

1994 *Zapinki o cechach mieszanych II i IV grupy Almgrena*, Barbaricum 3, Warszawa, s. 87–129.

1998 *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland,* Monumenta Archaeologica Barbarica V, Kraków.

Andrzejowski, J., Cieśliński, A.

2007 *Germanie i Bałtowie u schyłku starożytności. Przyjazne związki czy wrogie sąsiedztwo?*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 279–319.

Antoniewicz, J.

1949 *Wyniki badań powierzchniowych na stanowisku zwanym „Zameczek", w Tuchlinie pow. Pisz*, SprPMA II/1–4 (1948–1949), s. 83–91.

1955 *Ciekawy zabytek z grodziska w miejscowości Lipowo, pow. Mrągowo*, WA XXII/1 (1955), s. 107.

1963 *Wyniki badań przeprowadzonych w latach 1958–1960 na cmentarzysku w miejscowości Szwajcaria, pow. Suwałki*, WA XXIX/2 (1963), s. 166–192.

Banytė-Rowell, R.

2000 *Characteristics of the end of the Roman Period according to material from Baitai grave site (near Klaipėda)*, „Archaeologia Baltica" 4, s. 27–44.

R. Banytė-Rowell, R., Bitner-Wróblewska, A.

2005 *From Aestii to Esti. Connections between the western Lithuanian group and the area of distribution of* tarand-*graves*, [w:] *Interarchaeologia 1* (red. V. Lang), Tartu-Rīga-Vilnius, s. 105–120.

Balke, B.

1976 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzeźcach, pow. białobrzeski, (stanowisko 2)*, WA XLI/2 (1976), s. 155–209.

Baranowski, T.

1973 *Rząd koński z wodzami łańcuchowymi na terenie Europy środkowej w okresie wpływów rzymskich*, APolski XVIII/2 (1973), s. 391–477.

1998 *Ceramika „grupy olsztyńskiej" z osady i cmentarzyska w Tumianach (uwagi wstępne)*, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997*, Białystok, s. 283–292.

Barczyk, K.

2004 *Materiały z cmentarzyska w Starych Kiejkutach w zbiorach muzeów mazurskich*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 61–89.

Beckmann, Ch.

1969 *Metallfingerring der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, SJahr. XXVI, s. 5–106.

Bertašius, M.

2005 *Marvelė. Ein Gräberfeld Mittellitauens. I. Vidurio Lietuvos aukštaičių II–XII a. kapinynas. Monografija*, Kaunas.

Bezzenberger, A.

1892 *Das Gräberfeld bei Schernen (Kr. Memel)*, Prussia 17 (1891/1892), s. 141–168.

1895 *Accessionen des Prussia-Museums*, Prussia 19 (1893/95), s. 235–267.

1896 *Das Gräberfeld bei Rominten*, Prussia 20 (1895/96), s. 35–56.

1909a *Gräberfeld bei Abbau Thierberg, Kr. Osterode*, Prussia 22 (1900–1904), s. 70–104.

1909b *Gräberfeld bei Pettelakau, Kr. Braunsberg*, Prussia 22 (1900–1904), s. 104–130.

1909c *Gräberfeld bei Lumpönen, Kr. Tilsit*, Prussia 22 (1900–1904), s. 130–147.

1909d *Gräberfeld bei Rubocken*, Prussia 22 (1900–1904), s. 148–193.

1914 *Gräberfeld bei Goithenen*, Prussia 23/I (1905–1909), s. 132–137.

Bitner-Wróblewska, A.

1994 *Z badań nad ceramiką zachodniobałtyjską w okresie wędrówek ludów. Problem tzw. kultury sudowskiej*, Barbaricum 3, Warszawa, s. 219–241.

1995 *Pochwała archeologii archiwalnej. O lokalizacji zachodniobałtyjskiego cmentarzyska w Ławkach (b. Lawken) koło Rynu*, [w:] A. Bursche, M. Mielczarek, W. Nowakowski (red.), *Nvnc de Svebis dicendvm est.... Studia archaeologica et historica Georgio Kolendo ab amicis et discipulis dicata. Studia dedykowane profesorowi Jerzemu Kolendo w 60-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, Warszawa, s. 73–84.

1998 *Suwalszczyzna w okresie wędrówek ludów*, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997*, Białystok, s. 305–318.

1999 *Elementy przeworskie na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie. Przyczynek do kontaktów bałtyjsko-przeworskich*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 109–114.

2001 *From Samland to Rogaland. East-West connections in the Baltic basin during the Early Migration Period*, Warszawa.

2007a *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica XII, Warszawa.

2007b *Zmierzch kultury bogaczewskiej i jej relacje z grupą olsztyńską*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 219–237.

Bitner-Wróblewska, A., *et alii*

2008 A. Bitner-Wróblewska, T. Nowakiewicz, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz, W. Wróblewski, *Treść i znaczenie odzyskanych ksiąg inwentarzowych Prussia-Museum. Tablice*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum*, Aestiorum Hereditas I, s. 128–189, 198–447.

Bitner-Wróblewska, A., Iwanicki, P.

2002 *Cmentarzysko w Podliszewie, woj. podlaskie. Między kulturą bogaczewską a sudowską*, [w:] J. Andrzejowski *et alii* (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata*, Monumeta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin, s. 105–183.

Bitner-Wróblewska, A., Karczewska, M.

2007 *Grób 171A z cmementarzyska w Paprotkach-Kolonii, stan. 1*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 339–352.

Bitner-Wróblewska, A., Karczewska, M., Karczewski, M.

2001 *Nowa odmiana uzdy z wodzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie*, WA LV (1999–2001), s. 65–86.

Bliujienė, A.,

2006 *Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration Period*, „Archaeologia Lituana" 7, s. 123–143.

Blumbergs, Z.

1982 *Bronzebuckelchen als Trachtzier. Zu den Kontakten Gotlands mit dem Kontinent in der Älteren Römischen Eisenzeit*, Theses and Papers in North-European Archaeology 12, Stockholm.

Blume, E.

1915 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, część 2: *Material*, Mannus-Bibliothek 14, Würzburg.

Bolin, S.

1926 *Die Funde römischer und byzantischer Münzen in Ostpreussen*, Prussia 26 (1922/23–1925), s. 203–240.

Budynek, G., Olędzki, M.

1987 *Cmentarzysko ciałopalne ludności kultury wielbarskiej w Grębocinie, woj. toruńskie*, FAP XXXV (1986), s. 151–168.

Bujack, G.

1887 *Gräberfeld Fürstenau, Kr. Rastenburg*, Prussia 12 (1885–86), s. 143–152.

1889 *Accessionen des Prussia-Museums pro 1888*, Prussia 14 (1887/88), s. 260–299.

Bursche, A.

1992 *Roman Coinage in the Westbalt Circle*, Barbaricum 2, Warszawa, s. 231–244.

Ceranowska, E.

2009 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Sterławkach Wielkich, pow. Giżycko*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Cieśliński, A.

1999 *Fibule kolankowate typu A.132 i formy pokrewne w środkowoeuropejskim Barbaricum*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

2000 *Zapinki kolankowate z* Prussia Museum, *czyli o możliwościach przywrócenia do obiegu naukowego zabytków królewieckich*, „Światowit" XLIII, fasc. B, s. 53–64.

2005 *Przemiany osadnicze kultury wielbarskiej w dorzeczu Pasłęki, Łyny i górnej Drwęcy*, m-pis rozprawy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Cohen, H.

1883 *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain, communément appelées médailles impériales*, t. III, Paris.

Czarnecka, K.

2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.

Dąbrowska, T.

1970 *Grób kultury przeworskiej z miejscowości Krausze-Gołowierzchy, pow. Łuków, a niektóre zagadnienia chronologii*, WA XXXV/3 (1970), s. 286–293.

1993 *Uwagi o genezie pokryw w kręgu przeworsko-oksywskim w młodszym okresie przedrzymskim*, [w:] *Miscellanea*

Archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata quae Franciscus Rożnowski redigendum curavit, Słupsk-Poznań, s. 109–117.
1995 *Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce*, WA LIII/1 (1993–1994), s. 3–34.
1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Kraków.

Ebert, M.
1922 *Felix Peiser*, PZ XIII–XIV (1921–1922), s. 218–219.

Engel, C.
1933 *Die Kaiserzeitlichen Kulturgruppen zwischen Weischel und finnischen Meerbusen und ihr Verhältnis zueinanander*, Prussia 30/I (1933), s. 261–286.

Engel, C., La Baume, W.
1937 *Kulturen und Völker der Frühzeit in Preußenlande. Atlas des Ost- und Westpreußischen Landesgeschichte. Teil I*, Königsberg.

Engelhardt, C.
1863 *Thorsbjerg Mosefund*, Sønderjydske Mosefund I, Kjöbenhavn.
1865 *Nydam mosefund. 1859–1863*, Kjöbenhavn.
1869 *Vimose Fundet*, Fynske Mosefund II, Kjøbenhavn.

Fowler, E.
1960 *The Orgins and Development of the Penannular Brooch in Europe*, „Proceedings of the Prehistoric Society" XXV, s. 149–177.

Gaerte, W.
1929 *Urgeschichte Ostpreußens*, Königsberg.

Garbsch, J.
1965 *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, München.

Ginalski, J.
1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38 (1991), s. 53–84.

Gindrych, A.
1985 *Płaskie cmentarzysko ciałopalne z okresu rzymskiego w Skomacku Wielkim, gm. Stare Juchy, woj. suwalskie*, WA L/2 (1985), s. 165–167.

Godłowski, K.
1974 *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, RB XII, s. 9–109.
1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, MSiW IV, s. 7–237.
1992 *Zmiany w uzbrojeniu kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] M. Głosek *et alii* (red.), *Arma et ollae. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź 7–8 maja 1992 r.*, Łódź, s. 71–88.

Godłowski, K., Wichman, T.
1998 *Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge*, Monumenta Archaeologica Barbarica VI, Kraków.

Gręzak, A.
2007 *Groby koni na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 353–367.

Grižas, G., Bitner-Wróblewska, A.,
2007 *Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 261–278.

Grunert, W.
1936 *Das Gräberfeld Althof*, „Nadrauen. Blätter für Heimatgeschichte und Familienkunde" 33, s. 129–132.
1937 *Nadrauer Grabungen. Althof-Insterburg*, „Zeitschrift der Altertumsgesellschaft zu Insterburg" 21, s. 36–44.

Gumowski, M.
1958 *Moneta rzymska w Polsce*, PArch. X (1954–1956), s. 87–149.

Günther, C., Voss, A.
1880 *Photographisches Album der Ausstellung Praehistorischer und Archäologicher Funde Deutschlands, Secion I: Ost- und Westpreußen*, Berlin.

Hauptmann, T.
1998 *Studien zu den Dreisprossenfibeln*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [wyd. 2002], s. 159–173.

Heydeck, J.
1887 *Urnenfeld bei Waldhaus Görlitz, Kreis Rastenburg*, Prussia 12 (1885–1886), s. 9–10.
1895 *Das Gräberfeld von Daumen und ein Rückblick auf den Anfang einer deutsch-nationalen Kunst*, Prussia 19 (1893–1895), s. 41–80.

Hoffmann, M. J.
1992 *Felix Ernst Peiser – archeolog i orientalista*, „Borussia" 5, s. 125–131.

1999a *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.*, Olsztyn.
1999b *Wschodniopruskie materiały archeologiczne w archiwum Działu Archeologii Muzuem Warmii i Mazur w Olsztynie*, [w:] M. J. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 225–228.
2000 *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.*, Olsztyn.

Hollack, E.

1908 *Eräuterung zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen*, Glogau-Berlin.

Hollack, E., Peiser, F. E.

1904 *Das Gräberfeld bei Moythienen*, Königsberg.

Iwanicki, P.

2004 *„Bogaczewskie" czy „sudowskie". Uwagi o genezie kubków typu „Szwajcaria"*, [w:] M. Karczewska, M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z konferencji, Białystok 23–24 września 2002 roku*, Białystok, s. 19–35.

Jahn, M.

1916 *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr.*, Mannus-Bibliothek 16, Würzburg.
1921 *Der Reitersporn seine Entstehung und früheste Entwicklung*, Mannus-Bibliothek 21, Leipzig.

Jakobson, F.

2009 *Die Brandgräberfelder von Daumen und Kellaren im Kreise Allenstein, Ostpr.* (1927), [w:] A. Bitner-Wróblewska, I. Sonnenschein, A. Abegg-Wigg (red.), *Daumen und Kellaren – Tumiany i Kielary, Band 1*, Schriften des Archäologischen Landesmuseums 9, Neumünster, s. 27–328.

Jankuhn, H.

1933 *Gürtelgarnituren der älteren römischen Kaiserzeit im Samlande*, Prussia 30/I (1933), s. 166–201.

Jaskanis, D.

1963 *Cmentarzysko kurhanowe w miejscowości Krzywólka, pow. Suwałki*, RB IV, s. 279–308.

Jaskanis, J.

1961 *Wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa, pow. Suwałki w latach 1958–1959*, RB I, s. 131–191.
1968 *Pochówki z końmi na cmentarzyskach protojaćwieskich z okresu rzymskiego i wędrówek ludów*, RB VIII, s. 77–111.
1974 *Obrządek pogrzebowy zachodnich Bałtów u schyłku starożytności (I–V w. n. e.)*, Wrocław.
1976 *Kurhany typu rostołckiego. Z badań nad kulturą wschodniopomorsko-mazowiecką z późnego podokresu rzymskiego we wschodniej Polsce*, [w:] *Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich*, ZNUJ CCCCXXII = Prace Archeologiczne 22, Warszawa-Kraków, s. 215–251.
1977 *Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu wpływów rzymskich. Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym*, MSiW IV, s. 239–350.

Jonakowski, M.

1996 *Komplet narzędzi do krzesania ognia w kulturze przeworskiej ze specjalnym uwzględnieniem krzesiw sztabkowatych*, [w:] W. Nowakowski (red.), *CONCORDIA. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 93–104.

Juga, A., Nowakowski, W., Szymański, P.

2000 *„Galindzkie" archiwalia archeologiczne w Tallinie. Spuścizna Marty Schmiedehelm*, „Mrągowskie Studia Humanistyczne" 2, s. 15–30.

Juga, A., Ots, M., Szymański, P.

2003 *Über die Vorteile der Bildung einer „didaktischen Kollektion". Materialen der Bogaczewo-Kultur und Olsztyn-Gruppe in Ajaloo Instituut in Tallinn (Estland)*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i barbarzyńscy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 205–243.

Juga, A., Szymański, P.

2004 *Ceramika kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej z kartoteki Marty Schmiedehelm. Możliwości weryfikacyjne i poznawcze źródła archeologicznego*, [w:] M. Karczewska, M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z konferencji, Białystok 23–24 września 2002 roku*, Białystok, s. 85–103.

Juga-Szymańska, A.

2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Tałtach na Pojezierzu Mazurskim*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 91–147.
2006 *Szpile kościane w kulturze bogaczewskiej*, [w:] W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit, Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XIV, Warszawa, s. 295–303.
2007a *Archiwalia archeologiczne dotyczące kultury bogaczewskiej*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 121–137.
2007b *Cmentarzysko kultury bogaczewskiej w Gutach (byłe* Gutten, Kr. Lötzen*). Próba rekonstrukcji wyników badań*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa,

s. 393–412.
2007c *Szpile z okresu wpływów rzymskich z Pojezierza Mazurskiego na tle znalezisk ze wschodnich pobrzeży Bałtyku*, m-pis rozprawy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Juga-Szymańska, A., Kontny, B.

2006 *Szkło z Nikutowa, pow. mrągowski przez szkiełko i oko. Rzadki import rzymski z Pojezierza Mazurskiego*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III*, CRFB Polen, Suplement 3, Warszawa, s. 79–92.

Junker, H., Wieder, H.

2003 *Das neue Prussia-Fundarchiv in Berlin*, „Archäologisches Nachrichtenblatt" 8 (1/2003), s. 24–40.

Junker, H., Malliaris, M., Wieder, H.

2009 *Bergung und Rekonstruktion eines verloren geglaubten Archivbestandes. Das Fundarchiv des ehemaligen Prussia-Museums Königsberg i Pr. im Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte*, [w:] A. Bitner-Wróblewska, I. Sonnenschein, A. Abegg-Wigg (red.), *Daumen und Kellaren – Tumiany i Kielary, Band 1*, Schriften des Archäologischen Landesmuseums 9, Neumünster, s. 363–384.

Kaczanowski, P.

1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Klasyfikacje zabytków archeologicznych 1, Kraków.

Kaczyński, M.

1958 *Dwa cmentarzyska kurhanowe z V–VI wieku we wsi Prudziszki, pow. Suwałki*, MS III, s. 115–153.
1961a *Cmentarzysko kurhanowe z V–VI wieku w miejscowości Bilwinowo, pow. Suwałki*, RB II, s. 199–276.
1961b *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w 1957 r. na cmentarzysku kurhanowym we wsi Bilwinwo, pow. Suwałki*, WA XXVII/1 (1961), s. 90–99.
1966 *Cmentarzysko z V–VI wieku we wsi Wołownia, pow. Suwałki*, RB VI, s. 167–207.

Karczewska, M.

1998 *Klasyfikacja ceramiki z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. suwalskie, na przykładzie wybranych zespołów grobowych*, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997*, Białystok, s. 213–243.
1999 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Sterławkach Małych, w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Rekonstrukcja wyników badań na podstawie materiałów archiwalnych i zbiorów Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie*, [w:] M. J. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 239–275.
2004 *Ceramika naczyniowa kultury bogaczewskiej z mikroregionu jeziora Nietlice w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, m-pis rozprawy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Karczewska, M., Karczewski, M.

2002 *Osada z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Paprotkach Kolonii stanowisko 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, Tom 1. Badania archeologiczne*, Białystok.
2007 *Uwagi o obrządu pogrzebowym kultury bogaczewskiej na przykładzie cmentarzyska w Paprotkach Kolonii*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 195–217.

Karczewski, M.

1999a *Cmentarzysko w Bogaczewie-Kuli. Archeologiczna przygoda marszałka von Hindenburga*, [w:] M. J. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 277–299.
1999b *Chronologia grobów z bronią odkrytych na cmentarzysku kultury bogaczewskiej z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Paprotkach Kolonii, stan. 1, w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, „Archaeologia Lituana" 1, s. 72–109.
2000 *„Dwustożkowate naczynia zdobione zaszczypywaniem". Głos w dyskusji nad ceramiką zachodniobałtyjską*, „Światowit" XLIII, fasc. B, s. 91–96.
2001 *Źródła archeologiczne do badań nad zasiedleniem Krainy Wielkich Jezior Mazurskich w okresie wpływów rzymskich*, Olsztyn.
2002 *Cmentarzysko kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stanowisko 1 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Sezony 2000–2001*, [w:] M. Karczewska, M. Karczewski (red.), *Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000–2001. Materiały z konferencji, Białystok 6–7 grudnia 2001 roku*, Białystok, s. 225–239.

Kawiecka, M., Stanaszek, Ł. M.

2000 *Grób szkieletowy kobiety odkryty na ciałopalnym cmentarzysku bałtyjskim z okresu wpływów rzymskich w Równinie Dolnej, gm. Korsze, pow. Korsze, woj. warmińsko-mazurskie*, Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski II, Olsztyn, s. 93–98.

Kemke, H.

1900 *Das Gräberfeld von Bartlickshof*, „Schriften der Königlichen physikalisch-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg in Pr." XLI (1900), s. 108–134.
1901 *Fundverzeichnis zu Tafel 7–15 der 1. (ostpreussischen) Section des Photographischen Albums der Berliner Anthropologischen Ausstellung vom Jahre 1880*, „Schriften der Königlichen physikalisch-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg in Pr." XLII (1901), s. 88–95.

1922 *Felix Peiser*, Mannus XIII (1921), s. 138–141.

Klewek, M.

2002 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Przebrodzie, gm. Suwałki*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Kokowski, A.

1985 *Die Feuerstahlwerkzeuge der Przeworsk-Kultur*, [w:] *Mémoires Archéologiques* (red. A. Kokowski), Lublin, s. 109–127.

1995 *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin.

Kossinna, G.

1985 *Über verzierte Eisenlanzen als Kennzeichen der Ostgermanen*, „Zeitschrift für Ethnologie" 37, s. 369–408.

Kulikauskienė, R., Rimantienė, R.

1958 *Lietuvių liaudies menas. Senovės Lituvių papuošalai*, t. I, Vilnius.

LAA

1978 *Lietuvos Archeologijos Atlasas, I–XIII a. radiniai*, t. IV (red. A. Tautavičius), Vilnius.

La Baume, W.

1944 *Altpreußisches Zaumzeug*, „Alt-Preußen" 9/1-2, s. 2–19.

Lempka, D., Nowakowski, W.

1975 *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych przeprowadzonych w powiatach mrągowskim i piskim w 1973 roku*, RO XI, s. 225–234.

Lenarczyk, K.

1991 *Materiały z badań cmentarzyska ciałopalnego w okresu wpływów rzymskich w Sterławkach Wielkich, gm. Ryn, woj. suwalskie*, RB XVII, s. 65–110.

Leube, A.

1975 *Die römische Kaiserzeit im Oder-Spree-Gebiet*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 9, Berlin.

Liana, T.

1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA XXXV/4 (1970), s. 429–492.

Łęga, W.

1961 *Nieznane materiały z cmentarzyska z okresu rzymskiego w miejscowości Babięta, pow. Mrągowo*, RO III, s. 73–79.

Madyda, R.

1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, MSiW IV, s. 351–411.

Madyda-Legutko, R.

1984 *Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów*, PArch. 31 (1983), s. 91–133.

1987a *Metalowe części pasów na obszarze kultury zachodniobałtyjskiej w okresie wpływów rzymskich*, WA XLVIII/1 (1983), s. 21–36.

1987b *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. Int. Series 360 (1986), Oxford.

1990 *Doppeldornschnallen mit rechteckigem Rahmen im europäischen Barbaricum*, „Germania" 68/2, s. 551–585.

Mączyńska, M., Jagusiak, M.

2002 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Czarnocinie, pow. Piotrków Trybunalski, stanowisko 1*, [w:] J. Andrzejowski *et alii* (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata*, Monumeta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin, s. 353–374.

Marciniak, J.

1950 *Dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu wpływów rzymskich w Judzikach i Bargłowie Dolnym w pow. augustowskim*, WA XVII/1 (1950), s. 47–75.

Mellin-Wyczółkowska, I.

1999 *„Kreis Sensburg"- mapa archeologiczna G. J. F. Hassela, 1:33 333*, [w:] M. J. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 177–181.

Michelbertas, M.

1999 *Senojo geležies amžiaus ietigalių su užbarzdomis radiniai Lietuvoje ir jų chronologija*, „Archaeologia Lituana" 1, s. 56–62.

2001 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen*, Vilnius.

2006 *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai. Monografija*, Vilnius.

Moora, H.

1929 *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. I. Teil: Die Funde*, Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXV, Tartu.

1938 *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. II. Teil: Analyse*, Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXIX, Tartu.

Nowakowski, W.

1989a *Studia na ceramiką zachodniobałtyjską z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharków na pustych nóżkach*, Barbaricum 1, Warszawa, s. 101–147.

1989b *Kultura wielbarska a zachodniobałtyjski krąg kulturowy*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim (materiały z konferencji), tom II*, Lublin, s. 143–159.

1989c *Cmentarzysko kultury wielbarskiej w miejscowości Skowrony, woj. elbląskie*, WA L/2 (1985), s. 164–165.

1994a *Krieger ohne Schwerter – Die Bewaffnung der* Aestii *in der Römischen Kaiserzeit*, [w:] *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlischen Jahrhunderten*, Veröffentlichtung des Vor-

geschichtlichen Seminars Marburg 8, Lublin-Marburg, s. 379–391.
1994b *Kultura przeworska a zachodniobałtyjski krąg kulturowy*, Kultura Przeworska I, Lublin, s. 373–388.
1995 *Od* Galindai *do* Galinditae. *Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego*, Barbaricum 4, Warszawa.
1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und sein Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*, Veröffentlichung des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 10, Marburg-Warszawa.
1998a *Die Funde der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungzeit in Masuren*, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin, Bestandkataloge 6, Berlin.
1998b *Die Nebenformen Almgren 133 und 137 aus hautiger Sicht*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [2002], s. 197–201.
2001a *Grób 122 z cmentarzyska II w Koczku na Pojezierzu Mazurskim*, [w:] *Officina Archaeologica Optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages VII, Warszawa, s. 159–164.
2001b *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen 1: Masuren*, Warszawa.
2003 *Zapinka podkowiasta i bransoleta z Tylkowa – problem ciągłości kulturowej pomiędzy okresem wpływów rzymskich a późnym okresem wędrówek ludów na Pojezierzu Mazurskim*, [w:] M. Dulinicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin-Warszawa, s. 141–146.
2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Muntowie, pow. mrągowski*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 192–247.
2005 *„Grób 600" w Kosewie, na Pojezierzu Mazurskim*, [w:] P. Łuczkiewicz, M. Gładysz-Juścińska, M. Juściński, B. Niezabitowska, S. Sadowski (red.), *Europa Barbarica. Ćwierć wieku archeologii w Masłomęczu*, Monumenta Studia Gothica IV, Lublin, s. 361–367.
2007 *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim od schyłku późnego okresu przedrzymskiego do starszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich. Próba analizy chronologiczno-kulturowej*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, wyd. na CD.

Okulicz, J.

1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowości Bogaczewo, na przysiółku Kula, pow. Giżycko*, RO I, s. 47–116.
1961 *Sprawozdanie z badań prowadzonych w 1958 r. na osadzie pod „Zamczyskiem" w miejscowości Osinki, pow. Suwałki*, WA XXVII/1 (1961), s. 82–89.
1976 *Powiązania pobrzeża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z Południem w podokresie wczesnorzymskim*, [w:] *Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich*, Prace Archeologiczne 22, Warszawa-Kraków, s. 151–167.
1988 *Problem ceramiki typu praskiego w grupie olsztyńskiej kultury zachodniobałtyjskiej (VI–VII w. n.e.)*, „Pomorania Antiqua" XIII, s. 103–133.

Olędzki, M.

1998 *Rollenkappenfibeln der östlichen Hauptserie O. Almgren 37–41 und die Varianten Fig. 42–43*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [2002], s. 67–84.

Ørsnes, M.

1993 *Zaumzeugfunde des 1.–8. Jahrh. nach Chr. in Mittel- und Nordeuropa*, „Acta Archaeologica" 64/2, s. 183–292.

Peiser, F. E.

1909 *Graberfeld bei Dietrichswalde, Kr. Sensburg*, Prussia 22 (1900–1904), s. 303–335.

Pescheck, Ch.

1939 *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*, Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte 5, Leipzig.

Raddatz, K.

1957 *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*, Offa-Bücher 13, Neumünster.
1993 *Der Wolka-See, ein Opferplatz der Römischen Kaiserzeit in Ostpreußen*, „Offa" 49/50 (1992/93), s. 127–187.

Radimský, W.

1895 *Die Nekropole von Jezerine in Pritoka bei Bihać*, „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" III, s. 39–218.

RIC

1968 *The Roman Imperial Coinage*, vol. III, red. H. Mattingly, E. A. Sydenham, London.

Reich, Ch.

2003 *Archäologie einer vorgeschichtlichen Sammlung. Die Bestände des ehemaligen Prussia-Museums im Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte*, „Archäologisches Nachrichtenblatt" 8 (1/2003), s. 14–23.

Rzeszotarska-Nowakiewicz, A.

2007 ...man hätte auf dem Gute Grüneiken Hünengräber entdeckt. *Próba rekonstrukcji formy grobów na cmentarzysku w Grunajkach*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, s. 457–485.

Sawicka, L., G. Grižas, G.

2007 Mogiła Wielkoludów... Szwedów czy konfederatów. *Cmentarzysko kurhanowe w Pakalniszkach (północna Litwa) w świetle badań Marii Butrymówny w 1897 roku*, WA LIX (2007), s. 165–202.

Schmidt, H.

1934 *Ostpreussische Beiträge*, „Zeitschrift für Ethnologie" 38, s. 456–484.

Schmiedehelm, M.

1934 *Die estländischen Scheibennadel*, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 40, Helsinki, s. 106–112.

1944 *Das Gräberfeld am Jaskowska-See in Masuren. Studien zur westmasurischen Kultur der römischen Eisenzeit*, Teil 1: *Fundbeschreibung. Zubehör der Kleidung. Kulturbeziehungen und Siedlungsverhältnisse*, m-pis rozprawy doktorskiej w Ajaloo Insituut,Tallinn.

1990 *Das Gräberfeld Gąsior*, Archaeologia Baltica IX, Łódź, s. 5–126.

Sitzungsberichte

1919a *Generalversammlung am 15. November 1906*, Prussia 23/II (1905–1909), s. 517–520.

1919b *Generalversammlung am 22. November 1907*, Prussia 23/II (1905–1909), s. 527–530.

Skorupka, T.

2001 *Kowalewko 12. Cmentarzysko birytualne ludności kultury wielbarskiej (od połowy I w. n.e. do początku III w. n.e.)*, Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego, t. II: Wielkopolska, cz. 3, Poznań.

Sobczak, C.

2006 *Wyniki badań archeologicznych na osadzie w Krzywólce, stan. 3, pow. Suwałki, woj. podlaskie*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Striškienė, Ė.

2007 *Diržių kapinynas žiemgalių kultūros kontekste ir unikalūs VIII–IX a. radiniai*, „Archaeologia Lituana" 8, s. 117–126.

Szydłowski, J.

1964 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice*, Biblioteka Archeologiczna 17, Warszawa.

Szymański, P.

1996 *Popielnica z Nowego Zyzdroju – ślad cmentarzyska kultury bogaczewskiej*, [w:] W. Nowakowski (red.), *CONCORDIA. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 199–204.

2000a *Ceramika z cmentarzysk kultury bogaczewskiej. Próba analizy na podstawie wybranych materiałów*, [w:] *Materiały do archeologii dawnych ziem pruskich*, Barbaricum 6, Warszawa, s. 109–201.

2000b *Poszukiwania cmentarzysk z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów znanych z dawnych badań na Mazurach*, [w:] J. Kolendo, W. Nowakowski (red.), *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych ziem pruskich*, Warszawa, s. 237–245.

2001 *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, m-pis rozprawy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

2003 *Wielokulturowa osada w Wyszemborku, stan. V, pow. Mrągowo*, Studia Galindzkie I, Warszawa, s. 63–125.

2004 *Cmentarzysko kultury bogaczewskiej i grupy olsztyńskiej w Zalcu koło Mrągowa, na Pojezierzu Mazurskim*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 154–190.

2005 *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, Światowit, Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages X, Warszawa.

Szymański, W.

1987 *Próba weryfikacji datowania zespołu osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Szeligach, woj. płockie*, APolski XXXII/2 (1987), s. 349–376.

Šnore, R.

1930 *Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas*, Latviešu Aizvēstures Materiāli I, Rīgā.

Teegen, W.-R.

1998 *Die germanischen Ringfibeln der römischen Zeit*, [w:] J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf [2002], s. 339–349.

Tempelmann-Mączyńska, M.

1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz am Rhein.

Tischler, O.

1879 *Ostpreussische Gräberfelder III*, „Schriften der Königlichen physikalisch-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i. Pr." XIX (1879), s. 159–269.

Tischler, O., Kemke, H.

1902 *Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt*, Königsberg.

Thomas, S.

1960 *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, AFB 8, s. 54–215.

Vaitkunskienė, L.

1999 *Žvilių kapinynas. Monografija*, „Lietuvos Archeologija" 17.

Valujev, A. (Валуев, А.)

2005 *Die Geschichte des Kaliningrader Bestandes der Prussia-Sammlung*, [w:] C. v. Carnap-Bornheim, T. Ibsen, A. Valujev (red.), *Die Prussia-Sammlung. Der Bestand im Museum für Geschichte und Kunst Kaliningrad*, Schleswig, s. 28–39.

Voigtmann, K.

1890 *Die westmasurische „Loch- und Fensterurnen"*, „Alt-Preußen" 6, s. 36–46.

Voss, A., Stimming, G.

1890 *Vorgeschichtliche Alterthümer aus der Mark Brandenburg*, Berlin[2].

Wiśniewska, A.

2008 *Materiały z cmentarzyska w Leśniewie, pow. kętrzyński (d.* Fürstenau, Kr. Rastenburg*)*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Wołągiewicz, R.

1993 *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*, Szczecin.

Zawadzka, B.

1964 *Dwa kurhany ciałopalne z V–VI w. n.e. w miejscowości Szeszupka, pow. Suwałki*, WA XXX/3–4 (1964), s. 417–428.

Ziemlińska-Odojowa, W.

1961 *Badania wykopaliskowe w 1959 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Żywa Woda, pow. Suwałki*, RB I, s. 193–221.

1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.

Żuberek, M.

2003 *Wielokulturowe cmentarzysko w Brodzie Nowym, gm. Suwałki*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

LISTA WYMIENIONYCH W TEKŚCIE STANOWISK BAŁTYJSKICH

Polska

Babięta, st. I, pow. mrągowski (dawn. *Babienten I, Kr. Sensburg*)
Bartlikowo, pow. giżycki (dawn. *Bartlickshof, Kr. Lötzen*)
Bilwinowo, pow. suwalski
Boćwinka, pow. gołdapski (dawn. *Alt-Bodschwingken, Kr. Goldap*)
Bogaczewo-Kula, pow. giżycki (dawn. *Kullabrücke* lub *Bogazewen, Kr. Lötzen*)
Bród Nowy, pow. suwalski
Czerwony Dwór, st. XV, pow. olecki
Dłużec, pow. mrągowski (dawn. *Langendorf, Kr. Sensburg*)
Gąsior, pow. piski (dawn. *Gonschor* lub *Jaskowska-See, Kr. Sensburg*)
Gierłoż, pow. kętrzyński (dawn. *Görlitz* lub *Waldhaus-Görlitz, Kr. Rastenburg*)
Grądy Kruklaneckie, pow. giżycki (dawn. *Grunden, Kr. Lötzen*)
Grodzisko, pow. giżycki (dawn. *Grodzisko bei Kutten* lub *Eckersberg, Kr. Lötzen*)
Grunajki, pow. giżycki (dawn. *Gruneiken, Grunaiken* lub *Gruneyken, Kr. Darkehmen*)
Guty, pow. giżycki (dawn. *Gutten, Kr. Lötzen*)
Jakubowo, pow. mrągowski (dawn. *Jakobsdorf, Kr. Sensburg*)
Jasieniec, pow. giżycki (dawn. *Eschenort, Eschenhof* lub *Groß Eschenort, Kr. Angerburg*)
Jędrychowo (lub Janowo), pow. mrągowski (dawn. *Heinrichsdorf* lub *Heinrichshöfen, Kr. Sensburg*)
Judziki, pow. augustowski
Kielary, pow. olsztyński (dawn. *Kellaren, Kr. Allenstein*)
Knis, pow. giżycki (dawn. *Gneist, Kr. Lötzen*)
Koczek, stan. I, II, pow. szczycieński (dawn. *Koczek I, II, Kotzeck* lub *Waldersee, Kr. Johannisburg*)
Kosewo, st. I, pow. mrągowski (dawn. *Alt-Kossewen, Kossewen I* lub *Rechenberg, Kr. Sensburg*)
Krzywólka, pow. suwalski
Krzywólka, st. 3, pow. suwalski
Lasowiec, pow. mrągowski (dawn. *Sternwalde, Kr. Sensburg*)
Leśniewo, pow. kętrzyński (dawn. *Fürstenau, Kr. Rastenburg*)
Lipowo, pow. mrągowski
Machary, pow. mrągowski (dawn. *Macharren, Kr. Sensburg*)
Marcinkowo, st. I, II, pow. mrągowski (dawn. *Mertinsdorf I, II, Kr. Sensburg*)
Miętkie, st. I, pow. szczycieński (dawn. *Mingfen I, Kr. Ortelsburg*)
Mojtyny, pow. mrągowski (dawn. *Moythienen, Kr. Sensburg*)
Muntowo, pow. mrągowski (dawn. *Alt-Muntowen, Kr. Sensburg*)
Nawiady, pow. mrągowski (dawn. *Aweyden, Kr. Sensburg*)
Netta, pow. augustowski
Niedrzwica, st. XVII, pow. gołdapski
Nikutowo, pow. mrągowski (dawn. *Nikutowen, Kr. Sensburg*)
Nowy Zyzdrój, pow. mrągowski (dawn. *Neu-Sysdroy* lub *Neu-Sisdroy, Kr. Sensburg*)
Onufryjewo, pow. piski (dawn. *Onufrigowen* lub *Piasken-Onufrigowen, Kr. Sensburg*)
Osowa, st. 1, pow. suwalski

Osowa, st. 2, pow. suwalski
Paprotki-Kolonia, st. 1, pow. giżycki
Paprotki-Kolonia, st. 41, pow. giżycki
Podliszewo, pow. grajewski
Prudziszki, st. 1 „Piaskowa Góra", pow. suwalski
Przebród, pow. suwalski
Radzieje, pow. giżycki (dawn. *Rosengarten, Kr. Angerburg*)
Romoty, pow. ełcki (dawn. *Romotten, Kr. Lyck*)
Równina Dolna, st. III, pow. kętrzyński
Skomack Wielki, pow. ełcki (dawn. *Skomatzko, pow. Lyck*)
Skomack Wielki-Mrągowizna, st. 3, pow. ełcki
Sławosze, pow. kętrzyński (dawn. *Henriettenfeld* lub *Heinriettenfeld bei Korklack, Kr. Gerdauen*)
Smolanka, pow. bartoszycki (dawn. *Landskron, Kr. Bartenstein*)
Spychówko, pow. szczycieński (dawn. *Klein Puppen, Kr. Ortelsburg*)
Stara Rudówka, pow. giżycki (dawn. *Rudowken, Kr. Lötzen*)
Stare Kiejkuty, st. I, II, pow. szczycieński (dawn. *Alt-Keykuth I, II, Kr. Ortelsburg*)
Sterławki Małe, pow. giżycki (dawn. *Klein Stürlack, Kr. Lötzen*)
Sterławki Wielkie, pow. giżycki
Stręgiel Wielki, st. II, pow. giżycki (dawn. *Groß Strengeln II, Kr. Angerburg*)
Strzałkowo, pow. mrągowski (dawn. *Pfeilswalde, Kr. Sensburg*)
Szeszupka, pow. suwalski
Szwajcaria, pow. suwalski
Tałty, pow. mrągowski (dawn. *Talten, Kr. Sensburg*)
Tuchlin, pow. piski
Tumiany, st. 1, pow. olsztyński (dawn. *Daumen, Kr. Allenstein*)
Turwągi, pow. kętrzyński (dawn. *Groß Thurwangen, Kr. Rastenburg*)
Wawrochy, pow. szczycieński (dawn. *Wawrochen, Kr. Ortelsburg*)
Wilkasy, pow. giżycki (dawn. *Willkassen, Kr. Lötzen*)
Wołownia, pow. suwalski
Wólka, st. II, pow. piski (dawn. *Dietrichswalde II, Kr. Sensburg*)
Woźnice, pow. mrągowski (dawn. *Wosnitzen, Kr. Sensburg*)
Wyszembork, st. IVa, pow. mrągowski
Wyszka, pow. piski (dawn. *Wiska, Kr. Johannisburg*)
Zalec, pow. mrągowski (dawn. *Salza, Kr. Sensburg*)
Zdedy, pow. ełcki (dawn. *Sdeden, Kr. Lyck*)
Zdory, pow. piski (dawn. *Sdorren, Kr. Johannisburg*)
Żywa Woda, pow. suwalski

Litwa

Akmeniai, raj. Kelmė
Aukštkiemiai, raj. Klaipėda (dawn. *Oberhof, Kr. Memel*)
Baitai, raj. Klaipėda
Barzdūnai, raj. Šilutė (dawn. *Barsduhnen, Kr. Heydekrug*)
Dauglaukis, raj. Tauragė
Marvelė, raj. Kaunas
Pakalniškiai, raj. Panevėžys (dawn. *Pakalniszki, pow. poniewieski, gub. kowieńska*)
dawn. *Pangessen, Kr. Memel*
Pavajuonys-Rėkučiai, raj. Ignalina
Pleškučiai, raj. Klaipėda (dawn. *Pleschkutten, Kr. Memel*)
Plinkaigalis, raj. Kėdainiai
Šernai, raj. Klaipėda (dawn. *Schernen, Kr. Memel*)
Užpelkiai, raj. Kretinga

Łotwa

Ilze, pag. Bebrenes (dawn. *Ildzi* (*Ilsenberg*), *Gem. Elkšņi*)
Kapsēda, raj. Liepāja

Rosja (obwód kaliningradzki)

dawn. *Cojehnen, Kr. Fischhausen*
dawn. *Eisliethen, Kr. Fischhausen*
Gerojskoe, raj. Zelenogradsk (Геройское, рай. Зеленоградск, dawn. *Goithenen, Kr. Fischhausen*)
Grač'evka, raj. Zelenogradsk (Грачьевка, рай. Зеленоградск, dawn. *Craam, Kr. Fischhausen*)
dawn. *Grebieten, Kr. Fischhausen*
Gur'evsk, raj. Gur'evsk (Гурьевск, рай. Гурьевск, dawn. *Trausitten, Kr. Fischhausen*)
Isakovo, raj. Gur'evsk (Исаково, рай. Гурьевск)
Izobil'noe, raj. Polessk (Изобильное, рай. Полесск, dawn. *Klein Fließ, Kr. Labiau*)
dawn. *Koddien, Kr. Wehlau*
Kovrovo, raj. Zelenogradsk (Коврово, рай. Зеленоградск, dawn. *Dollkeim, Kr. Fischhausen*)
Krasnodonskoe, raj. Bagrationovsk (Краснодонское, рай. Багратиновск, dawn. *Keimkallen, Kr. Heiligenbeil*)
dawn. *Lehndorf, Kr. Fischhausen*
Pervomajskoe, raj. Laduškin (Первомаское, рай. Ладушкин, dawn. *Warnikam, Kr. Heiligenbeil*)
Poddubnoe, raj. Gur'evsk (Поддубное, рай. Гурьевск, dawn. *Fürstenwalde-Neidtkeim, Kr. Königsberg*)
Polese, raj. Zelenogradsk (Полесе, рай. Зеленоградск, dawn. *Groß Ottenhagen, Kr. Fischhausen*)
Povarovka, raj. Zelenogradsk (Поваровка, рай. Зеленоградск, dawn. *Kirpehnen, Kr. Fischhausen*)
Putilovo, raj. Zelenogradsk (Путилово, рай. Зеленоградск, dawn. *Corjeiten, Kr. Fischhausen*)
Tel'manovo, raj. Černâhovsk (Тельманово, рай. Черняховск, dawn. *Althof, Kr. Insterburg*)
Âroslavskoe, raj. Zelenogradsk (Ярославское, рай. Зеленоградск, dawn. *Schlakalken, Kr. Fischhausen*)

ROMAN AND MIGRATION PERIOD CEMETERY AT KAMIEŃ, IN MASURIAN LAKE DISTRICT
SUMMARY

The cemetery at Kamień (distr. Pisz, former *Kamien, Kr. Sensburg*) lies in the southern area of the Masurian Great Lakes District. The site was excavated in 1906 and 1907 by Felix E. Peiser. Results of this research were never published in full, with only brief reports on the fieldwork and archaeological finds (E. Hollack 1908, p. 65, map – sq K 16; F. E. Peiser 1909, pl. LI; *Sitzungsberichte* 1919a, p. 517; 1919b, p. 528; M. Jahn 1916, p. 90; 1921, p. 65–66, 68, 110, 117; S. Bolin 1926, p. 237; W. Gaerte 1929, fig. 135i, 146Ab, 146d, 147i, 168e, 177a.d; cf. also note 3). The aim of the article is to give an overview of research at Kamień and reconstruct archaeological assemblages discovered there.

Until 1945 the finds from Kamień were held by *Prussia-Museum* in Königsberg. During WW II a large part of this collection became scattered and perished. Only four finds from the cemetery at Kamień have resurfaced since: two vessels (graves 113 and 136 – pl. XIII/113:1c.d, XVI/136:1b.c), now in the regional Muzeum Warmii i Mazur in Olsztyn and a lancehead with barbs from grave 10 (Pl. IV/10:5d) and omega-shaped ring from grave 92 (Pl. XI/92:2b.c) in keeping of Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin. In addition, two beads from the same museum are also tentatively provenanced to Kamień (Fig. 4). Museum für Vor- und Frühgeschichte also holds the relevant research documentation, i.e., which comprises the site diary written by Felix E. Peiser in his Journal No. 10 (Fig. 1, Appendix 1) and notes of Peiser with descriptions of the discovered assemblages and archaeological finds (Fig. 3, Appendix 4), copies of Peiser's Journals no. 7 and 10 made during the 1920s by Hans Tiessen (Appendix 2 & 3), and photographs (Fig. 2a.b). These records have made it possible to determine the exact time of F. Peiser's fieldwork and specify the number of grave assemblages (168) and three features (marked A, α and β) discovered at Kamien, and to located them on the plan of the cemetery (Fig. 7, 8). The same archival record was used to describe the form of the features (Fig. 21) and their inventories. Essential data on finds from Kamien was obtained from a review of other archival sources, mainly, the files of M. Schmiedehelm, M. Jahn, F. Jakobson, G. Kossinna, C. Engel, R. Grenz and J. Kostrzewski.

Collected in the appendices is the complete surviving documentation on the site at Kamień, base material for reconstructing past research of the cemetery and the catalogue of finds. It consists of four documents in manuscript: Journal No. 10 written by Felix E. Peiser (Appendix 1), copies of Peiser's Journals no. 7 and 10 made during the 1920s by Hans Tiessen (Appendix 2 & 3) and Peiser's notes with descriptions of the discovered assemblages and archaeological finds (Appendix 4).

Each source was copied in italics retaining the original spelling and arrangement of the text. Mistakes and spelling errors have not been corrected. All drawing of the finds and sections found on the margin of these documents were scanned in 1:1 scale and are presented on the plates. In some cases, to better present the vessel ornaments we included 2:1 drawings. Footnotes to the illustrations as well as supplementary information or comments to the text are given in square brackets.

Analysis of archaeological material recovered at Kamień indicates that the cemetery was in use during the Roman and the Migration Period, established by the people of Bogaczewo Culture during the mature segment of the Early Roman Period. The greatest number of reliably dated grave assemblages dates from phase B_{2b}–C_{1a} (Fig. 22). This is supported by the presence of diagnostically sensitive ornaments, e.g., pins (type *Szwajcaria* II – pl. XVII/143:4a–d; variants of type B III – pl. XII/105:1, XVII/142:3; variants *Bogaczewo* type I – pl. III/9:2), brooches (*Mazovian* variant – pl. I/1:3; type A.133 – pl. I/2:2; triple-crest brooches of assorted variants – pl. XVIII/156:1; a knee brooch – pl. XVII/143:3a–c; type *Babięta* – pl. X/77a-b:2), belt fittings (buckles type AD17 – pl. V/30:3; type AG16 – pl. X/77a-b:3; with a double pin – Pl. I/2:3; strap ends: flat – pl. I/2:4, II/4:5a.b, IX/75:3; and profiled – pl. V/30:9a–c) or assorted appliqués (Pl. V/30:4, VI/35:1a.b.5a.b, VII/54:1a.b.2a.b). Also dated to the same period were elements of war gear: a shield-boss: type J6 (Pl. III/10:1a.b), spurs: group E (Pl. I/2:5a.b, II/4:6a.b, III/10:2a.b, V:30:2a–c) and lanceheads (Pl. IV/10:5a–d, VII/53:1a.b, VII/65a:1a.b). The use of the cemetery during the Late Roman Period is documented by the inventory of features no. 82 and 106, which contained brooches type A.161-161, and grave 145 holding a Marcus Aurelius sestertius. A longer series of graves is datable only by pottery and non-ceramic finds broadly to phases C and D, whereas use during the Migration Period is documented by a brooch fragment diagnostic for phase D (grave 25), a buckle with a thickened oval frame, type AH16 (grave 131), and vessels distinctive for the Olsztyn Group e.g., fragmented hollow-footed beaker (grave 24), pottery ornamented with a design engraved the length of the maximum circumference of the vessel (Pl. XV/134:1) and pinched ornament (Pl. XVI/136:1a–c). Absence of furnishings or only the presence of non-characteristic forms prevented the dating of 60 inventories (see note 53). This group included the only horse inhumation discovered at Kamień (grave 23 – pl. V/23:1).

Human burials were either of urned or unurned cremation type, characteristic for Bogaczewo Culture and the Olsztyn Group. Some had been deposited within pure sand covered or not with the remains of the cremation pyre. Urns tended to be covered with a bowl, quite often, also with stones over them (e.g., pl. II/5:A.6:A, III/7:A.8:A.9:A, XI/97:A.B). In the unurned burials the cremated remains were either in a compact cluster or spread loosely within the pit (Pl. XII/102:A.B).

tłum. A. Kinecka

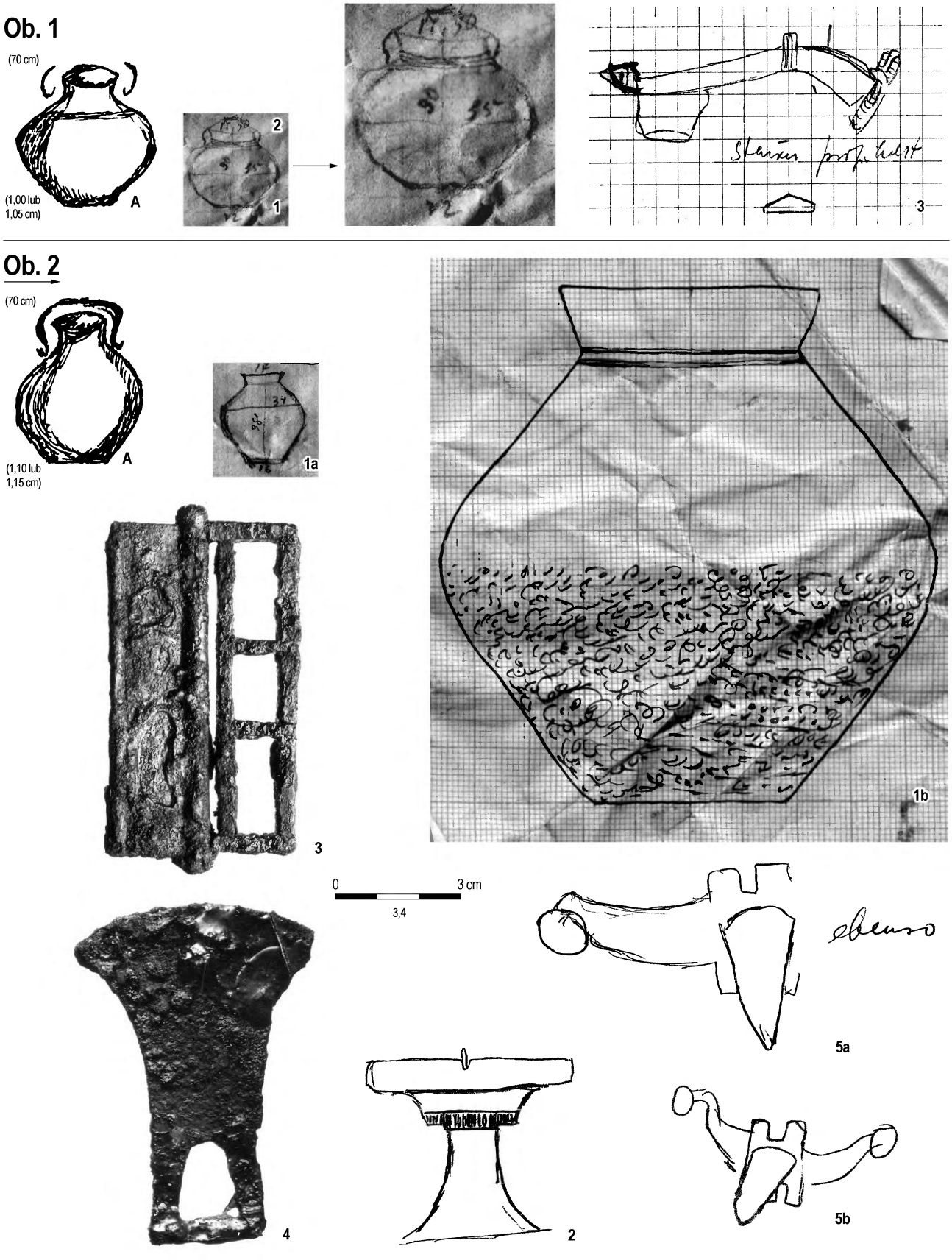

Tabl. I. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 1 i 2 (szkice przekrojów – A).

Pl. I. Kamień, distr. Pisz. Features 1 and 2 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (1:3), brąz i żelazo/bronze and iron (2:2), żelazo/iron (2:3–5), glina/clay (1:1.2, 2:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (1:A.1.2, 2:A.1a), K. Voigtmann Kartei (2:1b), M. Schmiedehelm Arhiiv (1:3; 2:2.5a), Juga, M. Ots, P. Szymański 2003 (2:3.4), M. Jahn Spuścizna (2:5b)

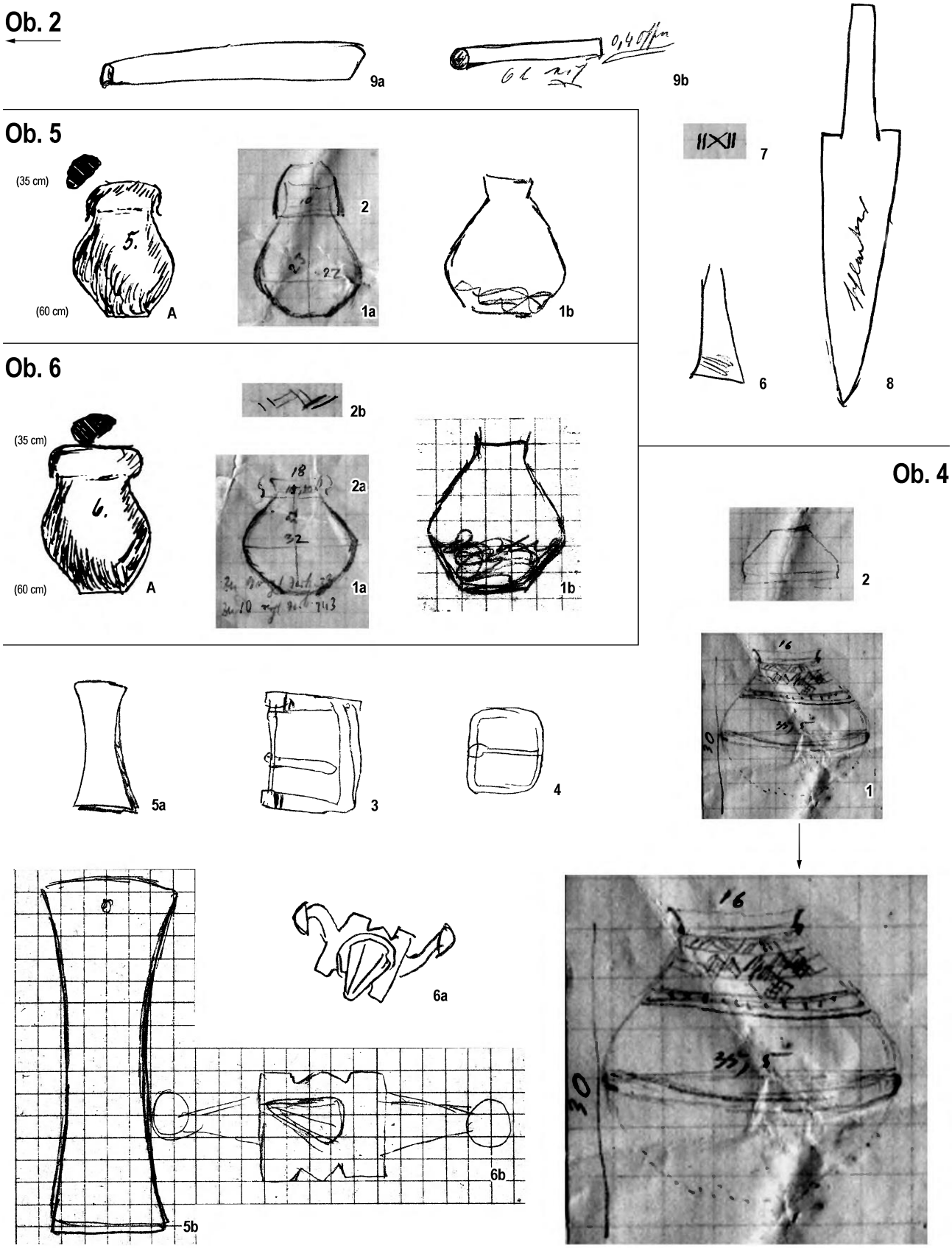

Tabl. II. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 2, 4, 5 i 6 (szkice przekrojów – A).

Pl. II. Kamień, distr. Pisz. Features 2, 4, 5 and 6 (cross-sections – A).

Żelazo/Iron (2:6–9; 4:3–6), glina/clay (4:1.2, 5:1.2, 6:1.2). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (2:7, 4:1.2, 5:A.1a.2, 6:A.1a.2a.b), M. Jahn Spuścizna (2:6.8.9b; 4:3.4.5a.6a), M. Schmiedehelm Arhiiv (4:5b.6b, 5:1b, 6:1b, 9a)

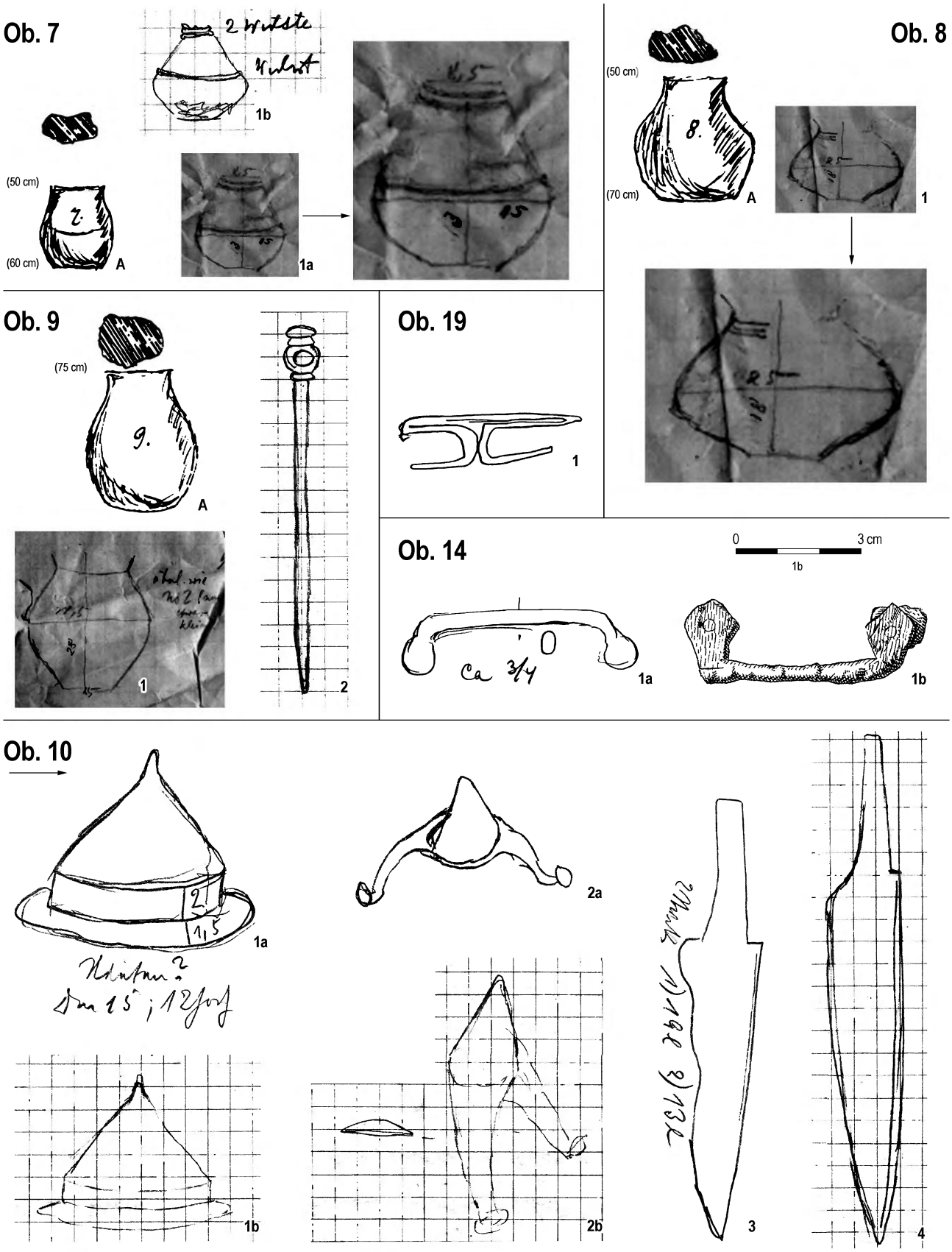

Tabl. III. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 7, 8, 9, 10, 14 i 19 (szkice przekrojów – A).

Pl. III. Kamień, distr. Pisz. Features 7, 8, 9, 10, 14 and 19 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (9:2), żelazo/iron (10:1-4, 14:1, 19:1), glina/clay (7:1, 8:1, 9:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (7:A.1a, 8:A.1, 9:A.1), M. Schmiedehelm Arhiiv (7:1b, 9:2, 10:1b.2b.4, 14:1a, 19:1), M. Jahn Spuścizna (10:1a.2a.3), W. Gaerte 1929 (14:1b)

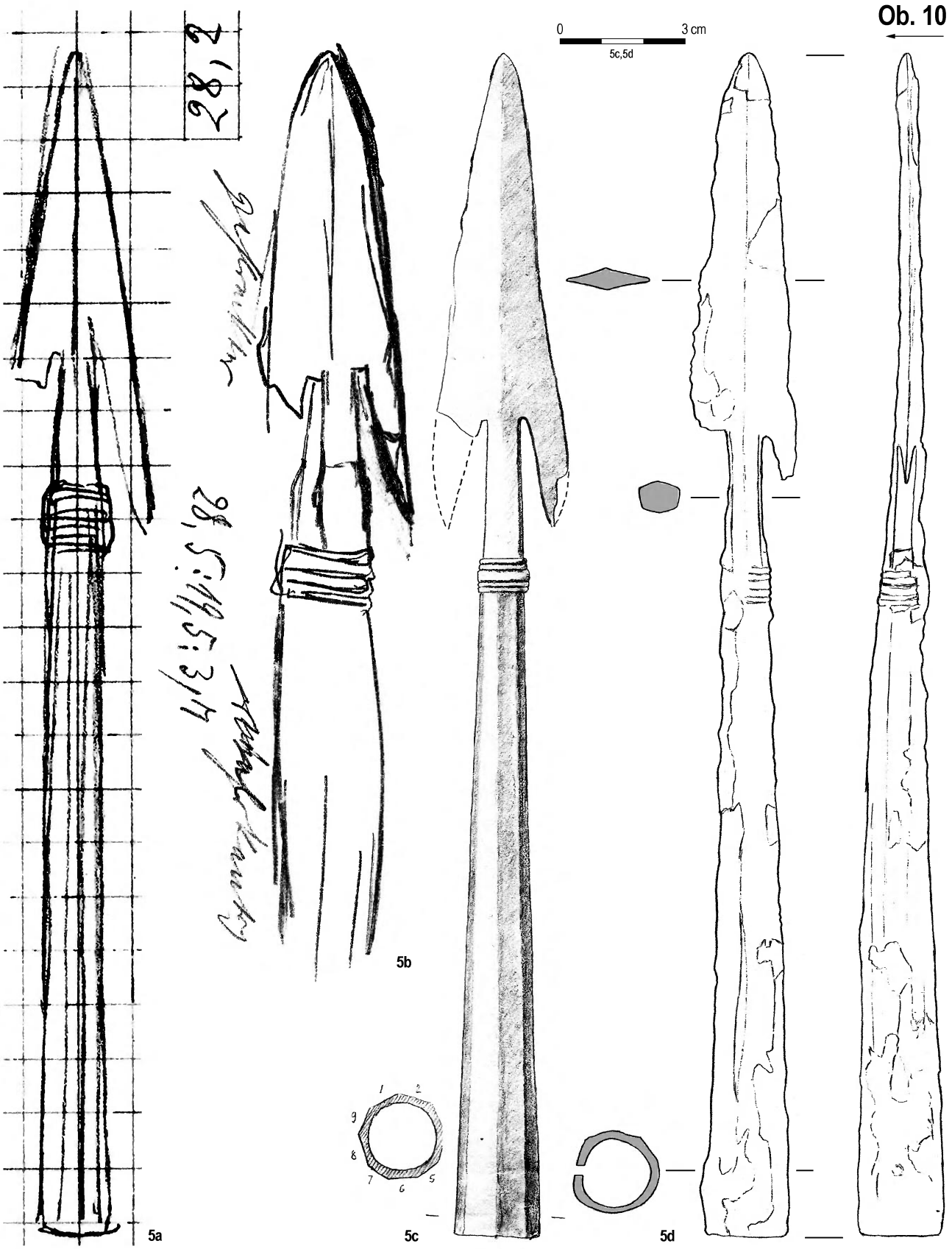

Tabl. IV. Kamień, pow. Pisz. Grot żelazny z obiektu 10.

Pl. IV. Kamień, distr. Pisz. Iron lancehead with barbs from feature 10.

Wg/After: M. Schmiedehelm Arhiiv (5a.c), M. Jahn Spuścizna (5b). Zbiory/Collection: MVF, Berlin (1d). Rys./Drawing I. Szter (1d)

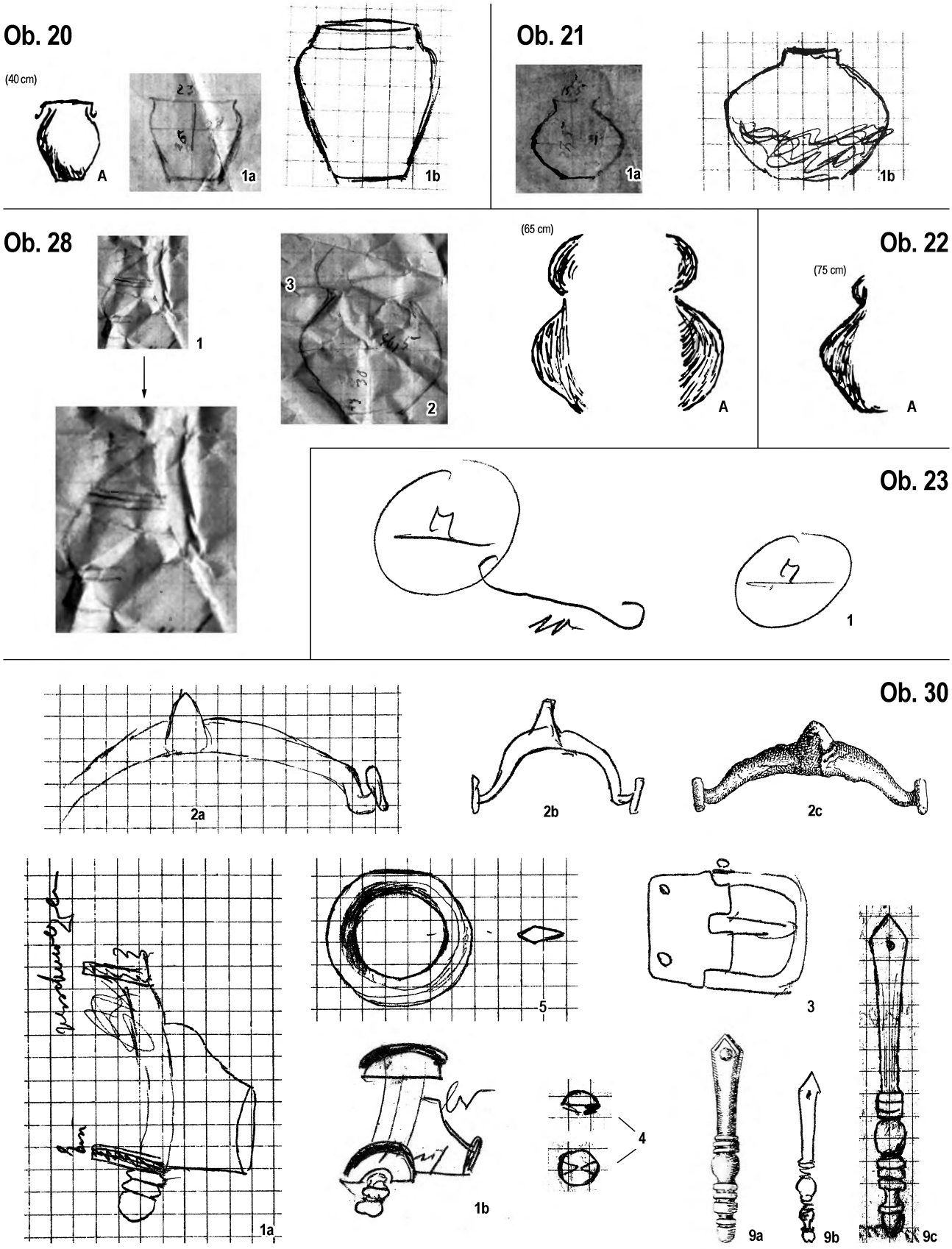

Tabl. V. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 20, 21, 22, 23, 28 i 30 (szkice przekrojów – A).

Pl. V. Kamień, distr. Pisz. Features 20, 21, 22, 23, 28 and 30 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (30:4.5.9), brąz i żelazo/bronze and iron (30:1), żelazo/iron (23:1, 30:2.3), glina/clay (20:1, 21:1, 28:1–3).
Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (20:A.1a, 21:1a, 22:A, 28:A.1–3), M. Schmiedehelm Arhiiv (20:1b, 21:1b, 30:1a.2a.4.5.9c), M. Jahn Spuścizna (23:1, 30:1b.2b.3.9b), W. Gaerte 1929 (30:2c.9a)

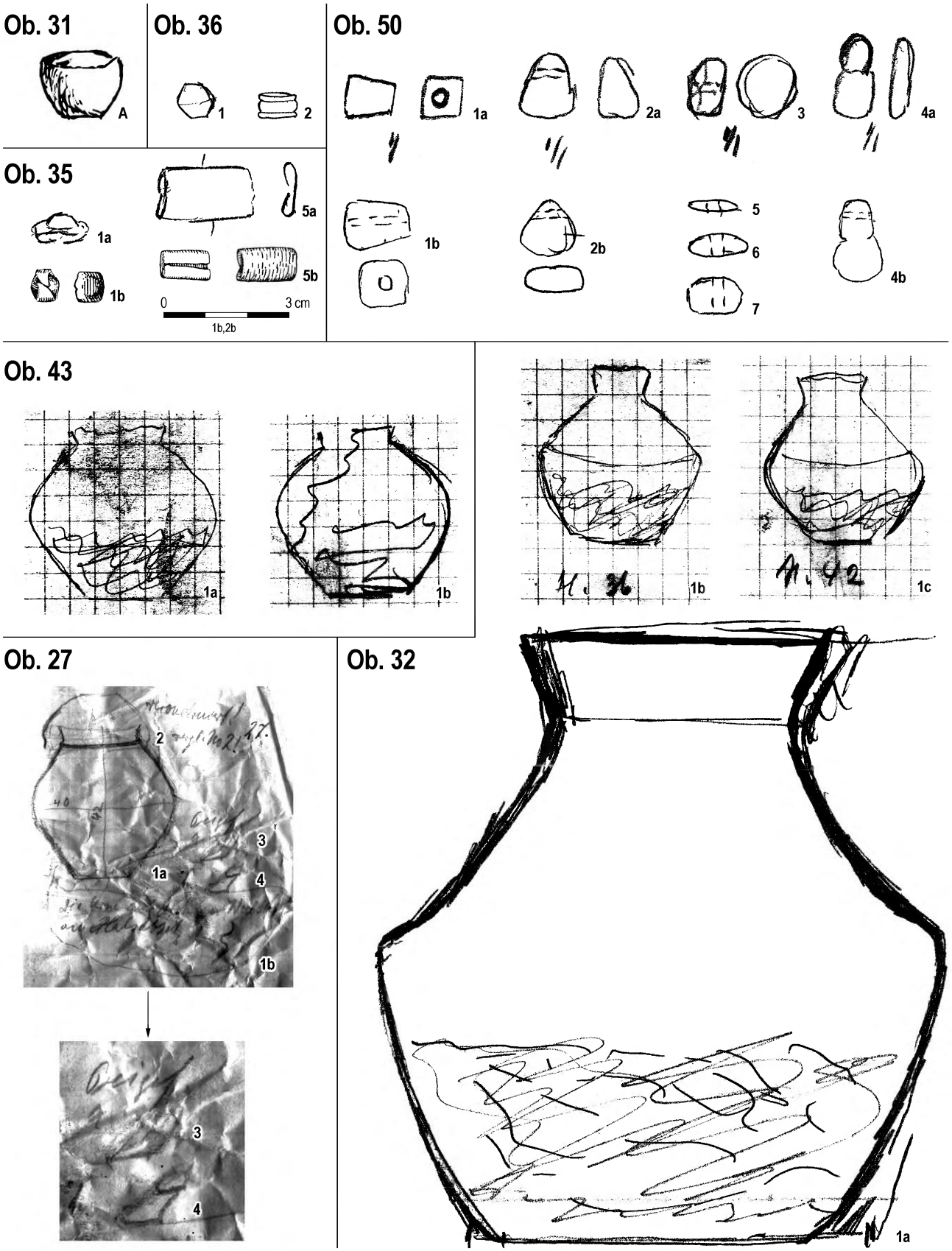

Tabl. VI. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 27, 31, 32, 35, 36, 43 i 50 (szkice przekrojów – A).

Pl. VI. Kamień, distr. Pisz. Features 27, 31, 32, 35, 36, 43 and 50 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (35:1.2, 36:1.2), bursztyn/amber (50:1–4), szkło/glass (50:5–7), glina/clay (27:1–4, 32:1, 43:1).
Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (27:1–4, 31:A), F. Jakobson Archiv (32:1a, 50:1a.2a.3.4a),
M. Schmiedehelm Arhiiv (32:1b.c, 35:1a.5a, 36:1.2, 43:1a.b, 50:1b.2b.4b.5–7), W. Gaerte 1929 (35:1b.5b)

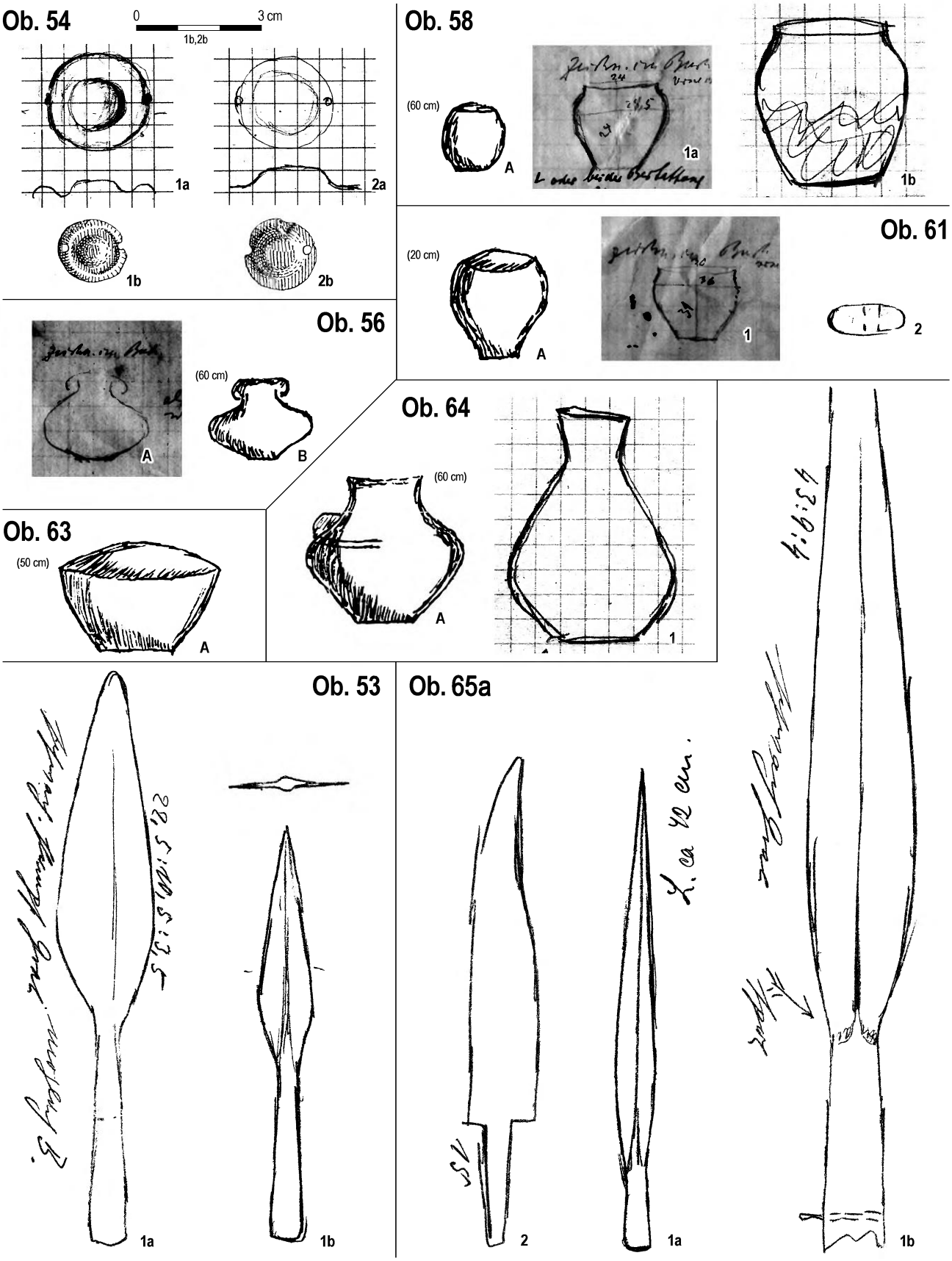

Tabl. VII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 53, 54, 56, 58, 61, 63, 64 i 65a (szkice przekrojów – A, B).

Pl. VII. Kamień, distr. Pisz. Features 53, 54, 56, 58, 61, 63, 64 and 65 (cross-sections – A, B).

Brąz/Bronze (54:1.2), żelazo/iron (53:1, 65a:1.2), bursztyn/amber (61:2), glina/clay (58:1; 61:1, 64:1).

Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (56:A.B; 58:A.1a; 61:A.1a; 63:A, 64:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (53:1b, 54:1a.2a, 58:1b; 61:2; 65a:1a), M. Jahn Spuścizna (53:1a, 65a:1b.2), W. Gaerte 1929 (54:1b.2b)

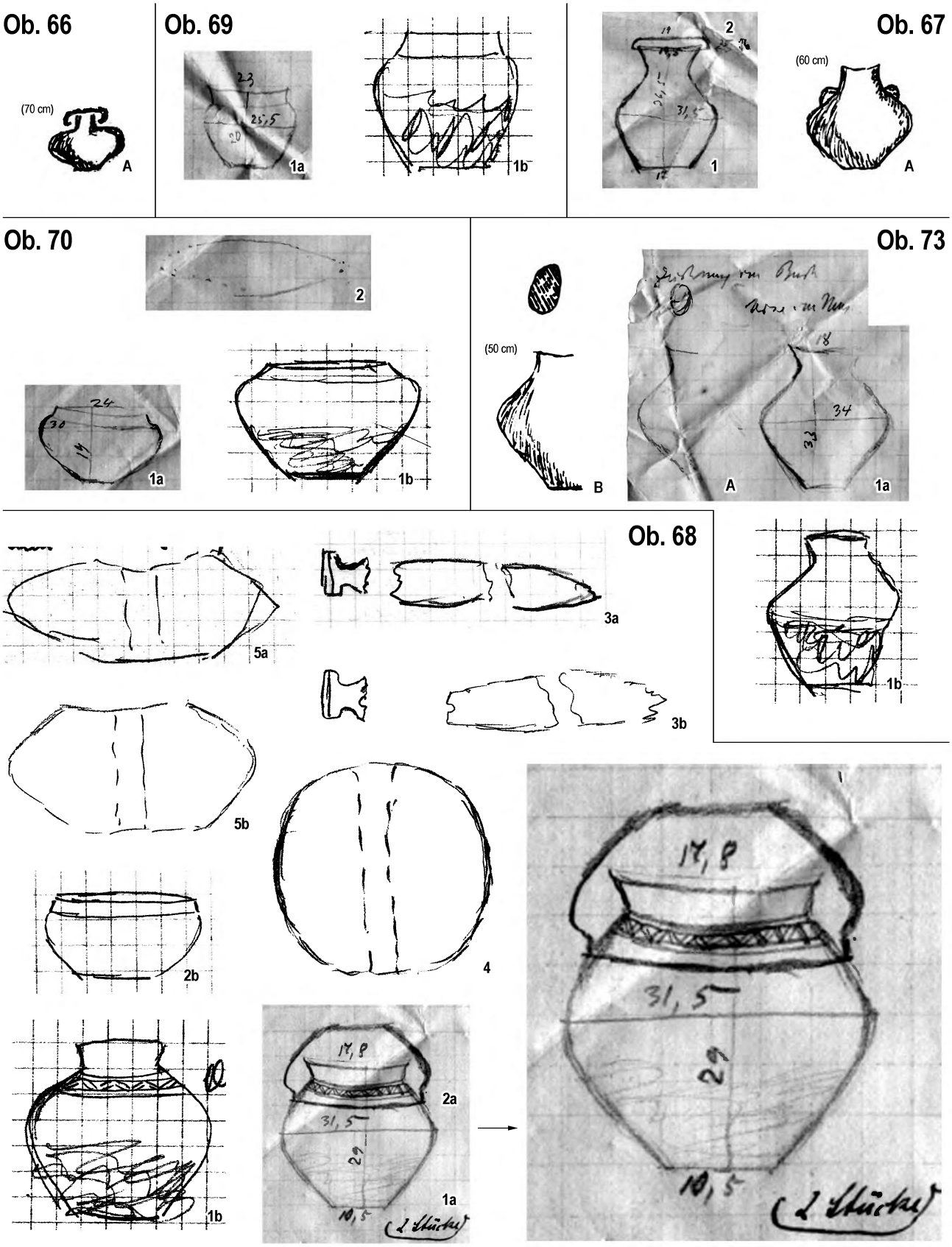

Tabl. VIII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 66, 67, 68, 69, 70 i 73 (szkice przekrojów – A, B).

Pl. VIII. Kamień, distr. Pisz. Features 66, 67, 68, 69, 70 and 73 (cross-sections – A, B).

Brąz/Bronze (68:3, 70:2), bursztyn/amber (68:4.5), glina/clay (67:1.2, 68:1.2, 69:1, 70:1, 73:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (66:A, 67:A.1.2, 68:1a.2a, 69:1a, 70:1a.2, 73:A.B.1a), M. Schmiedehelm Arhiiv (68:1b.2b.3–5, 69:1b, 70:1b, 73:1b)

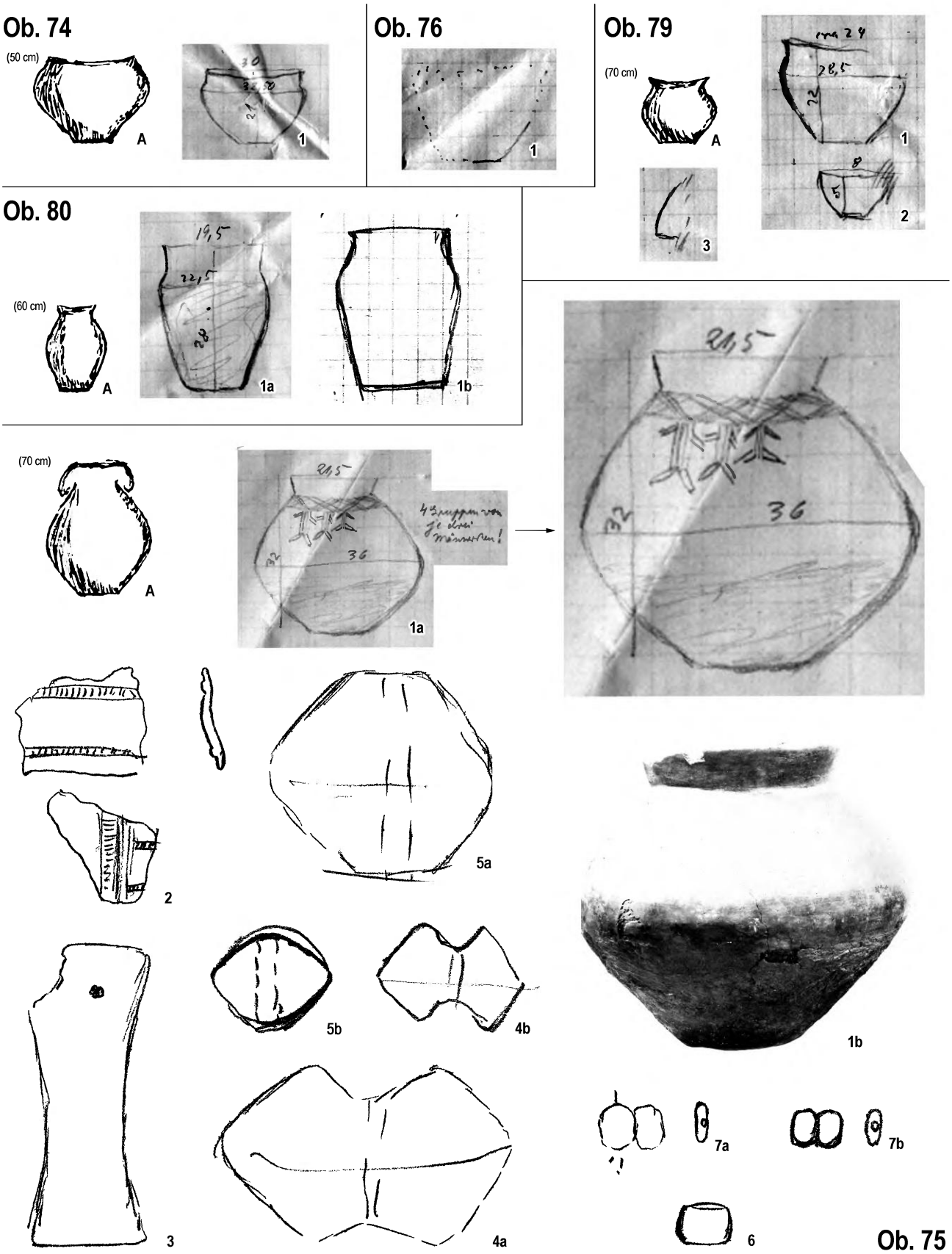

Tabl. IX. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 74, 75, 76, 79 i 80 (szkice przekrojów – A).

Pl. IX. Kamień, distr. Pisz. Features 74, 75, 76, 79 and 80 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (75:2.6), żelazo/iron (75:3), szkło/glass (75:7), poroże lub kość/antler or bone (79:3), glina/clay (74:1, 75:1.4.5, 76:1, 79:1.2, 80:1).
Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (74:A.1, 75:A.1a, 76:1, 79:A.1–3, 80:A.1a), M. Schmiedehelm Arhiiv (75:2–7, 80:1b),
A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003 (75:1b)

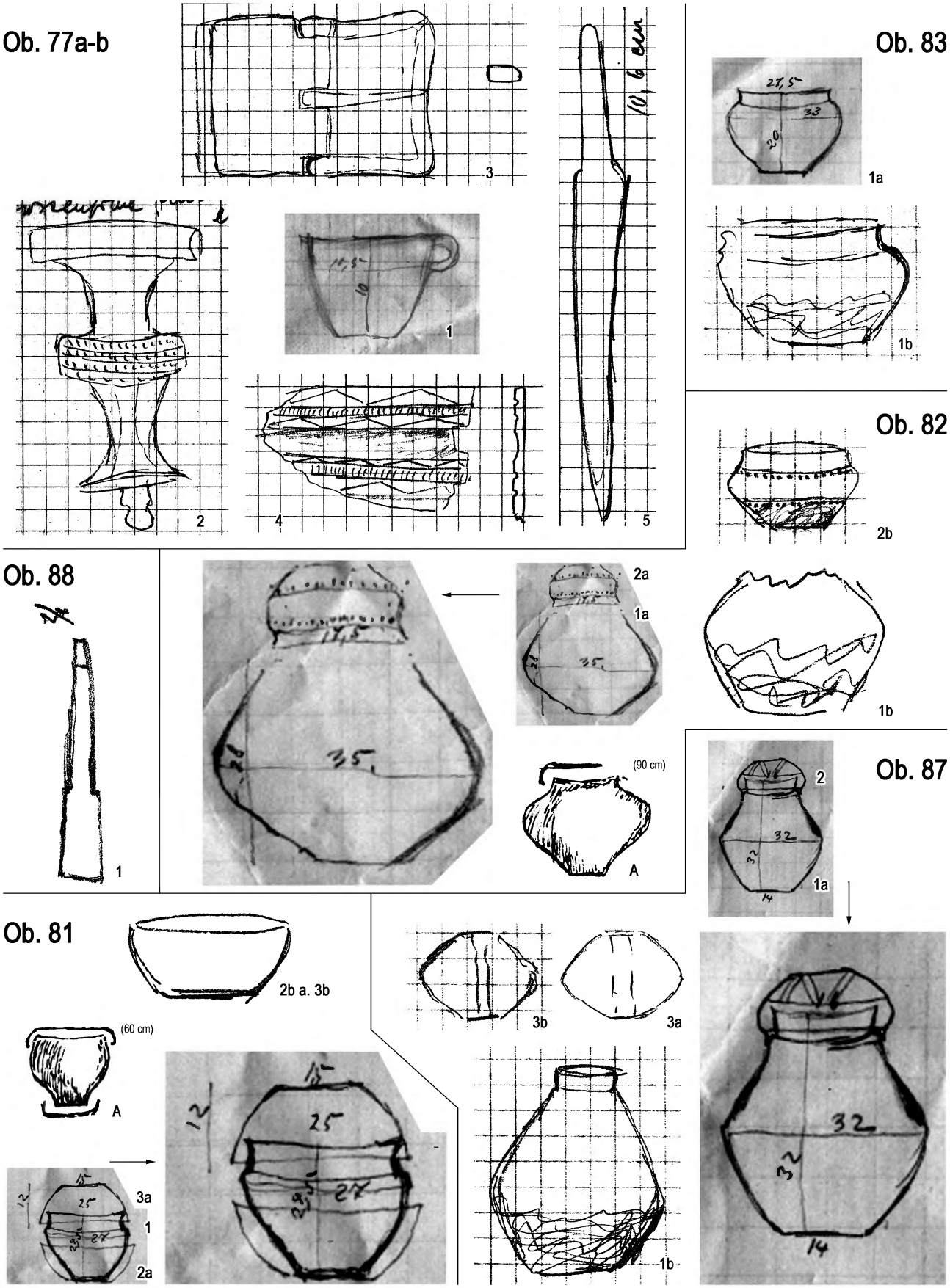

Tabl. X. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 77a-b, 81, 82, 83, 87 i 88 (szkice przekrojów – A).

Pl. X. Kamień, distr. Pisz. Features 77a-b, 81, 82, 83, 87 and 88 (cross-sections – A).

Brąz/Bronze (77a-b:4), brąz i żelazo/bronze and iron (77a-b:2), żelazo/iron (77a-b:3.5, 88:1), glina/clay (77a-b:1, 81:1–3, 82:1.2, 83:1, 87:1–3). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (77a-b:1, 81:A.1.2a.3a, 82:A.1a.2a, 87:1a.2), M. Schmiedehelm Arhiiv (77a-b:2–5, 81:2b a. 3b, 82:1b.2b, 87:1b.3a.b), F. Jakobson Archiv (88:1)

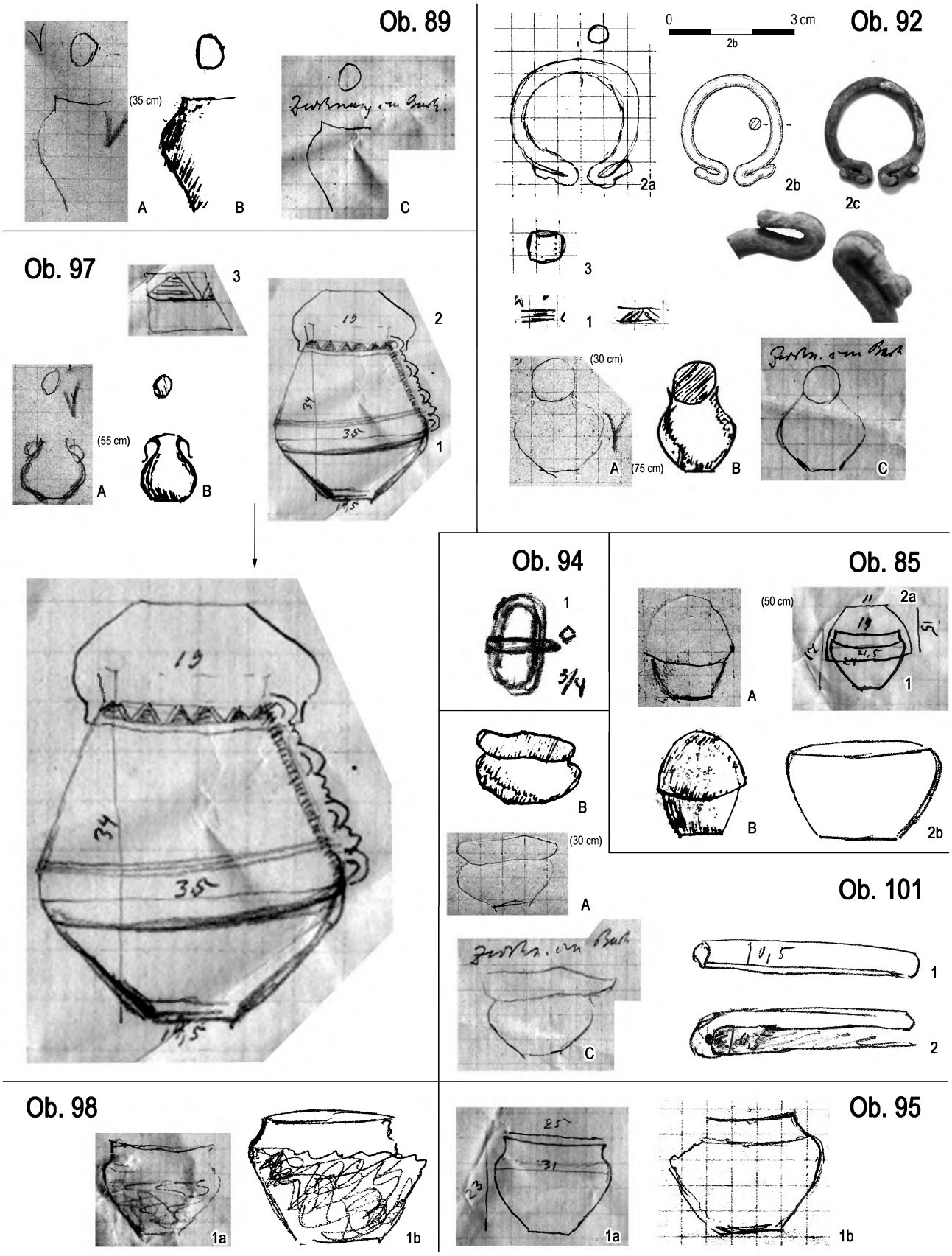

Tabl. XI. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 85, 89, 92, 94, 95, 97, 98 i 101 (szkice przekrojów – A–C).

Pl. XI. Kamień, distr. Pisz. Features 85, 89, 92, 94, 95, 97, 98 and 101 (cross-sections – A–C).

Brąz/Bronze (92:2.3, 101:1.2), żelazo/iron (94:1), glina/clay (85:1.2, 95:1, 97:1–3, 98:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (85:B.1.2a, 89:B.C, 92:B.C, 95:1a, 97:B.1–3, 98:1a, 101:B.C), PM-A 050, Bd. 1 (85:A, 89:A, 92:A, 97:A, 101:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (85:2b, 92:1.2a.3, 95:1b, 98:1b), F. Jakobson Archiv (94:1), M. Jahn Spuścizna (101:1.2), P. Szymański 2005 (92:2b). Zbiory/Collection: MVF, Berlin (92:2c). Fot./Photo I. Szter (92:2c)

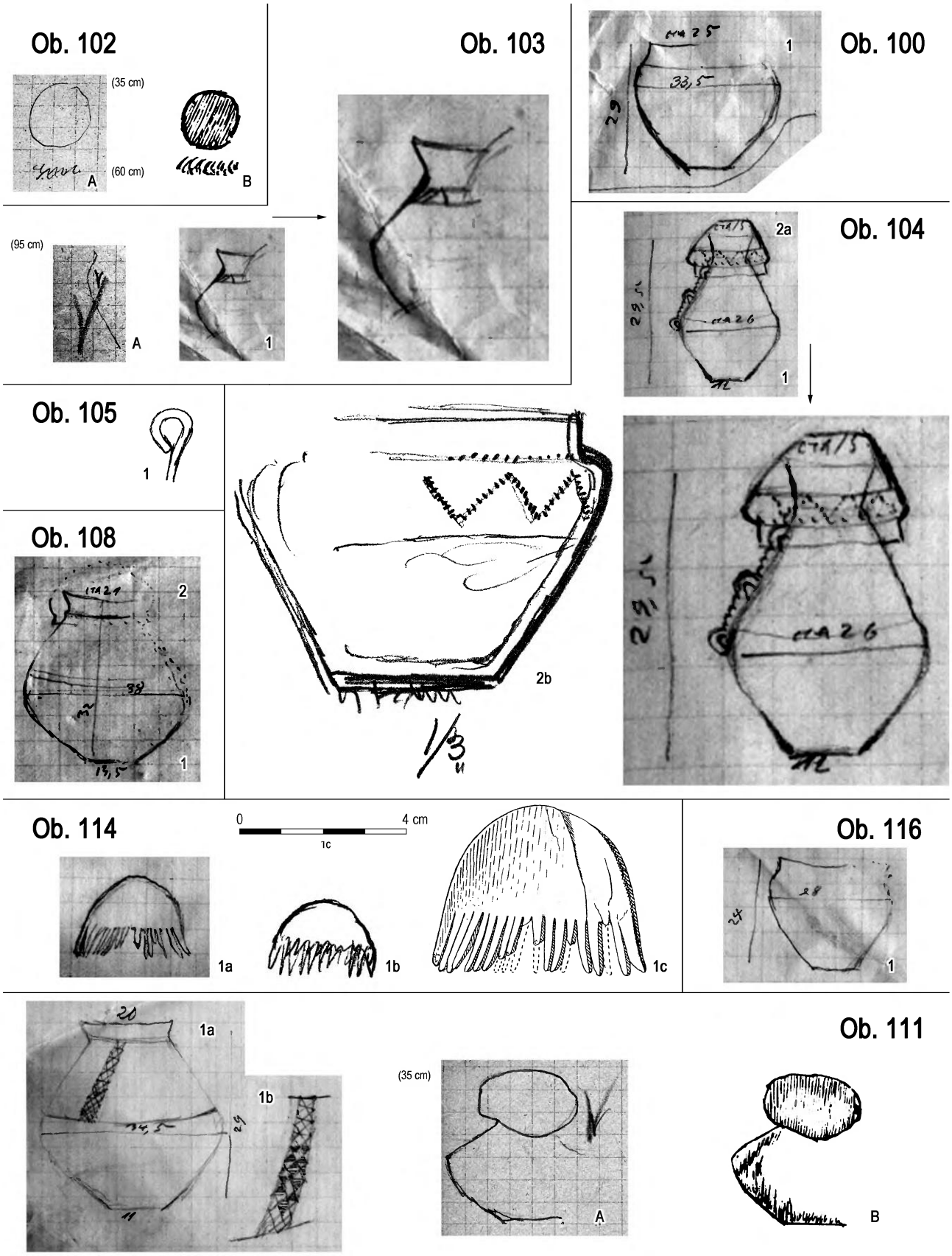

Tabl. XII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 100, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 114 i 116 (szkice przekrojów – A, B).

Pl. XII. Kamień, distr. Pisz. Features 100, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 114 and 116 (cross-sections – A, B).

Brąz/Bronze (105:1), poroże lub kość/antler or bone (114:1), glina/clay (100:1, 103:1, 104:1.2, 108:1.2, 111:1a, 116:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (100:1, 102:B, 103:1, 104:1.2a, 108:1.2, 111:B.1, 116:1), PM-A 050, Bd. 1 (102:A, 103:A, 111:A), F. Jakobson Archiv (104:2b), M. Schmiedehelm Arhiiv (105:1, 114:1b), W. Gaerte 1929 (114:1c)

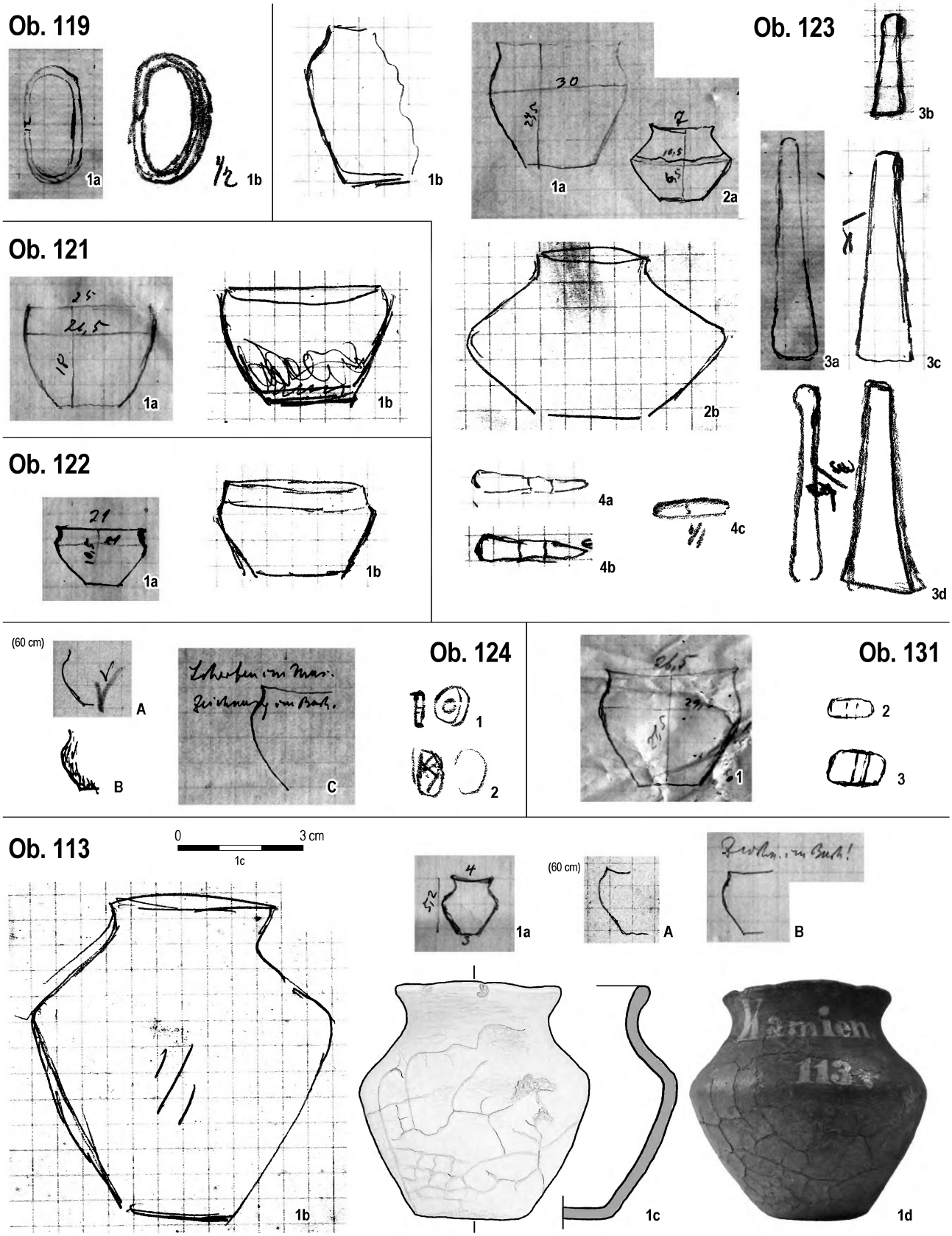

Tabl. XIII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 113, 119, 121, 122, 123, 124 i 131 (szkice przekrojów – A–C)

Pl. XIII. Kamień, distr. Pisz. Features 113, 119, 121, 122, 123, 124 and 131 (cross-sections – A–C).

Żelazo/Iron (119:1, 123:3), bursztyn/amber (123:4; 124:1.2; 131:2.3), glina/clay (113:1, 121:1, 122:1; 123:1.2; 131:1).
Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (113:B.1a, 119:1a, 121:1a, 122:1a; 123:1a.2a.3a; 124:B.C; 131:1), PM-A 050, Bd. 1 (113:A, 124:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (113:1b.121:1b, 122:1b, 123:1b.2b.3b.c.4a.b, 131:2.3), F. Jakobson Archiv (119:1b, 123:3d.4c, 124:1.2).
Zbiory/Collection: MWiM, Olsztyn (113:1c.d). Rys. i fot./Drawing and photo I. Szter (113:1c.d)

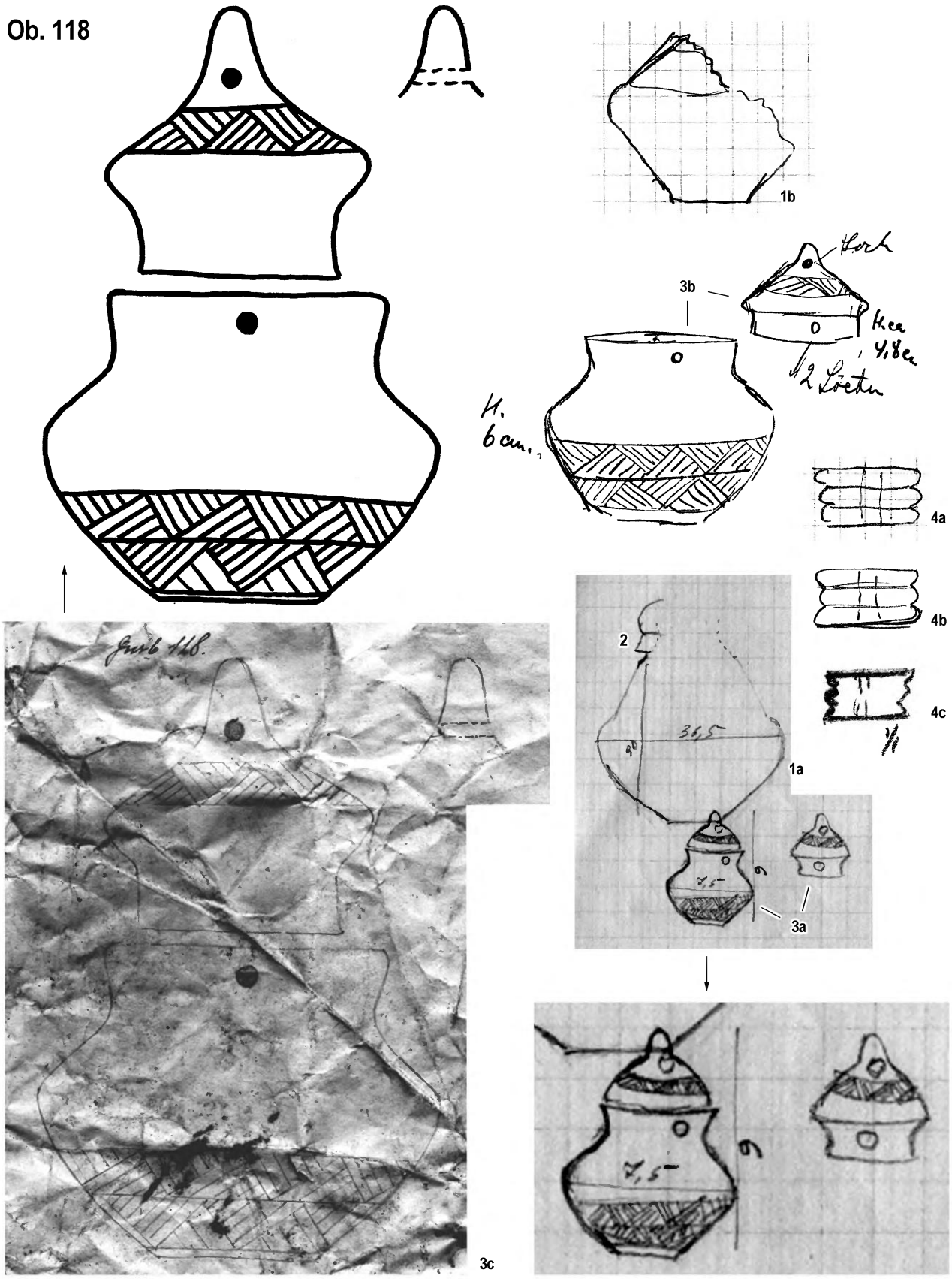

Tabl. XIV. Kamień, pow. Pisz. Obiekt 118.

Pl. XIV. Kamień, distr. Pisz. Feature 118.

Bursztyn/Amber (118:4), glina/clay (118:1–3). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (118:1a.2.3a), M. Schmiedehelm Arhiiv (118:1b.3b.4a.b), K. Voigtmann Kartei (118:3c), F. Jakobson Archiv (118:4c)

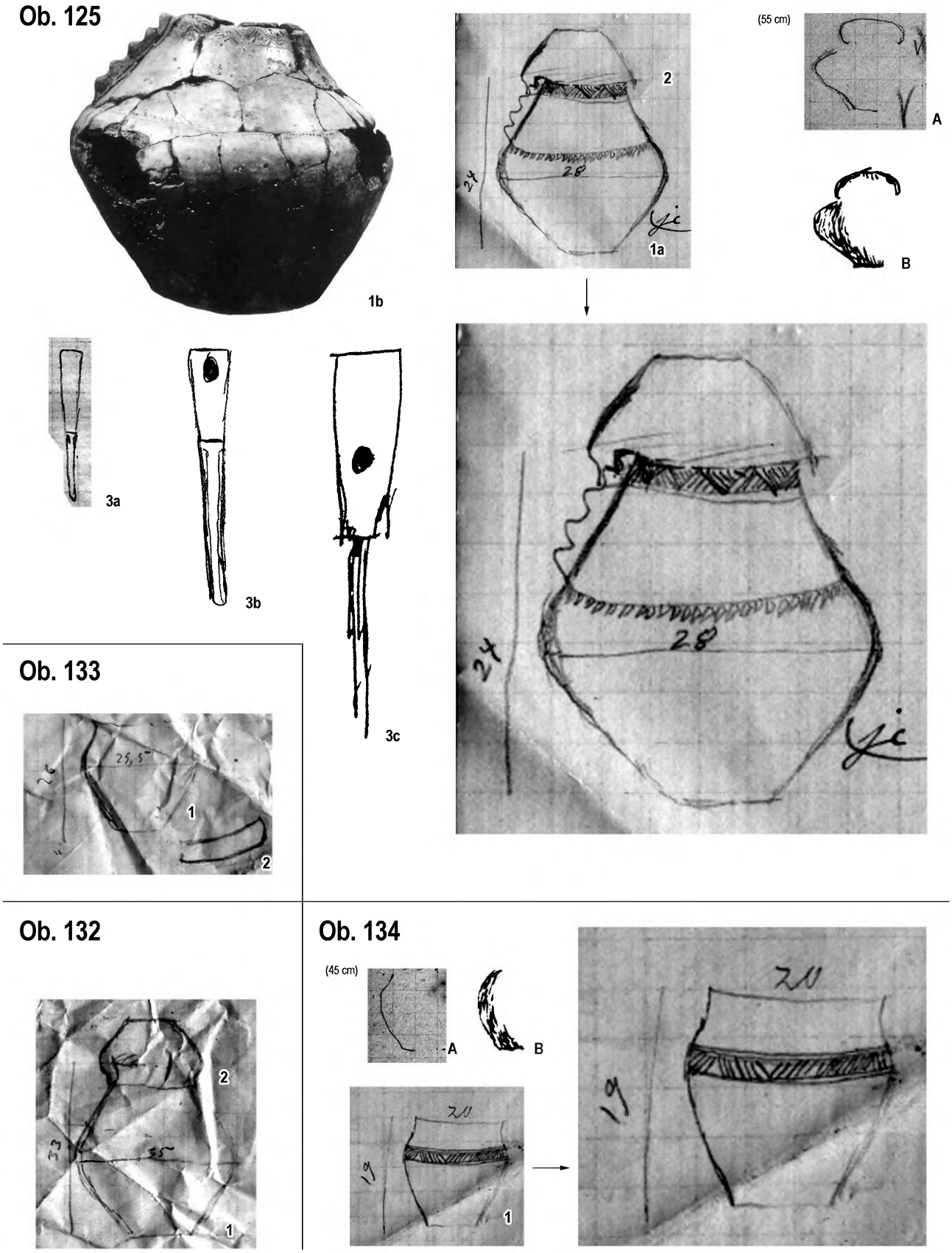

Tabl. XV. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 125, 132, 133 i 134 (szkice przekrojów – A, B).

Pl. XV. Kamień, distr. Pisz. Features 125, 132, 133 and 134 (cross-sections – A, B).

Żelazo/Iron (125:3), glina/clay (125:1.2, 132:1.2, 133:1.2, 134:1). Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (125:B.1a.2.3a, 132:1.2, 133:1.2, 134:B.1), PM-A 050, Bd. 1 (125:A, 134:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (125:3b), G. Kossinna Archiv (125:3c), A. Juga, M. Ots P. Szymański 2003 (125:1b)

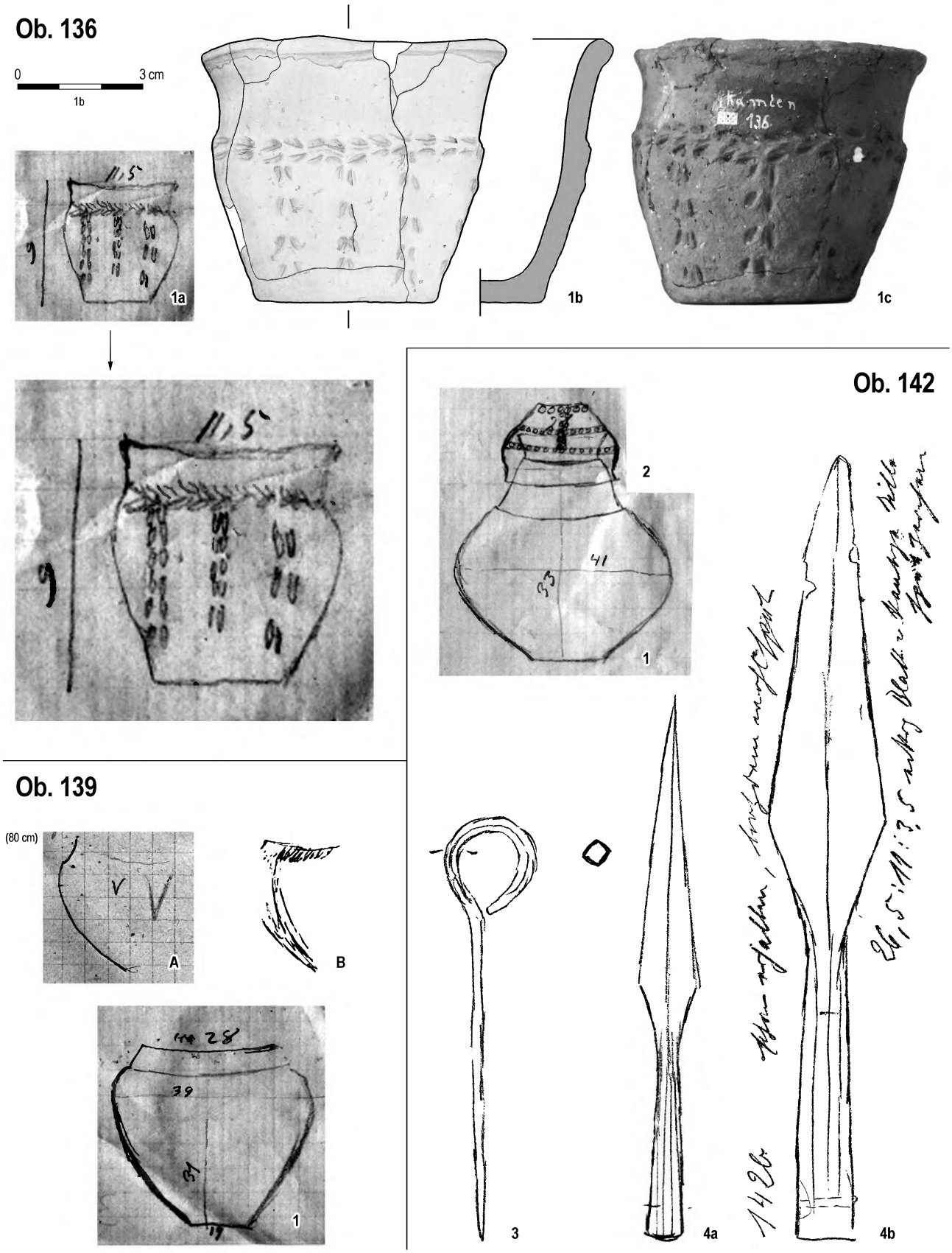

Tabl. XVI. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 136, 139 i 142 (szkice przekrojów – A, B).

Pl. XVI. Kamień, distr. Pisz. Features 136, 139 and 142 (cross-sections – A, B).

Żelazo/Iron (142:3.4), glina/clay (136:1, 139:1, 142:1.2).

Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (136:1a, 139:B.1, 142:1.2), PM-A 050, Bd. 1 (139:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (142:3.4a), M. Jahn (142:4b).

Zbiory/Collection: MWiM, Olsztyn (136:1b.c). Rys. i foto/Drawing and photo I. Szter (136:1b.c)

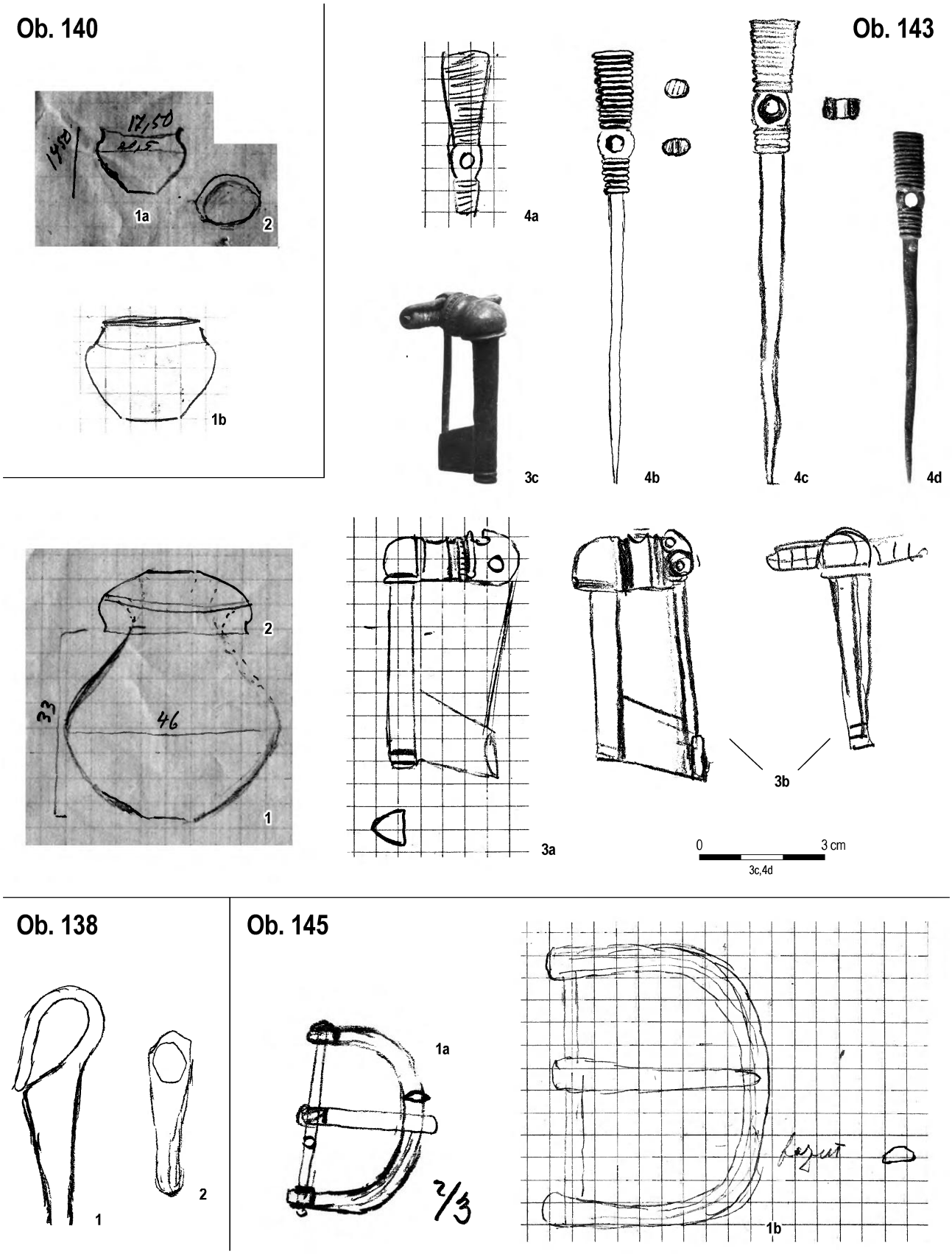

Tabl. XVII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 138, 140, 143 i 145.

Pl. XVII. Kamień, distr. Pisz. Features 138, 140, 143 and 145.

Brąz/Bronze (143:3.4), żelazo/iron (138:1.2, 145:1), glina/clay (140:1.2, 143:1.2).

Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (140:1.2, 143:1.2), M. Schmiedehelm Arhiiv (138:1.2, 140:1b, 143:3a.4a, 145:1b), F. Jakobson Archiv (143:3b.4b.c, 145:1a), A. Juga, M. Ots, P. Szymański 2003 (143:3c.4d)

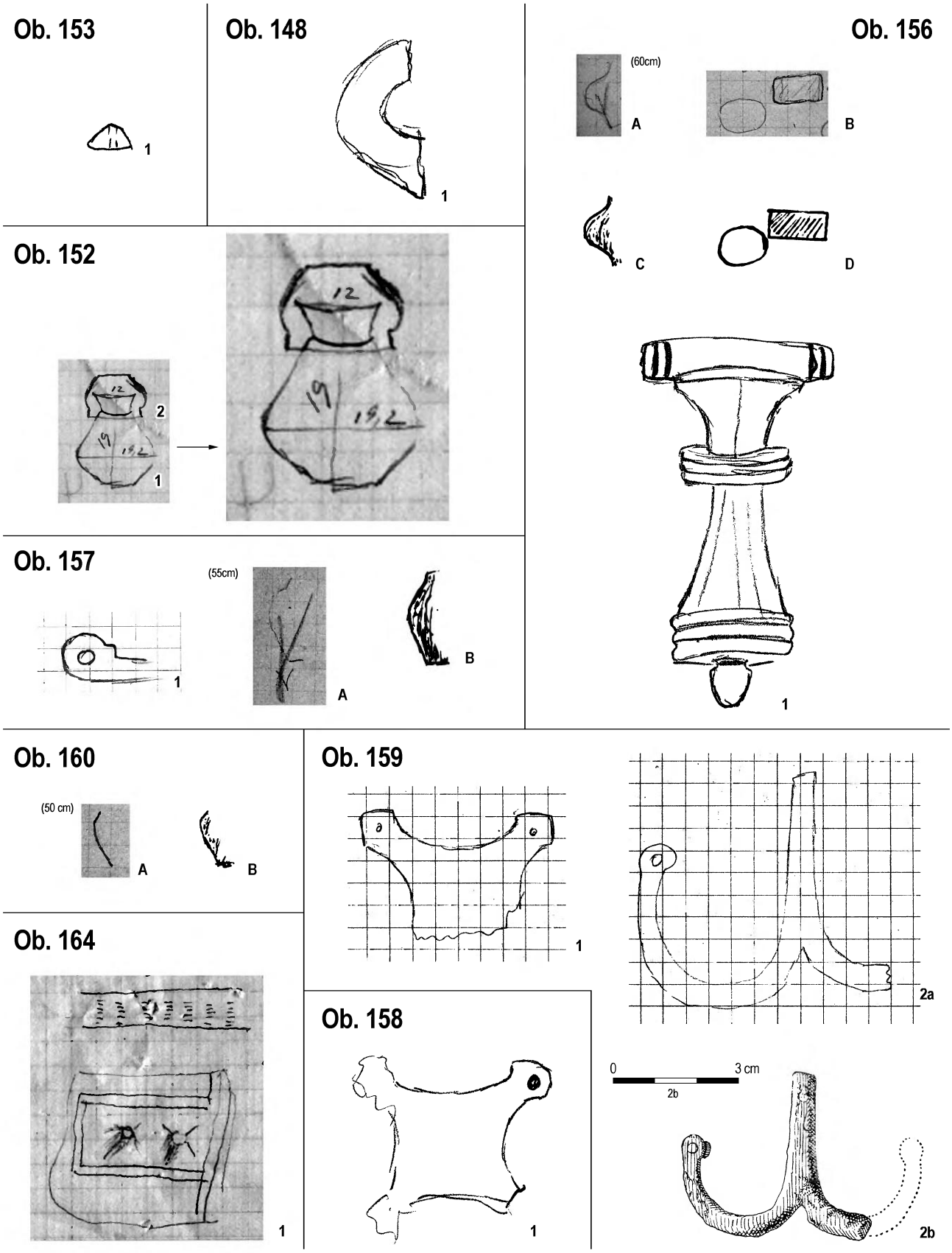

Tabl. XVIII. Kamień, pow. Pisz. Obiekty 148, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160 i 164 (szkice przekrojów – A–D)

Pl. XVIII. Kamień, distr. Pisz. Features 148, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160 and 164 (cross-sections – A–D).

Brąz i żelazo/Bronze and iron (156:1), żelazo/iron (157:1, 158:1, 159:1.2), bursztyn/amber (153:1), glina/clay (148:1, 152:1.2).

Wg/After: PM-A 1677, Bd. 1 (152:1.2, 156:C.D, 157:B, 160:B, 164:1), PM-A 050, Bd. 1 (156:A.B, 157:A, 160:A), M. Schmiedehelm Arhiiv (148:1, 153:1, 156:1, 157:1, 158:1, 159:1.2a), W. Gaerte 1929 (159:2b)

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsichen Bodendenkmalpflege", Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr ...", Danzig
APolski	– „Archeologia Polski", Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej", Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy", Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahbücher", Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern", Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...", Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses" (wcześniej: „Fontes Praehistorici"), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...", Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne", Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte", Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz", Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", Warszawa
KSIA	– Kratkie soobŝeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne", Kraków
MS	– „Materiały Starożytne", Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie", Szczecin
PA	– „Památky archeologické" (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné"), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny", Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna", Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua", Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– *Prahistoria ziem polskich*, tom I: *Paleolit i mezolit* (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: *Neolit* (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: *Wczesna epoka brązu* (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego* (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: *Późny okres lateński i okres rzymski* (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde"), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift", Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques", Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki", Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński", Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch", Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia", Bratislava
SovArch	– „Sovetskaâ Arheologia" (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.", Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków", Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2010. Wydanie I. Nakład 500 egz.
Druk i oprawa: Agencja Reklamowa Arkadiusz Grzegorczyk, ul. Kutrzeby 15, 05-082 Stare Babice